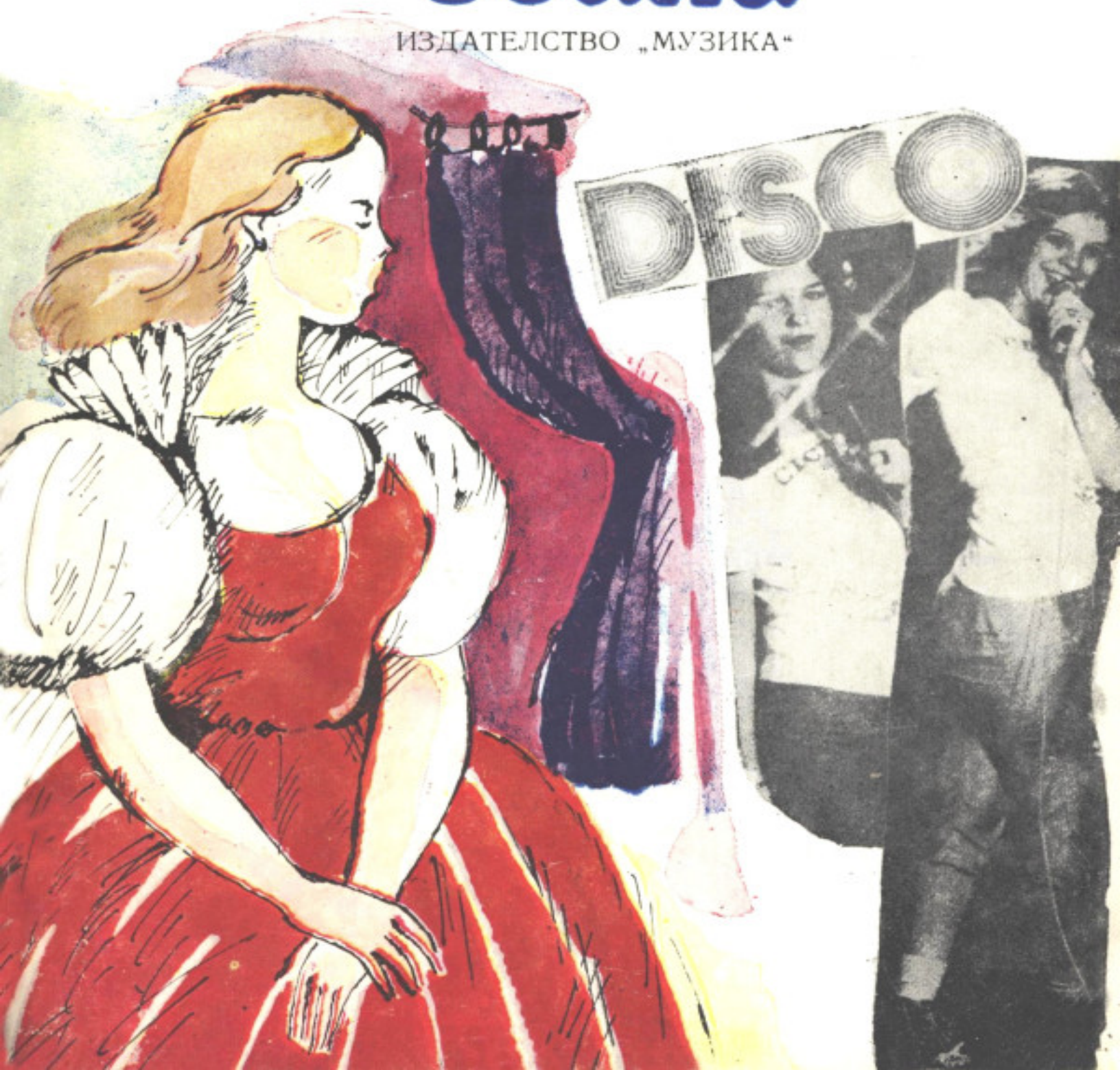

ХАИМ ОЛИЗЕР

Оперната война

ИЗДАТЕЛСТВО „МУЗИКА“

ХАИМ ОЛИВЕР

ОПЕРНАТА ВОЙНА

chitanka.info

Писателят разказва увлекателно на любителя на музикалното изкуство за пионерското дело на основоположниците на българския оперен театър, прави опит да ни върне към трудния път на развитието на българската национална култура в началото на XX век, рисува в своеобразна литературна форма ожесточените борби, които група ентусиасти е трябвало да водят, за да получи оперното изкуство и в нашата страна право на живот.

РОЗАЛИЯ БИКС

НЕ ВЯРВАЙ НА ТАЗИ КНИГА ЧИТАТЕЛЮ!

Всичко в нея е „на ужким“. И операта, и войната, и „музикалното приключение“...

Не прави исторически справки! Инак първото, което ще те смути, е неточността — да речем в това, че българската оперна дружба е наречена „първи оперен театър у нас“ вместо „начало на Софийската народна опера“ (т.е. на днешния Национален академичен театър за опера и балет). С други думи в тази книга раждането на националното ни оперно дело е преместено осемнайсет години по-късно от действителната му дата — защото оперното отделение към Драматично-оперната трупа от 1890 година е изнесло не две-три представления, а единайсет постановки на цели опери в по няколко представления (между тях „Кармен“, „Ернани“, „Аида“ и пр.) и дванайсет вечери с откъси из опери, повторени също по няколко пъти...

И защото това отделение е съществувало не няколко месеца, а почти две години и последните представления са били на български език, с хор, оркестър, декор и костюми. (Е, да, на малко смешен български, но ако и днес идете на постановка със стар превод... да не говорим за преводите от онова време...)

Пък и „оперна война“, дискусии в печата е имало и през 1890–1892 година. Била е почти същата, като през 1907–1908, макар да не са я нарекли така. И хората, дето са спорили, са били от подобна величина: проф. Иван Шишманов — Константин Величков, д-р Кръстев — Пенчо Славейков и т.н.

Та, чети си този роман като роман, драги читателю. И не търси в него асоциации, не очаквай да се осведомиш точно и буквално за факти от действителната ни история. Инак може и да се объркаш: едно ще е истинска истина, друго ще е не съвсем истина, трето — премълчана истина... Щом обичаш приключенията, т.е. ужким да си

тук, в осемдесетте години, ужким да си там, в началото на века ни — пътувай!...

На пионерите — ония донкихотовци и бардове, които запалиха огъня на българската художествена музика.

Ще ви разкажа една приказка... може да е история, може да е легенда, всичко това може да се е случило, а може би не... във всеки случай, би могло да се случи...

Марк Твен

1

ДАЛЕЧНИЯТ ТЪТЕН
ANDANTE MAESTOSO

ДЕД И АЗ

И тъй — отиде си и Дед...

Още звучи в сърцето ми непоносимият траурен химн на Ероиката; не ме напуска прилепчивият дъх на влажна пръст и тление, който витаеше там, в Алеята на артистите.

И не помагат нито тържествените речи, нито шепотът на съболезнованията, нито дори мълчаливите сълзи на Сашка.

Ех, Дед! Изостави ме ти мен сам в този голям дом сред пожълтелите афиши и портретите с автографи на твоите отдавна изпреварили те приятели... И никога вече няма да седим в градинската беседка, ти — със загърнати в одеяло колене, аз — пред тетрадката, и няма да диктуваш с отслабналия си глас онези лудешки приключения, които съпътствуваха твоя удивителен живот...

Телефонът!

Разбира се, Вътрешна информация. Не ме забравят даже в такива дни.

— А не можеш ли поне днес да ме оставиш на мира? — отвръщам злобно. — Дрезденската филхармония?... Прати друг! За твоє сведение, този древен старец, когото погребях днес, освен дядо, ми беше баща, майка, сестра, брат, приятел... Но какво разбираш ти от чувства? Върви по дяволите!

Въпреки това зная, че ще изляза от тази стая, в която още усещам присъствието на Дед, ще скоча в първото такси, ще посрещна Дрезденската филхармония и ще интервюирам Карл Бьом: „За първи път ли се явявате пред наша публика?... Какво е мнението ви за българската музика?... Кой е любимият ви автор?... Какво ще кажете за съвременната авангардистка опера?“... И тъй нататък — все „оригинални“ въпроси в този дух, после ще отида на концерта и към полунощ, каталясал от умора, ще натракам стандартната информация за големия успех на скъпите ни гости и за благосклонното присъствие на еди-кои си официални лица. След което в клуба заедно със Сашка ще пийнем чаша червено...

И за скръб няма да остане време.

Такава е участта на журналиста. Особено на младия.

Тук смятам, че е време да сложа точка на моите публични вълнения. Вие не ме познавате, а за обекта на моята скръб — Дед, или по-точно Стефан Вълков, едва ли сте слушали, макар че бе народен артист и герой на социалистическия труд, освен ако сте музикант от старото поколение. С Дед ще общуваме и по-нататък, а що се отнася до моя милост, тъй като ми предстои да водя с вас по-дълъг разговор, позволявам си да кажа няколко думи *pro domo sua*^[1] още сега, за да не отклонявам по-нататък разказа към биографични подробности за моята не особено интересна личност.

В това лято, господне, аз навършвам дваисет и осем години. Произхождам (съгласно служебните анкети) от семейство на музиканти. Баща ми беше диригент, майка ми певица. И двамата загинаха при автомобилна злополука в Италия по време на концертно турне, когато бях съвсем малък. Едва ги помня. Отгледа ме Дед — вече старец, но удивително здрав физически и млад духом. Неговата жена Елена е починала преди да съм се родил. Тя също е била певица, и то от големите. Всички останали мои сродници — лели, чичовци, вуйчовци, братовчеди и прочие, са били певци, цигулари, пианисти, един дори е бил органист. Както виждате — велик музикален род сме ние!

Само аз се оказах ренегат. Единствен аз се отклоних от генералната линия на фамилното развитие. Многогодишните усилия на Дед да ме направи професионален музикант, за негово велико огорчение, пропаднаха катастрофално. Причината: нямам глас за певец, нямам талант за композитор; нямам памет за диригент, отгоре на всичко и слухът ми не е блестящ — природата си прави понякога такива неприятни шеги. Наистина интонирам чисто, но трудно различавам от първо слушане квартсекстакорд от квинтсептакорд.

В резултат на всичко това станах журналист. Журналистиката е убежището на онеправданите от бога амбициозни младежи.

За свое оправдание обаче искам да изтъкна, че благодарение на самоотвержения труд на Дед аз все пак се понаучих да посвирвам на пиано, да разбирам от „сериозна музика“, и да зная нещичко от нейната история: в статиите си жонглирам с Вивалди, Бетховен и Стравински, с архитектурника, оркестрация, лайтмотиви и прочие... С една дума аз съм „просветен любител-музикант“ и влизам в онази

категория меломани, които не пропускат хубав концерт, скърцат със зъби при киксове на тромбоните и ръкопляскаат двайсет минути на хубаво изпълнение... Тъкмо затова в редакцията аз съм музикалният репортер: в царството на слепите еднооките са царе!

Да, Дед не можа да ме направи професионален музикант, но успя да вкорени дълбоко в мен нещо много голямо и солидно: любов към изкуството на Орфей (не към „Златния“!). За този скъпоценен дар ще съм му благодарен до края на своите дни.

Без тази любов нямаше да се осмеля да се заема с тази книга.

Без нея и без обичта ми към Сашка. За нея пиша тази книга.

[1] За своя дом, за себе си (лат.). — Б.а. ↑

ГЛАСОВЕ

Трябва да почна, а не зная откъде.

Сашка би казала — отначало. Работата е там, че в бележките на Дед има няколко начала. Бих могъл да почна с неговото ефектно завръщане в България след изплъзването му от ноктите на руската охрана; или с първата му романтична среща с „най-голямата красавица на България“ Елена Гюлева. (Гледам портрета на двайсетгодишната си баба и си мисля: не, няма вече такива жени днес!) Хубаво начало е първата сбирка на ония донкихотовци от Дружбата, сбирката, която всъщност възпламени взрива... Имам обаче чувството, че не тия сцени са истинското начало. То трябва да е някъде много по-дълбоко във времето и трябва да представлява повратен момент в културното развитие на цялата нация.

Телефонът. Един престорено фамилиарен глас:

— Стефчо, здравей! Как е?... Не можеш, ме позна, а? Доцент Кирилов е тук, преподавателят на Сашка, да... Ето какво, драги, искам да те помоля за нещо...

Знам за какво. Това е петият звън от сутринта.

— Билет нямам — казвам, като се старая да бъда любезен: все пак от Кирилов зависи разпределението на Сашка, а аз много държа тя да остане в София.

— Хайде де! — Смее се той. — Ти няма да имаш билетче! Ти с Германов си като д...

— Така е, но уверявам те, нямам никакви билети. Този път е много трудно.

Довечера дават „Княз Игор“ с Германов, който прави своя редовен (и единствен в годината!) гастрол в София. Народът се тълпи пред касите от ранни зори. Имам само две места — за втори балкон, предпоследния ред, но какво да се прави: партерът е зает от дипломатите, снобите и миличките на началствата...

Отново се звъни. Няма да отговарям. Днес трябва да натракам поне първите две странички.

Нека призная — пристъпвам към щурата история на оная още по-щура оперна война след много задръжки. Причините са много и на първо място — времето, в което тя се води. За мен, пък и за всички мои връстници, годините около началото на века са нещо като дълбоко средновековие, което набързо претупвахме в пети семестър. Разбира се, мога да изредя цифри за ускореното развитие на капитализма в България след Освобождението, за първите стъпки на работническото движение с Благоев и Кирков, за дълбоката материална и духовна нищета на трудовите хора. Мога да издекламирам филипики срещу двуличния деспот Кобургота Фердинанд и неговия мрачен режим, и все такива... Но за конкретната атмосфера на времето, за въздуха, който са дишали отделните индивиди, зная главно от тетрадките на Дед и от някои и други мемоарни книги. Ето защо тук му е мястото да предупредя, че в разказа си ще допускам отклонения от официалната историческа хроника и ще се движа в рамките на дядовите спомени, които, меко казано, са доста субективизирани. Спомням си в каква ярост изпадаше той, когато в мемоарите на Балкански се сблъскваше с някои твърдения за датата на онази стачка на италианските певци-каменоделци, или пък за първата среща на двамата след революцията от 1905 година, когато Дед е бил принуден да търси убежище в Москва...

Пак телефонът. Веднъж, два пъти, три пъти. Вдигам, ядосан!

— Вълков тук! Какво има?

Отсреща звучи дълбок, кадифен алт:

— Ало, Стив!

Не мога да понасям това разтеглено „Стийв“, произнесено сякаш от разглезена американска кинозвезда. Но с Ю трябва да си внимателен, иначе ще ти одере очите. Ю, или по нашему Юлия, е най-добрата приятелка на Сашка — също абсолвентка, но от естрадният отдел.

— Какво има, Ю?

— Не се ли сещаш? — Гласът ѝ става още по-мек, имам чувството, че ме гали заешка опашка.

Сега тя ще поиска от мен да присъствувам на празничния абсолвентски концерт и да напиша „нещичко“ за нея, ако може поне на първа страница. Виждам я как цупи бебешката си муцунка — тя смята това за много оригинално.

— Аа, сещам се! — подхвърлям бодряшки. — Ще ме поканиш на концерта.

Гръдният глас ми отговаря с нотки на смущаващо двусмислие:

— Не позна, Стив! Концертът, разбира се, ти няма да пропуснеш. Сега от тебе искам две билетчета за довечера.

Това ме трясва:

— Но, Ю, откога се интересуваш от опера?

Пак двусмисленият подканващ смях:

— Защо? Не ме ли бива и за по-интелектуални преживявания?

— Съжалявам, Ю, но не мога да ти помогна. Никакви билети нямам.

— А за Сашка имаш!

— За Сашка имам! — отвърщам студено.

Това действа — Ю се поочовечава.

— Стив — шепти тя умолително, — да знаеш как ми трябват двата билета! Тази вечер е адски важна за мен. Ще ти обясня, като се видим.

— Ю, разбери, тази вечер е невъзможно. Всичко е блокирано.

Тогава тя пуска дълбокия си смях, който може да се изтълкува като заплаха, презрение, покана за любов или като трите заедно.

— Чао, Стив! — И затваря.

И веднага пак телефонът, този път дълъг и пронизителен. Вдигам, крещя:

— Вълков не е вкъщи!

Но иззвъняват залцбургските камбанки — оня бистър сопран, от който неизменно се разтапям:

— Стъопа, защо крещиш?

За мен „Стъопа“ е само Дед. Като Стъопа живя, като Стъопа умря, като Стъопа ще остане и в историята на нашата музика. Но на Сашка разрешавам всичко, дори да ми вика Стъопа.

— Сашка, тъкмо ругаех, че прекъсват високия ми творчески полет.

— Върви ли?

— Още съм на заглавието.

— Да мина ли да ти помогна?... И да видиш роклята ми. За тази вечер избрах онази, черната, със златната бродерия на деколтето. Имаш ли нещо против?

— Идвай!

Зарязвам творчеството...

Тя идва — царствена, със златната си, навита като диадема коса, и строгата, черна, копринена рокля, която извайва скулптурната фигура, високите характерни гърди на оформящата се вече певица и изящните, дълги крака на Брунхилда. Тази вечер тя е безусловно поразкошна и от баба Елена на двайсет и две години. Прегръщам я...

НАЧАЛОТО

Пред каменните колони на Народната опера се бе насъбрал елитът на София — демонстративно свръхелегантен, сдържано възбуден, рекламно усмихнат: вижте, моля, аз пак съм тук... А на радиус от петстотин метра тълпи нещастници умоляваха: „Излишно билетче?“

Сашка крачеше към стълбището като Елза от сцената на сватбеното шествие (малко ли я репетира!), а аз правех опити да се движа като Лоенгрин, но не ми се удаваше: малко съм дюстабанлия.

И някак си естествено, може би защото твърде интензивно бях мислил за това, тази съвременна картина изчезна от погледа ми и пред мен изплува видение:

... София от началото на века: полуград-полусело, тясна, прашна, схлупена, с шумни овчи стада по площадите и тракащи каруци по улиците... И продълговатата барака, наречена „Славянска беседа“, и афишите за първото представление, и скамейките в студената „зала“, и висящите на телове под тавана дълги кюнци на черната печка, и сцената над скованите върху бъчвите талпи, и зрителите с бастуни и чадъри, и семките по пода, и глъчта, и оглушителната настройка на инструментите...

Тази картина бе така натрапчива, че не ме напусна дори когато седнахме на предпоследния ред и като от птиче гнездо обхванах с поглед цялата огромна зала с усложнения лъжебарок, тежката кадифена завеса, официалните ложи и биноклите, които дискретно ровеха в разкрасените бюстове на дамите. Слава богу, че сме тук. Защото тъкмо тук горе са истинските ценители, ония, които правят дългите опашки пред касите от ранни зори, ония, които решават успеха или неуспеха на представленията.

Тия няколкостотин фанатици на музиката (другите тъжно подсмърчаха навън) отлично се познават, те се срещат редовно в салоните, викат едногласно „бис!“ и излизат чак когато угасват светлините след представлението. Помежду им съществува неафиширано братство, една несломима солидарност, която не може да

се наруши и от най-големите вкусови различия. Те не по-зле от киноманияците познават собствените си музикални божества, безпогрешно ще ви посочат датата на последната плоча на Караян и на поредната близка премиера на Гяуров. Те са нерегистрираната гилдия на меломаните, солиден отряд от великата музикална армада на планетата. У нас тя се образува в началото на века в онази барака, където люпеха семки и размахваха бастуни... Началото! Прилепчивото видение със сцената над бъчвите, и Мефисто, който се появява върху скърцащите талпи, и запява със страшен бас... Не е ли това Началото?

— Ама ти няма ли да ми обърнеш малко внимание? — звънти сопранът до мен. — Не стига, че ме качи на тавана, а отгоре на всичко зяпаш по други.

— Извинявай! — рекох и хванах ръката ѝ, гладка, с дълги пръсти на пианистка. Тя поне бе родена музикантка, тази селянка със златна коса, от която дъхаше на парижки Диор.

Зазвуча увертюрата. Сашка сложи очилата с дебелите, черни рогови рамки. И лицето ѝ веднага се промени, стана някак си по-съсредоточено, но и малко чуждо. Мразеше тя своето късогледство и вече се тревожеше за времето, когато ще излиза на сцената без очила: няма ли Виолета да връхлети върху Алфред, или Tosca да се препъне пред Скарпия? Усилено търсехме подходящи контактни лещи.

Завесата се вдигна: от дъното на град Путивл се зададе Игор и до него Ярославна. Той — снажен, с благородна осанка, с класическата къса брада и везаните кончове на ботушите, тя — дебеличка и малко преукрасена... Бородин започваше своя изумителен музикален разказ. До мен разноцветно заблещукаха очилата с черните рамки. Зад тях един внимателен ум преценяваше всеки жест на Ярославна и анализираше всеки неин тон...

Но аз бях разсеян, звуците се провираха до мен като през гъста мъгла. Началото! Усещах, че е някъде наблизо, само да протегна ръка и ще го напипам.

Ала отмина първо действие и ние тръгнахме из коридорите, за да покажем роклята на Сашка. Както винаги тя магнетично привличаше погледите, особено мъжките. А аз хем бях горд, хем някак си се смалявах край нея... Докога ще имам до себе си тази жена, без която не мога? Няма ли да ми я грабне скоро сцената? Няма ли след някой и друг месец тя да престане да бъде моята Сашка и да се превърне

завинаги в Александрина Славина с постоянните ѝ превъплъщения в Татяна, Лучия и Чо Чо Сан?

Тия байроновски терзания бяха прекъснати от Ю, която изневиделица изскочи пред нас — дребна, закръглена, черноока, с високите си весели вежди, сочни бебешки устни, трапчинки на бузите, предизвикателно прилепнати велурени панталони и плътно пристегната блуза.

— Ааа, ето ви и вас, сладурчетата! — пропя тя с дълбокия си, възбуждащ глас и направи муцунка.

Винаги съм се питал, откъде в това дребосъче извира този мощен алт. Повече би ѝ прилягал пискливият бърборинов дискант. Без преход тя продължи бързо-бързо, сякаш се бяхме разделили преди минутка:

— Сашка, роклята ти е адски шик. Видя ли ректора? Той ме заприказва. Тук е и Павловски. А Германов е бог! Това е хер Вилфрид Краузе от Берлин.

Едва сега обърнах внимание на застаналия зад нея висок мъж с колосана яка и белееща коса: най-малко на петдесет. Представихме се. Хер Краузе произнесе възторжено:

— Германов большой бас.

— Хер Краузе е в София, за да попълни репертоара на „Фридрихщатпаласт“ — поясни с многозначителна небрежност Ю. Търси певци. И певици.

Хер Краузе любезно потвърди:

— Я вол, певеци! Германов большой певец, абер нихт за „Фридрихщатпаласт“. — И се засмя на шегата си. — За „Фридрихщатпаласт“ Юлия, когато станат большой като Барбара Стрейзанд, ха-ха...

Ю го стрелна със смразяващ поглед:

— Ще стане, не бой се, Юлия ще стане и по-большая от Барбара Стрейзанд. — После се обърна към мен и заяви без комплекси: — Откъде билети ли? Ами че не само ти си ми приятел, Стив! Е, хайде, чао!

Хер Краузе коректно се сбогува с мен, след което взе ръката на Сашка и мъжествено впи очи в очите ѝ:

— А фройлайн не иска да пее във „Фридрихщатпаласт“?

— Фройлайн иска да пее в „Метрополитен“! — отсече Ю, дръпна кавалера си и го отвлече в залата.

След малко от нашия втори балкон ги съзряхме в директорската лежа. Сашка не каза нищо, но очите ѝ злостничко заблестяха.

Второ действие. Завесата откри ослепителния стан на половците с цялата източна пищност на багрите и сочна колоритност на музиката. Обичам това второ действие, мога да го слушам безброй пъти. Всичко в него е „шик“, съгласно терминологията на Ю: свирепият и щедър припев на Кончак, замайващите половецки танци, и княз Игор, разбира се, с арията си...

Германов с везаните ботушки и късата брадичка запя. И залата затрептя, облята от блясък и жар:

*О, дайте, дайте мне свободу,
я свой позор сумею изкупить...*

Сърцето ми се сви. Затворих очи: зеещият гроб на Дед... над него плачущите клони на върбата и острият мирис на тление и цветя, и хората в черно... И без преход потънах в далечен, смътен спомен: аз съм малък, съвсем малък, и Дед ми разказва приказка: едно момченце в моряшка блузка седи на третия ред в някакъв театър и захласнато гледа и слуша един княз с везани ботушки да пее за свободата...

Тръпка прониза тялото ми, изплувах от спомена, отворих очи; да, това е Началото!

Грабнах ръката на Сашка и я притиснах до гърдите си. Тя свали очилата си, погледна ме и ми се усмихна. Не, все още не можеше да разбере, че тръгваме на дълго, много дълго пътешествие във времето и пространството.

ПЪРВА КАРТИНА С ЕДНО ОСВОБОЖДЕНИЕ

Ела с мен, Сашка, на север, към Балтика, в града на Питер назад в историята. Ще ти бъда чичероне. Погледни мрачнее щото зимно небе, в което впива стрела Адмиралтейството, и Нева, скована в ледовете, и пъплещата мъгла, която обгръща еднооките фенери край каменните брегове, и строгата дантела на дворците. Чуй звънчетата на шейните, които се губят зад мостовете, и скърцащите по снега стъпки на редките минувачи.

Да минем покрай загърнатите в дебели шуби файтонджии и да влезем в Императорския театър. Като певица ти първа ще доловиш каватината на Алмавива, която дебел италианец изпълнява на сцената, а аз като журналист пръв ще видя царското семейство там, в централната лежа.

Да, присъствуваме на концерт на великия тенор Еверарди, под чиято благосклонна сянка тази вечер за първи път ще бъдат показани и откъси от „Княз Игор“. Впрочем онзи мъж с властното лице и спуснатите хански мустаци е Бородин.

Зная, че ти е по-интересно да слушаш, но аз искам да ти обърна внимание на ония кресла на третия ред, където седят един висок мъж с орлов нос и огромно чело и до него — едно малчуганче в моряшка блузка със също такава гърбинка на носа. Твърдиш, че и аз имам такова лице? Възможно — малкият е Дед, мъжът — негов баща, сиреч — моят працядо...

Двамата са напълно погълнати от музиката. Особено момчето. То седи като омагьосано и поглъща без остатък звуци, светлини, движения и форми. Никога това момче няма да забрави тези минути. Те бележат проникването му във вълшебния свят на музиката, те са Откровението... Така седях и аз преди двайсетина години в софийската опера, когато това момче отсреща, вече старец, ме заведе за първи път на „Севилския бръснар“...

А сега, Сашка, обърни очи назад, към правостоящите, към онзи едър, широкоплещест момък с голямата глава и къдравата коса. Той също има захласнатия израз на момчето, макар че от време на време

при бляскави височини на певица победоносно се обръща към русичкия си съсед, сякаш лично той е постигнал горното „до“. Запомни този момък, Сашка!

Но ето че Еверарди свършва и завесата открива половицкия стан — о, не такъв, какъвто го видяхме снощи с Германов, а много по-скромнен, и Игор се играе от Стравински. Точно така, от Стравински Фьодор Игнatieвич, бащата на композитора Игор, първи бас-баритон на този театър. Да, такива любопитни срещи устройва понякога историята по своите кръстопътища.

... После към Кончак пристъпва князът с меките везани ботуши и хвърля своя призив: „О, дайте ми свобода!“

И тъкмо в този момент, Сашка, историята ни поднася нова изненада. Преди още Игор да е завършил арията си, иззад кулисите се втурва някакъв офицер. Той е толкова развълнуван, че дори не поздравява, въпреки присъствието на Негово величество, и размахва някаква хартийка. Певецът млъква, публиката зашумява, някои панически се изправят, царската охрана вече тича към сцената... Но офицерът не хвърля бомба, само вдига ръце, за да внесе успокоение:

— Господа! — провиква се той. — Господа! — Току-що се получи съобщение! Днес в Сан Стефано бе подписан мирният договор с Турция. България е свободна!

Пръв надавам приветствен възглас аз, чисто и просто защото събитието ми е отдавна известно — още от детската градина... Негово императорско величество също, разбира се, е в течение на нещата. Той се изправя и изръкопляска с царствена сдържаност. След него избухва и залата: „Урааа!“ и „Да живее България!“ и „Да живее мирът!“

Сашка, виж момченцето! Стъпило на креслото, то не ръкопляска и не вика, само уплашено гледа баща си, който плаче.

А при правостоящите къдравият неистово крещи. Внезапно младежите го грабват, вдигат го на рамене и триумфално го понасят към сцената. Той се смее, маха ръце, като току-що спечелил световната титла боксьор, и не иска да знае, че царят неодобрително наблюдава тази непристойна вакханалия.

— Да живее Балкански! — реват младежите. — Да живее Балкански!

Сашка, да помогнем на студентите да пренесат тежкия Балкански до сцената и да го оставим пред княз Игор. Там той ще се изправи,

пораздърпан, с привичен жест на дясната си ръка ще позаглади коса и не без кокетство ще започне да се кланя наляво и надясно. Запомни и това, Сашка. В годините, които ще следват, този едър мъж винаги ще се чувства на сцената като у дома си. На сцената ще живее, на сцената и ще умре, все тъй позаглаждайки с разперена десница твърдата си, къдрава коса.

— Искаме реч! — извиква весело русичкият. — Балкански, говори!

— Реч! — подхващат студентите. — Реч! Реч!

Тогава Балкански отмята глава назад, изпъчва гърди, под които вече се поочертава бъдещият мастит корем, и заговорва с глас, в който ти, Сашка, веднага ще познаеш школувания тенор.

— Господа!... Братя!... Аз наистина съм безкрайно щастлив... Но, аз, простете, не мога да говоря... Не мога!

— Пей тогава! — подканва го русичкият.

— Пей! \Пей! — идат възгласи отвсякъде, макар че малцина в тази зала подозират, че Балкански е певец.

Истинският музикант не чака много покани, Балкански още по-малко. Един миг се замисля, сетне вдига ръце, играейки предаване на волята на публиката:

— Ваше императорско величество! Братя! Аз... в знак на благодарност за свободата, която дарихте на многострадалната ми родина, и като израз на моята велика радост ще ви изпея една песен, която преди много години дядо ми е пренесъл от България — единственото нещо, което успял да спаси от турците... заедно с баба ми...

Шегата предизвиква весело оживление. Всички млъкват и сядат по местата си. Стои само момченцето, стъпило на креслото. Стоят на сцената и княз Игор, Кончак и офицерът. Но преди Балкански да започне, те отстъпват зад него — внушителна символична гвардия на бъдещия Славянски славей.

... И Балкански запя. След като позаглади коса, разбира се.

Гласът му беше ослепителен слънчев лъч, играещ върху синевата на леко развълнувано лятно море:

... Страхиле, страшна войвода!

*Защо си толкоз посърнал,
посърнал, още повяхнал?
Дали ти пушка дотегна,
или ти старост потропа...?*

Слушах песента и ми бе безкрайно приятно, че тя звучи тук, в центъра на Петербург, на 3 март, в благословената 1878 година. Звучеше тя, изпята от един изключителен тенор с изключително вълнение, което едва ли щеше да се повтори някога.

Тихо, Сашка! Ти си само гост от бъдещето и си длъжна хладнокръвно да наблюдаваш хода на историята. Нека си поплаче мъжът с лице на Мефисто и нека момченцето да стои очаровано със зинала уста. За малкия това е Празник, който скоро ще се превърне в Приказка, онази, която ще ми разказва един ден на мен, когато аз стана на негова възраст, а той — на седемдесет...

А сега да побързаме да излезем преди шейните да са хукнали по нощните улици. Ето че се задава Балкански — в доста орфан, окъсял и отеснял кожух, с кривнат на главата калпак, същински напет момък от балканско село — ненапразно му викат Балкански. Към него притичва Бащата, следван от момченцето.

— Господин Балкански, поздравявам ви! — заговори той на български. — Бяхте чудесен.

Лицето на Балкански светна:

— Вие сте българин?

Езикът им бе една наивна смесица от далечен старобългарски със съвременен руски.

— Позволете ми да ви се представя! — Бащата се поклони с провинциална церемониалност. — Вълков, Николай. А това е Стъопа. Живее в Бесарабия, но родът ми е от Шумен.

Не без театралност Балкански протегна към него силните си ръце:

— Каква щастлива среща! Значи имаме еднаква съдба, да? Аз пък съм от Одеса, но родът ми е от Елховско. Петдесет години сме вече в Русия. Дядо ми побегна след първата война...

Да ги оставим да се прегърнат и целунат и да послушаме техния разговор:

— Е, братко, да ни е честита свободна България! — каза Вълков.

— И да живее во веки-веков, амиин! — пропя по дяконски тенорът и се засмя.

А момчето не сваляше очи от него. И в тях се четеше такова обожание, каквото никога след това Балкански нямаше да срещне, дори когато щеше да блести като звезда от първа величина на сцената на Болшой.

Тримата бавно закрачиха под заснежените крайбрежни фенери.

— И тъй, сега вече можем да се върнем в родината си — заяви с нотка на носталгия Вълков.

— Вие, да — въздъхна Балкански, — ала аз не мога, въпреки страстното си желание да отлетя като птица още този час... Нямам право. Аз просто съм длъжен да завърша образованието си. Върна ли се сега, ще бъда излишен. Едно гърло повече за хранутене. Но по-късно, о, по-късно, когато ще мога да давам, да се раздавам, да сея... Непременно!

— Къде пеете понастоящем?

— Къде ли? — Балкански се почеса под калпака. — Всъщност никъде още. Студент съм... Ала скоро... — В очите му заиграха пламъчета, които никак не прилягаха на неговата наперена и малко лекомислена външност. — Ала скоро ще пея тук, в този театър... с Еверарди, със Стравински... И в Москва!... Това е решено! В България ще се върна само прочут. Да ме знаят всички, да ме посрещнат с музика и речи! Запомнете това, господин Вълков!

Вълков само кимна. Не искаше той в такава незабравима вечер да обезкуражи този ентусиазиран момък, за когото морето бе все още до колене. Защото, уви, морето е къде-къде по-дълбоко, и той, който е на двойно повече години от този къдравеляк, спокойно може да предвиди неговото бъдеще още от сега: безкрайни скитания по всички краища на Русия, безпаричие, пиянство, понякога ръкопляскания в забутан провинциален градец, по-често глад в мразовити странноприемници... С една дума — Аркашка!... Наистина момъкът има хубав глас, но за Болшой театър, мили братко, се иска повече, много повече. Що се отнася до посрещането ти в България с музика и речи, не ме разсмивай! Аз съм бил веднъж там и зная какво представлява тя...

И за да не се разсмее и не оскърби момъка, Вълков побърза да се сбогува. Прекъсна го гласчето на Стъопа, едно дискантче, в което едва ли и сам господ-бог би могъл да предвиди гърмящия бас на бъдещия Стъопа Вълков.

— Аз също ще се върна в България.

— Чудесно! — възкликна Балкански и покровителствено потупа детето по гърба. — И какъв ще станеш там?

— Певец.

Кратката дума бе изречена толкова категорично, че няколко секунди възрастните мълчаха. После бащата се засмя, но зад този смях се чувствуваше намек на недоволство.

— Голямо впечатление сте му направил, господин Балкански — каза той. — До преди един час Стъопушка нямаше друга мечта, освен генералските пагони. А сега изведнъж — певец!

— Защо не, драги сънароднико, защо не? — запита Балкански. — България е вече свободна и мирна. Сега тя ще се нуждае от писатели, художници, артисти, певци... Впрочем — заключи той — такова е мнението и на Салтиков-Шчедрин.

— Вие познавате Шчедрин? — попита, удивен, Вълков.

— Естествено — отвърна пренебрежително Балкански. — Ние сме... — Искаше да каже „приятели“, но каза: — Ние сме добри познати.

Вълков отново не възрази, макар че не бе съгласен с думите на младия българин, нито пък с мнението на Шчедрин, този неприятен като оса писач. Той, Николай Вълков, е търговец, той познава живота и знае, че в годините, които идат, България ще се нуждае преди всичко от фабриканти, търговци, занаятчии и офицери... И малкият Стъопа ще стане военен, това е, отдавна и окончателно решено.

Вълков даде знак с ръка, край тях спря шейна. Той се качи, настани до себе си Стъопа и едва тогава протегна ръка на Балкански:

— Е, братко, извинявайте, че ви оставям, но ние заминаваме рано сутринта... А на вас — добави той не без снизхождението на помещика към дошлия да посвири в дома му гуслар — желая успех. Сбогом!

— Довиждане! В България! — отвърна с демонстративен оптимизъм студентът в оръфания кожух и размаха калпак над къдравата си глава.

Шейната се отдалечи в мрака, но черните очи на момченцето дълго още се взираха назад към останалия под фенера млад певец.

Не забравяй този поглед, Сашка! Той ще легне в основата на много и много събития, които в последна сметка ще ни качат на предпоследния ред на Народната опера, за да чуем арията на свободата, изпята от Германов...

Балкански изчака звънчетата на тройката да заглъхнат и едва тогава тръгна и той. Не взе шейна, вдигна яката на кожуха, захлупи калпак над ушите и закрачи бързо по заледения сняг към другия край на града.

Излишно е да го следим, нищо особено няма да се случи по-нататък, пък и ти, Сашка, не си свикнала на този мраз. Балкански ще се прибере в стаичката си, все още преизпълнен с вълненията на вечерта, и даже окаяната му, студена квартирна няма да охлади неговия ентузиазъм. Тихичко, за да не събуди съквартиранта си, Балкански ще отвори сандъчето с продуктите, ще напипа в него твърд като камък комат черен хляб, ще въздъхне като Рудолф от „Бохеми“ в сцената на глада, ще напълни голяма чаша с хладкия вече чай, ще топне хляба в него и бавно, с наслада ще дъвче и ще пие. И няма да съжалява, че е похарчил всичките копейки от мизерната си стипендия за днешния концерт.

И едва след като е глътнал последната капка, ще се изправи и ще се взре във висящия над леглото, повяхнал от влагата и накъсан от честите премествания астрологически календар с дългите редици от дати и цифри. Ще помисли върху зодиите, които отдавна знае наизуст, и накрая, доволен и уверен в щастливото си близко и далечно бъдеще, ще се завре в леденото легло.

Но дълго няма да може да заспи и пред очите му до разсъмване ще припламват светлините на голямата зала, в която хората са се изправили на крака и скандират.

— Балкански, пей! Пей!

Ю И САШКА

Първата картина написах веднага след като Сашка си отиде — беше към осем сутринта. Не бях спал повече от три часа, но въпреки това се чувствах бодър и с бистър мозък.

Нощта след представлението прекарахме в стаичката на втория етаж — избягвах помещенията, в които присъствието на Дед бе още твърде живо. Сашка бе чудесна — нямаше и белег от присъщата ѝ чисто селска целомъдрена стеснителност, която понякога така ме дразни. Впрочем забелязал съм, че тя е по-пламенна след голямо музикално преживяване.

А кой знае, навярно и аз съм бил по-друг през тази нощ, разбира се, не заради Бородин — на мен музикални преживявания не ми липсват. Като журналист слушам всичко — и лошо, и хубаво. Навярно моят любовен ентусиазъм се дължеше на радостта от намереното Начало...

Можех ли да предвидя, че тази нощ бе сложено и едно друго начало?

Вечерта, много горд от съчинението си и с ръкописа в джоба, отскочих до квартирата на Сашка. Намираше се в една мансарда над една отровнозелена кооперация край стадиона. По-рано беше ателие на някакъв брадат художник, който я преотстъпил на Ю. Ю постига всичко, което пожелае, а тя желаше бохемска мансарда. Тук тя прибра и Сашка.

Позвъних. Отвори ми Ю, все тъй мъничка, закръглена и с умопомрачително виолетово копринено кимоно, което очертаваше фините ѝ линии на идеална кукла, и под което честичко проблясваха като бели светкавици сатенените ѝ бедра: мадам Бътерфлай „en personne“, само че с джазов темперамент.

— А, Стив! — възкликна тя не без искрени интонации. — Влизай!

Влязох. Мансардата бе голяма, с продълговати, тесни прозорци, зад които се мерзелееха облаците над Черни връх. Разбира се, тук имаше високо огледало с безброй козметични принадлежности,

включително комплект първокласен театрален грим, и три перуки (на Ю). Под единия прозорец се мъдреше старичко пиано, до него — ултрамодерен магнетофон, с който двете студентки контролираха своите гласове. На стената мирно съжителствуваха една гравюра на младия Бетховен, фотография на Барбара Стрейзанд и китарата на Ю.

Ала тази иначе бедна квартира беше забележителна с друго: по всички стени, от пода до тавана, бяха изписани голи борещи се великани, голи премятащи се през глава брадати джуджета, голи космонавти и дори голи двуглави марсианци. Всички се хилеха с някаква непристойна похотливост и това придаваше на мансардата една особена еротична атмосфера, която шокираше непосветените. Неведнъж Сашка бе поискала да махнат тия стенописи, но Ю бе категорична: голите великани й действували тонизиращо.

— Къде е Сашка? — попитах.

Ю магистрално се прозя, като не пропусна да поразтвори деколте.

— Замина на село, майка й не е добре, ще се върне утре. Заръча ми да ти позвъня, но още не съм излизала... — И показва неразтребеното и още топло легло.

Както винаги и в най-баналните думи, които Ю произнасяше с гръдния си глас, имаше подканваща двусмисленост.

— Е — рекох, — предай й това.

Тя пое папката, погледът й се плъзна върху едро изписаното заглавие „Оперната война“. Долових леко трепване на очите й, но тя без да каже дума, хвърли скъпоценното ми съчинение върху леглото на Сашка.

След това измъкна от перваза на прозореца бутилка уиски и напълни две чаши!

— Седни, де!

— Не, благодаря. Много бързам.

Тя трепна с клепачи над веселите си, маслиненочерни очи:

— Не бой се, няма да те изям.

— Не се боя; аз съм твърд орех.

— Справяла съм се и с по-твърди от тебе! — И пак се засмя с трапчинките си и под кимоното проблесна пълничкият й крак.

— Апропо — попитах не без злъч, — как е господин Краузе?

— Отчаян. Иска да купи Германов, а не му достигат хилядарките.

— А за тебе стигат ли му?

Тя рязко и на един дъх обърна своята чаша и почти сериозно изрече:

— Стив, запомни добре! Аз не се продавам. Аз купувам, и то само онова, което наистина ми харесва.

В тия думи имаше много истина. Ю вървеше в живота като господарка. „Този свят е и мой!“ — обичаше тя да цитира прочутия лозунг. Бе израснала във Варна като единствено дете на морски капитан, който след всеки рейс я отрупваше с всичко, за което едно провинциално девойче можеше само да мечтае. Тя получи първия магнетофон в града, сетне — първия транзистор, по-късно — първия мотопед, с който развяваше черната си коса край Морската градина. Пожела да покори света със своите весели песни и влезе в Консерваторията през парадния вход. След втория семестър вече пееше по вечеринки, след четвъртия — в луксозните барове, докато ѝ забрани ректорът; сега я канеха в телевизията, очакваше роля в киното, но тя се стремеше към „Фридрихщатпаласт“ и оттам — към Париж в „Олимпия“. Обичаше да гуляе, пиеше само скоч уиски, пари имаше много, още повече харчеше и с широки шепи раздаваше на познати и непознати. За всички бе само Ю и това вече бе признак на популярност.

Колко различна бе Сашка! По силата на оня закон за привличането на противоположностите, тя едва ли не нарочно клонеше към антипода на приятелката си. Ю бе дребна, мургава, тръпнеща и подвижна като живак; към алкохола нямаше задръжки, към мъжете, струва ми се, също. Сашка бе златноруса, стройна и красива, но малко студена като мраморна статуя. Тя бе праволинейна, почтена до мозъка на костите си, предана. И натъпкана с комплекси, които се мъчеше да прикрие зад своето понякога аристократично поведение. Селска девойка, тя, въпреки четиригодишното си следване в столицата, трудно разбираше безскрупулното пробиване в една кариера, която носеше бързо пари, известност и турнета в чужбина. С обезоръжаваща наивност тя вярваше, че все едно, рано или късно, благодарение на талант и труд, ще пее редом с Германов. Тя можеше да постигне много повече, но не умееше да спекулира с изключителната си външност, и

често със своята рязкост на горда примадона вместо поклонници си спечелваше врагове. И пееше само на класни продукции. И ненавиждаше естрадата. И ходеше само с мене. Нещо, което в нейните среди трудно прощаваха...

— Дадено, Ю! — рекох. — Купи си със здраве хер Краузе заедно с „Фридрихщатпаласт“. А като заминеш за Париж, обади ми се, ще ти дам луканка за по пътя. Но преди това събщи на Сашка, че от утре съм в Стара Загора, на фестивала.

На излизане съзрях смеещите й се, многозначещи очи и предизвикателното деколте. Бутилката беше в ръката й...

На другия ден, тъкмо се канех да тръгна за летището, позвъни Сашка.

— Прочетох началото — каза тя сдържано, но зад сдържаността усетих вълнение.

— Е?

— Значи и аз ще съм в книгата, така ли?

— Както виждаш — усмигнах й се отдалече аз. Простодушният й тон никак не пасваше на царствената й външност, и това ме преизпълваше с хлапашко умиление.

— И какво ще стане по-нататък?

— Потърпи и ще прочетеш.

— Докога?

— До края на фестивала. По-рано не мога.

— Добре, ще чакам. Помълча. — Пак ли ще пътуваме в миналото?

— Стига да харесваш пътешествията във времето.

Отново мълчание, после дойде едно звънливо „Обичам те!“.

Отреагирах светкавично:

— Имам една блестяща идея! Да дойдеш с мен на фестивала.

— Ох, не ме изкушавай! — въздъхна тя. — Нали знаеш — конкурса!... Трябва да се готвя. И не бива да настивам в никакъв случай. Иначе ще ме пратят завинаги в Стара Загора, а не зная дали ще се намери място за тебе в местния вестник.

И затвори преди да успея да изразя острия си и решителен протест.

Обещанието си за „до края на фестивала“ така ме обвърза, че през петте дни, които прекарах в Стара Загора за юбилея на местната

опера, аз се чувствах като прекалено опъната цигулкова струна, готова да се скъса и ме перне по лицето.

Като всички други, така и този фестивал бе същинска изтощителна лудница, една неспирна въртележка, от която едва съзирах размазаните фрагменти на околната действителност. По две представления на ден, които оперните състави от страната поднасяха на публиката; всекидневни обсъждания в заводи и вузове; концерти на открито, пресконференции, шумотевица... Трябваше да бъда навсякъде — Фигаро тук — Фигаро там! — да слушам, да гледам, да взимам интервюта, да се усмихвам шармантно, да разговарям демократично с „редови“ зрители, да се тъпча по банкетите, да се наливам по коктейли, и късно вечер, със замаяна глава да предавам по телефона гениалните си репортажи. И едва след това, в хотела, окончателно съсипан, да седна и да пиша до късни зори. И да копнея по онази нощ в стаичката на втория етаж, където се бяхме прибрали след „Княз Игор“, преди да тръгнем за Петербург в онази далечна 1878 година.

Да вървим пак, Сашка, този път в Москва, в не по-малко забележителната хиляда деветстотин и пета година.

ВТОРА КАРТИНА С БОЛШОЙ ТЕАТЪР И ПИСТОЛЕТНИ ИЗСТРЕЛИ

Ти си била в Болшой театър с екскурзията на Комсомола. Е, добре, както ще установиш сега, сградата не е претърпяла особени промени в десетилетията, които са последвали. Наоколо обаче е стара Москва с оня провинциален облик, който бе премахнат едва през трийсетте години. Ще ти направи веднага впечатление напрежението, което цари наоколо. Сред площада патрулират конници, а пешеходците бързат да отминат еднообразните цивилни, които уж безцелно сноват по тротоарите...

Тук още се носи ехото от петербургската „кървава неделя“, а изстрелите от барикадите вече кълтят и в Кремъл.

Но ето един човек, който като че пет пари не дава за стражарите. Той крачи към задния вход на театъра, размахва по господарски бастун и свирука на птиците, които пърпорят сред пролетната зеленина на дърветата. Позна ли го? Балкански, разбира се. Поостарял е, понапълнял, коремът му се е закръглил окончателно, а лицето му е получило онова „радамесовско“ изражение — смес от олимпийска самоувереност и физическа сила, което в течение на годините придобиват всички уважаващи себе си тенори. Само косата му си е същата: къдрава, кестенява... В оперните среди се говори, че цветът се дължи на прекрасната боя, която си е донесъл от Париж...

Балкански влезе през служебния вход и хвърли поглед върху дъската за обяви: „В петък, 17 часа, ще се проведе конкурс за нови солисти и хористи. В журито участвуват Мелихова, Петров, Балкански, Соколова, Родинская.“

Той ускори крачки и се провря в мрака през струпаните зад кулисите декорации: тук той познаваше всяко кътче. На пръсти слезе през страничната стълбичка в залата и се настани зад полуосветената масичка до останалите членове на журито, като дружелюбно им помаха с ръка, а на съседката си Мелихова галантно целуна пръсти.

Сцената бе празна и само изнесеният напред роял и белият прожекторен кръг до него сочеше, че конкурсът е започнал.

Председателстващият даде знак: „Следващият!“ и уредникът обяви името на кандидат номер две. Бе един нелош тенор, но въпреки това бе прекъснат след третата фраза.

— Благодаря, достатъчно. Следващият!

Никой от журито не възрази. Тук, Сашка, отдавна цареше железният закон: в Болшой влизат не добрите, не и най-добрите, а само изключителните певци. Уредникът съобщи:

— Кандидат номер три, бас. Ще изпълни Серенада на Мефистофел от Шарл Гуно.

Зная, Сашка, че лудееш по тази серенада, ето защо да седнем на последния ред и да послушаме.

Кандидат номер три се появи иззад кулисите някак си нервно и припряно и застана до рояла в светлия кръг.

Не трепвай, Сашка! Не, не съм аз. Стъпа е, Дед. Висок, слаб, с гърбинка на носа и високо чело, в което се впива клинът на черната коса. Снимка от тия години имам в семейния албум.

Естествено Балкански не го позна. Той се отпусна на креслото и с професионално любопитство се вгледа в лицето, което се нуждаеше от съвсем малко грим, за да се превърне в сатанинския образ на Мефисто.

Кандидатът дори не се поклони, само неспокойно омете с очи всички ъгли на салона и почти изненадан от встъплението на рояла, се впусна в серенадата.

Е, да, Сашка, такъв беше гласът на моя Дед тогава: необикновено богат и красив, мек и твърд, звънтящ като синкава стомана, мощен като тръбен зов в тиха нощ, способен да изрази най-бурни страсти и най-тънки нюанси на човешката душа. Жалко, че първите негови записи са направени много по-късно, когато от този блясък останаха само следи...

Но виж, познавачите от журито още при първия куплет наостриха уши, а Балкански, силно заинтригуван, се облегна на бастуна, сякаш за да устои на зловещия, демоничен смях, с който кандидатът като ураган помиташе всичко пред себе си. Встрани се отвориха врати, надникнаха чистачки; иззад кулисите се подадоха сценични работници и закимаха с разбиране.

И всички бяха така заплениени от дяволската серенада, че само аз забелязах безшумно пристъпващите по пътеката трима мъже. Единият

от тях, нисък и кривонос, държеше пистолет. Не се обадох: знаех, че нямам никакво право да нарушавам естествения ход на събитията.

А Дед пееше, гласът му разтърсваше стените и изпълваше с напрежение огромната зала и на мен ми се струваше, че след секунда зареденият с взрив въздух ще експлодира и Большой театър ще се разнесе на парчета към небесата...

Внезапно Дед млъкна. Млъкна по средата на фразата, на остър дисонанс, който увисна като недоумяваща въпросителна, сетне хвърли в тоника гръмогласния си смях, и това вече не бе смехът на Мефисто, а неговият собствен язвителен кикот, обърна се и изчезна зад кулисите.

— Стой! — закрещя пискливо Кривоносия и размаха пистолета. — Стой! Дръжте го!

Втурна се към стълбичката на сцената и какъвто беше нисък, се опита да прескочи всички стъпала наведнъж, но някой леко, о, съвсем леко го задържа и той се просна върху рампата. До него стоеше Балкански. Мощен като скала, стиснал здраво еленовите рогчета на бастуна, той викаше с треперящ тенор:

— Господа, какво значи това? — По навик се вслуша в гласа си не беше лош и хубаво изразяваше възмущение. — Тук не е полицейски участък! Тук е храм!

— Плюя аз на вашия бандитски храм! — изписка разярен Кривоносия и понечи да се изправи. В същия миг кръгът на прожектора се премести върху него; агентът замига, размаха пистолет срещу светлината, закрещя: — Гаси, дурак! Гаси!

И стреля срещу лъча. Гърмът изтрещя в празния салон като бомба и вкамени всички — чистачки, полицаи, жури. Миг след това прожекторът угасна, мракът погълна салона. Чу се задъхано пълзене, тропане, падане на някакъв декор, блъскане на врати, сетне откъм кулисите долетяха крясъци:

— Дръжте го! Измъкна се! Дръжте го!

И тишина. Изминаха секунди и в тях като че все още кипеше подигравателният валпургиев кикот на певеца. После прожекторът светна, кръглият лъч като слепец заопипа сцената, слезе към първия ред, мина над хората и се спря на Балкански. Полулегнал на креслото, отметнал глава назад, дишайки тежко, той се държеше за сърцето и с бял от гняв и болка глас шептеше:

— Вандали! Боже мой, какви вандали!

Сашка, да си вървим. Конкурсът все едно няма да продължи, а и Балкански скоро ще се съвземе. Както винаги той попреиграва, този път умиращия в трето действие Тристан...

След десетина минути ще го видим да излиза от театъра жив и здрав. И вече няма да отминава с високомерно пренебрежение стражарите по ъглите, а ще ги заглежда с израз на дълбока погнуса и, ако умееш да слушаш вътрешни гласове, ще чуеш как в пълно фортисимо изпълнява подигравателната и предизвикателна песен на оня разбойник Фра Дяволо, когато го преследват кралските драгуни...

* * *

През тази година на лично благополучие Балкански живееше в една от солидните сгради на Арбат. Преди да се прибере, той понакупи риба, колбаси, хляб и водка. Отдавна му бе забранено да пие, но често не издържаше и скришом сръбваше някоя и друга чашка. Останалото оставяше за редките гости.

Крачейки към дома си, той си мислеше за проваления конкурс и за удивителния бас, който така и не можа да довърши изпълнението си. Полицията е полудяла, щом като е хукнала да гони талантите по сцените. Нужно е да се направи нещо, например да се протестира във вестниците, или още по-добре — да се напише писмо до царя. Защо не? С царя се познавам. Преди няколко години на представлението на „Русалка“ в Большой Негово величество благоволи да ми стисне ръката за великолепно направената роля на Княза. В замяна на това аз му пратих „Пътят на певеца“ заедно с почтителен автограф. Няма съмнение, че императорът не знае какво се върши в негово име с неговите поданици и като узнае, той веднага ще спре тази вълна на варварски преследвания, ще спаси най-добрите руски хора, които разни тъпоглави джандари гонят из театрите и пращат в Сибир... А и кой ли е този кандидат номер три, който така магистрално се изплъзна от ръцете на оня кривонос полицай?

Отвори вратата и заизкачва дървеното стълбище към втория етаж, усети задъхване, поспря, поопипа сърцето си: трябва да избягвам вълненията, помисли той, и го видя: седнал на горното стъпало, опрял

брада на юмруци, кандидат номер три се усмихваше с хлапашка фамилиарност.

ТРЕТА КАРТИНА С ЕВТИНА ВОДКА И СВЕТЛИ МЕЧТИ

Забравил разхлопаното си сърце, Балкански се поозърна: наоколо нямаше никой.

— Какво търсите тук? — прошепна той.

Стъпа чевръсто се изправи и се засмя, и Балкански видя този път отблизо ослепително белите му зъби, силно очертаните чувствени устни, орловия нос. От него се излъчваше такава жизненост и радост от съществуването, че ако не бяха дълбоките сенки под очите, които говореха за умора и безсъние, Балкански би казал, че това е комбинираният Фигаро на Моцарт и Росини, долетял от Севиля, за да изпее с китарата безгрижните си песни.

— Вас търся — отговори кандидат номер три на български.

Сърцето на Балкански отново неравно заби. Той отвори вратата.

— Влезте!

И бързо дръпна вратата зад себе си.

Стъпа се спря на прага и обгърна с поглед стаята. Беше обширна и обзаведена щедро, но с ясните белези на небрежност, очевидно бе отсъствието на женска ръка. Единствено роялът блестеше от чистота. По стените висяха афиши, фотографии, рисунки и картини от безбройните роли на Балкански: Радамес, Ленски, Каварадоси, Алмавива, Фауст, дон Хосе, Герман — типичната домашна декорация на големия тенор в напредналите години. (Такава си имам и вкъщи, на бас!). Цяла една стена бе заета от тежък, натъпкан с книги библиотечен шкаф. До него от голям портрет гледаше Шаляпин с приятелски автограф, а третата стена беше покрита от известния ни вече астрологически календар и зодиачни таблици, и от други, по-нови и непознати ни тайнствени фигури и рисунки от които ти, Сашка, можеш да отгатнеш, че става дума за небесни светила, планетни орбити и хороскопни знаци.

Стъпа плъзна поглед върху фотографиите, кимна на Шаляпин, вдигна учудено вежди край астрологическите пособия и се спря пред

централната полица на библиотеката, където бяха наредени десетина томчета с едни и същи златни букви на гърба: К. Балкански.

— Всичко съм прочел — каза тихо той. — Стиховете ви, спомените ви, вашата повест, пиесите, та дори и философските ви книжки, макар че не обичам много-много да философствувам... А от този учебник тук съм се учил и да пея...

Тия думи окончателно обезоръжиха Балкански. Меко попита:

— Вие сте българин, да? — Гостът кимна. — И какво искате от мен?

Стьопа отново блесна с белите си зъби. Изразът на искрящата лукавост го преобрази и Балкански пак си помисли за „Севилския бръснар“.

— Забравихте ме вие, Учителю! — отвърна той с лек укор. — А аз ви помня, макар че тогава бях съвсем дребно хлапе. — И разчленено, многозначително изрече: — Трети март, 1878 година, Петербург!

Балкански го сграбчи за раменете и впи очи в лицето му:

— Чакай, чакай! Ти... да... „Княз Игор“... Българинът от Бесарабия, момченцето с моряшката блузка... Вел... Вул...

— Вълков! — подсказа Дед.

— Стьопа! — възкликна с оперна възторженост Балкански, и пак се послуша: дрезгавини няма, но все пак не бива да вика така и да съсипва гласните си струни. — Невероятно! След толкова години! Но откуда този страшен бас у вас?

— Друг въпрос ме вълнува сега, Учителю — отвърна усмихнат Стьопа. — Къде ще спя!

— О, милинки мой, извини ме! Седни, седни и потърпи минутачку! Да?

Балкански се разшета, постла с една съмнително чиста покривка масата, извади чинии, колбаси, хляб, постави бутилката пред госта си, накрая седна и той.

— Яж! Яж! Не се стеснявай!

Стьопа не беше от стеснителните и без втора покана се нахвърли върху храната. Балкански почти не хапна, само наблюдаваше това странно лице на Мефисто с израз на Фигаро, което го връщаше с двайсет и шест години назад в един от най-хубавите дни на неговия живот.

— Но вие, Стъопа — рече той, — още не ми казахте, защо ви преследват. Нима и вие?...

Гостът кимна и някак си с демонстративно удоволствие напълни една водна чаша с водка и я изпи на един дъх. Балкански нервно се изправи, заснова из стаята и този път без всякакво преиграване, без дори да обърне внимание на гласа си, несдържано се провикна:

— Но вие нямате право! С този глас! Кой ви разреши?

— Нищо ми няма — успокой го Стъопа, като показва пресушената чаша. — Впрочем отдавна не съм слагал капка в устата си.

— Ах, аз не за това! За другото! За полицията... Щяха да ви застрелят. Искам да кажа: кой ви разреши да се забърквате в такива политически кашии?

Стъопа остави чашата и без да погледне Балкански, отговори с неочаквани за него нотки на умора и отпуснатост:

— Никой не ми е разрешил, Учителю. Никой, дори татко. Тия работи не стават с разрешение. Аз сам...

— А пък аз ще ви кажа — продължи все тъй несдържано Балкански, — че вие сте... вие сте убиец! Да, вие убивате един талант, един голям глас. Вашето място не е... как да се изразя... в революцията. Нека революцията я правят други. Вашето място е в Болшой. В Скала! За революцията хора има достатъчно, а за Болшой и за Скала няма. Няма! Вие сте... вие сте...

Балкански не намери повече думи, млъкна, с решителен жест си наля водка, обърна чашата и едва сега, поуспокоен, подхвана:

— Ето какво, драги! Утре отиваме заедно в полицейското управление, там имам един добър познат, мой поклонник, и ще заявите, че сте се увлекли, че...

— Говорите като татко — прекъсна го незлобиво Стъопа.

Балкански пак не намери нужните думи и само промърмори:

— Жив ли е баща ви? — Той още не знаеше как да се обръща към госта си. Пробуденият спомен за момченцето с моряшката блузка му пречеше да казва „вие“, но момченцето бе вече мъж.

Стъопа поклати глава:

— Не. Почина. Но до последния си дъх той ми забраняваше всичко: да пея, да мисля самостоятелно, да се боря за себе си... и за другите. — Изправи се, застана пред библиотеката, погали с пръсти

книгите със златните букви. — И избягах. Ей тъй, просто се магнах от къщи. И знаете ли кой е виновен за това?

— Кой? — попита Балкански, макар че това беше чисто реторичен въпрос, защото предугаждаше отговора, който му достави парливо удоволствие.

— Вие!

— Не разбирам. Обяснете!

— Няма много за обясняване. Пък и страшно ми се спи... Историята е проста. От оня ден на трети март, когато ви чух на сцената на Императорския театър, животът ми се пречупи, макар това да звучи странно за едно хлапе, каквото бях тогава. За мен нямаше вече друго бъдеще, освен песента. Мислех за песента, мечтаех за песента, сънувах песента... за удоволствие на мама и за ужас на татко...

— Защо пък за ужас на баща ви? Защо?

— Защото навярно съм и попрекалил в своето увлечение и съм зарязал всичко онова, което едно нормално момче е длъжно да прави: да се учи прилежно, да помага възрастни, да ходи с добри другарчета, да играе на криеница... А аз само пеех. Пеех в училище, пеех в църковния хор, пях дори в местната любителска оперна трупа. За всичко това татко ви ненавиждаше...

— Мон дйьо! Да ненавижда мен?

— Нали от вас започна всичко!... Ненавиждаше ви и даже не пропускаше случай да злорадствува, когато четеше във вестниците за ваши творчески несполуки. Криеше и късаше вашите книги, подиграваше се на прозвището ви „Славянски славей“, наричаше ви... не се засягайте, Учителю!... „Славянско муле“, и ако беше по силите му, вас би ви унищожил, а на мен би завинаги запушил устата...

— Невероятно! — прошепна Балкански, мислейки повече за унижителното оскъбление. За цял свят той бе „Славянския славей“ — безкрайно ласкаво прозвище, което си бе спечелил през годините на бляскавите турнета в Италия и Франция и което считаше за най-скъпоценното, получено някога от него отличие, а ето, намери се човек, при това сънародник, който... — Невероятно! — повтори той. — А изглеждаше добър християнин...

— Той беше добър християнин... Но, както се казва, имаше друго мировъзрение. Той например щеше да получи апоплектичен удар, когато диригентът на църковния хор хареса гласа ми (бях вече на

седемнайсет години) и препоръча на татко да ме запише в музикално училище. Това беше страшен ден, татко тъкмо се канеше да ме прати на офицерска школа в България...

— В офицерска школа? Вас? Какво говорите!

— Но, да. Не си ли спомняте, той искаше да ме прави генерал.

Балкански се засмя:

— А може би е бил прав. С този ваш глас вие бихте повели в атака цели полкове... И какво стана в онзи, както се изразихте, страшен ден?

— Би ме — отвърна замислено Стъопа. — Той, който никога не бе ме и пипнал с малкия пръст, този ден едва не ме преби... с тояга!... Би ме, наказва ме с глад, цяла седмица ме държа затворен вкъщи...

— И нямаше кой да ви защити?

— Нямаше. Роднините и познатите считаха тия наказания за заслужени, а мама... мама бе вече мъртва... Твърде рано си отиде тя... — Стъопа замълча и в тия секунди лукавият израз на Фигаро изчезна от лицето му. Но бързо подхвана: — Съжалих татко, останах, помагах му в търговията, помагах му вкъщи... Но в офицерска школа не отидох. И не престанах да пея. Тайно от татко взимах уроци при диригента на хора, при него понаучих азбуката на музиката. После, едно хубаво утро видях в книжарницата „Пътят на певеца“... тази... — Той показва томчето в библиотечния шкаф: тъничко, със златни букви на гърба. — Прочетох я на един дъх и когато я затворих, разбрах простата истина, че ако не стана певец веднага, без всякакво отлагане, ще умра, ей тъй, просто животът ми ще свърши... И се махнах от къщи.

— Къде отидохте? — попита Балкански, увлечен от разказа на госта.

— В Москва. Отначало погладувах, после намерих работа... по складовете край Москва-река, в една дърводелска работилница, по едно време бях дори зидар...

— Защо не ме потърсихте?

— О, вие пътувахте по света... Италия, Франция, Полша, Австрия... Пък и да бяхте тук, нямаше да посмея да се докосна до вас... вие бяхте за мен бог, страшен бог, нещо като Вотан на Вагнер... Понякога ви слушах в Большой, отдалече, разбира се, от последния

ред... Но... — добави той живо, — винаги знаех къде сте, какво пеете, какво пишете...

Трогнат, Балкански подсмръкна, напълни щедро двете чаши:

— Пийте, пийте, милинки мой! — изрече той с топъл, дрезгав глас, както при смъртта на Борис Годунов. — Ой, какво сте настрадали!

— Не, това не беше страдание — забеляза замислено Стъопа. — Бях свободен, можех да пея! И дори записах при Еверарди.

— Еверарди? Невероятно! Как не съм узнал? Българското ви име непременно щеше да ви издаде...

— Нямах българско име. След бягството от къщи взех фамилията на мама... За съжаление Еверарди скоро почина и аз трябваше да потърся други учители... Да, така се случи, че моето музикално образование трая много дълго... — Той полувесело-полутъжно се почеса по тила: — Вече съм на трийсет... лазарника, нали така се казваше на български? Лазарника! Какво ли не правих през тия години: пях в едва ли не всички оперни театри на Русия — от Николаев до Иркутск. Бях хорист, инспектор, декоратор, помощник-режисьор, помощник-диригент на хор, та известно време дори преподавател по пеене в едно забутано музикално училище, където помещниците пращаха дъщерите си да изучават романси. Понякога ми даваха малки роли, рядко по-големи — не смееха, тъй като често се налагаше да отсъствам...

— Къде другаде скитахте?

Очите на Стъопа лукаво заискриха: бе пак Фигаро.

— Къде ли? Ами че във всевъзможни арести, затвори, тюрми... Но трябва да ви уверя, че там научих много нови и интересни песни. Искате ли да ви изпея една?

— За бога, недейте! Имам проклети съседи. Но защо ви затваряха?

— Не заради кражби и изнасилвания. Не съдете по външността ми! Започна се с това, че веднъж откриха в квартирата ми... как да ви обясня... опасни книги: Маркс, Бебел, Плеханов... може би сте слушали за тях... Втория път ме тикнаха вътре заедно с целия ни кръжок. По-нататък бе лесно: бях регистриран... След последния арест успях да изчезна в Тула и дори заработих в местния металургичен завод...

— Самовари ли правехте?

— Топове.

— Топове? — възкликна вече полупиян Балкански, като се хвана отчаяно за главата. — С този глас?

— Гласът там не играеше никаква роля, по-скоро краката... Изнасяхме оръжие за въстаниците...

— Боже мой! — изпъшка Балкански. — Боже мой!

— И оттогава не мога да се отърва от опашките си. Все са по петите ми. И тъй като ми дотегнаха, миналия месец реших да направя един решителен ход: възвърнах си бащиното име, обръснах брадата, облякох се прилично и се записах за конкурса при вас. Надявах се, че веднъж приет поне за хорист в Большой, ще ме оставят на мира... Но, то се знае, бях глупак.

Балкански се изправи, очите му бяха влажни. Той разтвори широко прегръдки:

— Ой, синок ти мой! — изхлипа той. — Като солист щяхме да те приемем, не като хорист! Но ти си убиец! Убиец на гласа си! — По бузите му потекоха дребни сълзи и той си мислеше за сълзите на Рудолф над мъртвата Мими. — Пий, пий, не се стеснявай!

Стъпа пи. Шишето се изпразни.

— А ако те хванат? — попита Балкански, като преглътна сълзите си.

— Ако пак ме пипнат, пощада няма да има. Ще ме пратят право там! — И посочи на изток.

Балкански пак попита:

— И какво смяташ да правиш?

— Тази вечер, ако разрешите, да се наспя... А после... после ще се завра в някоя дупка в Камчатка, докато ме забравят... Или докато победим.

Балкански заснова из голямата стая, погледна през прозореца към запалените улични фенери, които хвърляха червеникава светлина към разделените се вече диви кестени, помисли, сетне категорично заяви:

— Оставаш тук! Колкото време пожелаеш. Ще се пазиш само да не те усетят съседите. А пък аз ще напиша писмо до Негово величество: „Тъй и тъй, Ваше величество, един голям талант, един удивителен глас се крие в моя дом...“

— И ще ви прати в Сибир заедно с мен! — рече Стьопа, удивен от наивността на домакина си.

— Не ругайте батушка-царя! — поразсърди се Балкански.

— Ох, Учителю, нима не разбирате, че всичко това го прави тъкмо той?

Учителят се замисли дълбоко над последните думи и вече със заплитащ се език подхвана:

— Тогава... тогава ще се отнеса до Шаляпин, той ми е приятел... През деветстотин и втора пяхме заедно в „Русалка“, той беше Воденичарят... А ако беше жив Антон Павлович, аз чак до него... да, да... не се чуди!... чак до Чехов! Той също ми беше приятел!... Имам даже писмо от него... — И трескаво взе да рови в чекмеджето на писалището си, разхвърляйки книжа, пликове, моливи и писалки...

Сашка, не се смей на тази сцена, тя не е комична. И двамата отдавна не са пили и сега водката, заедно със спомените и обстановката ги е поизкарала от релсите... Но виж какво става по-нататък!

Внезапно, осенен от някаква мисъл, Балкански се обърна към астрологическите таблици, бавно прокара ръка по тях и неочаквано тихо и много сериозно изрече:

— Но ти, милинки мой, знай, че макар Чехов да е умрял, аз пак мога да се обърна към него... Да, да! Не ме гледай така!... И даже мисля, че тъкмо той ми даде тази чудесна идея!

Върна се към писалището, извади вързоп сиви пликове, измъкна последния, отвори го:

— Чуй това! — Но преди да почне да чете, сложи очила. Бяха с най-обикновени телени рамки, и те изведнъж го превърнаха в добър, стар чичко. Сетне по навик поизчисти гласа си от несъществуващи хрипове, сякаш пристъпваше към голямата ария на Канио, и бавно и речитативно започна: „След първия, за съжаление, провален опит от преди тринайсет години, сега отново се зародиха надежди за създаването на наша оперна трупа. Завърнаха се от чужбина няколко певци, инструменталисти, капелмайстори и дори един композитор. Не е ли време да се прибереш и ти? И да се запретнем и изградим най-после тази пуста българска опера? Та ние изоставаме с половин хилядолетие! Монтеверди е съчинил своя «Орфей» преди триста

години, Скарлати — стоте си опери преди двеста години, а «Фиделио» е представен във Виена преди сто години!“

Балкански млъкна, свали очила и отново замислено се обърна към зодиакалните знаци, сякаш благодарение на Чехов за неговата прекрасна идея.

— Кой го пише това? — попита Стъопа.

— Драгомиров, баритон от София. Мой приятел. Викат му Казака. Бил е тук един-два пъти, много сме говорили за възможността да се създаде български оперен театър. Той е фанатичен музикант и е готов да заложи главата си за осъществяването на своите намерения.

— Какво иска да каже с израза „проваления проект от преди тринайсет години“?

— Как, не знаеш ли? Невероятно! О, смешна история. И тъжна, много тъжна. Нещо като трогателна детска приказка. Преди тринайсет години същият този баритон, заедно с още двама млади българи и няколко чешки музиканти решават да създадат оперна трупа в София. Успяват и дори образуват нещо като отдел към съществуващата вече театрална трупа. След много мъки, разпавии и несгоди те дават две-три представления, откъси от „Бал с маски“, „Фауст“, „Онегин“... без оркестър... Диригентът е свирил на пиано...

— Прекрасно! — възкликна Стъопа и за пръв път Балкански съзря в очите му не лукави искри, не гняв и тъжна умора, а лъчезарен възторг, и това отново предизвика в него сълзи на умиление.

— Да, прекрасно, но уви, много кратко. Шестима артисти без оркестър, без салон, без средства за партитури, декори и костюми! Не е ли това много тъжно? И страшно?... Естествено след няколко месеца излязъл правителствен приказ и — край!

— Тоест — как тъй — край?

— Просто так — край! До ден-днешен. Трупата престана да съществува, хората се разпиляха. А моят приятел Казака през всичките тия тринайсет години все ме агитира: „Ела, ела! Ела да направим опера!“ Купища писма имам от него... — Той посочи връзката със сивите пликове.

— Защо не отидохте? — импулсивно попита Стъопа, като не си даде сметка, че с този въпрос бръква дълбоко в една тлееща рана.

Балкански се обърна гърбом към него, втренчи поглед в подредените като на парад подвързани томчета със златни букви и без

всякаква превземка, но по навик напевно, отговори:

— Защото, дорогой, аз бях Славянския славей! Славейт, който разнасяше своите прекрасни песни из Европа и играеше редом с най-прочутите артисти на своето време... О, не смятай, че съм безсърдечен, че съм отхвърлил първата си родина... Нито за миг не забравях, че съм българин. Често, много често дори си мислех: ще замина за София, ще им покажа какво мога. Ще направя там още един Большой театър. Ала все отлагах и отлагах. Нека, мислех, да назреят условията, нека засвирят там оркестри, нека пропеят и други певци, да се появят диригенти, композитори... Защото, нали, една лястовица пролет не прави... Но четях български вестници и разбирах, че там няма нищо... или почти нищо... И пак отлагах, година, две, десет... И още нещо: нима можех аз да напиша там своите повести и стихове? Кой щеше да ги чете? Кой щеше да се учи от моите учебници? И кой щеше да слуша моите песни?

Той млъкна. Стъопа имаше чувството, че по време на дългата тирада, изпълнена като носталгична ария, звънтяха и струните на рояла, толкова чисто и звучно бе изречена тя. И усети той в нея нотки на огорчение и срам... Неочаквано му дожаля за този велик певец, който се изповядваше тук пред някакъв неизвестен и преследван от полицията хорист... И за да наруши тягостната тишина, каза:

— Доколкото ви разбирам, Учителю, вие ми предлагате да замина за София?

Балкански веднага се обърна с лице към него, зарадван, че не е принуден да разкрива по-нататък сърцето си.

— Ами, да! — рече той. — Не е ли по-разумно? Вместо в Сибир — в София. Там няма кой да ви преследва, там няма стачки и барикади и не се налага да се крадат пушки за стрелба срещу полицията. Там ще ви посрещнат с отворени обятия. С вашия глас вие ще покорите всички, включително и новия княз!

— А вие? — попита Стъопа и това бе отново необмислен въпрос. — Сега, когато вашият приятел пише, че условията са назрели, защо и Славянския славей да не полети към родината си?

Балкански драматично въздъхна:

— Ох, дорогой мой, Балкански не е вече оня славей, не! Годишките, пък и здравето... Славейт пее все по-рядко и все по-често лекува гърлото си. Сега той е редовен и почетен член на безброй

журита, получава и раздава медали, участва в приеми и скоро ще чествува своя юбилеен бенефис... Знаеш ли какво значи „юбилеен бенефис“?... — Засмя се по онегински мрачно: — Но може и да замина!... — Тази мисъл сякаш му хареса, защото подхвана по-бодро: — Да замина, да! Какво ще кажеш? Да заминем заедно! Какъв великолепен дует ще образуваме: Фауст и Мефистофел! Алмавива и дон Базилио! Тамино и Зарастро! Ще разтърсим София, ще накараме познавачите от Рим и Париж да тичат към София, за да ни чуят... — Съвзел се от временното си размекване, той все повече се увеличаваше в розови хоризонти. Сновеше с широка крачка около масата и, жестикулирайки величествено с ръце, рецитираше: — Ще съберем около себе си най-добрите музиканти, ще пратим други да се учат в Европа, ще основем дори наша собствена консерватория, ще съградим грандиозна театрална сграда... И не само в София! И оркестри ще сформиране, симфонични и всякакви други!... Защо не? Защо не? Да?

Спря се пред астрологическите формули, ласкаво прокара ръка по тях, сякаш търсеше в звездите утвърдителен отговор на своя въпрос.

От съзерцанието го изтръгна басът на Стъопа:

— Какво всъщност представляват тия знаци, Учителю?

Балкански с удивление се вгледа в черните му очи:

— О, мон дйьо, та ти си бил пълен невежа! Това е... Как да ти обясня!... С помощта на тия зодиакални табла аз чета бъдещето на хората. И дори, не се смей, аз общувам с духовете на велики мъртъвци... С Чехов, с Вагнер, с Моцарт дори...

Стъопа не разбра — шегува ли се Учителя, или действително вярва на приказките си. Предпазливо рече:

— Любопитен съм да узная своето бъдеще.

— Това е най-лесното нещо! Дай си ръката! — Балкански пое огромната разтворена длан на Стъопа и веднага, пародирайки Жреца от „Аида“, припя: — „Стефан Николаевич Вълкоов, аз виждам бъдещето виини! Вие ще заминете за Софияааа, ще основете там Българска операаа и ще станете велик певец! Амиин!“

Стъопа дори не се засмя — предсказанието му се стори примамливо. Издърпа ръка, застана пред рояла, отвори капака и с показалец зачука по клавишите простичка мелодия. Балкански се послуша и лицето му тутакси светна.

— Не си я забравил! — рече той с умиление.

— Запомних я за цял живот — отвърна Стъопа. И тихичко запя:

*Страхиле, страшна войводо,
защо си толкоз посърнал,
посърнал, още повяхнал...?*

Старият тенор седна пред рояла и засвири. И също запя. Тихо, много тихо. Но стаята се изпълни с чародейни звуци, които преминаха стените, полетяха над Москва и на юг, все по-на юг, и накрая се разляха над зелени дъбрави, там някъде сред могъщите гърбици на спокойния Балкан.

*... Дали ти пушка дотегна,
или ти старост потропа...*

Да, драги, старостта тропа и на твоята врата и времето лети, без да се връща никога, и ако не заминеш сега за родината си, няма да заминеш никога...

На улицата зачаткаха конски копита. Двамата едновременно млъкнаха. Но песента продължи да кънти...

Старият тенор, наречен още Славянския славей, затвори капака на рояла, изчака да заглъхне и последното далечно ехо на възбудените струни и едва тогава прошепна:

— Хайде да лягаме, че ще довлечем жандармите. Ти ще спиш тук, на това канапе, аз оттатък... Имам там още едно двойно легло... Уж го пазех за стопанката, а ето, стопанка не дойде... Да се наспим, пък утре ще продължим нашия разговор, да? Струва ми се, че имам една добра идея.

Сашка, време е да се оттеглим. След като си легнат, двамата няма да мигнат дълго време. В сърцата им ще звучи песента за стареещия страшен войвода, а мислите им ще летят над онази страна, която те още не познават и към която вече неудържимо се стремят...

А на сутринта, когато Балкански стане и надникне в стаята, ще я намери празна. Но на рояла ще лежи нотен лист и върху него с големи

букви ще бъде написано:

„Учителю, благодаря! Довиждане в България!“

СЪНИЩА И САШКА

... Този млад мъж отсреща, който пристъпва в мрака на оръжейния склад с торба на гръб съм аз, Стъопа. Същото високо чело, същите черни очи, и гърбинката на носа, и мефистофелската уста... Аз, а не друг, крачи сред купищата пушки и картечници, и се насочва към ъгъла, където са сандъците с карабините... За трети път съм вече тук и познавам добре мястото. Отвън долита неспирният тътен на парния чук, а аз, за да успокоя сърцето си, тананикам онази пиянска Шубертова песничка:

*Чернокапци вдигат чаши
и се чукат с монахини.
„Всички радости са наши!“ —
пеят ратаи, слугини...*

Я гледай, какъв хубав бас съм имал! Защо никой не ми го е казвал досега?... Аха, ето сандъка! Клещите! Раз-два — отварям... Този път ще взема повече — нека се радват момчетата! Напълвам торбата, вдигам я — лека е като перушина — и си тръгвам. Отключвам вратата, излизам, отново заключвам, притичвам покрай стените далеч от караула, ударите на парния чук разтърсват земята, или това е моето сърце?, огньовете на пещите хвърлят пурпурни отблясъци...

*С попа черпи се владика
и през пости блажно лапа.
„Пий за царя“, той му вика:
„Пий и за добрия папа!“...*

Още стотина крачки и ще изляза на улицата, където вече ме чакат... Но какъв е този крясък? Тия гласове? Тия изстрели? Хуквам

право през двора сред струпаните железни отпадъци, чувалът на гърба ми изведнъж натежава и ме смазва, дулата на карабините се впиват в хълбоците и ми отнемат диханието... Стъпа, милинки мой, дръж се, не се давай, там те чакат другарите, пък и трябва да заминеш за София! И не обръщай внимание на болката. Бягай! Бягай! Зад мен идват викове, стъпки, отново изстрел. Куршумът просвирва край ухото ми. Задъхвам се; още няколко крачки и ще падна, и парният чук ще ме смаже, и пещта ще ме изпепели, но аз все пак се влача напред, и не пускам чувала, и неочаквано пред мен изниква файтонът, някой ме сграбчва за раменете, хвърля ме под гюрука, и последното нещо, което усещам, е миризмата на конска пот...

... Идвам на себе си... Или само тъй ми се струва... Защото това е сън, нали?... И когато поглеждам, пред мен се открива огромният салон на Болшой. На предния ред, зад масичката, седи журито, там е и Учителя, ох, колко се е променил, откакто за първи път пъхна песен! Страхиле, страшна войвода, защо си толкоз посърнал? Дали ти пушка дотегна или ти старост потропа? Прожекторният лъч пада върху мен и аз запявам със страшен бас. Като Германов! Чакай, чакай! Та Германов още не съществува! Ние сме едва в началото на века и трябва да изминат още много десетилетия, докато Германов запее. Ала какво значение има това? Кривоносия насочва пистолета срещу мен, вика „Стой!“, и аз побягвам зад кулисите и оттам — към Арбат, защото иначе няма къде, и сядам на стълбището и чакам... И вече съм пиан, защото отдавна не съм слагал капка водка в устата, и Учителя държи ръката ми, чете в дланта и пее с гласа на Жреца: „Стефан Николаевич Вълков, вие ще заминете за София и ще основате там българска операаа!“ Ехе, има някаква грешка. Аз не съм никакъв певец, аз едва различавам до мажор от фа минор! И все пак — Довиждане, Учителю, в България!

... И корабът пори вълните, наоколо морето блести и чайките прелитат над главите ни, и всички пътници с нетърпение чакат да зърнат бреговете... Какви ли няма тук! Българи, които се връщат в родината си, руски търговци, скитащи цигани, цариградски турци, небеса, каква смесица от лица, дрехи, шумове и езици! Чудесна сцена от оперен спектакъл. „Садко!“ Такава имаше на фестивала. Фестивала?

Ето че пак обърквам времената! Този фестивал се състоя много по-късно, о, много по-късно, чак по времето на Германов, когато се събраха всички опери на България, а сега само пътуваме към белите брегове, аз съм с къса брада и фалшив паспорт, до мен е Сашка, красива и златна като зряло лято, с очи на лятно небе. Сашка? Защо Сашка? Тя също ще се роди много по-късно и ще живее с Ю в онази квартира с похотливите великани, а тази до мен трябва да е Елена, бабата на оня пернат журналист. Елена, най-красивата жена на България! И гледаме двамата оня мъж с големия корем и бастуна в ръка, който е впил очи на изток и дебне хоризонта. И тогава един глас извиква „България!“ и всички се втурват към десния борд, за да видят бялата и прозрачна като облаче земя, и мълчат, а Учителя вдига бастун и го размахва: ей, хора, пристига Славянския славей, посрещнете го достойно! Елена застава до него, не бива, Елено, не бива, но тя не ме слуша, а той е развълнуван, очите му са влажни... Такъв си е той, сантиментален, но сън ли е това? Защото като на сън виждам Кривоносия, единствения, който не гледа към приближаващия бряг, а шари по палубата и като хрътка души тук и там... Елена, закрий ме, това е агентът, оня, който не е престанал да върви по петите ми от онази нощ в Тула... „Корабът пори вълните, насреща е белият бряг, чува се крясъкът на чайките и бумтенето на машините; не, чува се и песен, тиха като магия: «Айде, я слезни, Малино моме, в градина, айде, сбри китка, айде, Малино, трендафил... Айде, накичи, Малино моме, войвода, айде сос съдумдесет, айде, Малино, дружина...».“ И засвирва гъдулка и кавал, и запяват и други... И даже Учителя, и в това майско утро, прилично на блян, тихото и синьо море се оглася от поздрава до родината, Елено моме, да запеем и ние, и нека е сън всичко това, нека, защото гласът ти е толкова звънък, като на Сашка, и нека той пръв стигне заедно с вълните до прозрачните бели брегове, и напук на Кривоносия запявам и аз, и моят страшен глас покрива свирнята на кавала и гъдулката, крясъка на чайките и даже бумтенето на машините... „Айде, накичи, Малино моме, войвода...“. И нека там зад лодката Кривоносия да се вира в мен, аз пея напук на него... Защото всичко е сън...

... Някой ме блъскаше и щипеше по рамото. Отворих очи. Над мен се бе надвесила Сашка и викаше:

— Ей, събуди се! Какво си се разкрещял така?

Поизправих се, огледах се. Бях в стаичката си, през прозореца проникваше слънцето, будилникът сочеше пладне. Седнах на леглото, главата ми се виеше, но още усещах песента: „Айде, Малино, накичи, моме, войвода...“.

— Сънувах — казах и се засмях, но ми беше криво. — Сънувах, че пея. И с какъв глас само, майко мила!

— А аз звъня от петнайсет минути и като не отвори, влязох през мазето. Гледам те — въртиш се като трескав, надаваш диви звуци, хриптиш. Тогава те събудих.

— Не биваше!

— Защо? Щеше да се задушиш.

— Защото тъкмо сънувах новата глава на книгата си: „Завръщането на Балкански и Стъопа в България“. Всичко вървеше така гладко, а сега, на, ще я забравя и няма да узная продължението.

— Че как да не го узнаеш? Нали си го знаеш? От разказите на Дед, от папките ти, от историческите факти...

Въздъгнах драматично:

— Абе фактите са си факти, а сънищата — сънища. На сън всичко изглежда по-красиво, по-вълнуващо...

— Но невярно.

— Да, често пъти невярно, дори фантастично, какъвто фантастичен беше и моят сън.

— Без мен ли пътува в миналото? — попита тя мнително.

— С тебе, в образа на баба Елена... Но на дваайсет години.

— Е, това е вече по-добре... Кога се върна от Стара Загора?

— Късно снощи. Бях труп. Легнах без да вечерям и както виждаш — спал съм дванайсет часа. Фестивалът ме съсипа.

— Разкажи!

— Най-напред ела при мен! — И я привлякох към себе си. — Закопнях... — Тя се отдръпна:

— Луд ли си? Сега е обед, трябва да бягам в стола.

Тя пак бе строгата, принципна мраморна статуя.

— Зарежи стола! — рекох. — Ще обядваме после в клуба.

— И да пропаднат купоните, така ли?

Какво можех да възразя на тази чисто студентска логика?... На нейно място обаче Ю веднага би накъсала купоните... И би хвърлила кимоното...

Този предателски образ така ненадейно се наби в главата ми, че се изчервих като варен рак. Сашка сякаш отгатна мисълта ми, защото извади от чантата си един плик:

— Това е от Ю. Покана за абсолвентския празничен концерт. Много държи да присъствуваш. И те моли да напишеш няколко реда във вестника.

Спомних си Ю — сред хилещите се голи великани, малка Чо Чо Сан във виолетово кимоно, което открива като бърза завеска белите й бедра...

— Ще видя — рекох небрежно.

— Как така — ще видиш! — разсърди се не на шега Сашка. — Ще отидеш и ще пишеш. Това е много важно за Ю. Нали знаеш, естрадните певци се нуждаят от реклама.

Не усетих ирония в тия думи и затова попитах:

— А за кога е *твоят* конкурс?

— Не четеш ли вестници? Вече знам състава на журито. Свирепи зверове има в него, чак от Щатите и Канада. А конкуренцията е още по-страшна. Явяват се седем сопрани, една от Япония, една от Куба...

— А ти не се ли нуждаеш от малко реклама? — попитах шеговито, макар че в думите ми имаше и доза истина.

Очите й веднага потъмняха:

— Да не си посмял!

— Добре, добре, не се сърди! Само ми кажи, кои са в журито от наша страна. Председател май че е Соколов, а? Може да поприказвам с него, да устроим едно отделно прослушване, просто за консултация...

— Не! — отсече тя. Едва не се разрева. А бе красива, красива в тънката синя рокля с бели точки.

Ядосах се:

— Казваш „не“! А ако те изхвърлят след втория кръг? Като нищо се озоваваш в Стара Загора, а както ти е известно за мен място в провинциалната преса едва ли ще се намери.

— Това си е моя работа — каза тя по-меко и добави: — Написа ли втората глава?

— Да! — Не ми се говореше.

— Дай!

Подхвърлих ѝ папката и влязох в банята.

И докато се къпех и бръснях, аз си представях коя сцена чете в момента, как реагира на нея, какво мисли за музикалните пасажии и това ме смущаваше — порязах се. Когато се явих пред нея с памуче на бузата, тя скочи.

— Слушай, Стъопа, трябва да науча песента за Стария войвода. Откъде я имаш?

— От Дед, от кого друг. Имам я дори на лента, но записът е късен, когато Дед не беше вече големият Стъопа Вълков, а само ректор на Консерваторията.

— Искам да я чуя.

— Сега съм гладен. Друг път.

Тя се приближи до мен, обгърна ме с изваяните сякаш от Праксител бели ръце и галовно изрече:

— Сърдиш ли се? — Целуна ме. Дъхаше на зряло лято.

Можех ли да ѝ се сърдя? Бях нейн роб. Порових сред купищата ролки, намерих записа. Гласът почти го нямаше, останал бе само художественият замисъл на изпълнението. Сашка мълчаливо изслуша песента, като от време на време си отбелязваше нещо в тефтерчето си, пусна я втори път и накрая деловито нареди:

— А сега ми разкажи третата глава.

— Ах, остави, това бе съновидение, фантазия, глупост, смесица от чути и видени вече неща, салата от фестивални сцени: „Садко“, „Летящият холандец“, „Русалка“, „Червеният мак“...

— И все пак, разкажи! Кога например се връщат Балкански и Стъопа в България?

— Умирам от глад! — изстенах злокобно аз.

Тя отиде в кухнята и се върна с хляб, сирене и домати.

— На! — рече тя. — Не искам да те загубя млад и зелен. — И добави с интонация, на която не можех да устоя: — Хайде, Стъопушка, разкажи ми! Какво стана по-нататък? Кога се връщат?

Изобщо аз съм безхарактерен човек. Въздъхнах като Балкански във „Фауст“, първо действие, сцена първа, и капитулирах:

— Връщат се чак през пролетта на хиляда деветстотин и седма. Те остават в Русия цели две години още.

— Защо?

— Защото Балкански има още ангажменти, а Стъопа — защото се оженва. Да, за баба Елена, най-голямата красавица на България. Благодарение на нея известно време той кротува и успява дори да се поотклони от полицейските преследвания. За твоє сведение, тя е дъщеря на бивш министър, един от авторитетните интелектуалци на своето време.

— С какво се връщат?

— С параход. От Одеса за Варна. Със същия кораб пътува и Балкански. През изтеклите две години Стъопа не е изпуснал от очи Учителя и когато узнава, че се връща, а за това пишат и вестниците, той решава да го придружи. Обстановката се усложнява от Кривоносия, който е подушил, че Стъопа е на парахода. Той още не е забравил поражението си в Большой театър и е решил да си отмъсти.

— Също като на кино. И после?

Тя седеше до мен, зинала, ококорила сини очи. От царствената ѝ външност не бе останал и помен: тя бе едно малко селско девойче, което със затаен дъх слушаше приказката за Пепеляшка и за царския син.

Облегнах се на възглавницата, спуснах клепачи, видях струпаните на десния борд пътници, чух песента за Малина, която трябваше да слезе в градината, за да сбере китка трендафил, видях Балкански, Стъопа и Елена с отправен към прозрачния бряг взор, зърнах Кривоносия, който се спотайваше зад лодката...

— И после, Сашка, ето...

ЧЕТВЪРТА КАРТИНА С КРИМИНАЛНИ ПРЕСЛЕДВАНИЯ

Тримата стояха там и пееха, и Стъопа смяташе, че черната му брада ще заблуди Кривоносия. Смешно, защото Кривоносия го бе вече познал. По гласа. Глух да беше, той би отличил този единствен глас сред хиляди други, защото този глас бе свързан с най-срамното поражение в полицейската му кариера.

Разпозна го, естествено, и Балкански. Още при първия звук дой трепна и го изгледа с такова удивление, сякаш бе призрак.

— Вие? — прошепна той. — Невероятно!

— Пейте, Учителю, пейте! — отвърна Стъопа, без да помръдне глава. На гърба си усещаше острия поглед на Кривоносия.

До немай-къде слиян, Балкански се обърна и към красавицата, която пееше с божествен сопран:

*Айде, накичи, Малино моме, войвода,
айде, сос судемдесет,
айде, Малино, дружина...*

Но не можа дълго да се наслади нито на песента, нито на изумителното лице на жената. Изтрополяха стъпки, прозвуча вик. В същия миг Стъопа рязко се наведе, завъртя се на пети, и като бик се юрна към Кривоносия, блъсна го по корема и се втурна по стълбичката към горната палуба.

И започна, Сашка, едно преследване, достойно за най-лудешките приключенски филми. Представи си го дори и с музика: светло-мажорна, силно ритмична, стремителна, с елементи на хумор... Със своите дълги крака Стъопа прескача стълби, пресича коридори, изчезва в лодки, появява се зад комини, а агентът неуморно се носи подир него. Пред тях изникват препятствия, куфари, бохчи, сандъци, кошници; пробягват уплашени пътници, деца падат, майки притичват да ги приберат, и всички крещат, пищят, викат...

Сред всеобщата врява Елена и Балкански се устремяват към мостика, при капитана, размахват ръце, умоляват го, заклеват го, заплашват го да се намеси, но никой нищо не чува, защото сирената гръмогласно оповестява края на пътуването...

... Пристанището бе на стотина метра. Всички — пътници, моряци, полицаи като един обърнаха глави нататък. И никой не забеляза един брадат мъж, който се появи изпод куп дебели възети и без да се колебае, скочи във водата.

Параходът спря. Настъпваше вечер.

Представи си, Сашка, Варна от онова време: зелено градче, заобиколено от китни лозя, без морска градина, без плажове. И без Ю... Пристанището имаше един-единствен тесен кей, годен да приема само малки кораби. Встрани, там където свършваха складовите бараки, брегът се сплиташе в гъст камъш, сред който дечурлигата играеха на криеница и в който можеше да се сгуши и възрастен човек с черна брада...

Истински кавалер, Балкански помогна на младата жена да прибере багажа си и я придружи към стълбичката. Тя неспокойно се оглеждаше наоколо: от Стъопа нямаше и следа. Затова пък Кривоносия бе застанал до стълбичката и се взираше в лицето на всеки пътник.

Долу, зад митницата, единствената тухлена сграда на пристанището, чакаха посрещачите. Още по-далече, сред прашната улица, шумно свиреше една циганска тумба: две зурли, цигулка, тупан, дайре... Изпълняваше някакво подобие на валса „Дунавски вълни“ с всичките ония цигански фиоритури, които впрочем звучат без промяна и до ден-дневен на селски сватби... Оркестърът си имаше и диригент — рус, елегантен хубавец с пухкава артистична папионка на врата и широкопола шапка на главата. Загледан към слизащите пътници, той така величествено тактуваше с ръце, сякаш се намираще пред мощен симфоничен състав...

Докато чакаха пред митницата, Балкански прошепна на Елена:
— Къде е изчезнал Стъопа?... Той май ви е приятел, да?

— Не се безпокойте, черен гологан не се губи — отвърна тя и в думите ѝ, заедно с тревогата, имаше и неприкрита нежност.

— Но, вие, прекрасна мадам — продължи той, като прибра корем и отметна глава назад, за да поопъне висящата гуша, — вие дори не ми открихте името си. Трябва ли да гадая?

— Елена — отвърна тя просто, — Елена Гюлева. А по мъж... — тя се усмихна, — по мъж, Вълкова.

— Щооо? — възкликна Балкански. — На Стъопа? Мон дйьо, каква прелестна Маргарита е хванал в дяволските си мрежи този Мефистофел! Невероятно! Той ли ви научи да пеете така божествено?

— О, не! Професор Рихтер, от Дрезден.

— Ханс Рихтер? Зная го. Миналата година му пратих книгата си „Законите на пеенето“. Но какво правихте в Русия?

— Отидох уж на специализация, а на — омъжих се.

— Щастливец Стъопа! — Балкански въздъхна не без искрена завист и разтревожено подхвана: — Но ние трябва веднага да предприемем нещо! Може да е останал на кораба. Та това би било страшно! Страшно!

Тя хвърли поглед към парахода. Горе до стълбичката все още стоеше Кривоносия, а пътници повече нямаше.

— Мисля, че ще се измъкне — рече тя. — Той си имаше план...

Минаха през митницата и се озоваха на улицата под току-що запаления фенер. Към тях веднага притича циганската тумба. Русият диригент с папионката свали широкополата си шапка, вдигна я високо нагоре и оркестърът изпълни продължителен, креслив туш. След което направи дълбок поклон пред Елена и изпя с кадифен баритон онзи прочут поздрав от „Севилския бръснар“:

Добър вечер, вам желая...

— Казаче, браток! — провикна се Балкански. И бурно прегърна посрещача.

Драгомиров дълго стоя в прегръдките на великия си събрат, тупайки го по гърба и шепнейки развълнувано:

— Най-последно, най-последно...

— Къде е? — попита нетърпеливо Елена.

— Преоблича се — отвърна тихичко Казака и подхвана:

Добър вечер, вам желая...

Успокоена, Елена не му остана дължна и веднага хвърли в тишината на варненската нощ кристалния звън на своя глас:

Добър вечер, вам синьори...

Без да се бави повече, Балкански зае осанката на Алмавива и се включи в песента.

И се образува един весел терцет, който редките минувачи малко предпазливо отминаваха, взимайки го за пианска компания, и който само циганските музиканти слушаха с нескрит професионален интерес. И тъй като истинският чалгаджия дълго не може да мълчи, единият от тях вдигна зурлата и изви вариация на темата; цигулката го последва, после другата зурла, заби тупанът, задрънча дайретото, и скоро край пустото вече пристанище, в призрачния мрак на настъпващата нощ се разнесоха звуците на една странна музикална пиеса, която Росини трудно би познал...

Все тъй пеейки и придружени от циганите, тримата поеха към чакащия наблизко очукан файтон, качиха се и тръгнаха. И на първия ъгъл от мрака се появи една висока, тънка фигура с черна, мокра брада, скочи на стъпалата и тихо, за да не разтърси градчето, забуча с баса си:

Добър вечер, вам синьори...

И никой в тази пролетна вечер не подозираше, че в този сиромашки файтон, теглен от един дръглив кон, се е събрал цветът на българската музика, този, който щеше да определя нейното развитие за много и много години напред. Не подозираха това и самите те. И не подозираха още, че пред техния път ще се изпречат планини от

препятствия. И слава богу! Защото, ако имаха и най-малкото предчувствие за онова, което ги чака, те незабавно щяха да обърнат файтона към пристанището, за да вземат първия параход за Русия...

Единственият охладен от сянката на съмнението бе Балкански. Защото докато пееше, от дълбините на времето в паметта му изплува една картина: зима, Петербург, брега на Нева, и един чорлав младеж в орфан кожух говори на един българин от Бесарабия:

„В България ще се върна само прочут! Да ме знаят всички, да ме посрещнат с музика и речи! Запомнете това, господин Вълков!“

Погледна зад файтона: циганите, вдигайки облаци прах, оглушително пръскаха наоколо своите вариации на Росиниевия бръснар. А зад тях нямаше нищо. Нищо! Большой театър бе останал някъде далече на север като разтварящ се в небитието мираж...

Сърцето на певеца мъчително се сви. Но въпреки това той не млъкна.

Защото бе Певец.

Сашка се изправи, дойде при мен и ме целуна по устата. Дъхаше на зряло лято.

— Аз също — каза тя, — аз също ще пея, докато мога. Защото искам да бъда Певица!

2

ПЪРВИ БИТКИ
ALLEGRO ENERGICO

Ю И САШКА

Отивах на абсолвентския концерт на Ю с противоречиви мисли и чувства.

Нашата естрадна песен ме привличаше твърде малко. Не крия — това беше резултат от влиянието на Дед. Въпреки своята широта на възгледите и на интереса, с който посрещаше всичко ново в областта на музиката, дори онова, което не напълно разбираше и одобряваше, той не понасяше естрадната песен, или както я наричаха по-рано — леката и танцова песен, и в годините на своята преподавателска дейност в Консерваторията, и особено, когато беше неин ректор, той безпощадно гонеше сред възпитаниците си „просташката вълна“, която според него заплашвала да залее и удави националната ни култура.

Жена му Елена не позна съвременната ни естрада, затова пък тя обичаше да си тананика тежките германски шлагери и лекомислените френски шансони, които се пееха в западна Европа по време на следването ѝ в Дрезден.

Балкански, далеч по-консервативен от Дед, направо презираше естрадата, която преди Първата война се извяваше във формата на градски фолклорни песни, изпълнявани от всякакви певици в кръчми и кафе-шантани. Единственото, което признаваше извън оперната ария и художествената песен на Шуберт и Чайковски, бе руският романс, и в дните на любовта му към Вера романсът стана негово предпочитано музикално занимание.

Затова пък Казака бе не само принуден да се запознае отблизо с естрадата, но и да ѝ служи вярно и публично вечер след вечер сред пиянски крясъци, алкохолни изпарения и цигарен дим. В тежките месеци на ожесточените битки за съществуване на Дружбата неговите песни в бирарията „Петте кюшета“ бяха едва ли не единственият източник на средства и те спомогнаха за спасяване групата от безславно разпадане.

Що се отнася до мен, смятам, че с изключение на няколко прилични творби през последните години у нас не е създадено нищо значително в тази област. Неизвестно защо нашата естрадна песен е

просмукана с такава сълзлива сантименталност и фалшива сърцераздирателност, че често опира до пародията — сякаш цялата ни страна е населена от разделящи се тъжни любовници и ридаещи мами. Едно откровено пародиране поне би било весело... А кой знае, може би е нужна една „песенна война“, за да се поразпали творческата ярост на нашите автори?...

Тъй или иначе бях обещал на Сашка да направя малко реклама на Ю и сега крачех към спортната палата. И докато крачех, неочаквано хванах в себе си подличката мисъл, че всъщност отивам на концерта само заради Ю. Не заради песните й... Не бях я виждал от деня на заминаването ми за Стара Загора.

Беше ваканционен период, замествах колеги и нямах време дори за Сашка, да не говорим за книгата си. Впрочем Сашка усилено репетираше „Травиата“ и „Мадам Бътерфлай“, с които възнамеряваше да се яви на последния кръг на конкурса — стига да стигнеше до него. Спазвайки свиреп режим, тя си лягаше рано, не влизаше в опушени заведения, избягваше вълнения и се въздържаше дори от моите ласки, сякаш те можеха да подкопаят нейните музикални сили. И може би тъкмо това бе и причината за тъй ненадейните появявания на Ю в моите мисли... Тя се втурваше в тях по никакво време, когато например до мен достигаше отзвукът от някакъв гръден алт, и това, дявол да го вземе, раздвижваше в дълбините на подсъзнанието ми тъмни и топли пластове. Мяркаше ми се тя тогава във виолетовото си кимоно под което прозираше закръглената й бяла гръд, с трапчинките на бузите и веселите, черни като маслини, многознаещи и зовящи очи...

Обемистата спортна палата бе претъпкана до последния сантиметър, заети бяха дори междинните пътеки. С млади хора. Само млади хора. По джинси, мини и макси жупи, кожени якета и велурени полички, тънки блузки, огромни тъмни очила, които закриваха лицата... Темпераментни момчета и момичета, които усилено джвакаха дъвка и шумно коментираха последните похождения на Том Джонс и Олимпия Рилска...

Очевидно тук се бяха стекли не само редовните посетители на естрадата, но и всички състуденти и съученици, всички приятели и близки на деветте абсолвенти още от детските градини и пионерските лагери. Шестхилядната аудитория представляваше една интимна и

весела компания, която се обръщаше към певците с техните прякори, махаше им фамилиарно с ръка, поднасяше им карамфили и ги целуваше по устните, като непрекъснато изпадаше в див възторг от чутото и ревеше за бис.

Аз останах студен. Не харесах крясъка на публиката — твърде много бях свикнал с благородната и уютна атмосфера на концертните и оперни зали, не харесах и песните, макар че уредниците на концерта се бяха постарали да подберат най-добрите.

Аз чаках Ю.

И когато най-после тя се появи, палатата се разтърси, сякаш в противниковата врата бе вкаран победният гол. Ю притича към авансцената много свободна и самоуверена, раздавайки целувки наляво и надясно, поздравявайки с пълничките си длани всички ъгли на залата. Бе в потресаващи плътни джинси и още по-плътна обикновена памучна фанелка — жива кукла, която ти се иска незабавно да съблечеш и погалиш... Знаеше Ю как да се представи!

И запя. Запя една от познатите и втръснали ми се песни за девойката, която тръгнала по „безкрайните стълби към светлата луна, за да потъне в нейната светлина“... Да се намръщя обаче няхах време — стана магия. Подобно на средновековните чародейци, които с едно докосване превръщали оловото в злато, Ю преобрази песента. Артистична до края на пръстчетата си, Ю влагаше във всяка дума и всеки звук толкова искреност и непосредственост, такава топлота и свежест, така ярко и картинно поднасяше всеки словесен и музикален образ, че тривиалната песен прозвуча поновому... Но имаше и друго. Заедно с гръдния си глас Ю хвърляше над публиката струи от чувственост, потоци от възбуждащи токове, които впримчваха младите слушатели и ги довеждаха до екстаз. По силата на професионалния навик наблюдавах унесените лица на момчетата и момичетата, техните немигащи, втренчени в Ю очи и в същото време хващах себе си в подобно състояние. Усещах как звучният, тъй богат откъм тайнствени низини алт прониква във всяка клетка на моето същество и ме напряга до скъсване, и ме изпълва с неизпитвано блаженство... И когато накрая публиката се разбесня, разбеснях се и аз...

Изтичах до гримьорната. Ю беше там сред тълпа поклонници, които я прегръщаха и мляскаха по бузите и врата, а тя, уморена, с капчици пот на носа, се смееше разсеяно, все още тръпнеща от гърма

на овациите. Видя ме, измъкна се от обръча, изтича до мен, хвана главата ми с топлите си, пухкави длани и ме целуна по устата с влажните, бебешки устни.

Под мен се отвори бездна.

После Ю се отдръпна и, загледана право в очите ми, прошепна без превземки:

— Как бях, Стив?

— Чудесна! — гласът ми беше дрезгав. Ушите ми пламтяха. — Поздравявам те.

Миглите ѝ игриво затрептяха и тя се върна към двусмисления си привичен тон:

— Ще стигна ли до „Фридрихщатпаласт“?

— И по-нагоре даже! — рекох. И за да се измъкна от огъня, който ме изгаряше, глупашки добавих: — А Барбара Стрейзанд трева пасе пред тебе.

Тя прокара пръст по устните ми, прошепна: „Ще се видим скоро“, обърна се и изтича при своите, сякаш нищо не е било. Почувствувах се изоставен. Оттатък пееше друга, но не се върнах в залата, а хукнах навън като крадец, който се срамува от предмета на своята кражба.

Побързах за редакцията и все още с вкуса на Ю на устните си, натраках репортажа. Какво точно съм написал, разбрах: по-късно...

Но тази вечер имах нужда от Сашка. Струваше ми се, че ако не я намеря, ще се случи нещо непоправимо. Тръгнах да я търся. В квартирата с голите великани я нямаше, нямаше я в клуба, нямаше я и в Консерваторията. Изтичах до операта. Сашка бе на сцената, където тъкмо вървеше костюмирана репетиция на „Травиата“. На третия ред в полумрака на празната зала седеше режисьорът. Играеше се началото на първо действие с прочутата наздравица, която Алфред вдига в чест на красивата Виолета.

Да пием, да пием вино...

Да пием, да пием с пълни чаши

нектара на младостта цветуща...

Виолета беше Сашка, Сашка беше Виолета, по-царствена от когато и да било, и чужда, ох, колко чужда с перуката на главата си и с копринената рокля на богатата парижка куртизанка. Но носеше очилата с черните рогови рамки, но пееше със сребристия глас на утринен славей и аз осъзнах напълно, че това е тя, моята Сашка, моята любима, без която не мога...

*... отліта, отлита във вечна забрава
мигът на страстна любов...*

Не дочаках края на арията и тихичко се измъкнах. Върнах се вкъщи, седнах на машината и отново побегнах в миналото.

От Ю.

Защото в мен не преставаше да звучи Наздравецата:

*... да вкусим сладкия трепет,
що в нас любовта разпалва...*

ПЕТА СОФИЙСКА КАРТИНА

Бяхме с тебе, Сашка, в Петербург, бяхме и в Москва. Настъпи време да се приберем в София. Не в днешна, разбира се, а в онази от началото на века. По-нататък ще имаме достатъчно възможности да я разгледаме по-подробно. Любопитен е този град, който е успял вече да се измъкне от селските си одежди и полага усилия да се понатруфи по европейски — град на контрасти, на противоречия: около църквата „Свети Крал“ все още са се скупчили грозни, стари съборетини; по новите площади овчари подвикват по стада овце; шопи с натоварени магарета минават пред двореца и се отправят към гарата; опушени кебапчийници опасват красивата изписана баня; по централния булевард с „виенски“ сгради дрънчи единственият засега трамвай. И очуканата джамия с минарето, и новостроящия се великолепен Народен театър, и Народното събрание, и все още тесните гробища...

По-интересно е да се запознаеш с къщата на бившия министър Гюлев — един от малкото светли умове в страната. Той не е богат — с математика и астрономия състояние не се прави, но подпомогнат от жена си Теодора, може би единствената изявена интелектуалка в столицата, той не само е съумял да даде музикално образование на дъщеря си Елена, но и да превърне дома си в средище на българското изкуство. Дълги години още тази двуетажна, обгърната с бръшлян къща, ще държи отворени своите врати, пък и кесията на стопаните си, за артисти, поети и музиканти, а домакинята ѝ ще получи уникалното почетно звание Майката на операта.

Да влезем. Няма да ни изгонят, толкова повече, че с част от хората, които са насядали в обширната и подредена с вкус гостна, сме се вече срещали: Стъопа Вълков, отново с гладко обръснато лице, Балкански, Елена в домашна дреха, Казака... Ето и домакините: Гюлев — с физиономия и грива на стар лъв, Теодора Гюлева — такава, каквато ще бъде дъщеря ѝ след двайсет години: с тъничък, пристегнат от корсажа кръст, продълговат, леко вирнат, изящен нос, силно очертани устни и вече повяхващо, много красиво лице... Другите са... Но нека чуем Казака, който тъкмо ги представя на Балкански:

— Капитан Николаев, капелмайстор... — Той сочи един огромен, широкоплещест мъж, истински гигант, който с цигаре в устата дими към тавана и с ведро спокойствие наблюдава изпитателно Балкански, сякаш преценява неговите действителни способности. — Засега капитан Николаев живее в провинцията и е дошъл специално за нашата сбирка, но е готов всеки момент да се включи в трупата ни. Капитан Николаев има голям опит в ръководенето на духови оркестри.

Капитанът поразкопча яката на куртката си, която очевидно го стягаше, издуха фасата от цигарето, пхна нова цигара и едва тогава почти пренебрежително съобщи:

— В Чехия съм дирижирал и опера.

— Коя? — попита Балкански.

— „Продадена невеста“. — Капитан Николаев запуши отново, загледан в кръгчетата дим, които се носеха към резбата на дървения таван.

Сякаш поободрен от отговора на капитана, Казака се обърна с усмивка на симпатия към дребния и слаб мъж с остра брадичка и очила с тънки златни рамки, който бе седнал с гръб към отворения роял и нервно кършеше пръсти, като че ги сдържаше да не се разпилеят.

— А това е нашият Маестро... или Свирчо, както му викаме приятелите... Сигурно знаете неговите песни, имате и неговия сборник с народни мелодии. Маестро е учил в Италия, при Маскани... А сега е тук, при нас.

Смутен от похвалите, Маестро пропука с пръсти, свали очила и без нужда забърса стъклата им. Казака пък продължи, като посочи немладата вече, но запазена жена (под секрет, Сашка, тя е на 45!)

— Особено ми е драго, Учителю, да ти представя Вера Михайлова, пианистка. Завършила е в Австрия. Иначе е русчуклийка, но естествено при първия наш зов ще долети тук завинаги, нали, Верка?

Тя кимна, а Балкански отправи към нея професионален поглед на оперен любовник, под който тя пламна като гимназистка от корена на огромния, стърчащ над тила ѝ кок до високата яка на дантелената блуза. Ох, колко много бе слушала тя за Славянския славей, а ето на той седи сега тук до нея, в плът и кръв, и я пронизва с мъжествените

си очи!... И нека си драскат ония глупаци, че той бил „изстискан лимон“.

След като представи още двама от присъстващите — един цигулар и един учител по пеене, Казака посочи един млад мъж с остра миша муцунка и малки, изпъкнали напред горни зъби, който мълчаливо си драскаше нещо в бележника.

— Сред нас е и господин Батов, журналист. Позволих си да го поканя, тъй като на мен ми е известно неговото благоразположение към нашето дело... за разлика, уви, от някои негови събратя...

Казака неловко млъкна посред изречението, а журналистът махна с молива си, сякаш казваше: „Не си заслужава да говорим за това!“ Но Балкански пребледня и машинално бръкна във вътрешния си джоб: изрезката беше там и тя притискаше сърцето му като с воденичен камък.

— Това сме! — заключи бързо Казака, като обгърна с широк жест цялата стая. Дванайсет души. Наистина, навън има още няколцина, но те чакат резултата от нашето начинание. Каквото ние решим, това ще бъде!

Като по даден знак всички обърнаха погледи към Балкански. Той съзнаваше, че от него се чака отговор, големият отговор, от който по-нататък щеше да зависи всичко. Дълго мълча. В уморения му мозък се блъскаха невесели мисли.

Той бе оставил в Москва една голяма кариера, бе изминал от Большой театър дотук огромно разстояние, преизпълнен с решимост да осъществи една свещена мисия и уверен, че почвата на първата му родина е готова да приеме семето. Но тази земя го посрещна с цигански зурли, на софийската гара го приветствуваха няколко мизеруващи музиканти, местната преса го поздрави с подигравателния възглас: „Добре дошъл, дон Кихоте!“ Оттогава — цяла седмица вече, той живееше в смаляващата и угнетителна атмосфера на този град, който още носеше белезите от материалните и морални рани на робството, и усилено търсеше онази „назряла“ обстановка, за която му бе писал неговият приятел Казака.

Не я намираше.

С часове скиташе по улиците, радостен, че чува около себе си българска реч, но заговореше ли някого с подчертания си руски акцент, заглеждаха го изпод вежди като чужденец. Влезеше ли в кафенето,

където се събираха именити писатели, той се сблъскваше с враждебно любопитни погледи, сякаш бе опасна птица, долетяла от отровни блатата. Хранеше ли се в гостилница, еснафите хихикаха: „Аха, вие ли сте, ваше благородие, московеца, дете ще ни учи да пеем европейски песни?“. Поръчаше ли бира, келнерите си даваха вид, че не го разбират и вместо бира му поднасяха ракия. Искаше да чуе народни песни, а навсякъде пееха разни Кеви — циганки или лъжесръбкини, и хвърляха гюбеци, и публиката лепеше на челата им петолевки.

През тия дни той напразно търсеше изпълнение на оркестър. Единственото, което чу, бе неделната свирня на гвардейската духовна музика в градската градина, но и нейните кавалерийски маршове и оперетни потпури се смесваха с пиянските песни на съседната бирария:

*Ела бре, чичо, в кабарето
да видиш Кева с дайрето...*

Искаше да знае къде би могла да играе бъдещата трупа, показваха му дългата и ниска барака на „Славянска беседа“ с уговорката, че, разбира се, засега тя е на драматичната трупа. Дълго разглеждаше готовата почти величествена сграда, която се издигаше недалеч от бараката, но със завист установяваше, че това е утрешният „храм на Мелпомена“ — разкошният дом на драматичната трупа... И не минаваше ден, без някой вестник да не помести гнусливичко съобщение за „двамата българи-певци, които след някои изпети от тях романси, мислят, че са хора с гениални способности и се представят за маестри...“ А завчера...

Завчера в квартирата му го бе посетил един вестникар и любезно го бе помолил за разговор. Журналистът изглеждаше симпатичен и Балкански облекчено въздъхна: сега вече имаше случай да разкаже всичко, без лъжи и без украшения. И разтвори сърцето си: описа своето минало, своята музикална кариера, загатна за трудната си раздяла с Большой театър, за горещото си желание да създаде тук национален оперен театър и апелира към съотечествениците си да го подкрепят в голямото и трудно дело. На другия ден вестникът излезе със статия, която с иронично-издевателски тон излагаше неговия

проект като „последната възможност на един изстискан вече в чужбина лимон и разпилял там цялото си състояние в съмнителни бохемски оргии“ да забогатее отново „за сметка на многострадалния наш народ“. Няма го майстора!

Първата му реакция бе да грабне бастуна с еленовите рогца и да разбие черепа на оня журналист. Но изразът „изстискан лимон“ така жестоко го порази, че той се просна на леглото с лудо биещо сърце и дълго не можа да дойде на себе си.

Сега статията беше в джоба му, а хората чакаха неговия отговор. Всички го гледаха. Гледаше го и Вера така, сякаш той бе самият Орфей, долетял от горите на Родоп, за да я омагьоса със своите песни. А тя не знаеше, че той е изстискан лимон... Той пъхна юмрук в джоба и смачка хартийката. Не, дявол да го вземе, не! Ще докаже на всички, че е все още Славянския славей! Вдигна глава, за да опъне увисналата гуша и се приготви да зададе въпросите, на които предварително знаеше отговорите. Изчисти гласа си от несъществуващите хрипове, каза:

— Братя! Мисля, че мога да ви наричам братя, да? Аз съм певец и не умея да говоря. Искam само да ви кажа следното: братя, радвам се, че съм тук, в родината си; щастлив съм, че имам такива чудесни приятели и съратници като вас, и съм уверен, че ще ми помогнете при полагане основите на наша, българска оперна трупа. Но мисля, че преди това е нужно да изясним някои положения, да?

Другите закимаха. Той се обърна към Казака и кратко, като учител, който е притиснал до стената уплашения ученик, попита:

— Оркестър?

Но Казака не бе уплашеният ученик. На този и на всички други въпроси, които щяха да следват, той бе в състояние да отговори и насън дори.

— Военната музика — каза той. — Като основа. Ще я подсилим с наличния щрайх.

— Какъв?

— Три цигулки, една виола, едно чело.

— Без контрабас?

— Без контрабас. Ще го заменим с туба.

Балкански погледна въпросително към капитан Николаев, който пусна кръгче дим и се усмихна. Усмивката преобрази лицето му,

направи го много меко и много добро, макар че очевидно искаше да изрази цинична безгрижност:

— Знаете ли френската приказка? — попита той. — *Faute de mieux, on couche avec sa femme*^[1]. Или по нашему — когато няма риба, и ракът е риба, или нещо такова...

Мъжете се засмяха, а Вера пламна в такъв пурпур, че едва не подпали стаята. Не знаеше тя, че капитанът е прекарал цяла година в Париж, откъдето заедно с познанията си за съвременната френска музика бе донесъл и дузина пикантни анекдоти, изрази и вицове, които демонстрираше в офицерската трапезария и които му създаваха славата на лекомислен бонвиван.

Балкански забеляза смущението на Вера, бурно се окашля и побърза отново да се обърне към Казака:

— Хор?

— На първо време църковният. Не се смей! Хорът не е лош. Завчера отново го чух по време на служба в катедралата.

— Да приемем, че е тъй. Салон?

— Ще ни отстъпи драмата. Поне два пъти седмично. Тя играе засега в „Славянска беседа“, но скоро ще се премести в новия театър и тогава...

— Тогава?

— Тогава ще пеем и ние там.

— А денги? Ще трябват много, хиляди. За декори, за костюми, за заплати, за партитури от чужбина...

— Ще поискаме от Министерството на просвещението.

— Ще даде ли?

— Защо не? Щом като дава на Драмата. А ако не даде...

— Какво значи това — ако не даде? — провикна се Стъопа. — Ако не даде — ще се бием. Пет пари не струваме, без пари... хм... нали така е по български? — Под него столът заскърца. Поиска да каже още нещо, но Казака подхвана:

— ... Лично аз съм уверен, че министерството ще ни отпусне средства, може би по-малко, отколкото на Драмата, но ще даде. И поради това в началото ще играем без възнаграждение... А може и да изнесем някой и друг концерт в страната. София не е България. Пловдив, Русе, Шумен са градове с по-културна публика...

— Това не е лоша идея — каза Балкански. — Аз съм готов.

— Ще ви акомпанирам — импулсивно се намеси Вера и пак порумения. — Стига вие, господин Балкански, да пожелаете...

— Разбира се, разбира се! — отвърна великодушно той и мисълта, че ще пее редом с тази премила дама с меки, кадифени очи му достави удоволствие. — Но, моля ви се, престанете да ми викате „господин“. За вас аз съм само Балкански... или ако нямате нищо против — Костя. Да?

Тя се смути още повече и в смущението си промърмори:

— Ще трябва да репетираме... а пианото ми е в Русе.

Положението ставаше неудържимо: Вера бе пред прага да заплаче. Отличен познавач на хората, Гюлев бързо се изправи, застана пред нея и възкликна с тъничкия си гласец:

— Боже мой, госпожице, вие можете да репетирате тук колкото си желаете. Пианото е на ваше разположение. — Обърна се към другите и продължи: — Освен това можете да разчитате и на мен... искам да кажа... за някои финансови услуги... Много нямам, но колкото за партитури и други дреболии...

Журналистът, който бързо записваше, учудено го изгледа. Той чуваше и виждаше бившия министър отблизо за първи път и контрастът между външността му на стар лъв и нежния, почти женски глас, който излизаше от едрата му гръд, буквално го объркваше. Не знаеше Батов, че тъкмо този странен контраст бе една от чертите, който притегляха хората към Гюлев и ги правеха негови привърженици. С този свой деликатен и галъовен начин да говори той за бързи минути покоряваше шумния парламент и заставяше депутатите да го слушат докрай. А жена му Теодора язвително твърдеше, че дъщеря им Елена е онаследила своя блестящ сопран от баща си...

Казака стоеше в средата на салона, рус, с широката пеперудка на врата, красив като фотография на първи оперен любовник и чакаше още въпроси. Балкански не закъсня да ги постави:

— Харашо — рече той. — Да допуснем, че имаме всичко: пари, салон, партитури, оркестър, да? А солистки? Имам само едно сопрано — той погледна Елена, — наистина божествено-дивен, но уви, только едно! Не зная оперна творба с една-единствена женска партия, и то сопранова.

Настъпи дълга тишина. Балкански чакаше отпор на своя аргумент, но Казака неуверено промърмори под носа си:

— Няколко българки се учат в чужбина и след година-две ще са тук.

— Година-две... — повтори Балкански. — А дотогава?

Столът под Стьопа заскърца отново. Този път Мефисто скочи и забумтя и стъклата на стаята басово зазвънтяха:

— Ах, това не е проблем! Ще намерим женски гласове, ще ги обучим. Аз се наемам да ги подготвя за няколко месеца. Имам достатъчно опит. — Спомни си Иркутските щерки, които бе обучавал в изкуството на циганския романс. Защо не и тук, дявол да го вземе? — Българските моми не са по-некадърни от сибирячките! — завърши той повелително.

— О, не! — възкликна капитанът и очите му лукаво засвяткаха. — В никакъв случай не смятам, че българските моми са по-некадърни. Обратно.

Гюлев го заплаши с пръст:

— Капитане, капитане, време е да ви оженим!

— Ох! — въздъхна със сърцераздирателен трагизъм капитанът.

— Моята изгора остана в Quartier latin.^[2]

Тогава Балкански зададе последния си въпрос:

— Кой ще режисира?

— Ти, Костя! — отвърна веднага Казака, позамисли се и по-тихо добави: — А понякога може и аз... Нали цели четири години съм се занимавал с драматичната трупа...

Разпитът бе като че изчерпан. Балкански мълчеше, другите чакаха неговото заключение. Усетил отново погледа на Верка да го облива с кадифената си мека светлина от глава до пети, той бързо изпъчи гърди, прибра корем и благосклонно изрече, макар че тия думи отдавна бяха готови в устата му:

— Пък да опитаме, да?

Някой изръкопляска, но капитанът прекъсна ръкопляскането, този път остро, без всякакви шеговити намеци:

— Никакви опити! — Той издуха силно фаса от цигарето. — Наистина, аз съм само един скромн капелмайстор, но в армията научих някои важни нещица. Например там никога не се опитва. Там никой офицер няма да подкани войниците си: „Рота, опитай се да

превземеш кота еди-коя си.“ Той ще заповяда: „Рота, бегом напред!“ и ще поведе хората си в смъртоносна атака.

— Точно така! — одобри веднага Стьопа. — Точно така! Трябва да се атакува, да се напада! Никой няма да ни поднесе нашата кота на... мм... тепсия! Нали така се казваше на български?

— Поздравявам те, Стьопа! — рече Гюлев. — Твоите успехи в българския език са изумителни.

Но другите мълчаха. Явно казарменият пример на капитана не им допадна. Тогава се изправи дребничкият композитор с тънките златни рамки на очилата и каза:

— Господа... хм... колеги... Защо да губим време? Ние толкова години чакаме този ден... Толкова години! Не е ли срамота?...

[1] По липса на по-добро, човек спи и с жена си. — Б.а. ↑

[2] Латинския квартал (фр.). — Б.а. ↑

ШЕСТА КАРТИНА С ОВЦЕ И ИТАЛИЯ

Маестро бе от оня тип стеснителни хора, които сякаш не живеят в обкръжаващата ги реална среда, а са изцяло погълнати от свой вътрешен свят, със свои светлини, свои звуци, свои видения. Непрестанното нервно движение на пръстите заедно със стъклата, които разширяваха очите му, още повече подчертаваха израза му на учудена занесеност. Той говореше бавно, с дълги паузи, недоизказани думи, като подсилваше всяка мисъл със сложни ръкомахания, сякаш дирижираше невидим оркестър.

— Да, не е ли срамота? — повтори той и замахна с ръка, като че даваше знак на цигулките да спрат, за да прозвучат тимпаните. — Другите народи откога... Откога!... Моцарт... Верди... Вагнер... Сметана... Сега там се появиха и съвсем нови течения, които обръщат цялата музика с главата надолу... Дебюси, Скрябин!... А ние? Защото, нали, ние също можем... Какви песни пее само нашият народ! — Той млъкна и се послуша. Другите също наостриха уши. Той продължи: — Ами танците ни? Хората ни? Ръченицата ни? Какви изумителни ритми!... И какви богати интонационни възможности... Оттам, от песните и танците започваха всички... И Лист... и Брамс... И даже, да, даже Бетховен!... А сега... такова... когато и всеобщо уважаваният господин Балкански е сред нас... нали... Нека се закълнем, че ще отдадем всичките си сили, за да... хм... изградим българска национална опера... да... и музика! — Ръцете му внезапно престанаха да шарят, десницата му се сви в юмрук, и той така силно се провикна, че гласът му премина във фалцет: — Музика, да, музика! Музиката е кислородът на всяка култура!

Засрамен от патетичните си слова, той се отпусна на стола, като неволно блъсна с лакът клавишите на рояла. Те безредно издрънчаха и това още повече смути Маестрото. Той припряно спусна капака, капакът притисна пръстите му, той изохка.

Беше смешно, но никой не се засмя. Защото всички без изключение чакаха тъкмо неговите думи. Всички повече или по-малко

познаваха трудностите, които ги дебнеха, а те се нуждаеха от надежда, от перспектива. Стъпа се провикна:

— А вие, Маестро, я ни впръснете малко кислород, че почва да не ми достига въздух! Току-виж съм се задушил!

Маестро като че само това и чакаше, обърна се, вдигна капака, поиздуха като малките деца болката от ударените пръсти и засвири.

Отначало това бе четиритактова простичка българска мелодия, но тя постепенно се разви, разшири, усложни, вплете се в собствените си вариации и накрая прерасна в мощна фуга, която потопа слушателите и дори младия журналист в широки и бурни потоци от вълнуващи звуци. И колкото повече фугата растеше, толкова повече свитостта на Маестро се стопяваше. Лицето му се освободи от сковаността, веждите му се склукчиха над очилата, ръцете енергично и леко се носеха по клавишите и изтръгваха от тях нечути до сега в този дом, а навярно и в цялата страна български музикални образи.

Слушай, Сашка! И помни! Този дребен мъж с брадичка и очила с тъничка златна рамка, този разсеян господар на музиката видя света в едно забутано подбалканско селце, където никой не знаеше какво е пиано. Баща му продаваше сол, газ и оцет на съселяните си и нямаше време за своето дребосъче, толкова повече, че бе пето по ред. А то, неизвестно защо, още на четири годинки засвири със саморъчно направена върбова пищялка, в която бе пробил тънки, колкото за пръстчетата му дупки. Сетне то засвири с шарена окарина, която вуйчо му бе купил от сергиите на Великденския събор; после засвири на кавал. В края на краищата го нарекоха Свирчо... На седем години момченцето започна да се губи из околните баири, присядаше до старите овчари и загледан в облаците, които пълзяха над балканските върхове, захласнато слушаше свирнята на техните кавали, която се сливаше с магическия звън на медните хлопатари... На десет години вече скрибуцаше на гъдулка и само слабите му дробове поотложиха овладяването на гайдата.

Свиреше каквото му падне, измисляше си мелодии, тананикаше си весели и тъжни песнички с безсмислени думи, песни, които никой не беше чувал дотогава, и всички в селото обичаха Свирчо, но и малко го съжаляваха. „Горкият Свирчо — казваха и клатеха глава. — Ще има да си пати като порасне!“ Отчаян, че от синчето му няма да излезе свестен бакалин, бащата го прати в града да изучи занаят. Но вместо да

шие аби, Свирчо бягаше в казармата, за да чуе музиката, един оскъден духов оркестър, който неизменно изпълняваше четири тромави марша. Докато един ден капелмайсторът го забеляза, извика го при себе си, поразпита го какво-що и го накара да му попее. Свирчо му попя и дори му посвири със своя кавал. На другия ден капелмайсторът го заведе в дома си и му показа своето пиано, едно от първите в страната, старо, но с истинска медна лира. Свирчо веднага седна и като мина два пъти по клавишите, задрънка с показалец една от измислените си мелодии. А капелмайсторът изпъшка: „Боже мой, какви ги ражда тази земя!“ Защото самият той не беше от тази земя, той беше чех, отвеян тук от ветровете на немотията. Бе се оженил за една мощна българка, която го дирижираше така, както той дирижираше своя оркестър, пусна огромен корем и дълги мустаци, отчаяно се наливаше с бира и в тъпа безизходица командуваше ония четири марша... Но бе завършил в Прага музикално училище и бе собственик на едно от първите пиана в страната, пиано с истинска медна лира...

Седмица по-късно чехът издействува за Свирчо казармена дажба, прибра го в оркестъра, даде му флигорна и му разкри тайната на нотното писане. За пет месеца Свирчо се научи да свири на всички налични инструменти, включително и на кларинет. С пианото бе потрудно, тъй като нямаше къде да упражнява — на мощната българка дрънкането на мъжа ѝ беше предостатъчно. Тогава Свирчо си нарисова клавиатурата на едно дълго парче мукава — всички клавиши, бели и черни, тонове и полутонове, цели седем октави, от първото „ла“ до последното горно „ла“, закрепил я с гвоздейчета върху разклатената си масичка, като не забрави да прикрепи под нея две дъсчици за педал. И засвири. За две години научи всичко, което чехът с големия бирен корем знаеше за музиката, и един хубав ден със сто лева в джоба и кавала в торбата замина за Букурещ. Учи там, докато започна да припада от глад. Върна се в България, стана даскал по пеене в градското училище, зае се да ръководи църковния хор, но тъй като съзнаваше, че все още знае твърде малко — а това разбра в Букурещ, когато пред него се откри океанът на европейската музика, той отново нарами торбата с кавала и замина, този път за Италия. Шокът беше голям: тук Свирчо осъзна, че океанът не е океан, а безкраен космос със звезди, от които дъхът ти в гърдите спира. И макар че получи титлата Маестро, той се върна в родината си потиснат: какво ще прави в тази

страна, където няма дори един обикновен струнен оркестър, а броят на сопраните е само един? От комплексите си се освобождаваше само когато седнаше пред пианото. Тогава се връщаше към детството си, лягаше на баира покрай овчарите и загледан в бягащите над върховете облаци, се заслушваше в омайващата песен на планината.

СЕДМА КАРТИНА С ЕДИН ПРОЕКТ

Фугата свърши внезапно в силен апотеоз, ръцете на Маестро увиснаха надолу като излишни. Възцари се прозрачна тишина. И в нея Балкански бавно се изправи, с тежка стъпка се приближи до Свирчо и тихичко, с треперящ от вълнение тенор произнесе:

— Ой, ти, милинки мой! — Обърна Маестро заедно с въртящата се табуретка към себе си, наведе се, целуна го три пъти по бузите и добави: — Маестро! — И това бе сякаш посвещение в рицарство.

И тъй като сълзите вече напиреха в очите на Славянския славей, а Верка само това чакаше, за да се разциври, Стъопа скочи и заснова с дългите си крака из стаята:

— Маестро е прав! — заговори той бързо. — Наистина, стига приказки. Ние не сме оратори, за да дрънкаме в парламентите, ние сме певци. И какъв композитор си имаме, а?... Предлагам още сега да образуваме трупата и да я наречем...

— Ангелогласния! — предложи Вера и този път не поруменя. — Средновековния български музикант.

Балкански чуваше това име за първи път, то му хареса и бе готов да приеме предложението, но го изпревари Стъопа, насмешлив:

— Ах, моля ви се, стига с тия попски наименования! Нека ги оставим за попските хорове. На нас ни трябва нещо бодро, борческо, как да кажа... нещо революционно!

Казака уплашено преглътна. Той, който рядко повишаваше глас, извика:

— За бога, само това не! Ти, Стъопа, понятие нямаш какво става тук. Ако искаш трупата ни да не види бял свят, дай ѝ революционно наименование.

— Как? Нима и тук? — учуди се Стъопа ужасно много: той бе вече усетил задушната атмосфера в страната и бе почнал да се безпокои не на шега.

— Поживей и ще видиш! — отвърна Казака. — Нашият княз не понася никакви...

— Фердинанд ли? — Стъопа ехидно се засмя. — Плюя аз на него!

И с носталгия си спомни Тула, впитите в хълбоците карабини и Кривоносия с пистолета.

Бившият министър Гюлев се разкашля без нужда, обърна се към Маестро:

— Доколкото зная, Маестро, имате някакво предложение.

Маестро разбра намека и отчаяно закърши пръсти:

— Да... аз мисля нещо по-скромно... Ние сме другари, приятели, нали... Тогава... например, защо не „Дружба“? Или направо „Оперна дружба“?

— „Оперна дружба“ — повтори като ехо Стъопа и се послуша в звукосъчетанието. — Хм, за начало не е лошо. Даже благородно. Добре, нека е „Оперна дружба“. И да натоварим учителя да изработи проекта. Не обичам хартиите, но няма как...

Домакинята незабавно постави на масата писалка и мастило и се приготви да пише. И тогава Драгомиров, наречен още Казака, започна да диктува със своя плътен баритон оня малък протокол, който ще остане в историята на нашата култура като първия документ, свидетелстващ за основаването на българската национална опера:

— „Днес, втори юни, подписаните български музикални дейци се събрахме да обмислим въпроса за откриването на българска опера в столицата. След като се размениха няколко мисли, дойдохме до заключението, че този въпрос е доста назрял. Като взехме предвид още, че понастоящем сред нас се намира известният наш съотечественик Константин Балкански, който повече от 25 години се подвизава на театралното поприще в Русия като оперен артист и като директор на своя собствена оперна трупа, решихме да го натоварим с изработването на един проект за уреждане на българска народна опера, която наричаме «Оперна дружба», а проектът да се поднесе за одобрение на господин министъра на Народното просвещение.“

Написахте ли? — попита Казака. Домакинята кимна. — А сега се подпишете тук!

Един след друг Маестро, капитан Николаев, Теодора Гюлева, Елена Вълкова, Верка Михайлова, Стефан Вълков и Драгомиров положиха подписите си под документа. Най-отдолу Балкански нахвърли със своя щедър почерк:

„Съгласен съм и с голямо удоволствие приемам да изпълня този приятелски дълг. К. Балкански.“

И когато накрая и той остави писалката до белия лист, в стаята зацари неловка тишина: бяха свършили, а сега не знаеха какво да правят по-нататък. Първа се окопоти Теодора Гюлева:

— Момичета, елате! — обърна се тя към Елена и Вера. Трите изтичаха в кухнята, откъдето се върнаха с вино и мезета.

Появяването им внесе оживление. Стъopa побърза да напълни всички чаши, но тъкмо да вдигне своята, изпревари го Гюлев. Той присви в усмивка лицето си на стар лъв, сякаш се готвеше да каже: „Е, не обръщайте много внимание на моите глупости, но все пак, внимавайте!“, и бавно произнесе с женския си гласец:

— Господа! Нека прием за успеха на „Оперната дружба“. Мога да ви уверя, че тя се роди под щастлива звезда. Снощи аз си позволих да поразпитам небето и съставих хороскоп на Дружбата!... Днес, господа, ние сме в зодията на Близнаците, а това ще рече — душевно здраве, победи в борбите, висоти в изкуството...

Изненадан от думите на домакина, Балкански се вгледа внимателно в широкото му, вълнообразно чело, над което се вееше бялата грива, и бързо продължи в същия тон:

— ... Покровителствува ни планетата Меркурий, а това значи влияние, растеж...

Гюлев кимна съучастнически на Балкански, подхвана:

— ... Венера също ни поощрява и предрича живот до дълбока старост...

После двамата завършиха едновременно:

— ... И голямо поколение, което ще продължи делото ни през вековете!

И се засмяха като деца, които са извършили много интересна лудория, но известна само на тях.

— Наздраве! — каза Гюлев. — За Дружбата!

Без всякаква видима причина сърцето на Балкански неравно затуптя. В паметта му изплува една размазана картина, далечна като видение: Большой театър, препълнен салон, едва осветени лица от първите редове, на сцената е той — Алфред, ох, колко безумно млад!, до него Виолета, лекомислена и изящна, наоколо са хористите във фракове и всички държат чаши и пият!... Боже мой, нима е било някога това?... Балкански пое дълбоко дъх, после още веднъж и още веднъж, така както бе учил някога при Еверарди, за да премахне напрежението, отметна глава назад, приглади с разперена десница косата си и хвърли високо, с абсолютна точност към фа диез металическия си тенор:

*Да пием, да пием с пълни чаши
нектара на младостта цветуща...*

След миг Маестро вече седеше пред пианото и акомпанираше; след осмия такт арията бе подета от Елена:

*Отлита във вечна забрава
мигът на страстна любов...*

А след шестнайсетия такт пееха всички, включително домакинята, която нямаше кой знае какъв глас, включително стопанинът, бившият министър Гюлев, който нямаше никакъв глас:

*... Да пием искрящото вино
и в нас любовта да гори...*

Не пееше само журналистът Батов: не знаеше арията. Но по гръбнака му пролазиха тръпки.

На улицата минувачи се спираха пред обраслата с бръшлян къща, ослушваха се, и макар че не разбираха какво се пее, понеже думите бяха италиански, усмихваха се, без да си обяснят защо и на душата им ставаше някак си по-леко...

* * *

На другия ден сутринта Балкански бе събуден от крясъците на вестникарчетата:

— Вестници имааа! Ломският вампир заловееен! Народното събрание ще купи двайсет и пет топа от Кууурп! Образувана е българска оперна трупаааа!

Той изтича долу, купи вестника. На първа страница, на съвсем видно място, под голямо заглавие „Посмешище ли сме на света?“ черно на бяло беше напечатано:

„Преди няколко дни ние съобщихме под резерва новината, че в София се крояло съставянето на една оперна трупа. Ние нарекохме това нещо абсурд и счетохме новината за игра на някой фарсьор. Между това убедихме се, че няма нищо неверно в това. Убедихме се даже в едно по-скръбно нещо — че в София има хора, които с всичкия си ум мислят, че в България може да се състави оперна трупа от българи и за българите, също както могат да никнат гъби... Вчера следобед, в дома на наш уважаван съгражданин, няколко «музикални дейци» възложиха на руския певец К. Балкански да състави проект за оперна трупа, която нарекоха «Оперна дружба», като проектът бъде представен по-късно за одобрение на Министерството на народното просвещение... Види се, че нещастният българин е проклет от някой голям угодник богий, та му е писано при всичките си добродетели вечно да става посмешище на света... Право, някое проклятие тежи над българския народ.“

Балкански прочете статията с недоумяващи очи, после още веднъж и още веднъж. Този път сърцето му остана спокойно. Също тъй спокойно се обръсна, облече празничните си дрехи, закуси, взе бастуна с еленовите рогца и тръгна. И си представяше вече как ще влезе в редакцията, ще види журналиста с мишето лице, ще го фрасне с бастуна по главата и сетне пред свидетели ще го предизвика на дуел...

САШКА, Ю И ЕДНА СТАТИЯ

От дълбокия сън ме изтръгна продължителният телефонен звън. Изругах, станах и като пиян посегнах към слушалката. Бях писал цял ден и цяла нощ и съм заспал някъде към шест сутринта с натежал от умора мозък. Отсреща говореше един глас, който бих познал сред стотици други, един глас, просмукан с разкошно евтино тремоло, което до неотдавна довеждаше машинописките и гимназистките до екстаз... Сега то служеше като учебно помагало в Консерваторията, където неговият собственик преподаваше в отдела за естрадна песен. Не можех да го понасям, а доколкото ми бе известно, той също — мене. Сега обаче най-дружелюбно нареждаше:

— Ало, вие ли сте, другарю Вълков? Отдавна не сме се виждали, пък и чували. Тук Павловски.

— Какво има? — продумах гробовно и демонстративно, и шумно се прозях.

— О, нищо особено. Просто исках да ви поздравя за статията ви. Божествена! Уви, не всеки ден четем такива похвали по наш адрес, особено пък от такъв тънък ценител като вас.

Не, той не се подиграваше, той говореше сериозно. Спомних си концерта в спортната палата. Ю в плътните джинси, нейния сладен алт, шестте хиляди момчета и момичета...

— Дреболия — промърморих аз, като не намерих друга по-значителна дума.

Оня продължи със своите мазни глисанди, които според „тънките ценители“ правят гласа „шармантен“.

— Ще ми е драго да ви видя в наша среда, която не знам защо, вие така несправедливо избягвахте досега... Другиден устройваме в моя апартамент на улица Русалка малък академичен празник в чест на абсолвентите. Натоварен съм от целия клас и по-специално от Юлия да ви покана най-настойчиво.

Юлия бе Ю, а той — педераст, в това нямаше съмнение.

Не го изругах, само казах „Благодаря“ и затворих. Сетне нахлузих панталони и изтичах навън да купя вестника. (Журналистите

не получават нито пък четат собствения си вестник.) На изхода връхлетях на Сашка. Бе с тъмните си очила и това не предвещаващо нищо добро.

Тя не ме поздрави, влезе, трясна след себе си вратата. Последвах я. В хола, там където миналия път бяхме прослушали песните на Дед, тя отвори чантичката си и извади вестника.

— Какво значи това? — изрече тя смразяващо.

— Какво? — попитах невинно, търсейки някакво поносимо обяснение. Впрочем ужасно ми се искаше да узная какво точно съм написал.

— Това! — Тя удари с опакото на ръката вестника и припряно го разгърна. — Да цитирам ли? — Изчисти гърлото си (дявол да ги вземе тия певци, не могат да проронят най-обикновена думица, без да изчистят гърлото си от хрипове!) и зачете: — „Един триумф на естрадната песен!“. Това е заглавието. А по-надолу: „... Показаното вчера в Спортната палата от абсолвентите от класа на доцент Павловски надмина всичките ни очаквания. То убеди и най-големите скептици и дори противници на естрадната песен, че тя е в отлично здраве и че даже се домогва до непознати досега върхове както по отношение на музикалното и текстово качество на песните, така и преди всичко в сферата на изпълненията...“ По-нататък: „Несъмнено кулминацията на вчерашния концерт бе отбелязана от изпълненията на известната сред нашата младеж певица Юлия Данаилова, позната повече под популярното прозвище Ю. У Юлия Данаилова срещаме щастливото и за съжаление твърде рядко съчетание на професионално майсторство, огнен темперамент и на онова неуловимо, но необходимо на артиста излъчване, което някои наричат «присъствие», други «обаяние», и което всъщност е най-висока степен на таланта. Трябва да признаем, че природата щедро е надарила Юлия Данаилова с това обаяние. Ю — нека ми бъде позволено да я нарека така — вчера буквално омагьоса публиката, която ѝ благодари с бурни овации...“

Докато Сашка четеше, аз виждах палатата, шестте хиляди захласнали лица и Ю, която мятеше над тях невидимата си нажежена мрежа. И усещах как неудържимо и нещастно в главата ми нахлува топла кръв, а тази пред мен с големите рогови очила се отдалечава някъде отвъд истинския живот. Обърнах се, за да не види пламналите ми бузи, но тя не ми обърна внимание и жлъчно подхвана:

— Сега иде най-интересното! Заключение на големия музикален капацитет. Поуката от баснята: „Няма съмнение — и това го доказва за сетен път вчерашният концерт, — че нашият съвременник, и преди всичко младежът от завода и учреждението, ученикът, студентът, се нуждае от естрадната песен в своето всекидневие, че тя е попълнителна на неговите културни интереси. И колкото и да е неприятно това за тъй наречената «сериозна музика», онази, която звучи в концертните зали и оперните театри, трябва да подчертаем, че тя губи почва и е в положение за отбрана и отстъпление... Тя, голямата, сериозната музика, трябва да предприеме решителни мерки, за да излезе от затлачването, в което се намира...”

Слушах и не вярвах на думите си. Нима аз съм написал цялата тази дивотия? Онази вечер, в редакцията, след концерта, когато още усещах на устните си влажната целувка на Ю?... Да, разбира се, аз... Ала в периферията на моето съзнание се прокрадваше мисълта, че все пак в тия дивотии има и доза истина. Една истина, която не познавах преди това или по-скоро не желаех да призная пред себе си навярно от пиетет пред делото на Дед и от любов към Сашка...

Тя не дочете статията докрай и с гнуслив жест хвърли вестника върху машината ми, сякаш бе гаден плъх. Глупашки рекох:

— И какво толкова?

— Какво ли? — В очите ѝ засвяткаха такива мълнии, че ги видях дори зад тъмните стъкла. — Та това... това е предателство...

— Защо, моля?

— Защото, докато пишеш книга за оперната война, за Дед, за Балкански, за всички ония чудесни хора, които залагаха живота си за създаването на българска художествена музика, ти венцехвалиш тия алкохолизирани палячовци от естрадата. Затова!

От сърцето ми падна камък — тя беше далеч от истината. Но както е известно, престъпникът неизбежно се връща към местопрестъплението си, и аз, без да му мисля много, изтърсих:

— Но нали самата ти ме помоли да направя малко реклама на Ю?

Това не биваше да казвам. То отприщи някакво дълго сдържано и притулено в душата ѝ тъмно блатце и тя, съвсем не като Елза фон Брабант, дори не като Виолета, а като най-просто селско момиче закрещя през все още сдържани сълзи:

— Ти на това реклама ли му викаш? Слагаш се ти на Ю, това е! Като най-обикновен мижитурка, от тия, дето се въртят около нея, за да измолят автографчета, и тя ги цунка по бузката: му-му-му! — И направи муцунката на Ю.

— Сашка — рекох без убеждение, — не бива така. Ти знаеш много добре, че Ю ми е само приятелка, а ти... с тебе е друго... нали?

Тук вече тя не издържа и ревна. Сълзите рукох през зеленикавия грим под очите и потекох в мръсни вадички по бузите. Не бе много приятна за гледане... Не я гледах, прибрах я в прегръдките си и зашептах:

— Сашка, недей, моля ти се! Та това е смешно, наистина смешно. Заради някакви вестникарски нелепости, които съм натракал, за да изкарам трийсет лева, и които утре всички ще забравят... Ти знаеш моето становище по тия въпроси. Знаеш, че Дед дори...

Тя се разхълца още по-силно:

— Дед, Дед! Забрави го ти него, а гробът му е още пресен.

— Не — казах, — не съм го забравил. Цяла нощ бях с него. С тебе също.

Тя извади кърпичката, издуха шумно носа си и обърса зеленикавите сълзи. Заприлича на обидено момиче, от което току-що са откраднали куклата. Къде остана величествената ти царственост, Сашка?

— Наистина ли? — попита тя.

— Наистина. Дори те видях.

— В далечното минало? — рече тя, като преглътна последните си сълзи.

— Никакво далечно минало. Оная нощ, в операта. Ти беше Виолета и пееше дуета на наздравицата: „Да прием, да прием“ и прочие. Седях на последния ред и не исках да те безпокоя.

— Как бях? — попита тя жадно.

Същия въпрос ми бе задала и Ю. След това ме бе целунала с влажните си, пухкави устни — му-му-му! — и аз написах статията...

— Чудесна! — отвърнах със същата дума.

— По-добра ли от Ю?

Въпросът беше коварен. Измъкнах се елегантно:

— Двете сте най-добрите във вашите жанрове. И уверявам те, ако един ден Ю замине за „Олимпия“ в Париж, ти ще отидеш в

„Метрополитен“ в Ню Йорк... с Германов...

Тя ме обгърна със златистите си ръце и аз си помислих, че най-сигурният начин да печелиш ласки от певиците е да ги увериш, че са най-добрите на света... Но Сашка бе красива като антична скулптура и докато я целувах, съзирах зад виолетовото кимоно да проблясва трептящата от огън плът на малката мургава Ю...

Оставих Сашка и отидох в кухнята да приготвя закуска. Като се върнах, заварих я да чете напечатаните през нощта страници. Изпи кафето си, чак когато обърна и последния лист. Замисли се, загриза маникюра си и едва тогава заговори със следователски тон:

— Кажи, Стъопа, ще има ли любов между Балкански и Вера?

— Ще има.

— Толкова стари?

— Тъкмо затова. Те са двама самотници, които се срещат в есента на своя живот.

— А Стъопа? Дед. Обича ли той много Елена?

— Много. Тя остава единствената жена в живота му.

— Никога ли няма да ѝ изневери?

— Не зная още.

— Как тъй не знаеш? Нали ти пишеш книгата?

— Книгата я пиша аз, но героите ѝ невинаги се подчиняват на волята ми. Те си действуват както намерят за добре. Стъопа е млад, обаятелен, със златен глас и жените в София „си падат по него“, както бихме се изразили днес... — И дълбокомислено умозаклучих: — Освен това, можеш ли да предвидиш човешките постъпки?

Тя помълча, смилайки последната ми премъдрост. После попита с интонацията на Шерлок Холмс:

— Тази твоя статия и статията на оня миши журналист случайно съвпадение ли е?

Замигах. Това обстоятелство и през ума ми не бе минало. Сашка проявяваше проникателност, по-голяма дори от тази на Шерлок Холмс. Наближаваше нова буря.

— Да — рекох, — чисто съвпадение... — И в същото време знаех, че не е съвпадение, че статията на мишия журналист бе огледално отражение, по-скоро реплика на моя репортаж за Ю. Съвестта ми си правеше лоши шеги с мен.

— А ще счупи ли Балкански главата на Батов?

— Не, не! — побързах да защита своя любим герой. — Никога той не би причинил зло и на муха дори.

— И няма да му обяви дуел?

— Сашка, дуелите са отдавна забравено явление на романтичния осемнайсети век. А както знаеш, дваисетиет век е порядъчно циничен.

— Защо тогава Балкански тича към редакцията с бастун в юмрук?

— Не си ли разбрала още, че Славянския славей никога не престава да играе театро даже пред себе си? Не минават без следа трийсет години сценична дейност. За него всичко е сцена. И даже когато тича към редакцията с бастун в юмрук, дълбоко в себе си той си представя, че е Ленски, комуто предстои да хвърли ръкавицата в лицето на Онегин.

— А ако наистина я хвърли? И двамата се стрелят? И онзи с мишите зъби убие Балкански? Както Онегин — Ленски? Нали сам казваш, че човешките постъпки не се поддават на предвиждане?

Напуши ме смях: Сашка беше магистрална в литературните си анализи.

— Не бой се, това няма да стане.

— Жалко! — намуси се тя. — Оня журналист заслужава да го пречукат.

— Защо? Общо взето, той се оказва приличен човек. Батов сам е жертва на вестникарската въртележка. Пък кой знае, може и да му се случи нещо...

— Тъй ли? Разкажи! — И тя удобно се разположи на дивана.

Разказах. Докато тя пиеше второто си кафе и хрускаше препечените филии, аз, като оня разказвач от „Хиляда и една нощ“ кръстосах по ориенталски крака върху килима и тръгнах назад, пак към стара София. Там поне бях на завет от ураганите, които две жени се готвеха да развихрят над главата ми. Пък и любопитно ми беше да си изясня поведението на Балкански след публикуването на клеветническата статия.

ОСМА КАРТИНА В ЕДНО КАФЕНЕ

С вестника в джоба и бастуна в ръка Балкански крачеше към редакцията и си представяше как ще цапардоса журналиста по главата и ще го предизвика на дуел, па ако ще след това да го тикнат в затвора. Ще покаже поне на целия свят, че той не е, о, не!, далеч не е изстискан лимон!

Редакцията се помещаваше в две продълговати дюкянски помещения с полуспуснати рулетки, зад които сред отрупани с папки и вестници маси се суетяха няколко души в раирани ризи, тиранти и бели, колосани яки. Балкански посегна да отвори. В същия момент отвътре се показва един мургав мъж с големи, някак си необикновено тъжни, сякаш цигански очи, и плътни, черни мустаци, които закриваха цялата му горна устна до носа. Изненадан, той се спря, погледна заобления корем на Балкански, върху който висеше златната верижка на часовника, вдигна очи нагоре към лицето му и продума с дълбок, приятен глас, който явно изразяваше повече от съдържанието на изречените думи.

— Извинете, ако се не лъжа, имам чест да говоря с господин Балкански, артиста от Москва?

Поласкан, че е познат, но и раздразнен, че борческият му устрем е прекъснат, Балкански се опита вяло да мине напред, но мургавият отново го спря:

— Отдавна исках да се запозная с вас. — Свали сламената си гарсонетка, кимна и се представи: — Казвам се Яворов.

— Поета? — възкликна Балкански с най-тренираното си тремоло и тутакси прибра корем. — Милинки мой! Аз също давно мечтая да се запозная с вас. С какво удоволствие чета вашите стихове!

— Аз пък — вашите книги — отвърна Яворов. Тъжните му очи се усмихнаха, те гледаха през Балкански някъде назад в далечината. Видя бастуна с еленовите рогца, поклати неодобрително глава. — Излишно е! — И отново гласът му изрази повече от думите. — Това не са хора, това са шарлатани. За тях целият свят е една огромна помийна яма, откъдето черпят мръсотиите си за техните сензации.

Този път зад думите имаше и тъга, но Балкански не разбра защо. Та този черноок човек бе галеник на съдбата. Той току-що бе издал поразителните си „Хайдушки копнения“, бе на върха на славата и мнозина го считаха за най-големия поет на страната. Какво още му липсваше?... Но Балкански не знаеше, пък и не можеше да знае, че трагедията на поета бе вече започнала и че в годините, които щяха да следват, той щеше да бъде безмилостно обливан с помиите от ямата и накрая — унищожен.

— Впрочем — подхвана Яворов — аз вече протестирах. — Той посочи с глава редакцията. — И то доста енергично. Обещаха да ми дадат в близки дни две колони, за да изложа и аз мнението си по въпроса. А аз не обичам да се шегувам...

Да, мислеше си Балкански, този харамия не се шегува. До неотдавна той се бе сражавал из македонските планини, заложил в борбата за свобода талант и живот.

— Протестирахте? Вие? Да? Невероятно!

— Какво невероятно има в това? — учуди се Яворов на чисто реторичния въпрос, пак се засмя с тъжните си цигански очи и това му придаде неудържима магнетична привлекателност. — Аз мисля, че това, което сте се запретнали да направите, е добро. България не може вечно да стои на опашката на културна Европа.

Топла вълна на симпатия към този мургав човек обля Балкански. Не се сдържа, прегърна го, целуна го по руски три пъти, сетне дружески го хвана под ръка и, забравил мишия журналист и дуела, тръгна с него.

Дълго скитаха из софийските улици, дълго разговаряха — за Пушкин и Мусоргски, за Ботев и за сборника народни песни на Маестро, за възможността да се напише българска опера с български сюжет на български език. Яворов знаеше наизуст десетки и десетки народни песни, някои без текст, и ги тананикаше: „Тра-ла-ла“, защото, казваше той, стихотворението най-често се поражда в душата на поета като песен без думи и тогава неговата задача е да търси сюжет, в който би могъл да облече настроението си. Тази мисъл така много се хареса на Балкански, че пак се спря наред улицата и пак прегърна поета. А наоколо минувачите се заглеждаха в тия двама възбудени мъже, които припяваха, декламираха, смееха се, махаха ръце, и ги вземаха за смахнати...

Когато се умориха, по настояване на Яворов те влязоха в кафене „България“, което певецът посещаваше за първи път. То се намираше недалеч от новия „Храм на Мелпомена“ и бе любимото място за срещи на политически дейци, писатели, журналисти, художници. Твърдяха, че в това заведение, където, освен кафе, сервираха коняк и пасти, издигаха и стъпкваха общественици, одобряваха и отхвърляха министерски и държавни бюджети, сваляха и качваха правителства — толкова могъща беше клиентелата му.

Още от вратата двамата бяха посрещнати и съпроводени до най-отдалечената ъглова маса от изненаданите погледи на десетината подранили посетители. Те не престанаха да бъдат предмет на всеобщо внимание и когато заведението се запълни до последния стол и между масите засноваха обичайните за този час циганчета, които изпросваха петачета и недоядени пасти. Хората минаваха покрай тях, поздравяваха Яворов, вираха се отначало учудено, сетне насмешливо в Балкански, сядаха, навеждаха се с поверително движение към съседите си и се впускаха в оживени коментарии, като не забравяха да разгръщат вестника със злополучната статия.

Ако имаше слуха си от младини (а тогава той долавяше човешко дишане на сцената от последния ред на Большой), Балкански щеше да чуе. Но ушите му вече го подвеждаха; понякога дори със свито сърце се хващаше, че до него от три крачки не достига най-обикновен шепот. И сега не чу нищо... Но нека ние с тебе, Сашка, се послушаме. Почти всички говорят за едно и също нещо: за новосъздадената „Оперна дружба“, за Балкански, за Стюпа Вълков, за Гюлеви, за другите. И цитират статията и иронично се усмихват и състрадателно клатят глава.

— Опера! Само това ни липсва!

— Всяко чудо за три дни.

— Помнете ми думата, онзи наперен господин със златната верижка на корема до края на месеца няма да е вече тук.

— Къде ще върви? В Москва не щат вече изстискани лимони.

— Ами че ще тръгне да основава опери и в други новоосвободени страни...

И тих, закрит зад длани смях, и саркастични погледи, хвърлени към наперения господин със златната верижка на корема...

Но има и по-сериозни мнения. Ето тук например един закръглен мъж с вирнат, зачервен от виното нос — а това е самият Александър Балабанов, оня същият, елинистът, преводачът на „Фауст“, не без снизхождение заявява:

— Цървули няма, гайда иска! Какво да се прави, братя, такива сме си ние българите, такива и ще си останем.

— Не е в това проблемът — възразява някак си скръбно писателят Антон Страшимиров. — Аз нямам нищо против създаването на българска опера, но за бога, по-късно, по-късно, когато укрепим литературата си. Доколкото зная, преди Верди имаше Данте...

На съседната маса друг един писател — познаваш го от фотографиите, П. Ю. Тодоров, безпомощно вдига ръце:

— Операта е изкуство, което изисква образована публика. А я се огледайте наоколо! Пълна безпросветност. На наша почва искат да присадят европейско цвете. Уви, няма да хване.

Дочул последните думи, един дебел апоплектичен господин с тънки, лъскави мустачки, от които очевидно преди малко е свалил пригладящата мрежичка, високо подхвърля:

— Точно така, господа, точно така! Този Балкански не е никакъв певец, нито пък българин.

— Тъй ли? А какъв е? — питат от съседните маси.

— Московски агент, такъв е! — отвръща многозначително апоплектичният с мустачките и добавя: — На императора, на Негово величество Николай втори.

— Нима?

— Зная го от сигурен източник. С него е пристигнал и другият, Вълков, пладнешкият разбойник, зетът на нашия уважаван бивш министър дете нощем вика духовете на умрелите... хи-хи...

Новината пронизва кафенето като светкавица, изскача навън, разлива се навсякъде и до вечерта цяла София ще знае, че Балкански и Стефан Вълков са московски агенти. И мнозина ще я приемат, без да се усъмнят в нея, защото я е съобщил лично апоплектичният господин с лъскавите мустачки, а той не е кой да е, а депутатът Самаковлийски, довереник на Негово княжеско височество Фердинанд.

Сега вече всички в кафенето с още по-голямо любопитство наблюдават мастития мъж със златната верижка: все пак не всеки ден

имаш възможност да видиш до себе си един московски агент от плът и кръв.

И тогава някой, не знам точно кой, извиси глас и се провикна, и викът покри скърцането на столовете, шепотът на гласовете, тракането на съдовете:

— Карагъоз пардеси!

Бурен смях отвърна на възгласа. Смееха се политиците, смееха се художниците, смееха се келнерите, смееха се дори писателите. Черните очи на Яворов с недоумение се плъзнаха върху смеещите се, ръцете му се свиха в юмруци. Балкански забеляза разстроеното му лице, загрижено попита:

— Не ви ли е добре, господин Яворов?

Яворов мълчеше — не искаше той да натъжи този чист и наивен като дете възрастен мъж, който току-що му бе описал бъдещето на българската музика като един непрекъснат празничен възход. Но наоколо смехът продължаваше да ехти. А от маса на маса като топка подскачаха двете думички:

— Карагъоз пардеси! Карагъоз пардеси!

Особено заразително се кискаше апоплектичният Самаковлийски и около него смехът се превръщаше във всеобщо хихикане.

Тогава поетът с тъжните цигански очи грабна облеgnатия на стола бастун с еленовите рогца, замахна и с всички сили го стовари върху масата. Чашките се обърнаха, чинията с пастите стана на пихтия. Келнерите замръзнаха по местата си, от прозорчето на кухнята се подаде уплашена глава. Стъписаха се дори циганчетата, а като видяха как оня с бастуна, разярен, се изправя, побързаха да се изпарят.

Всички очакваха, че Яворов ще нададе див рев, толкова бе страшен видът му. Но той само огледа целия опушен и скован от напрежение салон и тихо, много тихо прошепна:

— Господа, засрамете се! Това е недостойно!

Хвърли върху масата шепа монети, взе гарсонетката си, кимна към Балкански: „Да вървим!“, и излезе. Певецът го последва, усещайки на гърба си товара на десетки очи. В препълненото до последния стол кафене цареше мъртва тишина.

Навън, докато крачеха край двореца, двамата дълго мълчаха. Балкански чакаше някакво обяснение, но Яворов, впил черния си поглед някъде в далечината, не проговори. Най-после певецът попита:

— Господин Яворов, какво е това „карагъоз пардеси“?

— Ах, оставете! — махна с ръка поетът.

— И все пак... Отнася се до мен, нали? Подигравка някаква, да?

Яворов ядовито прецеди през зъби:

— Все едно, ще го узнаете... Карагъоз пардеси на турски значи нещо като панаирджийски смешник, шут, палячо, циркаджия, който разсмива простолюдието.

— Невероятно! — изрече Балкански.

— Нищо невероятно няма в това! — Яворов повиши глас, устните му пак се изкривиха. — Шутове наистина има, но те са там, в кафенето. Шут, и то княжески, е оня с мустачките, Самаковлийски, той, за съжаление е депутат... Шутове са и другите, които се кискат с него... Жалкото е, че му пригласят и някои хора, които уважавам...

Бяха стигнали пред дългата фасада на „Славянска беседа“. Яворов се спря и без предисловие подаде ръка на малко слисания Балкански:

— Е хайде, довиждане! А вие не го взимайте много присърце. Нали знаете нашата поговорка: „Кучетата си лаят, а керванът си върви, върви!“

Остави Балкански и се гмурна в тъмния вход на ниската сграда. Певецът въздъхна и тъжно поклати глава: явно нещата вървят зле; явно от „Оперната дружба“ няма да излезе нищо; явно условията още не са намерили въпреки настойчивите писма на милия Казак, въпреки твърденията на скромния протокол от вчера. Не е ли време да захвърли всичко и докато е време се завърне в Русия? Там поне е Славянския славей, а не „карагъоз пардеси!“... Шут! Циркаджия! И изстискан лимон...

Изведнъж бе обзет от неудържима, свирепа жажда за водка, за истинска, московска водка. Представи си ресторанта на Арбат, където понякога се отбиваше, и без повече да се колебае, се упъти към дома си.

ДЕВЕТА КАРТИНА С ЕДИН ПОБОЙ

Живееше в една от новите, отрупани с ренесансови шарени сгради, които трескаво се строяха около градската баня, недалеч от чаршията и битпазар. През прозорците проникваше неспирната глъч на минувачите и търговците, веселите подвиквания на чевръстото еврейче там пред „Океана на чорапите“: „Чорапи, чорапи, чорапи!“, мързеливите псувни на файтонджиите, ревовете на магаретата, които дефилираха тържествено през насрещния площад, натоварени с чували и кошове. Оттук често наблюдаваше излизащите от банята зачервени и загърнати в шалове жени, които бързаха към домовете си, за да не би, недай боже, да се простудят. Понякога минаваше през битпазар, където ставаше великият кръговрат на мизерията, като и през ум не му минаваше мисълта, че скоро и той ще стане доставчик на шумните сергиджии.

Поуморен от дългите и възбуждащи предобедни часове, все тъй в плен на натрапчивата идея да се върне в Москва, той бавно изкачи стълбището, предвкустващ водката. И пред вратата се спря: на едно от горните стъпала гърбом към него седеше някакъв човек — дребен, тесноплещест, с малка глава. Дочул стъпките, седящият рязко се обърна. Балкански изтръпна: човекът сякаш нямаше лице, а смазана и окървавена маска: веждите бяха цепнати и подути, под лявото око се извисяваше тъмновиолетова буца, устните пред мишите зъби бяха напукани и отекли, под тях се проточваше ивица съсирена вече кръв.

Балкански инстинктивно вдигна бастун. Човекът се изправи, панически се отдръпна към перилото, изхриптя:

— Недейте, моля ви се! Нека най-напред ви обясня!

— Батов, вие ли сте? — продума Балкански и в гласа му заедно с недоумението имаше и злорадство. Но то бързо изчезна, за да отстъпи на състраданието. — Какво става с вас? Кой ви нашари така?

Оня преглътна, едва отвори разбитата си уста и отново изхриптя:

— Господин Вълков... Стъпа... Заварди ме сутринта зад храстите в градината и... Но това няма значение... не...

Балкански неволно се засмя:

— Я влезте! — каза той и отключи.

Стаята бе все още в полухаотичното състояние, в което я бе оставил през първия ден след пристигането си в София. По-наредени бяха само книгите, нотите и астрологическите таблици. Пиано нямаше, но китарата беше тук, както винаги над леглото.

Той затършува в сандъка с бельото, извади чисти кърпи, след това стопли вода и се зае да пооправи смазаното лице на журналиста. Батов покорно се оставяше на силните му ръце, уверен, че ако Балкански пожелае, може да го удуши, без да му мигне окото.

След като поизчисти кръвта и налепи по раните пластирчета, Балкански извади от горния рафт на гардероба бутилка водка — една от последните, които бе донесъл от Москва, наля на Батов, наля и на себе си и едва тогава попита:

— Е, милинки мой, защо написа това? — и удари по джоба, където беше вестникът.

Батов отпи, въздъхна и едва не проплака:

— Не съм аз виновен, повярвайте ми! Това, което излезе, няма нищо общо с онова, което съм написал. Повярвайте ми! — повтори той и припряно извади от голям плик няколко написани листа. — Ето, вижте. Аз направих копие, защото зная какво става в редакцията.

Балкански взе листата и набързо ги прочете. Действително това беше един живо написан и напълно обективен репортаж за вчерашната сбирка у Гюлеви. В него дори се споменава за „прекрасното изпълнение на един музикален откъс от една опера на прочутия италиански композитор Джузепе Верди, наречена «Травиата», откъс, който дамите и господата от новосъздадената трупа изпяха с голямо душевно вдъхновение“.

— Невероятно! — промърмори Балкански. — И защо? Искам да кажа, защо постъпиха така с вашия ръкопис? Та това е чиста фалшификация, да?

Онзи пак отпи, отеكلото му око се присви още повече — очевидно търсеше точен отговор на въпроса.

— Трудно ще разберете вие това, господин Балкански, вие идете от друга страна, голяма, там живеят други хора, по-културни, с по-широки души... А у нас нравите са едни такива... сурови, объркани, полудиви... Не е шега, петстотин години робство! Знаете ли „Бай

Ганю“? Не? Трябва да го прочетете, тогава някои неща ще ви станат по-ясни.

След тия думи Батов дълго мълча, сърбайки с усилие водката — пречеа му пластирите на устните. И чак когато изпразни чашата, поободрен, той се впусна в нова, дълга тирада:

— У нас, господин Балкански, липсва душевна висота... А низост, злоба, завист — колкото щете!... Един наш поет писа: „Пречиш ми — светиш!“... В редакцията към всичко това се притуря и непременно желание да се разпали сензация. Вестникът трябва да се похарчи на всяка цена. Знаете ли какво по вестникарски означава понятието сензация? Има една класическа формула: Ако куче ухапе човек, не е интересно, но ако човек ухапе куче, има сензация и трябва да се помести. Съобщението, че група въодушевени културтрегери основава оперна трупа в най-добрия случай може да заинтересува шепа читатели и заслужава не повече от десетина реда на трета страница. Но ако основателите на трупата са... как да кажа... луди, мошеници или чужди агенти, които се стремят да измамат българския народ, то това е вече сензация и тя следва да се разработи на първа страница. И вестникът започва да се харчи като топъл хляб. Ако пък на това хоро се хванат и други вестници, а заедно с тях и политици, писатели, та и министри, сензацията прераства в общонационална словесна схватка. Такава цел гони и моят главен редактор с вас. Той има страшен нюх за сензация. Веднъж разгоря цяла двумесечна война около дървата за огрев, които общината отпускаше на бедните. Тиражът ни се удвои. Напоследък раздуха налудничавата история около ломския вампир, дете смучел кръвта на децата. Тиражът пак скочи. Сега на мушката сте му вие.

— И какво? — попита Балкански. — Никой ли не ви търси сметка за лъжите и клеветите?

— Колко пъти сме опирали до съдилища! Но главният се измъква. Той има покровители в парламента и даже в двореца. Но това... — Батов посочи обезобразеното си лице, — това ни се случва за първи път.

— И какво искате сега от мен?

— Аз... хм... Най-напред да ви се извиня... И да ви обясня как се сложиха обстоятелствата около тази статия. Моля ви да ги обясните и на вашия приятел господин Вълков. Аз се опитах, но той не ме и

изслуша дори. Направо се нахвърли върху мен... Едва не ме уби. А като паднах на земята почти в безсъзнание, той запя...

— Запя?

— Запя, да. От „Севилския бръснар“... онази ария на Клеветата.

— Не! — Балкански не вярваше на ушите си.

— Честно слово. — Батов отвори насинените си устни, опита се да се усмихне и запя хрипливо и полуразказвателно:

*Клеветата започва тихо,
тя във начало едвам се чува...
но кат бомба тя избухва,
буря вие, гръм вилней,
дори земята се люлей...*

Той поспря, очевидно забравил текста. Балкански, който чувствуваше как в него се надига лудешки смях, бързо завърши:

*Тежко и горко на всегда,
комуто дойде таз беда!*

Накрая не изтрая и прихна. Изчезна цялото му олимпийско достолепие: кискаше се, биеше се по бедрата, блъскаше с юмруци по масата, кикотеше се с пълен глас и сам не знаеше на какво повече: на този ли малък журналист с миши зъби, който се мъчеше да имитира с фалцета си баса на Стюпа, или на невероятната, гротескна сцена, която виждаше ясно като осветена от прожектори: Батов лежи на тревата под храстите с обезформено лице, а над него, размахвайки дълги пръсти, дон Базилио изпълнява поучителната ария на Клеветата... „Тежко и горко — комуто дойде таз беда...“.

Най-после смехът поутихна и журналистът успя да измучи жално-жално:

— Вие май не ми вярвате, господин Балкански.

— Не, защо, вярвам ви, напълно ви вярвам. Но я ми кажете вие, ако утре отново изопачат статиите ви? Нима така смятате да живеете

по-нататък? Та това, милинки мой, е... — помисли и повтори израза, който Яворов бе хвърлил преди час в лицето на изуменото кафене: — Това е недостойно!

Батов поклати разбитата си глава:

— Не! Това няма да се повтори вече! — И в думите му имаше неподправена искреност.

Балкански му повярва, но все пак попита:

— А каква е гаранцията, че няма да се повтори? Сам казвате, че вашият главен редактор е силен, има връзки в парламента и двореца...

— Напускам вестника! — отсече тъжно Батов. — Още днес.

„Добра работа е свършил Стъопа! — помисли Балкански. — Молодец.“

— Так, так! И от какво ще живеете?

— Има и други вестници... по-честни... Е, не са много и не плащат кой знае колко, но от глад няма да загина. Още днес възнамерявам да се представя на Дядо.

— Кой е този дядо?

— Как, нима не знаете кой е Дядо? — попита изумен Батов.

— Мон дйьо, представете си, не! Някакъв покровител на преследваните и бити журналисти, да? Или столетник от времето на Наполеона?

Журналистът се засмя, но веднага се намръщи от болка.

— Не, не е старец, макар че му викат Дядо с главна буква. Казва се Димитър Благоев и е ръководител на социалистическата партия. Издава вестник, казва се „Работнически вестник“. Надявам се да ме приеме. Впрочем в това се състои и втората ми молба към вас: да се застъпите за мен.

— Но аз не познавам този ваш Дядо.

Батов опипа разбитата си устна и, спомняйки си мощните юмруци на Стъопа, отговори:

— Господин. Вълков сигурно го знае... Той нали... там, в Москва... хм...

— Ах, това искате вие! — промърмори Балкански. — Разбирам. — И от своя страна си спомни бягащия Стъопа и Кривоносия с пистолета.

На вратата лекичко се почука. „Антре!“ — каза певецът и в следващия миг се вцепени: на прага стоеше човекът, когото най-малко

очакваше да види тук — Верка Михайлова.

Тя бе все тъй с огромния си кок на тила, строга и затворена в дългата си до петите рокля, мека и нежна с кадифените си очи. И държеше дълъг чадър. Като съзря Батов, тя едва не припадна от изненада. Няколко дълги секунди никой не каза нищо. Пръв се окопити журналистът:

— Е, хайде, аз да си вървя — рече той. — И извинявайте, че ви обезпокоих... Мадам, моите почитания!

И се измъкна навън, като за всеки случай направи по-широка дъга около чадъра.

— Но защо стоите, госпожо? — възкликна Балкански. — Моля, влезте, седнете! Имам водка, оригинална руска водка, не като вашата сливова. А може би искате чай? Аз умея да го запарвам по сибирски...

Тя не казваше нищо, загледана в затворената вече врата. Най-после попита:

— Вие ли му направихте това? — И с пръсти опипа лицето си.

— Кое? Новият грим на Батов ли? О, не! Аз само го превързах. Нима вие, мадам, ме смятате способен на такава вандалщина? Мон дъьо, госпожо, вие ме удивлявате!

— Кой тогава?

Усетил в темата „Батов“ изход от неудобното положение, той набързо разказа за посещението на журналиста и за бойната акция на Стъопа, извършена зад градинските храсти, като не пропусна сочната кулминация с Арията на клеветата. Вера също се разкиска, в кадифените ѝ очи засвяткаха борчески пламъчета — и това я подмлади: неочаквано заприлича на бодро и лекомислено двайсетгодишно девойче, чуло много смешен анекдот. Балкански я виждаше в такова ведро състояние за първи път и това така му допадна, че сам се почувствува подмладен.

— Така му се пада на този клеветник! — смееше се тя по момичешки. — Така му се пада! Аз също бих счупила чадъра си в неговата глава и след това бих му изсвирила Лунната соната... — Изведнъж настроението ѝ сякаш се пречупи и тя загрижено попита: — Ами ако и сега вземе, че разтръби навсякъде, че ме е видял тук?

— И що? — възкликна той и усети характерното си одрезгавяване, настъпващо винаги при силно вълнение. — Моля,

мадам, вие сте моя гостенка и аз съм щастлив от вашето премило посещение. Та ние сме приятели, да?

— Ах, вие не познавате тукашните лицемерни нрави — рече тя. — Посещението на една жена в ергенската квартира на някой мъж се счита за върха на разврата. Скандалът е готов... На мен, разбира се, ми е все едно, но могат да охулят вас... А всъщност аз съм дошла само за... за да ви покажа тия песни. — Тя извади от чантата си навити на тръба нотни листове. — Може би са подходящи за нашите концерти?

Той разгърна нотите, зачете ги. И усети аромата на рози, който идеше от нея, и дъха на още нещо, което беше парфюмът на изкъпана женска плът. Този аромат той бе отдавна забравил, отдавна, и сега изведнъж почувствува как потъва в него, обзет от леко замайване. А, кой знае, може да бе и от водката...

Той се засуети, свали китарата от стената, набързо я настрои и затананика първата песен, после, като налучка ритъма и темпото, запя с пълен глас. И през цялото време Верка държеше пред него разтворените нотни листове, и през цялото време той чувствуваше нейния смущаващ аромат на рози и чисто женско тяло. Изкара един куплет и млъкна: повече не можеше, гласът му започна предателски да дрезгавее. А тя стоеше пред него и в очите ѝ се четеше нескрит възторг.

— Добре ли е? — попита той.

— Великолепно! — продума тя задавено. — Приближи се още и изрече право в лицето му: — Господин Балкански, много държа да ви кажа, че за мен вие в никакъв случай не сте изстискан лимон. Вие сте... вие сте велик артист!

И така запламтя, че не знаеше де да дене лицето си.

Тогава Балкански прибра корем, отметна глава назад, взе ръката ѝ между своите длани, вдигна я към устните си и тъй, както правеше Каварадоси с Тоска, дълго, но не много, за да не излезе просташки, я целуна.

Тя усети прималяване. Пред очите ѝ беше сивеещата вече къдрава коса, беше набразденото от годините широко чело на този едър мъж, който така силно я привличаше, и тя доближи глава до него и със смелостта на безумните леко, о, леко като ефир, го докосна с буза.

Това му подеждествува като разтърсващ удар. Той бавно се отдръпна, но не пусна ръката й. Устните му горяха, тялото му се изпълваше с отдавна забравено блаженство; очите им се срещнаха. И дълго стояха те така, един до друг, и сърцата им биеха по младежки, и мълчаха, мълчаха...

Внезапно в съзнанието на Балкански затрептя мисълта, че трябва да предприеме нещо, нещо мъжко, например да целуне жената, да я погали, дори да разкопчае високата яка на дантелената блуза. Но не мърдаше, скован. Мълчанието ставаше непоносимо, а Верка все чакаше. Най-послед тя отклони кадифените си очи от него, огледа стаята, пресипнало изрече:

— Боже мой, Учителю, колко е разхвърляно у вас! — Отдръпна ръка от неговите горещи длани и припряно се впусна да подрежда неразтребеното легло, покритата с огризки и чашки маса, разхвърлените по столовете дрехи. Той стоеше в средата на стаята и чувствуваше как се разтапя от удоволствие при вида на тази чевръста жена, която можеше да бъде домакиня на този дом...

Минавайки към кухнята, Верка се спря пред астрологическите знаци. И тъй като трябваше да каже нещо, каза:

— А какво е това, господин Балкански?

— Астрологически помагала, дорогая моя! И моля, не ми викайте господин Балкански, аз съм Костя. — Тя кимна, а той продължи, доволен, че е намерил повод за нова посока в разговора. — Аз умея да съставям хороскопи, да разговарям дори с душите на умрелите.

— Като Гюлев! — засмя се тя недоверчиво. — Той е член на един спиритически кръжец, който се събира всяка събота вечер, за да вика духове.

— Нима? Невероятно! Та още днес ще му се обадя. — Той също се усмихна и продължи поверително. — Може да призовем Ангелогласния, така се казваше, нали?

— Йоан Кукузел! — поясни тя.

— Так, так, Йоан Кукузел! И да го запитаме дали нашата Дружба ще надживее ураганите и ще остане в бъдещето.

— Ще остане! — рече тя импулсивно и хвана пръстите му. Но тутакси се опомни и показа дланта си. — А на ръка умеете ли да четете?

— Естествено. Преди две години дори аз прочетох в ръката на Стъопа, че ще дойде в България и ще основе българска опера.

— Прочетете и моето бъдеще!

Без да пуска ръката ѝ, той я повеле към светлината на прозореца. Навън еврейчето монотонно нареждаше: „Чорапи, чорапи, чорапи, морето на чорапите!“, жените излизаха от банята, пухкави и зачервени, и привличаха стръвните погледи на мъжете; каруци оглушително скърцаха по калдъръма. Балкански се вгледа в ръката: беше ръка на застаряваща вече мома, с бръчки и посивяваща кожа. Но беше и ръка на пианистка — с дълги, плоски пръсти и набити до вкоравяване върхове на късо изрязаните нокти. А жената дъхаше на рози и на къпана плът... Той започна:

— Ще живеете дълго, много дълго. Ето, вижте колко е дълга линията на живота... Предстоят ви големи успехи в музикалното поприще, ще завоювате много поклонници, виждам хиляди хора, които ви ръкопляскаат. А линията на любовта... мон дйьо, какво виждам! Очаква ви велика любов... страстна, пламенна любов... хм... с един негрозен мъж... кестеняв... не много млад...

— Не е хубаво да се подигравате с мен, господин Балкански.

— Костя!

— Не се подигравайте с мен, Костя!

— Не се подигравам, Вера — рече той много сериозно. — Точно това е отбелязано на дланта ви, а тя не мами. Съдбата никога не мами.

И пак вдигна ръката ѝ към устните си и пак я целуна, този път по дланта, върху която бе издълбана дългата линия на живота, и — много ясно, като прокоба — късата линия на любовта.

Но последното Костя не каза.

САШКА, ВЕРКА И Ю

— И само толкова ли? — попита Сашка.

— Какво искаш повече? — отвърнах, като се изправих. От дългото седене по турски, гърбът ми се бе сковал.

— Ами... как да ти кажа... И те са живи хора, нали? Като нас...

— Не, Сашка, те не са напълно като нас. Забравяш, че всичко това става кажи-речи преди седемдесет години, времето на един друг морал, времето на евтините серенади, дългите ухажвания, романтичното годеничество... Пък и самите те са, както забеляза ти преди малко, по пътя към старостта.

— Та тъкмо затова! — горещеше се Сашка, а тя твърде рядко се горещеше. — Те не са деца, да се преструват или срамуват. Освен това, нали, както съм разбрала досега, тя, макар и стара мома, не е някаква местна еснафка, а интелектуалка, учила във Виена... — Тя се замисли над новата идея. — Да, това е интересно! Обясни ми как тъй в онази обстановка на тъпо филистерство, когато в цялата страна има едно-единствено сопрано, девойка от Русе попада във Виенската консерватория? Не е ли това неправдоподобно?

— Неправдоподобно е, и все пак е вярно. Историята е такава. Бащата на Вера работи в един от австрийските параходи, които сноват по Дунава и поради това почти всяка седмица е във Виена. По онова време Виена е един от световните центрове на музикалната култура — Брамс, Брукнер, Щраус, най-добрата опера в Европа и така нататък. Един хубав ден, когато Верка става на двайсет години, той, по препоръка на австрийските си колеги, ѝ подарява едно купено на старо пианино, което докарва с парахода от Виена. Вера, пощурява от радост и започва да си подрънква сама. Понаучава нещичко, но това не я задоволява и, заражена неизлечимо от бацила на музиката, буквално заболява. Не ще да учи друго, отказва да се омъжи, по цели нощи плаче... Но следването в чужбина не е по силите на един корабен огняр и Вера години наред остава в Русе, виждайки с ужас как годините летят... Докато веднъж, също като в приказките, и тъкмо в това се състои цялата неправдоподобност на историята, при един от

рейсове си бащата купува във Виена лотариен билет, който му донася една от големите печалби — някъде от порядъка на двайсет хиляди лева.

Седмица по-късно Верка, двайсет и седем годишна вече, заминава за Виена и се записва в консерваторията.

Тя напредва много бързо и когато се връща в Русе, е завършена пианистка. Оттогава непрекъснато свири, понякога концертира из страната, преподава на русенските сополанковки — щерки на местните нови богаташи, а когато може, прескача до Виена, за да се поразходи из любимите улички на старинния град, там, където някога са се разхождали Шуберт и Бетховен, да се повърти на Пратерното колело, да се види с приятелите си и преди всичко да послуша истински големи музиканти.

— Невероятно! — каза замечтано Сашка.

— Не копирай Балкански, да? Но ти по-добре ми кажи, как вървят репетициите. Конкурсът — ей го, другата седмица. Мина ли цялата „Травиата“?

— Почти. Но какво безобразие: дават ми втория състав. Едва бляят.

— Толкова по-добре за тебе. Те ще бляят, а ти ще блестиш.

Очевидно тази мисъл не бе й хрумвала досега, защото се замисли и като че бе готова да я приеме, но тутакси я отхвърли:

— Ако те бляят, ще заблея и аз. Предпочитам да съм късогледа сред виждащите, отколкото едноока царица сред слепите.

Троснато сложи очилата с роговите рамки, стана, взе чантата си.

— А сега трябва да бягам. Мама е в София, не е добре, ще я водя на лекар. Два-три дни съм аут.

Това бе добре дошло за мен. Но тъй като се опасявах, че все едно тя ще узнае, реших да я подготвя:

— Сигурно знаеш, че другиден естрадният клас устройва абсолвентска джабула... при Павловски. Покани ме лично той. Ти отиваш ли?

Тя впи сините си очи в душата ми и изпитателно я поразчопли.

— А ти отиваш ли?

— Е... не съм още решил... — почти заекнах аз. — Ако съм свободен... При Павловски отиват интересни хора, нали... кинаджии,

писатели, артисти от телевизията... Какво ще кажеш, заслужава ли да си губя времето?

— Твоя работа. — Тя каза това почти безучастно, но стъклата на очилата ѝ хвърлиха неспокойни отблясъци. И излезе. Не ме целуна.

Няколко минути постоях така, без да зная с какво да се захвана. Ю не се обаждаше... Трябваше ли да се обади? И защо не се обади след катастрофалната статия, която я превъзнасяше до небесата?

Но тя не се обаждаше.

Внезапно се почувствувах някак си чужд в този дом, който бе моя дом. И разбрах, че съм още в стара София, в квартирата на Балкански, откъдето Верка Михайлова току-що е излязла, понесена от крилете на младежко щастие, и долавях, че в онова, което съм разказал на Сашка, е останало нещо недоизречено. Седнах пред машинката, сложих бял лист, загледах се в него... Трикът помогна: пред очите ми изплува Яворов: той се сбогуваше с Балкански и влизаше в тъмния вход на „Славянска беседа“...

ДЕСЕТА ТЕАТРАЛНА КАРТИНА

Зад вратата, в малкото антре, което водеше към залата, седеше разсилният на Драмата и играеше табла с пожарникаря, който всеки ден попрескачаше насам, за да се увери на място, че нищо не гори. Като видя влезлия, той веднага скочи и се разкланя:

— Господин Яворов, заповядайте!

— Здравсти, бай Христо. Горе ли е Интенданта?

— На сцената е, господин Яворов. Днес репетира „Иванко, убиецът на Асена“, та е на сцената.

Яворов отвори табакерата си; бай Христо посегна, но както и очакваше, получи не една, а цяла шепа цигари. Такъв беше този писач, и затова бай Христо го обичаше. Макар и да изпълняваше длъжностите на разсилен, куриер, портиер, нощен пазач, лепач на афиши и дори глашатай на театъра, бай Христо едва свързваше двата края, а този Яворов не пропускаше случай да му тикне в ръката ту цигари, ту сладкиши за децата, ту някой и друг лев.

— Благодаря, благодаря, господин Яворов. Господин Славейков е на сцената. — И отвори вратата към салона.

Поетът влезе. Салонът, малък и тесен, бе празен. Чистачка метеше пода между плетените столове и двете позлатени кресла — официалните места на княжеското семейство. На сцената, полуосветена, ниска и по-плитка дори от днешните селски читалищни сцени, се водеше репетиция. Пред декор, представляващ царската стая, на висок трон седеше Иванко. Бе във всекидневния си костюм, но на главата си носеше корона. До него, воинствено препасал дървен меч, стоеше Драгомир и слушаше мрачните му жалби.

... Нищо не може да ме успокои! Нито убийствата, нито веселбите. Само песните на певеца ми услаждат и успокояват що-годе душата... Той сякаш от бога ми е пратен...

Иванко се взря в тъмнината на залата и видя идващия Яворов. Прекъсна играта, мина към авансцената, подаде десница:

— Здравей, Пейо! — викна той с весела предизвикателност. — Вярно ли е, че е дошло време да си обираме крушите оттук?

Откъм кулисите изтичаха велможи, войници, телохранители, кой с копие, кой с меч, кой с щит: новината за срещата в кафенето бе вече долетяла и тук. Навярно знаеха вече и за „московския агент“ и за бастунските удари по масата.

— Не те разбирам, Попе! — отвърна Яворов. „Попето“ бе Попов, първият артист на трупата, неин режисьор и основен стълб.

— Хайде, хайде, Пейо, не се преструвай! Ние знаем всичко. Ще дойдат ли тук чалгаджиите да пеят?

Яворов се поусмихна и запали цигара:

— Защо да не дойдат? Та ти сам току-що провъзгласи, че „само песните на певеца ти услаждат душата“ и че „певецът ти е бил от бога пратен“.

Иванко махна пренебрежително с ръка: „Думи, думи, думи...“.

Към авансцената пристъпиха и останалите актьори и се надвесиха над поета, готови сякаш да го съсекат с дървените си оръжия.

— Ама вие сериозно ли говорите, господин Яворов? — обади се един брадат велможа и размаха меч.

Яворов не намери отговор. Пък и действително не знаеше — ще пеят ли някой ден тук „чалгаджиите“ или не. По-скоро не, както се развиват събитията. Поне в близките години...

— Аз мисля — каза той, — че тук все ще се намери място и за тях. Ще си живеете по братски, една вечер ще играете вие, на другата вечер ще пеят те.

Взрив от смях разтърси малката зала. Велможата с меч се хвана за главата и панически се провикна:

— Братлета, да бягаме! Опèрените идат!

Иванко пък достолепно свали короната, вдигна я над себе си и издекламира:

— От що се плашите вие, славни воини? Само ромеите ли могат да пеят? Я дайте действие първо, сцена първа! Раз, два, три! — И запя:

*Вино! Вино!
Руйно, буйно!
Ти си гладко,
Ти си сладко...*

Около него нестройно подхванаха:

*Лей се, вино, бистро, люто!
Лей се, лей се, весели ни...*

И — вдигнали мечове, копия и щитове, велможи и войници заиграха с тежка, пиянска стъпка дивашки танц по скърцащите дъски на подиума.

*Нам е драго в бойно поле
с враговете да се бием,
да се бием, да се бием...*

Яворов ги гледаше и се питаше: нима тия десетина души, които така дебелашки се превземаха, са наистина най-добрите актьори на страната? Каймакът на културната общественост? Или това са вулгарни простаци, уплашени до смърт от конкуренцията на песента?

— Какво става тук? — долетя сърдит глас иззад кулисите.

Показа се Пенчо Славейков, опрян на бастуна, готов да наругае смутителите на репетицията. Но видя Яворов, лицето му се смекчи и той пак стана елегантният, спретнат и малко високомерен аристократ с брадичка на френски денди — първият български театрален интендант.

— Пейо, здравей! — каза той. — Тъкмо се питах, кой ли ми разсейва артистите, че да го разкатая. Довечера имам представление, а ние сме забравили всичко.

С труд прекрачи трите стъпала към салона, сърдечно хвана поета под ръка и с едва забележимо заекване се обърна към Иванко:

— А вие продължавайте!

На сцената всички прибраха оръжието си и се оттеглиха. Иванко пък положи короната на главата си, седна на трона и омърлушено подхвана...

Нищо не може да ме успокои! Нито убийствата, нито веселбите... Само песните на певеца ми услаждат...

Славейков поведе госта си към миниатюрната си канцелария и го настани на едно столче под афишите, обявяващи всички минали и настоящи представления на „Сълза и смях“.

— Ще пийнем ли по едно кафе? — попита той.

— Току-що пих.

— Е да, чух — усмихна се със свойствения си лек сарказъм Славейков и веднага добави: — Затова ли дойде?

Яворов кимна: да се играе на криеница с този събеседник бе излишно, дори опасно.

— За тях няма друг изход — каза той направо. — Без салон те са обречени на смърт, преди да са се родили. Само ти си в състояние да ги спасиш. И не само това. Ти с твоя престиж можеш, ако не да спреш, поне да поограничиш вестникарската хайка срещу тях.

Славейков замислено поглади мускетарската си брадичка. Как да обясни на този мрачен революционер и звезден поет, очевидно отново увлечен по нови хора и нови начинания, своето единствено правилно за момента становище?

— Видя ли ги? — продума той, като посочи с глава към невидимата сцена, откъдето идваха приглушените гласове на артистите. — Е добре, продумам ли една само дума в полза на чалгаджиите, ще ме обявят за дезертьор, за предател. Ако ли пък дам и салона, ще ме разкъсат на парчета... Ти не познаваш нашего брата Аркашка... Все още не... Той е колкото кротък, толкова и буен. Само не засягай артистичните му интереси... — Помисли и добави остричко: — Пък и материалните.

— Говориш като вестниците.

— Хайде, хайде! — Славейков добродушно и с леко пародиран бащински жест потупа поета по коляното. — Както винаги, увеличаш

се!

Той беше Учителя, наставникът, той бе човекът, който бе помогнал на други влиятелни литератори да измъкнат Яворов, от мрака на провинцията, където — тогава още Крачолов, гниеше като телеграфист, за да бъде пуснат в широкия простор на поетичното творчество.

— Ти отлично знаеш — продължи Славейков, — че не одобрявам вестникарската шумотевица. Но не можеш да не признаеш, че в нея има зрънце истина. Каква опера ще правят? Трима души и половина без пукнат грош, без оркестър, без... салон... Само да размътят главите на парвенютата... Опера, Пейо, гледах аз в Лайпциг, пък и ти в Париж. „Танхойзер“! Хиляда човека в салона, двеста на сцената, още сто в оркестъра. Философия, дълбочина на мисълта, диалог с боговете... — Замълча, очевидно сдържайки се да продължи в същия патетичен тон, който той ненавиждаше във всекидневните си отношения, особено в отношенията си с приятели. Но все пак завърши: — И да разделят и без това малобройната публика, която с такава мъка успяхме да привлечем и възпитаем. Нали знаеш наш Ганю? Дай му нещо ново и лъскавичко и е готов да те ритне под гърба.

Яворов слушаше мълчаливо. Славейков бе прав. И все пак, все пак!

— И все пак — рече той, — България има нужда от един музикален център. Това е историческа, национална необходимост. А в настоящия момент Балкански и неговите хора са единствените, които могат да я осъществят. Току-що разговарях с него. Той е един изключителен, чист човек, наистина малко завеян дон Кихот, но кадърен певец, артист с ерудиция, организатор с голям опит. И ако ние, които уж сме духовните вождове на България, не го подкрепим...

— Не разчитай на мен! — прекъсна го Славейков категорично. — Аз имам достатъчно грижи със своя театър, аз съм длъжен да го изведа на пътя, който други културни нации отдавна са изминали... Длъжен съм! — повтори той и, усещайки че отново изпада в тържествени интонации, бързо и не без жлъч, добави: — А Дон Кихотовците нека се бият с вятърните мелници.

Яворов не побърза да възрази, търсейки възможно най-силните аргументи. Запали цигара, вдъхна дима, очите му замислено проследиха кльбцата дим, които се разсейваха под тавана.

— Зная за какво мислиш — каза Славейков усмихнат.

— Да?

— Да. За *Cis moll* и прочие.

Яворов се засмя: човек трудно можеше да се сърди на този отсреща, който го гледаше с весели искри в очите.

— Позна — призна той. — Да, мислех за *Cis moll*, за Бетховен, за Твореца с голямо Т...

— Ех, Пейо, Пейо! — въздъхна с искрена тъга Славейков. — Бетховен, Твореца... Но, кажи ми ти, има ли някакво подобие на Бетховен в тази... мм... „Оперна дружба“?

— Не, Бетховен си нямат. Нито пък подобие на него. Но аз се готвя да напиша статия в тяхна защита... За да помогна да се роди един ден Бетховен и у нас... — Яворов произнесе тия думи много меко, но зад тази мекота Славейков усети непоколебимост. Време бе да прекъсне този диалог: той достатъчно добре познаваше своя събеседник, неговия буен характер, неговите крайности. Отново потупа Яворов по коляното и дружелюбно подхвана:

— Пейо, драги, я да оставим певците да се оправят сами със своята опера, а ние да поговорим про домо суа. Помисли ли за моето предложение?

— Помислих!

— Е?

— Мисля, че още е рано. Аз нямам никакъв опит като драматург. Само драскулки.

— Скромничиш. Твоите театрални критики се приемат много добре. Пък и никой не се е раждал с опит... — Славейков заснова, куцукайки сред мъничката канцелария, и на Яворов му домъчня за този тигър в клетка. — Възнамерявам веднага след като се преместя в новия театър да поставя предимно български пиеси. Но де ги тях? Де? Нужно е да търсим, да поръчваме, да помагаме на млади автори. Кой друг би свършил тази работа по-добре от тебе? Ти познаваш всички наши писатели, те пък вярват в тебе... Както се казва, имаш нужния авторитет. А условията, които ми предлага новата сграда, са изключителни. Трябва някой ден да ти го покажа отвътре. Хиляда и сто места, най-съвременна сцена, първокласна акустика!... А после ще тръгна из Македония, Тракия, ще отида в Румъния, в Чехия... Може и

в Петербург дори, стига да се пооправят отношенията ни с Московията. Дай ми само пиеси!

Яворов неволно се засмя: допреди час самият той, излагаше със същия младежки ентузиазъм и несдържан оптимизъм своите проекти за бъдещата оперна труппа. Дон Кихотовци? Какво пък, нека! Решителните Дон Кихотовци са за предпочитане пред мекушавите Хамлетовци.

— Па може и аз да напиша някой ден пиеса — рече той и стана.

Когато отново мина през салона, до него достигнаха сърцераздирателните вопли на Попето:

Никой не знае и не ще да знае какво крие Иванко в душата...

После, докато крачеше покрай високата желязна ограда на двореца, Яворов мислено си повтаряше целия разговор с Интенданта и все повече осъзнаваше, че за Балкански битката е загубена, преди още да е започнала. Въпреки това, реши той, ще напиша статията. И то още сега, докато са пресни в главата ми възраженията на Славейков.

И се спря: стори му се, че откъм градината на двореца идва някаква песен, някаква позната отнякъде чуждестранна хорова песен. Поклати глава — явно, той толкова се е пристрастил към тази музикална разправа, че почват да му се причуват арии дори пред княжеския дворец! И ускори крачки: не обичаше той нито този бивш турски конак, нито неговите обитатели.

ЕДИНАЙСЕТА ДВОРЦОВА КАРТИНА

Но ние с тебе, Сашка, няма защо да бързаме. Да прескочим оградата, да минем зад централната сграда, същата, в която днес се помещава Националната художествена галерия, и се заслушаме. Наистина ще звучи хорова песен. Тя се носи откъм ония ниски сгради, заедно с миризмата на коне. Позна — това са конюшните на Негово височество. Негово височество високо цени хубавите коне. Хубавите коне безусловно струват повече от мърлявите му поданици, за които Негово височество няма особено добро мнение. Какво говоря! Гнуси се той от тях, простете; дори когато се ръкува с тях, той си поставя ръкавици, а когато пък разговаря с българските си генерали, обръща се, за да не вдишва вонята на техните ботуши. Затова пък расовите коне не вонят, те излъчват възбуждащата миризма на здраво животно. Негово височество има цял табун такива кончета и за тях се грижат превъзходни коняри, доведени чак от Източна Прусия.

Ах, ето го и него, Сашка, Негово царско височество княз Фердинанд с брадичката на кардинал Ришельо и огромен гърбав нос на лешояд — носът на Кобургите. Придружава го адютантът му полковник Лазаров, единственият български офицер, когото понася, тъй като е завършил военна академия в Потстдам.

Двамата влизат в конюшните и князът, не без удоволствие, потупва ласкаво кафявата кобила — неговата фаворитка. Фаворитката също обича Негово височество и когато усеща ръката му на задницата си, зацвилва от възторг... Ръцете на Негово височество са богато украсени с пръстени, по-богато дори от пищната униформа, която не сваля даже когато посещава конюшните...

После Негово височество се спира и се заслушва в хоровата песен, която иде отвън. Нещо се сеца и се обръща към своя адютант с въпрос. Гласът му има носов тембър, като че Негово височество има полипи или постоянна хрема, но Негово височество умее да превръща този недостатък в преимущество: когато е нужно носовият тембър изразява по най-неудържим начин унищожително презрение.

— Полковник, четохте днес журнали? — Негово височество още не е научил български език, пък и никога няма да го научи както трябва, а произношението му се люшка между галантните френски гласни и авторитетните немски съгласни.

— Тъй вярно, Ваше височество, четох — отвърща полковникът.

— Четохте за опера?

— Тъй вярно, Ваше височество. Статията на младия журналист Батов.

— Трябва заинтересоваме от него. Такива таланти нас нужни.

— Слушам, Ваше височество. Ще се погрижа.

— А как харесва ви новината? — Князът носово се смее. — На български език има поговорка, нали... как се казва... „На гол корем...

— ... чифте пищови“ — услужливо допълва полковникът.

— Да, да, пищови! Операта, полковник, не е... мм... запомнете, не е вилица за...

— Лъжица, Ваше височество — пояснява полковникът, който отлично познава хода на мислите на своя владетел.

— Така, така, лъжица за всеки усти. Опера, полковник, иска култура, традиция, талант. У нас в Прусия опери пеят даже коняри, нали?

— Точно така, Ваше височество! — сериозно потвърждава полковникът.

Князът се усмихва под мустак: дори този българин, завършил в Потстдам, няма чувство за хумор: къде в Германия коняри ще пеят опери? Само тук! Само тук!

— Елате, полковник, елате да го чуваме!

Излизат от конюшната и се отправят към задния двор. Тук вече песента ехти с всичка сила. Позна ли я, Сашка? Ами, да: „Хорът на ловците“ от „Вълшебния стрелец“ на Вебер. Пее се от двайсетина спретнати руси момци в униформи, наредени в полукръг около мощен офицер с бисмарковска осанка.

Това наистина са конярите на Негово височество, а диригентът им е не кой да е, а лично подполковник фон Ашенбах, началник на конюшните, когото князът е изписал специално от Кьонигсберг заради двойната му способност да отглежда коне и да чете ноти. Фон Ашенбах е потомствен земевладелец-юнкер и е дошъл в тази полудива страна, за да го позабравят неговите кредитори...

С рязко движение на ръцете фон Ашенбах спира песента и рапортува на немски: тъй и тъй, Ваше височество, конярският взвод на Ваше височество репетира „Хора на ловците“ във връзка с откриването на ловния сезон в нашата скъпа родина Германия.

— Продължавайте, подполковник! — милостиво разрешава князът и добавя с подчертана загриженост: — Но внимавайте! Идва конкуренция! Българите създават оперна трупа!

Няколко дълги секунди фон Ашенбах недоумява: сериозно ли говори князът? Но тутакси разбира, че това е шега и гръмко се разсмява. Хористите чакат знак, диригентът го дава и те също прихват в мощен, но дисциплиниран смях.

Фердинанд върти широкия пръстен около показалеца си, повтаря „Продължавайте!“ и се отдалечава, следван от адютанта си. Зад тях хорът подхваща романтичния призив на ловците, за който Хайне някога бе писал, че го тананикали дори бръснарят, който го бръснел, файтонджията, който го возел, та даже и неговата портиерка.

— Кажете, полковник — подхваща князът, — кои са основатели на тоз „Оперна дружба“? Май идат от Русия?

— Тъй вярно, Ваше височество. Ръководителят на групата е някой си Балкански, бивш артист от Москва. А за другия, Стефан Вълков, имам данни, че е изгонен от Русия за противодържавна дейност и революционни конспирации.

— Значи руски агенти? — носово изпява князът. Моят уважаем московски брат продължава да ми мъти... как се казва...

— Мъти водата, Ваше височество.

— Но нали кокошки мътят малки кокошки? — ехидно пита князът.

— Омоними, Ваше височество.

— Ех, труден е този ваш език, полковник!

— Тъй вярно, Ваше височество, много труден. Но за мен, извинете, той е лесен, тъй като го знам от детинство.

Фердинанд пак се усмихва под мустак: не, няма чувство за хумор този български полковник. И сякаш между другото, без да поглежда адютанта си, произнася, този път на чист български език:

— А вие, полковник, знаете какво следва да предприемете, нали?

— Тъй вярно, Ваше височество. Ще се погрижа.

Оттатък продължава да звучи хорът на ловците. Сашка, да се измъкнем оттук, толкова повече, че князът скоро ще влезе в оранжерията си и ще потъне в съзерцания на новите родендрони, които е получил неотдавна от Залцбург.

ПЪРВО ИНТЕРМЕЦО С ДРУЖБАТА

За Дружбата настъпиха неспокойни дни. След скандала в кафене „България“ вълната от нападки срещу „чалгаджиите“ се засили в бързо крешендо и доби очертанията на една постоянно растяща кампания, изпълнена със зловни клевети. Вестниците постигаха целта си: новооснованата оперна трупа бе на път да се превърне в дълготраен източник на доходоносна сензация.

Не минаваше ден, в който тук и там, в София или провинцията, да не се появеше язвително антрефиле, изказване на „виден общественик“, протест на „обикновен гражданин“ или „аргументирана статия“ във връзка със станалото вече популярно прозвище „карагъоз пардеси“. Сцената с бастуна се рисувахе с всевъзможни краски и се превръщаше в политическа схватка между „оня харамия“ Яворов и „доблестния народен представител“ господин Самаковлийски, и в която схватка господин Самаковлийски „едва избягнал смъртоносен удар“ и само благодарение на юнашката си сила успял да изхвърли на улицата „нахалния харамия и неговия съподвижник, московския агент“. Господин Самаковлийски раздаваше интервюта наляво и надясно, лунестото му лице с тънките мустачки не слизаше от първите страници на вестниците. Журналистите гонеха артистите от Драмата и ги молеха за изказвания, артистите подхвърляха жлъчни остроумия. По-търпеливи репортери с часове обсаждаха дома на Гюлев с надежда да чуят нещо ново, но чуваха само вокализите на певците, които на бърза ръка се превръщаха в отзвучи на демонични оргии... А адютантът на Негово височество дискретно звънеше по телефона на някои главни редактори, за да се осведоми за хода на борбата срещу московските агенти...

Друга неизчерпаема тема бе побоят над Батов. Как ли не го описваха, какви ли не страховити разкази не влагаха в устата на пострадалия! Напразни бяха неговите опровержения. От деня, в който напусна „Балканска трибуна“, той бе вече „безпомощна кървава жертва“ на московските агенти. И тъй като никой не знаеше точно кой всъщност е истинският „престъпник, виновен за осакатяването на

видния представител на българската журналистика“, на мушката оставаше цялата Дружба — „Дванайсетте разбойника“, включително Верка Михайлова с дългия ѝ шарен чадър.

Воят срещу „чалгаджиите“ се разду още повече и доби съвършено нова звучност, когато се узна, че Батов е предложил услугите си на „червените“ от „Работнически вестник“. Че тази редакция го прие само като доброволен сътрудник, поради простата причина че не можеше да си позволи лукса да плаща още една цяла заплата, нямаше никакво значение. Същия ден всички останали редакции с трясък затвориха вратите си пред него и той бе принуден да се заеме с работа на парче. Неуморно обикаляше всички възможни източници на информация — от общината, където зрееха парични скандали, до новата гара, където се крадяха материали за министерските жилища; от публичните домове на улица „Сердика“, посещавани от достопочтени провинциални съпрузи, до Военния клуб, където младите генерали обсъждаха възможностите за преврат; от салоните с правителствените банкети, до Парламента с речите на Майстора. Подписваше материалите с псевдоними и ги пращаше на редакциите. Особено усърдно се занимаваше той с проблемите на Дружбата. Без затруднения пусна две статии в „Работнически вестник“ и Майстора го похвали за тях. По-късно, с всевъзможни дипломатически усуквания, като внуши на редактора, че една дискусия ще повиши тиража, пласира една статийка в „Мир“. Така, макар и плахи, излязоха редове и в защита на новата опера.

Напразно обаче Балкански чакаше обещаната от Яворов статия. Всяка сутрин се ослушваше във виковете на вестникарчетата и всяка сутрин сгъваше разочаровано вестниците: Яворов мълчеше. Нима поетът е забравил обещанието си? Нима онази сцена в кафенето бе само краткотраен израз на гневна демонстрация? Или пък вестникът отказва да напечати написаното от харамията след злополучния бастунски удар върху масата? Балкански се въздържаше да търси поета, но всяка сутрин продължаваше да скача от леглото при първите крясъци на вестникарчетата...

Ала въпреки бурята, която върлуваше около нея, Дружбата не престана да се подготвя за бъдещата си дейност. Най-важното засега бе съставянето на документите, които следваше да бъдат представени на Министерството на просвещението още в началото на юли, преди края

на сезона. Всъщност върху проекта работеха само Балкански и Казака, като Гюлев даваше по някой и друг съвет, свързан с оформянето на книжата. При тях често се отбиваше и Батов. Лицето му се бе пооправило, но въпреки това, когато се случеше да срещне Стъопа, инстинктивно се свиваше. Стъопа пък пускаше своя сатанински смях и миролюбиво потупваше журналиста по гърба. Скоро станаха приятели.

Капелмайсторът капитан Николаев замина за провинцията, за да уреди прехвърлянето си в София, уверен, че в началото на сезона новата опера ще вдигне завеса. Той не пропусна случай да проагитира за участие в оркестъра на двама цигулари от Пловдив и един флейтист от Хасково.

Маестро, който бе абсолютно чужд на всякакви административни и финансови въпроси, тръгна на обиколка из осоговските села, за да продължи събирането на народни песни. Срещаше се с певци, гъдулари, гайдари, разпитваше фъфлещи старци и беззъби баби, и напрягайки слух, за да долови мелодията и текста, бързаше да ги запише в бележника си. На Балкански бе обещал да се върне при първия повик.

Вера Михайлова писа в Русе, че остава в София и помоли друг местен пианист да се заеме с нейните ученици. Тя беше нужна тук. Работеше като корепетитор с Елена върху партията на Маргарита, със Стъопа — на Мефисто, с Балкански — на Фауст, с Казака — на Валентин, макар че всички те едва ли се нуждаеха от репетиции...

Стъопа често отсъствуваше. Впрочем той не беше от особена полза при тази фаза на подготовката. След като набързо претупваше репетициите си с Вера, той изчезваше. На другия ден полицейските съгледвачи около клуба на социалистите докладваха, че „червеният московски конспиратор“ редовно посещава поменатия клуб, където се среща с тукашни революционери и на първо място с онзи депутат Кирков, „същия, когото наричат Майстора, и дете съчинява бунтовни песни“. Докладваха още, че Стефан Вълков се вре в работническия хор, дете пее на Ючбунарските вечеринки, и че там води — поотделно! — тайнствени разговори с млади хористки, като от време на време им попейва и иска от тях също да му попеят...

Всеки следобед Балкански почиваше: не можеше вече без едночасов сън. По-късно репетираше с Вера в дома на Гюлев, а вечер се уединяваше с бившия министър и настоящ астроном и заедно четяха

и коментираха последния брой на списанието „Задгробен мир“, органа на българските спиритисти. Обсъждаха подробно съобщенията за съществуването на задгробен живот, доказано безусловно не от кой да е, а от прочутия френски физиолог Шарл Рише, от белгийския астроном Камил Фламарион и от не по-малко известния италиански криминолог Чезаре Ломброзо. Тъкмо тези научни светила били успели, посредством чудодейния медиум Авзепия Паладино да призват духовете на велики покойници, като водили с тях полезни разговори. Към полунощ Балкански и Гюлев се качваха на тавана, поставяха под горното прозорче най-скъпоценния уред на Гюлев — телескопа, за който бе дал луди пари в Берлин, и наблюдаваха звездите.

Сутринта Балкански отново се потеше над проекта, като заедно с Казака се мъчеше да натика като в прокрустово ложе разходите по издръжката на един оперен театър в рамките на един микроскопичен бюджет. Правеха всевъзможни комбинации, по сто пъти пресмятаха едно и също перо, намаляваха състава на хора, свиваха балета, търсеха творби с възможно най-малко солови партии, отказваха се от покупка на пиана, премахваха дори разходите по изписването на партитури, разчитайки на щедростта на многобройните си приятели в чужбина...

В края на краищата, след като преровиха целия си театрален опит и изцедиха всичките си финансови познания, те стигнаха до окончателния проект, който свеждаше състава на бъдещата оперна труппа до петдесетина души: два тенора, два баритона, два баса, три сопрана, два мецосопрана, един капелмайстор, един концертмайстор, един хормайстор, един режисьор, един помощник-режисьор, и хористи, балетисти, техници, разпоредители, чистачи, разсилен... Временно се отказаха от редовен оркестър, опирайки се на обещаната помощ от Военната духовна музика, и на доброволците на капитан Николаев. В последна сметка общият годишен бюджет, предложен в проекта, възлизаше на 147 хиляди лева.

Тази сума не ти говори нищо, нали, Сашка? За да получиш представа за истинската ѝ стойност, знай, че месечната заплата на един среден държавен чиновник по това време е към сто лева, един мъжки костюм струва 50 лева, а чифт дамски обувки — 15 лева.

Тъй или иначе, в деня, когато сложиха точка под проекта, Балкански бе отново обзет от мрачен скептицизъм. Съмняваше се вече той, че един ден проектът може да бъде осъществен: твърде

неблагоприятна беше обстановката наоколо, твърде враждебно беше общественото мнение. Единствените, които подкрепяха Дружбата, бяха червените от „Работнически вестник“ и тук-таме някои отделни гласове, но те бяха шепа хора...

Подтиснат, неуверен в себе си, веднага след като затвори папката с надписа „Българска национална опера — състав и бюджет“, Балкански потърси Гюлев и го попита дали съществуват възможности да се устрои, „преди още да сме връчили документите в Министерството“, един сериозен спиритичен сеанс, в който да се консултира мнението на някои велики мъртъвци относно бъдещето на нашата Дружба. Защото, мон дйьо, ако ние знаем какво ни чака утре, ще знаем и как да действуваме, да? Гюлев прие и тръгна да търси подходящ медиум. Всеизвестно е, че за да има един спиритичен сеанс добър резултат, необходимо е медиумът да е в благоприятна душевна настройка. За щастие, оказа се, че тъкмо тия дни в София пребивава госпожица Кортеза, чародейна лечителка, хиромантка, ясновидка и медиум от общонационален мащаб. Гюлев я познаваше — неведнъж бе работил с нея, но въпреки това едва се добра до хотелската ѝ стая: коридорът бе претъпкан с народ, дошъл да иска помощ от здравен, финансов, семеен и професионален характер. Той поприказва с нея. От своя страна тя се посъветва с кристалното кълбо, което носеше навсякъде със себе си, и се съгласи, като поиска в предплата съответната такса, моля, за бог да прости покойниците... Гюлев плати и, доволен, уведоми членовете на кръжеца за предстоящия сеанс.

Балкански с нетърпение зачака. Отдавна не бе викал духове.

ВТОРО ИНТЕРМЕЦО С Ю И САШКА

Отивах на джабулата при Павловски със свито сърце.

Изтеклите няколко дни бяха за мен твърде неприятни. Сашка бе изчезнала от хоризонта, тя усилено репетираше за конкурса, а малкото си свободни часове посвещаваше на майка си, която обикаляше болниците. Един-два пъти ми телефонира в редакцията, „ей тъй, просто да се чуем“, но подозирах, че ми се обаждат, за да опипа пулса ми.

Ю пък не само че не се мяркаше, но дори и не ми позвъни. Нито веднъж. Въпреки статията ми за нейните успехи, въпреки скандала, който зрееше около мен. Въпреки ония думи, които бе прошепнала там, след като бе прокарала пръст по устните ми: „Ще се видим скоро...“

А исках да я видя.

Работата е там, че няколко часа след като онзи мой злополучен репортаж излезе във вестника, в редакцията зазвъняха телефоните, а после запристигаха и писмата — признак, че читателите са изкарани от обичайното си спокойствие. Впрочем съществува и винаги е съществувала една особена група читатели, която бих нарекъл групата с будна съвест. Тя много внимателно чете всичко и дебне всяка дума, която излиза по страниците на вестника, и незабавно отреагирва при всяка грешка, неправилна позиция или несъгласие, като пише остри писма или звъни на редакционните телефони. Така и сега: звъняха и пишеха всякакви — млади и стари, ученици и работници, домакини и физици, машинописки и музиканти. Една част от тях — по-многобройната, но очевидно по-немузикалната, приветствуваше „смелата, мъжествена и съвременна позиция на Стефан Вълков, който най-после се отърси от консервативните си схващания по важния въпрос за нашата естрадна песен. Той доказа, че естрадната песен не бива повече да бъде сирачето на нашата музика, че тя заслужава не само грижите на народната власт, но и вниманието на мощните средства за масова информация. Браво, Стъопа!“

Тази мажорна тема имаше и варианти:

„Не ни натрапвайте едно мухлясало изкуство, наречено опера!“

„Дайте по телевизията и радиото повече естрада!“

„По-добре на музей, отколкото на опера!“

„Ако поне Германов пее по-често, а то...!“

„Не виждате ли какво става по света, бе? Битълси, Том Джонс, АББА, Рей Чарлс.“

„Нека вехтите си гледат оперите! Халал да им е! На нас ни дайте Олимпия Рилска!“

„Я, бе, опèрени! Колко ваши плочи се харчат, и колко наши?“

И тъй нататък, все в този бодър, кавалерийски ритъм. Другата част, далеч по-малобройната, заявяваше:

„Странно, че такъв сериозен и уважаван критик като Стефан Вълков, при това потомък на славен музикален род, така лекомислено се отрича от достойните традиции на своите предци. Удивляваме се, че той, доказал досега своите задълбочени (ехе! — Ст. В.) музикални познания, така наивно се е размекнал пред лигавите, простете, кълчения на онова естрадно нещо, което някои, неизвестно защо, наричат «песни». Песни, уважаеми другарю редактор, са песните на Франц Шуберт и Хуго Волф, на Рахманинов и Шостакович! Що се отнася до очертаните мрачни перспективи пред тъй наречената «сериозна музика», защото несериозна музика няма, считам, че не се пада на Стефан Вълков да я ликвидира с такава лека ръка. Та нали основите на тази музика са били поставени с кървава пот не от кой да е, а от неговия собствен велик дядо, на когото, за съжаление, носи името...“

Вариантите на тази минорна тема бяха:

„Нима Стефан Вълков е ослепял и е престанал да вижда деветте ни оперни театри и още толкова симфонични оркестри? Знае ли той друга страна с осеммилионно население, което да се похвали с такива цифри?“

И —

„Поощряването на естрадната музика, поне в досегашния ѝ вид, е посегателство спрямо нормите на естетическото възпитание на нашата младеж. Достига се до тъжния и срамен факт, че децата ни знаят биографията на нашата прословута Олимпия Рилска, включително нейните четири развода и безбройните ѝ любовници, а нямат понятие кой е Маестро Атанасов...“

И още —

„Стефан Вълков е написал статията си тъкмо в навечерието на Конкурса на младите оперни певци, който ще привлече в страната ни най-добрите млади оперни сили от целия свят. Така ли ще се представим пред тях? Срам!“

И тъй нататък, и тъй нататък... Ругаеха ме, псуваха ме, присмиваха ми се. Стигна се дотам, че един бивш боксов шампион, днес тромбонист, ми се закани, че ако продължа все така, като нищо ще „изправи кривия ми естраден нос...“ Една такава заплаха от страна на мускулестия представител на „сериозната“ музика можеше да смугне и по-смел журналист от мен и аз не знаех да се смея ли, да ругая ли...

Главният редактор недоумяваше и не знаеше как да реагира на тази авторитетна проява на общественото мнение. Да пита „по-горе“ не се решаваше — да не му се присмеят. Впрочем самият аз все още не бях наясно какво отношение да взема по повдигнатите в дискусията

въпроси. С безпристрастието на Темида пусках за печат мненията и на двата лагера, като заявявах на шефа, че си запазвам правото да отговоря на критиките и да направя обобщение, след като мине Конкурсът на младите оперни певци. Какво точно щях да пиша, все още не знаех — имах нужда от време за размисъл. Имах нужда да видя Сашка. И Ю.

И докато крачех из гората — Павловски живееше някъде към горния ѝ край, аз отново неусетно потънах в света на Стъопа и Балкански. Разказът за Дружбата ме бе вече окончателно всмукал в миналото и при всичките ми разпратии в редакцията и трагикомичните ми сърдечни колебания, аз нито за миг не се откъснах от него. Нощем даже „чалгаджиите“ се явяваха в сънищата ми, по-живи от действителни. Сега пак — Балкански крачеше до мен под боровете към вилата на софийския търговец Францов — тя трябва да е била някъде насам, в началото на парка...

... Вечер е, откъм Витоша лъха топъл вятър, върхарите на дърветата шумолят, Балкански газе високата юнска трева, поглежда чистото звездно небе и си мисли за въпросите, които ще зададе на Чайковски...

ДВАНАЙСЕТА СВРЪХЕСТЕСТВЕНА КАРТИНА

Това не беше никаква вила, а неизмазана, тухлена двуетажна къща, една от малкото, които богатите индустриалци и търговци бяха почнали да издигат край града, за да почиват в тях с домоладията си в празнични дни. Цареше тишина, от далечината долиташе локомотивна свирка, обаждаша се жаби.

Балкански изкачи стъпалата на тераската и почука на вратата както бе уговорено: два пъти слабо, два пъти силно. На прага се показва човек с мъждукаща газена лампа в ръка. Балкански изчисти гласа си и прошепна:

— Небето е под знака на Рака.

— Пазете се от влиянието на Луната — отвърна също тъй шепнешком другият и го пропусна.

Балкански се озова в неголяма варосана стая и първото нещо, което съзря, бе свещта, която безметежно гореше точно в центъра на голяма, кръгла маса с три странични крака — необходимото за всеки спиритичен сеанс пособие. После видя плътните завеси пред прозорците, които изолираха тази частица на вселената от целия останал космос, за да бъде тя по-здраво свързана с небитието, и на стената — голямата окръжност на зодиака на Рака със седемте вътрешни кръга и дванайсетте Знака. Въздухът, тежък и неподвижен, бе напоен с миризма на прясна мазилка и тамян.

Тази обстановка бе известна на Балкански — в Москва неведнъж бе присъствувал на подобни сеанси. Но хората, с изключение на Гюлев, му бяха непознати. Знаеше само, че сред тях има един виден писател и художник, автор на трудове, посветени на задгробния живот. В далечния ъгъл седеше Кортеза и Балкански веднага разбра, че тя е медиумът.

Затворена в себе си, с полуспуснати клепачи, тя не говореше, не мърдаше — очевидно се настройваше за общението с духовете. Бе четирийсетгодишна, с набраздено, аскетично лице. Миналото ѝ бе мътно. Едва през последните няколко години тя бе доказала своите

свръхестествени дарби, след което бързо стана първия лечител, медиум и хиромант на страната, известна вече и на Балканите.

Бе тихо. Пламъчето на свещта неподвижно светеше.

Човекът с фенера полугласно произнесе:

— Всички сме тук.

— Да — потвърди Гюлев, — можем да почнем.

Балкански извади веднага листчето с въпросите от джоба си и го връчи на медиума. Тя не погледна дори хартийката и я прибра в голямата си, съсухрена шепа. Сетне с мъка се изправи и седна на креслото до масата откъм източната ѝ страна, все тъй с полузатворени очи. Другите също заеха места около масата на равно разстояние един от друг.

— Готова ли сте, Кортеза? — попита тайнствено Гюлев.

Тя едва кимна. Гюлев духна свещта, пламъчето угасна, замириса на лой. Няколко мига в стаята бе пълен мрак, но постепенно от двете страни на завесите и изпод вратата започна да прониква едва доловимо зеленикаво лъчение, което превръщаше лицата на присъстващите в призрачни маски, а слабата и удължена глава на медиума — в безплътно привидение. Балкански неволно потрепера.

— Ръцете! — произнесе шепнешком Гюлев и шепотът му бе сякаш дихание на появилия се вече дух.

Всички поставиха ръце върху кръглия ръб на масата, пъхайки палци под него. Сърцето на Балкански заби силно, по-силно от обикновено. Той си помисли, че трябва да глътне едно хапче за успокояване, но не биваше да движи ръце, тъй като щеше да наруши нормалното протичане на сеанса. Усети прималяване, до него Гюлев едва-едва се очертаваше в мрака като зеленикав фантом, отсреща главата на Кортеза се бе сякаш откъснала от тялото и се гърчеше в зловещи конвулсии. Нещо заскърца, нещо зашумя, от гърлото на Кортеза излезе дълбоко, задгробно хъркане, сетне масата се раздвижи, повдигна се над пода, заклатушка се, а хъркането на медиума се превърна в нещо като басов мъжки глас.

— Чайковски, ти ли си? — дойде отдалеч до шумящите уши на Балкански разплут въпрос, или това беше само вятърът отвън?

Прозвучаха два удара: очевидно, това беше Чайковски.

Сърцето затуптя още по-бурно и по-неравно. Сега Чайковски трябваше да отговори на ония въпроси, записани в листчето...

Но изведнџ сърцето се изду до крайност, опря до гърлото, мракът се сгъсти още повече, превърна се в нищо и Балкански потъна в него...

Ю, САШКА И ЕДНА ГОРА СЪС СВЕТУЛКИ

Вилата на доцент Павловски се гушеше сред боровете в края на гората заедно с още няколко реда подобни кокетни сгради, които изникнаха тук преди няколко години, когато народният съвет отпусна това дивно място за хората на изкуството.

Идвах тук за първи път и дълго щях да се лутам из гората, ако до мен не бяха стигнали звуците на лудешко кон-фу. Винаги съм се питал, защо джазовите запалнянковци пускат винаги магнетофона до крайния оглушителен предел. Звъннах, никой не отвори — никой не чу звънеца. Бутнах вратата, спрях се, впечатлен от картината.

Целият партерен етаж представляваше един-единствен обширен салон, в който се подрусваха и блъскаха задници една сюрис хора. По стените висяха репродукции на академизирани вече авангардисти — Дали, Ернст, Кандински, и техните възбуждащи форми и багри придаваха на помещението някаква фантастична призрачност. Имаше и оригинали — едно табло на млад пловдивски живописец и една графика на нашумяла софийска художничка, и двата неподходящи за изложбените зали. В дъното на салона, върху огледално лъскавия роял стоеше гипсово бюстче на Бах.

Покрай стените, направо на пода, бяха разхвърляни възглавнички. Столове нямаше. Имаше бюфет с много бутилки и чаши и първокласен стереомагнетофон с четири колонки, които заглушаваха всякакви разговори и звънци. И всичко тънеше в синкав, тайнствен полумрак, който струеше от скритите в стените аплици.

Но върху рояла беше Бах, величествен, и както ми се стори, малко ироничен...

Хората си блъскаха задниците и не ми обръщаха никакво внимание. Виждах познати лица: служители на Концертна дирекция, тонрежисьори от Балкантон, музиканти от Операта, тук беше П. Г., популярният автор на два нашумели мюзикъла; беше брадатият изпълнител на ангажирани песни — стълб на движението „Ален Мак“. С изненада съзрях попрегърбената фигура на кинорежисьора Желязков, вече седемдесетгодишен, отдавна престанал да прави

филми, но председател и член на десетина художествени съвета, редакционни колегии и управителни тела. Очевидно пийнал, той разказваше, като пръв се заливаше в смях, вицове на група момичета, които ахкаха и охкаха след всяка негова дума: той можеше да ги въведе в примамливия свят на киното...

Останалите гости бяха абсолвентите от класа на Ю и техни помлади колеги от Консерваторията.

Ю я нямаше.

От мекия полумрак изскочи Павловски.

— А, другарю Вълков! — развика се той, за да надвие четирите ревящи колонки. — Как се радвам да ви видя тук! Заповядайте! — Поведете ме към бюфета. — Какво ще пиете? Скорч? — Той ми наля и пак завика: — Чух, че сте имали неприятности заради статията ви.

— Обикновено журналистическо всекидневие — отвърнах. — Добре поне, че мина без бастуни по главата.

— Ах! — изохка той с характерните си женски извивки в гласа, заради които някои го вземаха за хомосексуалист. — Нима има и това?

— Случва се — казах разсеяно, търсейки с очи. Той отгатна мисълта ми:

— Ю ще позакъснее. Позвъни, че помага на Александра Славина да настане майка ѝ в Окръжната болница.

Александра Славина бе Сашка, а Ю ѝ помагаше!... Какво още щяха да ми сервират?

— Руска салата? — предложи Павловски. — Божествена е. Елате да ви запозная с нашите млади надежди. Те ще имат нужда от вас, е, както се казва „от вашето могъщо перо“. — И пак се засмя с къдравия си женски смях, който отблъскваше обикновените мъже.

Представи ме на надеждите си. Те веднага ме заразпитваха за подробните ми впечатления от концерта, аз заговорих, тоест закрепях, около мен се образува кръг, по-голям дори от онзи на режисьора Желязков. Наложих се да обяснявам своите възгледи, да защитавам всички музикални жанрове, защото, проповядвах аз дълбокомислено, няма лоши жанрове, има лоши музиканти, и да вървят по дяволите ограничените естети и тесногръди сектанти... И смучех скорч със сода... После към групата се присъедини брадатият шампион на „Ален Мак“, който, за да докаже, че най-добрата естрадна песен е политическата, ни изпя един от своите химни в защита на Чили. Дойде

и режисьорът, който не правеше вече филми, и оповести намерението си да постави филмов мюзикъл с участието на всички присъстващи тук певци и артисти, само, моля, дайте ми хубав сценарий. После някой ме запитва дали ще отговарям на ругатните в печата, после... после... Аз отвърщах като автомат, наливах се с уиски, хапвах от „божествената“ руска салата и чаках Ю, която бе останала да помага на Александра Славина...

Най-после, след един век, всички се обърнаха към вратата и млъкнаха.

Знаех, че е тя. Не мръднах.

Някой спря магнетофона. Тишината запищя. И сред този писък закънтя един весел, предизвикателен, горещ гръден алт:

— Оле! — И изтракаха кастанети. — Оле!

Погледнах и аз. На прага стоеше Кармен — мургава, с огромни, черни, огнени очи, сладни устни, подлудяващо деколте, с мантила, пъстро ветрило и червената роза над ухото. Една умопомрачителна Кармен. Една мъничка Кармен. Но кой твърди, че Кармен трябва да бъде снажна?

Тя мина покрай мен с танцова стъпка, едва ме погледна, но трепна с клепахи и от това по жилите ми потече жар. После тя се опря на раменете на режисьора и композитора, повдигна се леко и скочи върху масата. Павловски побърза да разчисти бутилките, а тя изтропа с токчетата, удари кастанетите и запя:

*Любовта е немирна птица,
напразно нея гониш ти...*

Хабанерата...

Павловски седна пред рояла и веднага влезе в ритъма и тоналността на Ю.

*Тя се носи и пей самичка,
там дето иска, тя лети,
любов, любов...*

Гледах и не вярвах на очите си. Осени ме мисълта, че Ю прави това за мен, само за мен. Че тя е в течение на всичко, което ме сполетя в редакцията, и че тази хабанера е едно малко утешение, което ми предлагаше открито пред целия свят.

Не любиш ме ти, но аз те любя...

пееше тя, пееше с един чужд на класическото изпълнение ритъм, с намеци на синкопи и задръжки, сякаш хабанерата не бе испански, а негърски танц от диксиленд, и това потапяше песента в едно екзотично очарование, което заедно с уискито в кръвта ми, заедно с трептящата нега в плътта на Ю и сатенените ѝ, закръглени бедра, които се мяркаха при бурните ѝ пируети върху масата, ме държеше в състояние на най-глупашки транс:

*... И щом те любя, щом те любя,
пази се ти...*

И едва тогава до мен стигна простата истина, че тази Карменсита със своята песен за дон Хосе всъщност ме „сваля“. Схващаха ли това другите? Беше ми напълно безразлично... О, не, не ми беше безразлично! Бях ужасно горд, че мога да бъда избраник на тази прекрасна Кармен, бях горд, че хвърля в очите на всички само за мен:

*Но аз те любя, и щом те любя,
о, тогава внимавай,
пази се ти...*

Последния куплет Ю изпя сред ритмичните и френетични ръкопляскания на целия салон, после, когато свърши, тя, както се полага по либрето, свали от косата си червената роза и я хвърли. Към мен. Веднага след това десетина ръце я грабнаха и я свалиха на пода. Пред мен. Сякаш ми я поднасяха. А тя ме прегърна през кръста и

затанцува хабанера под звуците на рояла. Това бе сигнал за старт, всички се втурнаха в танца, включително седемдесетгодишният режисьор, включително брадатият певец, та даже и композиторът П. Г. Някой намали осветлението, усещах до себе си горещото, потно тяло на Карменсита, пухкавите ѝ устни зад ухото си, палецето ѝ дихание, усещах алкохолът да пълзи в жилите ми...

Какво стана по-нататък, не си спомням много добре. Хабанерата беше последвана от мек, люлеещ блус, осветлението почти изчезна, двойките се носеха около мен като безтегловни, някои се целуваха, някои изчезваха, Кармен не се отделяше от мен, чувах туптенето на сърцето ѝ, главата ми се виеше. После, все тъй притиснати един в друг, излязохме навън, в гората, боровете ухаеха, топлият вятър носеше ароматите на планината, меката трева потъваше под краката ми, откъм вилата долиташе приглушеният дрезгав вопъл на Армстронг, върхарите шумоляха под звездите, светулки примигваха сред храстите, Ю прошепна „Ела!“, привлече ме към земята, земята дъхаше на живот...

Оттатък Армстронг млъкна, върхарите онемяха, светулките угаснаха, светът изчезна, останаха само блестящите, уплашени и умоляващи очи на Карменсита.

Не се върнахме във вилата. Пресякохме цялата гора, минахме покрай езерото и излязохме от парка през стадиона. Бе три след полунощ. Мълчахме. И какво можехме да си кажем? Любовни думи? Всичко беше изречено там, зад храстите, под светулките.

Защото аз бях първият мъж в живота ѝ.

Минахме моста над рекичката, тя сънно ромолеше, застанахме пред високата отровназелена кооперация. Едва тук Ю пусна ръката ми и като направи виновна муцунка, прошепна:

— Не мога да те покана горе.

Разбира се, не. Горе спеше Сашка...

Погледнах към мансардата над шестия етаж. Някакъв продълговат прозорец светеше, някаква сянка се мярна зад него.

Ю ме целуна:

— Лека нощ, Стив!

И се загуби в стълбището.

Останах там, неподвижен, докато бързите и ситни стъпки на Карменсита утихнаха, а горе сянката изчезна. Но в тишината

продължаваше да кънти:

*И щом те любя,
о, тогава внимавай,
пази се ти!*

ДВАНАЙСЕТА КАРТИНА НА ДРУЖБАТА

В тази последна юнска вечер Оперната дружба се събра в пълен състав. Присъствуваше и Батов.

Настроението бе празнично. Гюлева се бе погрижила за свежи карамфили и вино, много вино, от онова, което бившият министър пазеше в зимника си за особени случаи. Жените бяха възхитителни. Верка бе захвърлила блузата с високата яка и бе облекла една богата муселинена рокля с отворено деколте, и Балкански с изненада установи, колко представителна е нейната гръд. Казака бе навързал една „оригинална бохемска папионка от Латинския квартал“ и сега я демонстрираше пред дамите със съзнанието, че е пръв хубавец сред хубавците. Наистина беше хубав!... Капитан Николаев, грамаден и спокоен, носеше парадната си униформа с три ордена на гърдите и настървено пушеше с цигарето си. Маестро бе поставил най-белия си и корав нагръдник, и се потеше под него като затворен в калъф. Изключение правеше само Стъопа, който, откакто бе почнал да посещава клуба на социалистите, развяваше една пищна рубиненочервена риза с бухнали ръкави и широко отворена яка — от ония, романтичните ризи на Виктор Юго.

Сбирката откри твърде официално Гюлев.

— Приятели — каза той с тъничкия си глас, който тъй не пасваше на лъвската му осанка, — мисля, че можем да почнем. Да призная, аз се вълнувам и не съм в състояние да говоря много. Ето защо давам думата на господин Балкански, който ще ни запознае с проекта за наш, български национален оперен театър. Моля да го изслушате внимателно и ако имате бележки, да ги направите в сбита форма, тъй като нямаме време за губене. До три-четири дни всички книжа трябва да бъдат преписани в няколко екземпляра и предадени в Министерството, след което без съмнение ще се наложи да чакаме още и решението на самия министър.

— Какво предрече Чайковски? — попита Стъопа, като си придаде необходимата за такива случаи фигаровска игривост.

Балкански се поусмихна тъжно: спомни си онази вечер в къщата край гората, свещта в тъмната стая, хъркането на медиума, люлеенето на кръглата маса, задгробните удари на Чайковски, неравните удари на сърцето, потъването в небитието, което никой от присъстващите, дори Гюлев, не усети, после бавното изплуване към светлината на газената лампа и към образа на Кортеза, която лежеше на креслото с пяна на уста и в епилептичен припадък бръщолевеше безсмислици...

На въпроса на Стьопа отговори Гюлев, напълно сериозно:

— Чайковски предрече, че отговорът на министъра ще бъде положителен и че в бъдните години Дружбата ще има всичко, което ѝ е нужно.

— Ах, татко! — рече този път не без огорчение Стьопа, — я оставете мъртъвците на мира! Та вие сте математик, астроном, нима наистина вярвате на тия суеверни басни за вампири и духове?

Елена неспокойно посбута мъжа си под масата: не обичаше тя тия, ставащи вече редовни, неприятни спорове между Стьопа и баща ѝ. Но Гюлев побърза да реагира:

— Кеплер, драги Стефане, беше също математик и астроном, и къде-къде по-велик от мен, а, на, вярваше на тия „суеверни басни“, и дори книги писа за тях.

— Малко зная за Кеплер, но сигурно и той е бил жертва на шарлатани и шмекери. Или най-малкото е бил заблуден.

Гюлев стисна зъби: не искаше да обиди зет си със случайно изтървана дума. Помисли и спокойно отвърна:

— Стефане, аз пък мисля, че заблуденият си ти... там, в оня клуб... Но аз не се бъркам нито в избора на твоите политически и философски идеи, нито дори в личния ти живот, макар че той засяга отблизо дъщеря ми, а оттам и мен... Бъди добър, уважавай и ти моите идеи.

— Тате! — несдържано скочи от стола си Стьопа. — Там, в оня клуб не са шарлатани! Там поне ни учат, че каквато чорба човек си надrobi, такава и ще си сърба. Ето защо нека си изградим операта без помощта на таласъми! Ние имаме достатъчно сили за това.

Лъвското лице на Гюлев се изчерви до корена на бялата грива. И навярно щеше да избухне, ако не бе се обадил Маестро:

— Господа! — плахо изрече той, като се опита напразно да поразшири с пръсти коравата си яка. — За бога, недейте! Не бива да се

караме за... такива неща... Нали трябва да обсъдим проекта!... А ако Чайковски счита, че министърът ще го одобри... такава... толкова по-добре... Аз лично много уважавам Чайковски, макар че в Италия... такава... не чак толкова... и ми се иска да му вярвам... — И с добрата си усмивка се обърна към Балкански: — Учителю, моля, имате думата!

Стъпа веднага седна, Гюлев, успокоен, се облегна на стола си.

Балкански сложи очилата си, ония с тънките железни рамки, които го превръщаха в добрия чичко, разтвори папката, която лежеше пред него, прокара десница по косата си, окашля се и започна да докладва. И тъй като усещаше върху себе си доверчивите, кадифени очи на Верка, говори красноречиво и убедително. Изложи вариантите, които бяха изработили с Казака, подробно анализира всяко перо, прави сравнения с бюджетите на Большой театър, и подчерта, че по-надолу от тия цифри не може да се слезе, че всяко ново съкращаване на състава ще доведе до художествена непълноценност, а това ние не желаем, да? Обясни, че отначало ще работят с четири наети пиана, че женският състав на хора е включен съвсем условно, тъй като засега нямаме никакви хористки, и нека капитан Николаев час по-скоро се погрижи за оркестъра...

Накрая прочете молбата до министъра. Състоеше се от две едро изписани страници, които накратко формулираха задачите на трупата:

„Българската опера ще има значение като едно народно национално и просветително-образователно учреждение...”

Състав на новия театър: „54 човека“.

Средствата: „Общата сума на субсидията се определя от предполагаемите заплати на артистите, които заплати се явяват повече от минимални в сравнение със съществуващите в Русия и Западна Европа, както и от разноските по покупките на ноти, за наем на 4 пиана, костюми, декори, наем за салон и други. Всички тези разноски възлизат приблизително на не повече от 147 хиляди лева...”

Заклучителните редове Балкански прочете високо и тържествено, сякаш пред него се намираше самият министър:

„В заключение, моля Ви, господин Министре, да вземете под внимание, че подготвителната работа за детайлно уреждане на оперното дело ще потрѣбва немалко време. И ако министерството има намерение да осъществи тази идея, за да почне да функционира операта от началото на идущия сезон, то трѣбва сега още да се дадат известни поръчки и пълномощия на избраните от вас деятели. С дълбоко уважение: Константин Балкански.“

Константин Балкански затвори папката. Кадифеният поглед го обливаше със светлина. Той побърза да свали очилата. Настана тишина.

— Е, господа, кой иска думата? — обади се Гюлев.

— Аз — каза Стѣопа. Той се изправи, понамръщи се. Всички чакаха. И той започна, отначало пианисимо, после все по-силно и по-силно, докато стаята загърмя от експлозивния му бас:

*Жило двенадцать разбойников,
жил кудряв атаман.
Много разбойники пролили
крови честных христиан.*

И както обикновено, при втория куплет останалите единайсет „разбойника“ вече пригласяха:

*— Много богатства награбили,
жили в дремучем лесу,
вождь Кудиляр изпод Киева
выкрал девицу-красу...*

... Късно вечерта, когато всички песни бяха изпети, цялото вино — изпито, всички думи — издумани и всички документи — подписани, членовете на Дружбата се разделиха.

Теодора Гюлева съблече новата си рокля, препаса престилка и, леко пийнала, се захвана да разтребва стаята, като си тананикаше:

*Днем с любовницей тешился,
ночью набеги творил.
Вдруг у разбойника лютого
совесть господь пробудил...*

Старият Гюлев, който се въздържахше от алкохол заради болния си черен дроб, и бе единственият трезвеник през тази нощ, се качи на тавана, отвори прозорчето и насочи тръбата към звездите. Бяха първите часове на юли, от градините долитаха птичи гласове, въздухът бе кристално прозрачен, небето — безкрайно до задъхване, звездите зовяха... Гюлев знаеше съвсем точно какво е разположението на планетите в този час, знаеше и взаимодействието помежду им. Оставаше да се състави хороскопа. Изкара молив и хартия, нахвърли няколко цифри и чертежи, сетне се настани под окуляра и потъна в бездните на вселената... Но постепенно забрави хороскопа и насочи тръбата към оня ъгъл на звездното небе, откъдето трябваше да се покаже кометата, чието появяване тъй отдавна бе изчислил и която очакваше със страстното търпение на истински астроном... Така седя той докато звездите избледняха и откъм хана на улица Нишка пропяха първите петли. Изправи се, затвори прозореца, сви тръбата и отиде да спи, като и през ума му не мина мисълта да свърже появяването на кометата със създаването на Дружбата.

Капелмайсторът капитан Николаев не побърза да се прибере. Офицерите от гвардейския полк даваха вечеря в чест на чешкия капелмайстор Марек, който се завръщаше в родината си. По този случай те бяха решили да отворят няколко бутилки с оригинален френски коняк. И като си пускаше кръгчетата дим към ясното небе, той се заклатушка към Военния клуб, като припяваше:

*Бросил своих он товарищей,
бросил навеки он их,
сам Кудиляр в монастыр пошел,
богу и людям служить...*

Тананикайки си песента на Дванайсетте разбойника, Маестро се упъти към дома си. Не понасяше алкохол и сега имаше чувството, че не стъпва на земята, а се носи като птица в топлия нощен въздух. Живееше самотен в малка стая над пълните със змии и жаби ями зад черквата „Света Неделя“, сред вонята на изхвърлената смет, но той нито усети шумоленето на пробудените змии, нито квакането на разтревожените жаби. Свали коравия нагръдник и седна пред пианото. Това пиано беше единственият ценен предмет, който притежаваше, заедно със синята тенджерка, двете чинии и примуса, на който си вареше наденици. И тихичко засвири. И забрави тетрадките с домашните упражнения на учениците си, които трябваше да прегледа до утре. И се върна към ония не много далечни години, когато бе само Свирчо, и вместо пиано имаше само една нарисувана клавиатура, на която се упражняваше, за да стане един ден Маестро... Свири тихо, какво — сам не знаеше. Бяха някакви лирични импровизации на основата на „Дванайсетте разбойника“, и бяха толкова хубави, че пробудените съседни не се и опитаха да протестират, а затворили очи в леглата си, се оставяха да бъдат люлени от тях... Така свири той, докато се обадиха петлите от хана на улица Нишка...

Стъпа и Елена побързаха да си легнат и прегърнат. Бяха ненаситни. Откакто се запознаха в Москва преди три години, те като че не вярваха на щастиято, че принадлежат един на друг, и едва ли не всеки час се стремяха да си го докажат. Тя беше възхитителна, а той обичаше да завира глава в златната коприна на нейните коси, и когато вселената се превръщаше в нажежен вихър, в него се надигаше екстатичното желание да понесе тази гола жена до небесата и да нададе вик на възторг: „Хора, тази жена е моя!“... А тя се разтваряше в неговия огън и се сливаше с всяка клетка на неговото същество... Може би в тази юлска нощ да е бил заченат моят баща? И може би песента за Дванайсетте разбойника да е виновна за моя неуравновесен характер?

Навън останаха да се разхождат само Балкански и Вера. Площадите бяха пусати, улиците — тъмни, искряха само звездите, откъм Витоша духаше прохладен вятър, Вера дъхаше на рози, двамата тананикаха песента, той искаше да каже нещо, нещо много важно, но му пречеше песента, само каза:

— Верка, бъдете уверена, ние ще направим голяма опера, да! Получим ли одобрението на министерството, ние ще се втурнем напред и никой, чувате ли, никой повече няма да ни спре! Помнете ми думата — един ден ние ще играем в „Скала“, в „Болшой“...

Тя вдигна очи към него: от сиянието на звездите профилът му се очертаваше мощен и благороден — Радамес, тръгнал да покорява световите.

— Да, Костя — каза тя и думите ѝ се върнаха като ехо от околните сгради. — Непременно!

И тихичко запя. Той също. А друго искаше да ѝ каже той, друго...

— Хубава песен — рече тя.

— Да — каза той. — Хубава... Най-хубавата песен на Шаляпин. Пее я винаги, когато е щастлив...

Спряха пред една от новите високи къщи на булевард Витоша. Зад завесите на втория етаж неспокойно се движеше сянка на жена.

— Сестра ми — прошепна тя. — Не си ляга, докато не се прибера. Лека нощ!

— Лека нощ! — отвърна той, вдигна ръката ѝ, за да я целуне, но усети на бузата си докосването на нейната суховата длан.

После тя изчезна във входа.

Той остана пред вратата неподвижен, докато стъпките ѝ заглъхнаха на стълбището, докато сянката зад завесата се махна.

Сетне си тръгна. И заподскача като влюбен гимназист, който за първи път е целунал момичето си. И запя. Запя с пълен глас, молто фортисимо. И столица София за първи път чу удивителния тенор на Славянския славей:

*Господу-богу помолимся,
будем ему мы служить.
За Кудильяра-разбойника*

будем мы бога молить...

Някакъв прозорец с трясък се отвори, гневен вик проряза столичната нощ:

— Ехей, тук не ти е кръчма! Я млъкни, че като сляза, ще те направя саде на разбойник!

Но Славянския славей не му обърна внимание, а продължи да си пее и подскача. Нощта бе топла, небето прозрачно, а звездите предричаха на самотния пълен и немлад вече мъж там долу на Земята много любов и краткотрайно щастие.

ФИНАЛНА КАРТИНА НА ВТОРА ЧАСТ

Кабинет в Министерството на просвещението, тогава; писалище, върху него — масилница с три чашки — синя, червена и черна, три писалки, голяма дървена попивателна, нож за отваряне на пликове във форма на кортик, купчина вестници и в средата папката с надпис „Българска национална опера — състав и бюджет“. Зад писалището, на високо кресло като в крепост е настанен дребен господин с малка глава и тънка шия, която се губи в прекалено широката колосана яка. Мяза на костенурка, която при първа опасност е готова да се прибере в защитната си черупка. Този господин е Началник в министерството, с една дума — важно началство, толкова повече, че зад него на стената виси портретът на Негово височество княз Фердинанд с шашка.

Пред писалището един до друг седят Балкански, Стьопа, Казака и Вера Михайлова. Те са в официални дрехи, Верка — във високата си целомъдрена блуза, Стьопа в стегнат жакет и вратовръзка: излишно е да дразним бикове с червените си ризи. Балкански е надянал маската си на важен член на жури, което приема нови артисти в Большой театър. Небрежно опрян на бастуна си, той играе със златната верижка на часовника си. Четиримата се стараят да изглеждат спокойни.

Началникът завъртва тънката си шия наляво и надясно, сякаш да се увери, че други посетители няма и започва с достолепието на човек, който си знае цената:

— Господа, натоварен съм от господин министъра да ви предам решението му по вашата просба... — Той млъква, очаквайки реакция на думите си, но четиримата не мърдат: те са обвиняеми, в очакване на присъдата. Той подхваща: — Господа, вашата просба се отхвърля.

Дълга, дълга пауза. После:

— Невероятно! — възкличава Балкански. — Това е сигурно грешка.

Господин началникът запазва достойната си поза. Той няма намерение да се принизява до равнището на тия чалгаджии, дошли да откопчат хилядарки от държавата. Единият ъгъл на устните му се усмихва снизходително:

— Никаква грешка няма, господа. Молбата ви е разгледана основно. Господин министърът даде дори проекта на вещи лица да го проучат. Мнението е единодушно: такава сума министерството не може да отпусне.

— Господин началник — сдържано изрича Балкански и усеща как сърцето му започва предателски да бие. Ох, мон дйьо, дано не се повтори припадъкът от онази вечер! Той се обляга на бастуна: — Господин началник, нашето искане е така скромно! Субсидията, която предложихме на вашето внимание, едва ще стигне за посрещането на най-елементарните разходи по издръжката на трупата ни. Това е, так казатъ, един гладен бюджет. В Большой театър...

Господин началникът вплита пръсти и ги вдига пред очите си — така изглежда по-внушителен. И нека този дебелак със златната верижка не му навира под носа своя Большой театър! Голяма работа, че бил Славянски славей! У нас по балканите славеи колкото щеш!

— Не мога да ви помогна, господа. Решението е безапелационно.

— Дори и ако намалим още размера на искането си? — пита Казака предпазливо.

— Дори и да го сведете до един лев! — отсича господин началникът и победоносно върти костенурчената си главичка.

— Но, защо, боже мой? Защо? — пита Вера, вече през сълзи. — Не сме ли и ние поданици на тази страна?

Господин началникът отново се усмихна с края на устните си: български поданици! Най-малко двама от тях са московски агенти, това е всеизвестно. Другите пък са хойкали из Европа и какви са станали, един бог знае.

— Господа — казва той, — не зная дали всички сте български поданици, но в едно съм твърдо уверен: министерството не може да ви отпусне никаква субсидия, поради факта че такава не се предвижда в нашия бюджет.

— Ами, предвидете го! — гръмва басово Стъопа и лицето му добива свирепия си сатанински израз.

Костенурката бързо прибра главичката си в яката. Тя е готова да позвъни на стражаря и да изгони тия нахалници, но решава да прояви смелост: все пак зад гърба ѝ стои лично Негово височество с шашката. И пискливо се провиква:

— Ама как си я мислите вие тази, бе? Променете бюджета и готово! Това не е както да си пеете: тра-ла-ла! Това е министерски бюджет! Известно ли ви е какво е ми-ни-стерство? Единственият, който има право да променя неговия бюджет, е парламентът. И Негово височество княза, разбира се! — Обръща се към портрета с шашката и чинно скланя глава. Но отново се стряска от буботенето на Мефисто:

— Поискайте тогава да го променят! Цялата преписка е във ваши ръце. Предайте я на парламента, обяснете, настоявайте! Ако е нужно, обърнете се и към княза!

Изведнъж господин началникът проумява, че тия хора хабер си нямат от политика. И не без удивление пита:

— Господа, вие наистина ли се надявате, че парламентът ще се реши да извърши подобна промяна?

— Защо не? — обажда се Балкански. И тъй като прималяването му се засилва, той стиска главичката на бастуна до побеляване на пръстите. — Ние не просим, ние искаме държавна субсидия за издръжка на един национален културен институт, каквито в други цивилизовани страни съществуват от столетия, да!

Костенурката вижда пребледнялото лице на дебелия мъж, неговите побелели стави над бастуна и още повече се свива в черупката си.

— Моля, моля, без пререкания! Парламентът не зависи от мен. Той зависи само от господа депутатите. Но аз не зная дали в настоящия момент ще се намери един разумен депутат, който да гласува исканата от вас сума.

— А защо, моля? — пита много спокойно Казака, и това възвръща малко кураж на костенурката.

— Защо ли? Не четете ли вестници? — Костенурката дръпва към себе си снопчето вестници, вдига един, разтваря го и без да търси, защото онова, което му е нужно, е отбелязано с червено мастило, чете: „Създаването на оперна трупа засега и за много години още е немислимо нещо.“ Взима друг вестник, чете: „... И така, ние мигновено сме щели да прескочим всички условни степени на музикалното развитие. Друга манджа не ядем...“ Това го заявява депутатът господин Самаковлийски. А чуйте това: „Види се, нещастният българин е проклет вечно да става посмешище на света...“ И това, моля: „При настоящите условия на развитие на българската

култура, новата опера би била едно жалко недоносче, което само ще спъва развитието на Драмата.“ Това, господа, го пише лично Интендантът на Драмата, господин Пенчо Славейков. Да чета ли още? За изстисканите лимони, за вятърните мелници? Или какво говорят артистите, търговците, писателите, обикновените поданици на Негово височество?

Неочаквано Стъопа скача от стола и с цялата си мощна фигура се надвесва над писалището. Костенурката панически се отдръпва към облегалото на креслото: този луд човек с лице на дявол е способен на всичко! Ненаправно се говори, че тъкмо той е малтретирал журналиста от „Балканска трибуна“...

Но Стъопа не се нахвърля с юмруци върху костенурката. Той само грабва вестниците и с трескава ядовитост рови в тях. Най-последна намира „Работнически вестник“.

— А това четохте ли, господине? — пита той, едва сдържайки яростта, която клоkochи в гърдите му. Чуйте! „Буржоазното общество, в което основният двигател е жаждата за печалба, по самата си природа е далеч от културата, особено когато тази култура служи за издигане духовното равнище на народните маси. За нас, социалистите, е напълно понятно, защо буржоазията е против създаването на национален оперен театър. На нея ѝ са напълно достатъчни гостуванията на италианските оперни трупи, които, естествено, не са по джоба на работника или занаятчията. А на простия народ му дай кълченията на циганките в механите...“ И по-нататък: „... Само една работническа власт е в състояние да създаде условия за разцвет на българската национална култура, включително и на музикалната...“ Да чета ли още, господин началник?

Сгушената в дъното на креслото костенурка разбира, че сатаната няма намерение да я малтретира, и затова се осмелява да възрази:

— Това са приказки на червените! Те не ме интересуват!

— А мнението на Яворов? — провиква се с неочакван фалцет Балкански. — Интересува ли ви мнението на Яворов?

— Такова мнение не ми е известно. Покажете ми къде е излязло то! Пък и да го има, то не ме засяга. То е мнение на комита.

Балкански бавно се изправя, той трепери, устните му са синкавовиолетови. Той вече вдига заплашително бастун, костенурката

примижава, очаквайки удара, но Славянския славей само унищожително проронва:

— Блоха!^[1]

Обръща се и тътрейки крака по килима, се отправя към вратата. Вера притичва към него и го хваща под ръка.

И едва когато четиримата са вече вън, костенурката подава глава от черупката, завъртва я победоносно наляво и надясно и изкрещява:

— Ще ми платите за това!... Московски агенти!

Качиха Балкански на първия срещнат файтон и се отправиха към дома на доктор Бръзицов, единствения лекар, на когото Казака имаше доверие: навремето той бе премахнал тежкия катар от гърлото му. Балкански дишаше с усилие, сякаш не му достигаше въздух, устните му бяха все тъй синкавовиолетови, но не преставаше да шепти: „Блоха, блоха, блоха!“ Внезапно Стъопа бе обзет от нелепото желание да запее онази песен за бълхата, но веднага го отпъди, и заедно с Вера охлаби яката на болния и отпусна колана над обемистия му корем. Балкански не преставаше мъчително да шепти: „Блоха, блоха!“ и с разширени зеници, без да мига, гледаше минаващите над файтона улични дървета.

Доктор Бръзицов имаше голяма патриархална брада и многознаещи очи. Прегледа Балкански и установи: сърцето. Следователно — никаква преумора, никакви тревоги, никакъв алкохол и, за известно време дори, никакви жени, не са вече те за нашата възраст, ха-ха! Доктор Бръзицов срещаше Славянския славей за първи път, но беше твърдо уверен, че както всички артисти, така и този тук живее бурния и нездравословен живот на цялата останала бохема. Балкански не се опита да го разубеди, само послушно кимна и изпи успокоителното.

Когато файтонът го остави пред дома му, той бе вече почти заспал. Помогнаха му да се качи в стаята, да се съблече, да легне. После Стъопа и Казака си отидоха. Остана само Верка. Тя постоя минутка край леглото, гледайки едрото и отпуснато лице на Балкански, послуша се в станалото отново равномерно дишане и спусна завесите. Вече в полусън Балкански я виждаше как се носи край него лека, почти въздушна. И прекрасна!... Беше щастлив. Преди да затвори очи, той погледна към зодиачните таблици и му стана много криво. „Ех, помисли той, Чайковски ме излъга.“

Събуди го познатият глас на вестникарчето. Отвори очи: през плътната завеса проникваше яростно слънце. Вестникарчето продължаваше да вика. Той се послуша и отначало прие разтегнатите думи безучастно, като че не го засягаха. В следния миг обаче трепна, скочи към прозореца. Долу вестникарчето неистово крещеше:

— Вестник „Гражданин“ имаааа!... Кой убива нашата култураааа! Харамията пита, защо убивате музикатаааа! Оперната война бушуваааа!

Балкански изтича долу и грабна вестника. На първа страница, на видно място, личеше голямо заглавие:

„Оперната война. Анкета на нашия вестник.“

И в подзаглавие:

„Пейо Яворов подкрепя «Оперната дружба».“

Верка той видя едва след като прочете изказването на Яворов. Свита в стола край леглото, тя спеше.

[1] Бълха (рус.). — Б.а. ↑

3
ВОЙНАТА
CON FUOCO

Ю, САШКА И ЕДИН НЯМ ПЕВЕЦ

Втората част завърших късно през нощта. През целия този дълъг неделен ден никъде не излизах, почти нищо не ядох. Само писах.

И чаках... Ала никой не дойде, никой не звънна. А да отида в квартирата с голите великани, нямах смелост.

Писах с една наложена стръв, мъчейки се да забравя случилото се в гората край вилата на Павловски. Но то се беше вгнездило дълбоко в мен, заедно с хабанерата, заедно със светулките над храстите. Сашка също беше там, спокойна, с очилата и сините си, малко удивени очи зад тях. На какво ли се учудваше?

Затворих папката с ръкописа и си легнах. Заспах веднага и спях без сънища — за първи път от толкова седмици насам. Сутринта не пипнах написаното, то гореше ръцете ми: твърде много бе свързано със Сашка. Как ще продължа, не знаех. Слава богу, днес почваше конкурсът, той щеше да трае цели три седмици, а през това време, все едно, нямаше да мога да пиша... А по-нататък? По-нататък, каквото сабя покаже!

Звънна се. Сашка или Ю? Беше куриерът на Операта с материалите за конкурса: програмата, участниците, журито. Александра Славина се явяваше на първия тур още днес в 21 часа. Какво ще й кажа?

Звънна се пак. Изтичах. На вратата стоеше едно уплашено зайче. Едно сиво зайче със сиви вместо черни очи и тъмни сенки под тях.

— Ю?

Тя влезе, без да поздрави, и застана в средата на хола — самотна, безпомощна.

— Стив — промълви тя със също тъй посивял алт. — Сашка си отиде.

Знаех си!

— Тоест, как тъй, отиде си? — попитах безсмислено.

— Ей тъй, отиде си. Дигна си куфара и си отиде. — Тя помълча и устните й, които тъй хубаво умееха да се цупят, затрепераха. — И остави пианото! Представяш ли си? Накъде без пиано? Тъкмо тия дни?

— Да, наистина — повторих идиотски, — накъде без пиано!

— Но и магнетофона остави! — рече тя с възмущение, и този път потрепера и краят на нослето ѝ. Нима Карменсита ще заплаче?

Погледът ѝ попадна върху картината на Дед като Мефисто:

— Адски хубав! — продума тя. — Много прилича на тебе.

— И защо? — попитах аз.

— Някой ѝ казал. Нали знаеш, винаги се намират доброжелатели. Пък и самата тя ни видяла от прозореца... когато се връщяхме...

— А ти?

— Аз — нищо. Казах ѝ, че не е вярно.

— Не е ли вярно?

Тя импулсивно се гушна в прегръдките ми — зайче, което търсеше закрила. И захлипа. Дръзката, недосегаемата Кармен с предизвикателните кастанети беше едно беззащитно девойче, изправено на непознат кръстопът.

— Вярно е! — зашептя тя. — Вярно е! Аз те обичам. Знаеш, че те обичам. Но не можех да ѝ го кажа сега. Не разбираш ли?

Разбирам те, отлично те разбирам!

— Да — казах, — разбирам те.

— Ще ѝ го съобщя, чак когато мине конкурсът. И го спечели. Чак тогава. Тогава няма да ѝ е толкова криво. А сега я излъгах.

— Повярва ли ти? — попитах, като галех черната ѝ коса.

— Не знам. Но си прибра куфара. А пианото остави.

— Ще се върне — рекох. — Сигурно ще се върне. Ще я намеря и ще я убедя да се върне.

Тя се отдръпна, недоверчива:

— Но няма да ѝ кажеш, нали?

— Не... Чак накрая... когато спечели конкурса.

Тя ме целуна. Но това не беше целувката от гората. Това бе само израз на благодарност, заради помощта, която щях да окажа на приятелката ѝ.

И тъй, след като пооблекчи съвестта си, тя бързо и енергично си възвърна самочувствието. Погледна се в огледалото, ужаси се:

— Леле, каква съм вещерица! — избоботи тя с дрезгав бас профундо, извади червилото, пооправи се. После попита: — Имаш ли нещо за пиене?

— Много пиеш, Ю!

Тя ме стрелна с очи:

— Не обичам наставници! — Гласът ѝ беше студен. — Стив...

Донесох уиски. Тя си наля и пи. Сетне заразглежда портретите и афишите по стените. Спря се пред плаката на „Кармен“. Обърна се към мен, трепна лукаво с клепачи:

— Хареса ли ти Кармен онази вечер?

— Бизе, коригиран от Гершуин.

— Ами да, има една такава джазова транскрипция, и даже филм. Кармен се играе от Дороти Дендридж... Страхотна е! — Тя направи муцунка и натисна носа си с пълничкия си показалец! — Но за твое сведение, другарю критик, аз зная наизуст цялата партия по оригинала и ако пожелаеш, мога да се явя на сцената още тази вечер. И току-виж съм опапала златния медал. — Пак ми даде бегла целувка и добави: — Както виждаш, оперното изкуство започва да ме привлича. Историята му също... — Погледът ѝ се насочи към папката с изписаното върху нея заглавие: „Оперната война“. — Това ли е? — Кимнах. — Мога ли да я прочета?

Защо не, мислех си, нека чете. Все едно, ръкописът така и ще си остане, незавършен... Но си спомних разходките със Сашка в Петербург, Москва и стара София, и сърцето ми болезнено се сви.

— Не е готов още — рекох. — Само стотина страници.

— Няма значение. Аз знам началото... Помниш ли? Когато идва у нас?... Тогава четох... без разрешение...

Спомних си, разбира се, небрежния жест, с който тогава тя бе хвърлила ръкописа ми върху леглото на Сашка. Имах мътното усещане, че ако сега ѝ дам продължението, върша спрямо Сашка второ предателство. Въпреки това казах:

— Добре, вземи. Но имай предвид, че едва ли ще има край.

— Защо? — попита тя. Вдигнах рамене: де да знам! А тя: — Заради... заради нас ли?

Не отговорих. Тя се усмихна със състрадателна насмешливост, пхна папката в шарената си торба, махна с ръка: „Чао!“ и без повече приказки тръгна към вратата. Спрях я:

— Ю, как си?

— Окей! — отвърна тя и в очите ѝ припламнаха весели огънчета, като ония, когато ме бе предупредила, че се е справяла и с по-корави от мен.

Потупа ме майчински по бузата и си отиде.

На път към редакцията се отбих в Операта. Уж да видя как върви подготовката на конкурса.

Недружелюбната атмосфера усетих още долу, на входа, където така Станка иззад прозорчето на пропуска ме унищожил с поглед. Оперна хористка, рано напуснала сцената, така Станка влезе в тази будка и оттогава — трийсет години вече — тя беше тук. От това прозорче тя виждаше всичко, чуваше всичко, знаеше всичко: кой какъв вестник чете, кой с кого спи, какви решения са взети на заседанието на партийното бюро във връзка със скандала на последната генерална репетиция... Уверен бях, че ако я поразпитам, ще разбера къде е Сашка, но разкъсан от погледа ѝ, отминах.

Докато се провирах сред декорациите зад сцената и се качвах към горните етажи, въздухът около мен все повече се сгъстяваше. Инспициентите едва ми кимаха, артистите се правеха, че не ме забелязват, балерини притичваха покрай мен в потни трика, сякаш бях отворена врата, драматургът, с когото поддържах най-добри отношения, ми показва гръб. Накрая зад мен прозвуча силна ругатня по адрес на „тяхната мамка критикарска!“ Е да, тук моята статия е била не само четена и препрочетена, но и анализирана и разнищена...

На четвъртия етаж, както и се надявах, до мен стигна гласът на Сашка. Идваше откъм малката репетиционна зала и пееше финалната ария на Чо Чо Сан преди самоубийството:

*Умри честно, щом не можеш
честно да живееш ти...*

Спрях се като прикован. Сашка изпълняваше арията с такова гласово съвършенство, с такава искрена, страстна скръб, че цялото ми същество изтръпна. Имах усещането, че тя ме вижда през вратата и че отправя тия думи не към детето си, а към мен, който я бе окрал...

*Ти ще узнаеш,
че за теб ще умра...*

Прокоба ли бе това? Исках да се махна от този коридор, но не мърдах.

— Добре е, нали? — каза някой зад мен.

Трепнах като хванат на местопрестъплението убиец, обърнах се: беше господин Шапкарев с голата си яйцевидна глава, жълта папирусовидна кожа на лицето и пенснето на тънкия си нос на потомствен интелектуалец.

— Да — отвърнах, — ако тия дни пее все така, първото място ѝ е вързано в кърпа.

— Ще я чакате ли?

— А... едва ли... — смутолех аз. — По-късно...

— Ами елате тогава при мен — предложи той с деликатния си култивиран глас, отвори съседната врата и ме въведе в библиотеката, натъпкана до тавана с най-богатата музикална литература в страната.

Всъщност господин Шапкарев се казваше Господин Шапкарев, но малцина знаеха, че Господин е собственото му име, и постепенно за всички той се превърна в господин Шапкарев. Това обръщение му прилягаше много повече отколкото съвременното „другарю“ и звучеше като благородническа титла, като „сър“.

— Седнете, Вълков — каза той.

Седнах, леко настръхнал. Предстоеше инквизиционен разпит.

— Как върви книгата? — започна той.

— Едвам крета — отвърнах.

Той, разбира се, беше в течение на моите литературни упражнения, нали тук правех толкова справки! Освен това господин Шапкарев беше един от приятелите на Дед, всъщност един от първите му ученици в България. Съдбата му напомняше съдбата на каква Станка от пропуска. Дълго време бе драматург на операта, после, когато започна да не проумява развитието на съвременната музика и да се ужасява от „вандалските“ дисонантни писъци на „Воцек“ и „Катерина Измаилова“, той отстъпи мястото си на по-млади музиковеци и се прибра в библиотеката, където се превърна в неин инвентар, като рафтовете и партитурите в тях. Ерудит с огромна култура, господин Шапкарев беше неизменният съветник на диригентите, режисьорите, художниците и певците. Той ги снабдяваше с литература, чуждестранни списания, информации от цял свят. Той беше и първият им безпогрешен критик. Беше също и едностранна

„взаимоспомагателна каса“, от която нуждаещите се черпеха заеми към края на месеца или при заминаване на почивка...

Сега седях срещу него, но той не бързаше да продължи разговора. Попълни някакъв фиш, пооправи с туш превода в партитурата на „Кавалерът на розата“, глътна лъжичка сода, обърса акуратно устни и едва тогава ме попита:

— Е, Вълков, как така се случи, че написахте онази статия?

Тия думи бяха произнесени без упрек, само като въпрос, но аз се раздразних: още звучеше зад гърба ми онази псувня.

— Господин Шапкарев — рекох, — може да съм се увлякъл в някои оценки, но не мислите ли, че в основата си съм прав?

— В безкритичната защита на една проява на субкултурата?

— Не всички виждат в естрадата проява на субкултурата.

— Е да, всеки заслужава песните, които слуша... Но, вие, Вълков, вие сте начетен човек, вие сте... Стефан Вълков! Приемете, че най-често естрадата не е изкуство, а... маймунски крясъци, достойни за джунглата... — Той пооправи старомодното си пенсне. — Вкъщи имам внук, знаете го, Мирослав, той е колкото Сашка. Физик, занимава се атоми и други подобни дреболии, а през цялото си свободно време клечи край магнетофона и слуша, тия, извинете за изрази, къркорения на болни черва, увеличени десет хиляди пъти... — Той се пооживи, по жълтото му пергаментово лице се разля розовинка. — А си има пиано. Моето, онова, с което навремето музицирахме със Стъопа... Подарих му го, когато стана на четиринайсет години. Научи се да свири и то не лошо, но не Шопен, о не, не дай боже да засвири Шопен, а ония дрънканици, които ви режат ушите като с ненаточен трион. — Наведе се към мен и завърши, сякаш ми доверяваше страшна тайна: — Пред тях предпочитам даже Шьонберг! Той поне послужи като литературен първообраз на Томас Ман.

Едва не прихнах в смях. За този старец Шьонберг беше върхът на декадентството, а Шьонберг бе вече класик...

Настана мълчание. Господин Шапкарев попълни нов фиш. През дясната стена проникваше приглушеният бисерен сопран на Сашка:

*Ще узнаеш, че за теб,
че за теб, мой бог, ще умра...*

Господин Шапкарев подхвана:

— Ваша работа е да защищавате чревните къркорения, а навярно и аз съм безнадеждно остарял, но не мога да приема оценките ви за състоянието на нашата съвременна музика и по-точно — за нашата опера.

Слушах Сашка, но трябваше да отговоря:

— Господин Шапкарев, миналата седмица гледах „Трубадур“. Жалък спектакъл. Нестроен хор, фалшиви певци, оркестърът под всяка критика.

Съзнавах, че дърдорях глупости, знаех предварително и възраженията на господин Шапкарев.

— Това ли било? — усмихна се той с фините си, аристократически устни. — Провалено представление и толкова! Случва се навсякъде. Същият състав, ако го постегнете, ще ви изнесе блестящ спектакъл. Аз съм тук от петдесет години и зная какво говоря. Най-слабите ни спектакли днес са с няколко степени по-високо от най-хубавото, което правехме преди Девети. Помнете това!

Оттатък Сашка завършваше в разтърсващо пианисимо. Двамата се ослушахме, докато гласът се разтвори в тишината. Господин Шапкарев кимна надясно и прошепна, сякаш да не наруши беззвучния край:

— Ето, Вълков, това е утрешният ни ден. И тя не е сама. А вие говорите за упадък!

Оттатък се отвори врата, в коридора зачукаха дамски токчета. Скочих, но господин Шапкарев ме задържа:

— Оставете я! Поне до края на конкурса. Тя има нужда от спокойствие.

— Тъкмо затова искам да я видя — отвърнах почти рязко. — Тя е напуснала квартирата си и не е взела дори пианото си.

— Не се безпокойте — каза той протичко. — Тя е при мене, вкъщи. Има пиано, има отделна стая, има и кой да се грижи за нея.

„Мирослав“ — мина ми гадно през ума. Ревнувах ли?

Стъпките в коридора се отдалечиха. Аз останах. Господин Шапкарев изпитателно ме пронизваше с очи зад пенснето си.

— Вълков — рече той, — веднъж вие ми обещахте, че като напишете за Стъопа, ще ми дадете да го прегледам.

— О, не е още за пред хора — отвърнах бързо и се изчервих: представих си как в момента Ю чете ръкописа и се подхилва на сцените със Сашка. — Пък и не зная дали изобщо ще го завърша. Запънах се, не върви, стана ми безинтересно...

Ах, тия малки старчески очи, които като винтове се впиваха в мозъка ми!

— Кажете ми, Вълков, има ли някаква връзка между статията ви и това ваше... как да го нарека... запъване?

Изправих се, подадох ръка:

— Извинете, но трябва да вървя, закъснявам за работа.

Това бе позорно бягство. Зад мен укорително проблясна голият череп.

Не излязох откъм задния вход, където отново щях да се сблъскам с балерините в потните трика, а през главното стълбище. Тук поне всичко бе празно и тихо: фойетата, коридорите, бюфетът. Само някакъв работник окачваше на дървени рамки портретите на участниците в конкурса. Не му обърнах внимание и едва когато го отминах, чух зад себе си онова познато „В-к-в“ — странно съчетание на човешко дихание с отсечен шепот на безгласни устни — най-потресаващата човешка реч на земята.

Беше Виолин. Спрях се.

Беше в неизменния си стегнат работен комбинезон и с дългата си шевелюра на викинг, красив като Аполон. Дълго друса ръката ми, сетне не я пусна, а ме поведе към края на рамките, където висеше портретът на Сашка като Травиата и, усмихнат, издъха в лицето ми трите познати съгласни:

— С-ш-к-!

И от възторг целуна края на събраните си пръсти.

— Да, да — отвърнах, — наистина е хубава.

Той направи жест на стрелба с автомат срещу останалите портрети и отново прошумя с устни и въздух:

— З-с-т-р-л- в-с-ч-к-!

Не, Виолин не беше ням, нито глухоням. Виолин беше най-ужасният случай на съдбова несправедливост, каквато съм срещал в живота си. Само допреди четири години той бе възходящата звезда на нашата опера: прекрасен тенор, отрупан с всички дарове на природата — красота, темперамент, музикалност, ярки актьорски данни. Златният

му глас привличаше жените както светлината пеперудите, беше обкръжен от тълпи приятели, живееше весело и безгрижно... После установиха рак в гърлото му. Наложих операция, премахнаха гласните струни. И той онемя. Абсолютно. Завинаги. Напуснаха го жените, поклонниците, приятелите, веселият живот, и тъй като не знаеше нищо друго да прави, освен да пее, глътна отрова. Намериха го полумъртъв край котлите на парното отопление, тих и безмълвен — не можеше, и да пъшка дори. Оживя, и тъй като бе вече докоснал смъртта, не поиска повече да умира. Остана в операта като общ работник и сега закачваше портретите... Вечер пък, точно в седем, заставаха зад кулисите и когато завесата се отваряше и певците запяваха, той също „запяваше“: отваряше си устата в пълен синхрон с тях, независимо от това тенори ли бяха, басы или сопрани. Знаеше наизуст всички партии от всички опери, които се представяха тук през последните четири години — неговите нещастни четири години...

С Виолин се разговаряше трудно. Той, естествено, разбираше всичко, но бе необходима пълна концентрация на вниманието, за да се долови смисълът на съгласните, които изчукваше натъртено без всякакъв глас. Ето и сега той „изчука“ — не мога да намеря друг глагол за това неестествено шумолене на устните.

— С-шк- к-з-, ч- т- п-ш-ш кн-г- з- н-с!

Сашка му каза, че пише книга за „нас“. Кимнах утвърдително. Той продължи мъчително:

— Щ- м- д-д-ш л- д- — пр-ч-т-?

Ще му дам ли да я прочете?

Виолин четеше много, четеше всичко, което излизаше в областта на музикалната литература и в това му помагаше господин Шапкарев. Подозирам дори, че пописва. Каква ли страшна книга би излязла изпод перото на този онемял певец?

— Непременно ще ти я дам — отвърнах. — Нека я завърша най-напред.

Доволен, Виолин ме потупа по рамото и продължи да окачва портретите на хората, които довчера щяха да пеят вместо, него.

Нямах сили да остана повече тук с този човек и до Сашка, която ме гледеше от портрета си, и побягнах.

В редакцията се явих при Главния и поисках едномесечен неплатен отпуск, като поех тържествен ангажимент през това време да

отразя хода на конкурса и да дам „отпор на нездравите настроения“, които моята статия породих сред някои „изостанали среди“. Оттам се върнах право вкъщи, седнах пред машинката и траках, докато стана време да изтичам до операта. След два часа и двадесет минути щеше да пее Сашка.

ТРИНАЙСЕТА КАРТИНА С РАЗНИ СХВАТКИ

Ю, ако си прочела вече цялата втора част, ще си спомниш...

(Боже мой, ето че се обръщам към Ю! Не към Сашка! А книгата, си бях почнал да пиша за Сашка!... Явно, нямам повече смелост, нито сили да водя диалога с нея... Ала аз имам нужда от събеседник, и кой друг би могъл да бъде той в тия страници, ако не Ю, пламенната Карменсита с червената роза в косата и уплашеното зайче с посивелите очи? Ю прониква все повече и повече в съзнанието ми и изтласква от него мраморната хубавица със златната грива... Или може би това е само една краткотрайна буря, която ще мине и отmine? И аз съм само леко хвърчило, което ветровете носят, накъдето пожелаят?... Но тъй или иначе аз трябва да продължа. Защото само в този разказ намирам убежище от бурята.)

Да, Ю, ако си прочела вече цялата втора част, ще си спомниш, че доктор Бръзицов бе препоръчал на Балкански да избягва преумора, алкохол, жени и тревоги.

Първите три условия спазваше лесно: след припадъка за него се грижеха приятелите му; алкохол не вкусваше, а единствената жена, която виждаше, бе Вера, но тя бе най-усърдната медицинска сестра. Да се освободи обаче от тревогите, не можа. Обратно — дните, които последваха злополучната среща с Костенурката в Министерството, бяха за него едва ли не най-тревожните в живота му — те представляваха началният период от яростната словесна оперна война, която се развихри в пресата и сред обществеността след шумната статия на Яворов.

Всъщност до Балкански достигаха само отзвучите от тази схватка — тази, която се водеше във вестниците. За другите схватки, ония, които избухваха в кафенетата, клубовете, домовете и дори по улиците, той знаеше малко. Членовете на Дружбата, които почти непрекъснато се въртяха около него и често оставаха в стаята му и през нощта, се стараеха да го държат настрана от бурята, за да му спестят огорчения. Но той се изхитряше да се снабди с някой и друг вестник и, ако това беше невъзможно, измолваше информации от любезните си

съседни. И когато Вера изтичваше за хляб и лекарства, той набързо се запознаваше с потока от жлъч, който се лееше изпод перата на журналисти, артисти, художници, депутати и дори на най-обикновени граждани — и не вярваше на очите си: истина ли бе всичко това или някаква шумна детска игра, на която се отдаваха възрастните в тази страна? Тогава отправяше недоумяващ поглед към зодиакалните таблици на стената и в него се пораждаше недоверие не само към тия сложни цифри и чертежи, но и към тъй достоверните предсказания, които Чайковски бе изрекъл в онази паметна нощ в къщата край гората...

Но Балкански бързо схвана, че „оперната война“ не бе само плод на жаждата за вестникарски сензации, както твърдеше Батов. Очевидно в основата ѝ се кореняха други по-важни причини; безспорно Яворов със своя категоричен въпрос „Защо убивате нашата музикална култура“ бе бръкнал дълбоко в една рана, която тлееше в обществения организъм от дълги години, може би от онази 1891-а, когато бе направен първият злополучен опит да се създаде българска оперна трупа. А сега сражение си даваха не само литератори и музиканти, артисти и певци, но и две основни тенденции в развитието на страната: едната — динамична, обновителна, напредничава, другата — консервативна, задържаща, тесногръда, и, колкото и да бе странно, във втората участваха немалко видни дейци на културата, които в други случаи заставаха безстрашно в защита на нови, народополезни инициативи.

Балкански четеше вестниците и се стараеше да не обръща внимание на насмешките и хулите, отминаваше добилите вече популярност прозвища „московски агент“ и „изстискан лимон“, с които окичваха неговата личност, но не можеше да приеме и разбере становищата, които безусловно отхвърляха и самата мисъл за създаването на сериозен музикален център сега и в близките години.

Така първият актьор на Драмата Попов пишеше: „Драматическият театър едвам сега почва своята художествена работа и ние идем да го смажем с операта, на която собствено и публика няма. Откриването на операта е прибързано.“

Друг драматичен актьор, Христов, съветваше: „Три пъти крой, един път режи. Операта ще попречи на развоя на драмата.“

А Димитър Страшимиров апелираше към новата Дружба: „Надявам се на патриотизма им, който ще ги научи да чакат търпеливо уреждането на театъра, който сам ще им даде и материал, и по-добра публика.“

Срещу тази словесна лавина се възправяше „Работнически вестник“, където Батов пускаше от време на време отзиви, но той бе твърде слаб, за да я възпре. Понякога тук и там се обаждаше някой най-често анонимен глас на възмутен учител или занаятчия. Във вестник „Гражданин“: „Никое начинание не е било пропуснато, без да се лее река мастило, за да се докаже, че още не му е дошло времето...“

В „Нов дневник“: „Твърде много хора се завлякоха не в своя сфера, станаха фейлетонисти, за да се подиграят с едно хубаво начинание и слязоха до степен на нехаене към себе си и преди всичко към читателя.“

Но като защитници на Дружбата в схватката участваха само две личности от действително голяма величина: Пейо Яворов и Константин Величков. Те отвърщаха темпераментно на нападките, доказваха необходимостта от съществуването на български музикален център и отричаха опасността, която уж грозяла драматичния театър.

Величков пишеше: „За мен операта не е преждевременна. Тя ще облагороди душата на народа — уморен от ежедневните житейски борби, в операта той ще изпита истинска естетическа наслада.“

Яворов: „Драмата ще бъде отначало бита, но в материално отношение. В началото новата опера ще има своите комични страни, но нищо. Нейната работа ще бъде повече подготвителна. Ще има едно благородно съревнование между Драматичния и Оперния театър, а туй ще принесе само полза.“

А Кушбунарец, навярно временен псевдоним на един от двамата, пишеше: „Може ли една държава, която уважава себе си и която пръска милиони за съвсем некултурни и съвсем ненадлежащи работи, да не намери средства за изграждането на една опера? Ако стане нужда, ние бихме указали на доста параграфи от бюджета на Министерството на просвещението, зачеркването на които би било достатъчно за издържането на двайсет опери у нас...“

Но, както добре долавяше Балкански, аргументите на тези негови мили защитници бяха предимно от общокултурен и морален характер и имаха твърде малка връзка с чисто музикалните проблеми, които

според него трябваше да бъдат изтъкнати, за да се убедят отговорните фактори и се сломи съпротивата на обществеността. И за първи път през тия дни, които прекарваше прикован в леглото, в него се породих желанието сам да вземе участие в битката. Той сподели тия свои мисли с Вера.

Тя се уплаши и се опита да го разубеди: та той е тъй слаб, защо е необходимо да се съсипва още повече, за да отговаря на зловния лай на глупците? Не помни ли какво се случи в министерството? И какво предписа доктор Бръзицов? Не, Костя, моля, лежете спокойно и ми подайте този вестник, дето го криете под възглавницата!... И Костя послушно подаваше вестника, дето го криеше под възглавницата, но под дюшека имаше друг, и когато оставаше сам, изрязваше всичко, което се отнасяше до Дружбата: той имаше богат опит в писането и знаеше как да се подготви.

А нощем, обзет от трескава възбуда, изписваше със своя едър почерк лист след лист. За двайсет нощи събра стотина листчета — колкото за една малка книга. И така се случи, че вместо да се съсипва от допълнителния товар, с който се бе нагърбил, Балкански започна видимо да укрепва. Сутринта, когато Вера или Стъопа, или Казака пристигаха, те намираха в леглото не безволния сърдечно болен, който се плашеше от най-малкото движение, а един все по-бодър Костя, почти такъв, какъвто беше, когато слезе от кораба на българска земя.

Затова пък всички останали от Дружбата, включително и Стъопа, през този първи силен пристъп на бурята бяха като че обзети от някакво психическо вцепенение. Отказът на Министерството дойде тъй неочаквано и брутално, че те буквално не знаеха какво да предприемат по-нататък, въпреки че всеки от тях имаше свои повече или по-малко осъществими проекти.

И това бе може би причината на тяхното удивление, когато една хубава сутрин те бяха посрещнати от един облечен, избръснат и дори ухаещ на розова вода усмихнат Балкански, който ги настани около масата, наля им ракия и без всякакви предисловия постави въпроса:

— Е, милинки мои разбойници, ще се предадем ли?

— Ние сме вече предадени! — отвърна мрачно Казака. Напоследък неговата папионка висеше омърлушено надолу и му придаваше вид на хронически гладуващ бохем.

— А ти, дорогой мой, помниш ли какво ми пишеше? Назрели условия и так даде и так даде! Твоите обещания се оказаха сапунени мехури.

— Можех ли да предвидя това, което се случи? — измърмори под носа си Казака. — Можех ли да допусна, че дори Славейков ще се опълчи срещу нас?

На Балкански му стана мъчно за този красавец, който смяташе за загубено своето прекрасно дело. Въпреки това ехидно продължи:

— В такъв случай, какво, не ни остава нищо друго, освен да се откажем, да? Да се пръснем? Лично аз... съжалявам, но не мога да продължа... как казат... без средства за препитаване, без работа. Спестяванията ми се свършиха, а и моето здравословно състояние... — Той помълча и кратко заключи. — Ще се върна в Москва.

Зърна с крайчеца на очите си трепването на Вера и това му достави сладко удоволствие.

— Да, ще се върна в Москва — повтори той и сам знаеше, че никога няма да се върне в Москва: тази жена тук го свързваше с България като с вериги. — Нямам друг изход.

Както и се очакваше, първата реакция дойде от Стюпа:

— Никаква Москва! — изрече той много тихо, но всички усетиха зад тия думи клокоченето на вулкана. — Само тук! Искат война? Оперна война? Ще я имат, дявол да го вземе! И то каква! Мамка им!... — Съзря шокирания израз на Верка и добави: — Пардон, мадам!

— Необходимо е да се обърнем към парламента — започна несмело Маестро, но Стюпа го прекъсна:

— И парламента, и правителството, и вестниците, и театъра, всички! Земята ще обърнем, но ще изплюят парите!

Капитан Николаев издуха дима от цигарето си към тавана и изрече със свойствената си малко цинична отпуснатост:

— А ла гер, ком а ла гер^[1]! В казармата са ме учили, че всяка война си има правила: първа линия, втора линия, отбрана, нападение, в атака минава четвърти пехотен полк, в резерва остава кавалерията и прочие и прочие, а над всички стои щабът.

Балкански го слушаше с едва прикрита радост: този грамаден мъжага вдъхваше увереност само с присъствието си, а сега думите му имаха въздействието на камшик върху изтощен и препъващ се вече кон.

— Значи война, да? — попита той, като обгърна с поглед гостите си. Никой не възрази. Капитанът пушеше, Стьопа крачеше с дългия си чатал в малката стая, готов сякаш да се втурне в смъртоносната атака, Маестро нервно пукаше с пръсти...

— И ако ще гърми, да трещи! — хвърли Стьопа. — Нали така се казваше на български? Кръв да се лее!

— Може ли да кажа нещо? — обади се тъничко Гюлев, който до този момент не бе проронил дума. — Аз също съм за война, но без юмруци и бастуни.

Батов усилено се разкашля, а Стьопа изръмжа:

— Бастуните също биха свършили добра работа. Например върху главата на онова говедо Самаковлийски.

— И какво? — попита Гюлев. — Ще настроим окончателно обществеността срещу нас, а ти ще влезеш в затвора. Не, нашата война не е война на бастуни и юмруци, а война за спечелване на общественото мнение в наша полза. Спечелим ли го, спечелваме парламента, ако щете и княза. Позволете, аз разбирам малко от политика. Необходимо е да почнем кампания в наша полза, да отбием ударите, които се отправят срещу нас, да обясняваме, да убеждаваме. Уверен съм, че ако аргументираме достатъчно ясно на Пенчо Славейков нашето становище, той ще ни разбере и ще ни отпусне салона си. Ако обосновем разумно на депутатите нуждата си от бюджет, те ще гласуват исканата сума. Ако обясним на...

— Ах, тате! — несдържано го прекъсна Стьопа. — Обяснения, обяснения! Приказки! Не четете ли вестници! А онази костенурка в министерството?

— Пенчо Славейков не е костенурка — отвърна спокойно Гюлев. — Пенчо Славейков е орел.

Балкански изпитваше все по-голямо удовлетворение: разговорът вървеше в исканата от него посока. Той също беше вече убеден, че главното условие за победа в тази трудна и опака война, бе спечелването на общественото мнение. Затова и бе изписал онези сто листа. Но все още липсваше нещо в дискусията и това нещо бе внесено от винаги практичния Казак.

— Друзя — каза той, — войната си е война, и нея можем да я водим на всеоръжие, но мисля, че докато се бием за обществената подкрепа, ние трябва да си помогнем сами.

— Тоест? — попита Стъопа.

— Тоест — за начало да намерим пари със собствени сили.

Например, да потърсим заеми, да позаложим нещичко. Аз имам златен часовник... Пък и да почнем с проектираните концерти на Балкански и Верка. Като посъберем достатъчно, няма да просим салон от Славейков, а ще си наемем друга зала, не е нужно да бъде непременно „Славянска беседа“. Освен това сред нас има учители, чиновници, търговци, ще изкараме някак си, няма да погинем от глад... отначало можем да играем и без възнаграждение...

— То се знае! — прогърмя Стъопа.

— И да не губим време! Да пристъпим към работа! Капитане, време е да влезеш във връзка с църковния хор!

— Още днес.

— А ти, Учителю, да посетиш Пенчо Славейков.

— Още днес! — дисциплинирано отвърна Балкански.

Атмосферата бързо се изпълваше с бодрост, оптимизмът отново развяваше пред тия мъже и жени примамливата картина на прекрасното бъдеще и те пак ставаха Дванайсетте разбойника с техния къдрав атаман.

Атаманът реши, че е настъпил дългоочакваният момент. Той извади изпод възглавницата стоте листчета.

— Братя! — започна той тържествено и позаглади коса. — Тъй като и аз съм за война, аз си позволих да... как сказать... да изкова едно оръжие... Моля да ме изслушате!

И започна да чете. Ясно, отмерено, с дикцията на професионален актьор, без да се смущава от виковете на еврейчето, което продаваше чорапите си, без да ги чува дори. Чете три часа, след това обядваха, след това чете още три часа. И когато свърши, бе пресипнал, но този път не обърна никакво внимание на този застрашителен признак...

Стоте листчета представляваха една напрегната, страстна защита на каузата на Дружбата, смел отговор на всички нападки, атака срещу клеветите и насмешките, унищожителен разбор на противниковите аргументи, един напълно обоснован план за дейност на бъдещия оперен театър. Това беше и вик на дълбоко наранена душа.

— Това трябва да се издаде! — каза Гюлев, когато Балкански свърши и отново се чуха монотонните виковете на еврейчето. —

Незабавно! Тъкмо тази брошура е оръжието, което ни е най-нужно в момента!

— А денги? — попита Стъопа. — Не е шега! Сто страници са това. За хартия, печат, подвързия...

— Ще помогна — рече тихо Гюлев.

„Затова и те обичам, тате! — рече в себе си Стъопа. — Макар че сме от различни страни на барикадата.“ И гласно добави:

— Имам една идея. Дайте ръкописа! — И прибра листчетата в джоба.

И дълго още те обсъждаха предстоящите военни действия: кой ще мине на първа линия, кой на втора, кой ще остане в резерв, кой ще атакува, кой ще се заеме с отбраната и кой ще събира средства за подхранването на битките...

Дружбата се превръщаше в боен щаб.

[1] На война — като на война! ↑

ЧЕТИРИНАЙСЕТА КАРТИНА С КИНЕМАТОГРАФ

В решително нападение срещу Драмата тръгнаха Балкански, Маестро и Елена. Стъopa оставиха вкъщи — червената му риза едва ли би направила впечатление на Пенчо Славейков, затова пък Елена със своята красота не можеше да остави безчувствен този първи естет на страната.

Балкански влизаше в ниската сграда на „Славянска беседа“ за първи път. И макар че отдавна имаше желание да види българска пиеса, някаква дълбока враждебност го бе възпирала да пристъпи прага на този театър, който му бе отказван с такова обидно високомерие. Сега се промъкваше в тъмното антре с твърдото намерение да води битката съгласно категоричния лозунг на капитан Николаев: „А ла гер, ком а ла гер!“ Бе обмислил всяка своя дума, отговорите на всички възможни възражения, бе отрепетирал дори пред огледалото поведението си на непреклонен представител на едно изкуство, което отдавна владееше сцените на Европа. И за разлика от дребния Маестро, който с очилата си и русата брадичка имаше твърде миролюбив вид, и от Елена, която бе облекла най-съблазнителната си рокля, той вървеше наперено с олимпийската си походка и даже бастунът му напомняше шпага: Радамес отиваше на война!

Както обикновено в този час разсилният бай Христо закусваше — хляб, лукчета и сол. Като видя посетителите, той недовошно произнесе с пълна уста:

— Какво обичате?

— Търсим господин Славейков — каза Маестро. — Този господин иде от Москва.

Бай Христо набързо глътна сухия залък и изчезна в салона. След малко отново се появи:

— Заповядайте, господин Интенданта ви чака зад сцената при бояджията. — И ги пропусти, като недоверчиво ги проследи с очи: той също беше в течение на пълнените дела на „Московский агент“.

А самият „агент“ се стъписа пред гледката, която се откри пред него: Боже мой, това ли е салонът, към който така страстно се стремим

от толкова време? Та това не е никаква зала за представления, това е по-скоро широк коридор с подвижни столове, скамейки и помпозни позлатени кресла... А сцената, ако тази мизерна площадка от няколко квадратни метра може да се нарече сцена, няма да побере и половината от най-малкия хоров състав на света!... Ще трябва да я удължим откъм авансцената!... В Русия той бе обиколил десетки и десетки театри, бе играл в най-забутани уралски градчета, но никъде не бе се сблъскал с такава барака, носеща претенциозното название „театрален салон“. В Большой театър... Но веднага отпъди от съзнанието си ослепителното видение на огромната зала с четирите балкона и императорската ложа, и като стисна еленовите рогца на бастуна, закрачи напред, следван от Елена и Маестро.

Стъпиха на сцената и минаха в отрупаното с реквизит и декори тясно пространство. И едва сега Балкански се поразвълнува: той усети тъй познатата, обична, характерна и вечна миризма на театър — смес от картон, дърво, боя, туткал, човешка пот, застоял въздух и още нещо, което само театралните сцени имаха, където и да се намираха те — в Урал или Париж.

Встрани един мъж с бояджийска четка мажеше голямо декорно платно, върху което се очертаваха контурите на синьо езеро, а пред него, седнал на трона на Иванко, облегал брадичка на бастуна си, критично наблюдаваше работата му Пенчо Славейков. В първия миг той не обърна внимание на влезлите, но като зърна Елена, направи мъчителен опит да се изправи с чевръста бързина, успя, приближи се до нея и целуна ръката ѝ.

— Каква прекрасна изненада, мадам! — рече той. — Не подозирах, че и вие сте тук! — обърна се към Маестро с приятелска интимност го потупа по рамото: — Ей, Свирчо, откога не сме се виждали с тебе! Бягаш ти от мен, а песен обеща да напишеш по мои стихове! — Към Балкански погледна едва накрая, но в очите му нямаше неприязненост, нито насмешка, а любопитство и дори уважение: — Господин Балкански? — Подаде десница: — Драго ми е да се запозная с вас. Казвам се Пенчо Славейков.

Балкански се поколеба секунда — не очакваше такъв прием и отвърна на ръкостискането със студена резервираност. Славейков продължи:

— Господин Балкански, аз съм ви много сърдит!

— Тъй ли? Защо, моля? — попита гостът, изненадан от тази първа противникова атака.

— Вие сте тук от толкова време, а не си дадохте труд да ни посетите нито веднъж! В настоящия момент вие сте най-старият театрален деятел в България, в моите очи и най-опитният, а ние в Драмата, включително и моя милост, можем извънредно много да се поучим от вас, дори — той посочи бояджията, който мацаше платното, — дори как се рисуват декори.

Балкански бе леко изкаран от коловоза; на тези първи любезни думи той нямаше отговор. На помощ притича Елена:

— Господин Славейков — рече тя, — нима смятате, че един артист от величината на Константин Балкански ще се унижи да стъпи в един театър, от който към него са били отправени само хули?

— Ох, мадам, вие сте несправедлива! — усмихна се полувиновно, полуиронично Славейков. — Впрочем мисля, че нашият московски гост ще ме разбере по-добре, той отдавна познава свръхчувствителните, неуравновесени и в последна сметка добри негови колеги, актьорите. Тъй ли е, господин Балкански?

— Господин Славейков — отвърна с искрено достолепие Балкански, — над характера винаги стои етиката на колегиалните взаимоотношения. Така са ме учили в Большой театър.

Славейков отвърна поглед от него — ударът го засегна, и посочи с ръка оформящото се езеро върху платното:

— Какво ще кажете за това пищно море? Не мога да намеря художници-декоратори и съм принуден да обучавам на този занаят млади бояджии... Но защо стоим тук? Да слезем в салона! Не смея да ви поканя в кабинета си, той побира само трима души, четвъртият трябва да се качи на писалището ми.

Облягайки се силно на бастуна и накуцвайки, той слезе в салона и посочи на мъжете столовете от първата редица. На Елена предложи княжеското кресло:

— Заповядайте, мадам! Не зная друга по-царствена особа да е сядала някога тук!... — Извика: — Бай Христо, четири кафета каймаклии!

Елена наистина изглеждаше царствена в креслото и Славейков не скриваше своето възхищение от нея.

— Госпожо Гюлева... — започна той, но тя го прекъсна: Вълкова!

— Пардон! Госпожо Вълкова, предлагам ви място в нашата трупа. Само вие сте в състояние да дадете плът и кръв на образа на Аталия, която смятаме да поставим наскоро тук.

— Господин Славейков — отвърна тя с най-прелестната си усмивка, аз съм вече ангажирана в друга трупа и скоро ще пея като Маргарита във „Фауст“.

— Мога само да завидя на трупата ви...

Влезе бай Христо с кафетата.

— Заповядайте! — подкани Славейков. — Нашето кафе е първокласно.

Балкански отказа, но не обясни, че поради здравословни причини. Славейков видя в отказа демонстрация и реши да заговори открито:

— И все пак, мога ли да зная, господа, на какво дължа тъй внезапното ви любезно посещение?

Балкански извади от колчана първата си остра стрела:

— Не се ли сецате, господин Славейков? Оперната дружба има нужда от салон за репетиции и представления.

Погледът на Славейков попадна върху еленовите рогца:

— Какъв чудесен бастун имате, господин Балкански!

Балкански отново усети земята да се изплъзва изпод краката му.

— Подарък ми е. От мои почитатели сибиряци.

— А вижте моя. Купил съм го в Рим. Дръжката е от слонова кост, филигранна работа, но еленовите рогца са по-естествени и излъчват повече първична мощ.

У Балкански се надигна импулсивното желание да подари бастуна си на този елегантен мъж с брадичка, но се сети за войната и пак атакува:

— С една дума вие ни отказвате салона? Вие, най-големият поет на България, неин първи театрален интендант! Невероятно! Нужно ли е да ви обяснявам, господин Славейков, че „Евгени Онегин“ на Пушкин стана още по-голямо произведение след като Чайковски написа музика към него? Че без Верди италианската култура не би била това, което е днес? Че без Вагнер Германия няма да е Германия? Че без „Фиделио“ светът би обеднял?

Хвърляйки своите страстни реплики, Балкански се заслушваше в акустиката на салона: не е толкова лоша, но поради малките размери на залата ще трябва да се избягват фортисимите. Славейков заговори цяла минута, след като гостът млъкна:

— Господин Балкански, драги колега, ако ми позволите да ви наричам тъй. Вашите мисли мога да продължа тъй: тежко и горко на този народ, който няма своя музикална култура. Той е кажи-речи без душа. Аз съм уверен, че рано или късно и българският народ ще има свои симфонии, свои опери, свои оратории и сонати... Но за бога, нека престанем да се бием срещу вятърни мелници! Време е да знаем своя гьол, да се съобразяваме с действителността, да разберем, че в настоящия момент у нас няма място за две сценични трупи. И без това Драмата получава от Министерството мизерни грошове... Настоявам да ме разберете правилно. Аз съм посветил на развитието на българската култура целия си живот и зная твърдо едно: след петстотин години робство и безпросветен мрак основната ни задача е да укрепим родния език, литературата, театъра. Те са основата на всяка национална култура. Без език, без писменост ние сме нищо! Нищо! Най-напред Кирил и Методий, а после Йоан Кукузел! За операта, уверен съм, ще дойде ред, непременно, но по-късно. Сега всяко раздробяване е гибелно за нас, за вас, за общия ни напредък.

Балкански отдавна чакаше тия познати аргументи и контраатакува веднага:

— Говорите за раздробяване. Но скоро трупата ви ще получи своя нова сграда, такава, каквато на Балканите няма. В нея ще има място не за две, а за три трупи — за театър, опера и балет. В нея, сами, вие ще бъдете като Гъливер в страната на великаните.

Неочаквано лицето на Славейков, което до този момент изразяваше любезност и загриженост, се вкамени. Той се изправи, доколкото му позволяваше хромият крак, и студено произнесе:

— Господа, не си правете никакви илюзии! В новия храм на Мелпомена ще звучи само българска реч! Повтарям: само българска реч! Това съм го решил веднъж завинаги. Друго решение може да бъде взето само без мен. Доколкото зная, вие пеете на италиански, руски и френски. И, ако се не лъжа, българска оперна творба все още няма.

— Ще има! — неочаквано остро хвърли Маестро, скочи от стола и кафето се разля върху светлосивите му панталони. Но той не обърна

внимание на горещото и кафяво петно и повтори рязко и дори грубо:
— Ще има!

Славейков отново се отпусна, на устните му се появи познатата пренебрежително-аристократична усмивка:

— Кога? — попита той.

— Когато му дойде времето! — отсече Маестро и забърса петното.

— Ще чакам — рече Славейков.

Маестро размаха пред лицето му кърпичката си:

— Но ние не можем да чакаме! Ние имаме нужда от салон! Още утре! Още днес! Със сцена, декори, костюми, реквизит, осветление и даже с продавачите на семки и локуми!

Всички, включително Славейков, се вглеждаха с удивление в този съвършено нов образ на Маестро. Не, това не беше онзи плах и стеснителен композитор, наречен още Свирчо, който пукаше с пръсти, преди да каже „Добър ден“, това беше един настъпателен, енергичен мъж, който не молеше, а изискваше своето право на място под слънцето. Но можеше ли някой да предположи, че докато надаваше тия резки викове, Свирчо се бе пренесъл много години назад, в оня град, където като момченце с кавала в джоба бе пъхал нос в телената ограда на казармата, за да слуша военната музика на дебелия чешки капелмайстор? Тогава онази музика беше явление от друг, недосегаем свят, но въпреки това той я бе постигнал. Нима няма да постигне и този мъничък салон, в който в празничен ден танцуваха момичета от висшето софийско общество? И кой ще му попречи? Този поет с брадичка? Не! Никой не е в състояние да му попречи, така, както никой не спря неговия път от върбовите свирки до рисуваното пиано, и от рисуваното пиано до Пиетро Маскани...

Славейков остави чашката с недопитото си кафе върху плюша на княжеското кресло, поразлюля замислено бастуна си и рече:

— Не, господа, вие не сте ме разбрали... Какво бихте казали за една малка разходка? Из града? Няма да ви уморя много. Мадам?

Той подаде ръка на Елена, която, недоумявайки от внезапната покана, се изправи.

— Бай Христо — провикна се Славейков, — един файтон!

Това бе една паметна за Балкански разходка... Тежко накуцвайки, много изправен, опирайки се на бастуна с дръжката от

слонова кост, Славейков слезе от файтона край площада „Свети Крал“, оттам поведе гостите си към сбутания и задушен битпазар и се спря пред отворената кръчма на улица „Сердика“, откъдето се носеше крясъкът на някаква певачка:

*Черен влак се композира,
черен влак се композира,
либе ле...*

— Чуйте! — каза той. — Това са нашите художествени градски песни.

(Днес, Ю, той би казал: „Нашите естрадни песни“).

Славейков послуша минутка, загледан изпитателно в лицето на Балкански, и продължи към Банската градина. Тук отново се спря и посочи с бастуна пъстрото множество, което бе изпълнило не само широките алеи, но и тревистите площи: беше слугинският пазар. Тълпи окъсани селяни и селянки предлагаха на богатите граждани своите дъщери за прислужнички. Момичетата, облекли най-празничните си сукмани, за да се харесат на дебелите госпожи, примираха от страх, надявайки се да попаднат в ръцете на възможно най-добрите господари. Госпожите ги разглеждаха от всички страни, опипваха дори ръцете и краката им, и когато се уверяваха, че са годни за работа, започваха дълъг пазарлък: каква ще бъде храната, какви обувки ще получава, колко часа в неделя ще излиза на хорото, къде ще спи... После новото слугинче се разделяше с родителите си и тръгваше...

— Това е нашата публика! — каза Славейков и се провря към банята, откъдето идваше проточен носов глас.

Сред кръг от струпани селяни, войници, слугинчета и чирачета в потури, под черен чадър, млад мъж в полуградски дрехи свиреше на гъдулка и припяваше полуречитативно историята на двама нещастни влюбени, които глътнали отрова. В очите на слушателите имаше сълзи.

— Това са нашите певци! — каза Славейков.

Тръгнаха с файтона към реката и когато минаха моста, се озоваха в тревисто поле, по което пасяха стада овце. Но още по-далече, някъде

пред гарата, те съзряха обширния стан на палатките и бараките, откъдето долиташе шарена глъч. Слязоха.

Балкански бе виждал в Русия всевъзможни панаири, но в този събор тук имаше някаква жалка и мизерна провинциалност, която хвърляше сянка на тъга и върху най-веселите му прояви. „Тук — както по-късно щеше да си спомня Георги Каназирски-Верин — имаше циркаджии и фокусници, музеи, паноптикуми, феномени, бирарии, кебапчийници, сладкари, големи и малки люлки, стрелбища, бозаджии, халваджии и какво ли не още. Човек се заглушаваше от какофонията на разните музики, оркестри, гърмежи и виковете, барабани, песни на румънски и сръбски певачки, и от поканите, които циркаджиите отправяха към посетителите... Тук беше говорещата глава или глава без тяло, циркът с бълхите, жената-колос, която носи върху гърдите си на една дъска двама мъже, картогледачката, овцата с пет крака, морското чудовище, фокусникът, който вади гълъби от цилиндъра...“

Балкански се почувствува уморен, озърна се и влезе в една от откритите бирарии. До тезгяха дереше гърлото си румънска циганка, като хвърляше страстни гюбеци и се усмихваше с проядените си зъби. Притича келнер и сложи пред новите гости халби бира. Балкански отпи и се намръщи: това беше някакво топло, отвратително питие. Той веднага стана, но Славейков вдигна бастун и очерта кръг, в който сякаш включваше цялата страна:

— Това е България, приятели! — рече той с нескрита горест. — А вие се готвите да ѝ поднесете „Евгени Онегин“... Но и това не е всичко. Елате!

На стотина крачки по-далече се издигаше една очевидно набързоскована яркочервена барака. Над входа висеше креслив плакат, обявяващ, че това е „Американски биоскоп“ и „Френски синематограф“ и че „входът е само за мъже!“, а един добре облечен господин с карирано сако и вече пресипнал глас провъзгласяваше, че това „е най-голямото техническо и артистично чудо на света“ и че „всички мъже над шестнайсет години, тук, господа, могат да се насладят на гледката на полуголите живи красавици на Америка“. Пред касата се виеше дълга опашка, хората се блъскаха, ругаеха, викаха и, когато се сдобиеха с билет, хукваха във вътрешността на бараката, откъдето идваха звуци на две цигулки и кларинет.

Славейков дълго и замислено наблюдаваше тази картина, и накрая изрече не без завист:

— Никога, никога пред моя театър не е имало такава навалица!

— Какво говорите! — засмя се Маестро. — Обикновена панаирджийска атракция, която след някой и друг ден ще се забрави, както се забравят петнайсетметровите опашати чудовища.

Славейков тъжно поклати глава:

— Не, мили ми Свирчо, няма да се забрави! Това свирепо чудовище, колкото и да е късо сега, петнайсет или дваисет метра, ще има да расте и расте, то ще обгърне целия свят и ще глътне в търбуха си всинца ни: театри и концерти, кафе-шантани и циркове... — Замълча и заключи: — Кажете ми, господин Балкански, къде е мястото на вашата опера във всичко това?

Балкански не отвърна нищо — твърде силно впечатление му бе направила разходката из София. Това бе някакво слизание в кръговете на малък ад, което слагаше кръст на всички мечти, поне за близките десет-петнайсет години. Вместо него обаче отговори Маестро. Той произнесе тихо, но ясно, така че въпреки невъобразимата глъч, Славейков да го чуе добре:

— Господин интенданте, можете ли да накарате славея да млъкне?

Интендантът отговори веднага:

— Да! Ако този славей пее с чужд глас!

И в тия думи нямаше и сянка от колебание.

Същата вечер, преди да си легне, Балкански дълго стоя пред зодиачните таблици. И с внезапен и гневен жест, който изненада и самия него, той смъкна пожълтялата вече хартия и я накъса на парчета.

Първата голяма атака на Дружбата завърши с поражение: определената за превземане кота остана недосегаема... Наистина, не е ли време да зареже всичко и да си върви?

Но като си легна и спусна клепащи, намери в себе си Верка, която шеташе наоколо, и заспа усмихнат.

Войната продължаваше.

САШКА И Ю — ПЪРВИ КРЪГ

Никога не бях виждал салона на операта тъй претъпкан. Откриването на конкурса бе привлякло тук не само официалните лица от протоколния списък, редовните меломани, всевъзможните театрални агенти и гости от чужбина, но и цялата консерватория и едва ли не всички музикални училища в София. Страничните пътеки бяха задръстени от правостоящи, стъпалата на балконите — заети от „седящи“ елегантни мъже и жени, зад последните редици клечаха студенти. Спомних си концерта на Ю в Спортната палата... Впрочем, дойдох по-рано с надежда да я срещна, но в навалищата не я зърнах никъде и побързах да си заема мястото, преди да са го окупирали безцеремонните правостоящи. Възможно ли е да не е дошла? Тя бе способна на всичко. А може би нямаше смелост да погледне пеещата Сашка?

Обичах тази турнирна атмосфера, в която се преплитаха симпатии и антипатии, художествени интереси и повърхностни тотовски предвиждания, в която се сблъскваха яростни противници и в която неутрални нямаше, дори в журито... На всичко отгоре обаче тази вечер бях обзет от една допълнителна и непозната досега трескава възбуда, сякаш не на Сашка, а на мен ми предстоеше да се явя на сцената и се хвърля в жестокия и изтощителен бой. Казвам „бой“ с пълното съзнание, че през трите седмици, които щяха да последват, на тази арена щяха да си дадат сражение десетки не много опитни, но навярно талантиливи млади оперни певци от целия свят.

„А ла гер, ком а ла гер“ — би казал капитан Николаев. На тази съвременна благородна „оперна война“ също се отиваше на всеоръжие. Водеше се в три рунда, без милост, без реванш. В първия рунд участваха всички бойци и поради това той бе най-кръвопролитен: на бойното поле оставаха да лежат едва ли не половината от тях. След кратък отдих, през който оръжието се наточваше още по-остро, започваше втората схватка.

За радост на зрителите тя изискваше от участниците повече сили, по-голямо майсторство. Ала и тук, пронизани от противника (и

журито) падаха нови бойци, за да останат накрая само най-добрите, ония, на които предстоеше да се хвърлят в последния рунд. Тази трета схватка бе най-жестока, но и най-красива, и тя излъчваше победителите — няколкото щастливци, които получаваха скъпоценните трофеи, а с тях — славата, договорите, отворените врати на оперните театри от Токио до Ню Йорк... За щастие, тази война имаше приятната особеност, че даже пред победените се откриваха, поради самия факт на участието им в нея, оптимистични шансове.

А Сашка се стремеше към Голямата награда!

Членовете на журито — музикални светила от пет континента — заеха местата си. Стартът бе даден. Войната започна.

Първо пъ една шоколадова кубинка. Тя веднага вдигна мерника толкова високо, че другите, които се явиха след нея, трябваше да положат неимоверни усилия, за да достигнат нивото ѝ. Не всички успяваха и първите жертви вече падаха.

През паузата хукнах из коридорите. Можех, разбира се, да мина зад сцената и потърся Сашка, но не направих това. Търсех Ю... Не много отдавна — а сякаш бе в миналия век и в друг свят! — на онова представление на „Княз Игор“ тя припкаше покрай своя хер Краузе и му правеше мили очи, с надежда да получи ангажимент във „Фридрихщатпаласт“, а аз демонстрирах Сашка... Кой би могъл тогава да предрече днешното ми хамлетовско състояние?

Във фоайето ме спря господин Шапкарев. Черният му старомоден костюм висеше на кокалестото му, прегърбено тяло като торба: някога този виден музиковед е бил пълен...

— Е, Вълков, как ви се струва? — попита той.

— Силно почва — рекох. — Особено кубинката. Отдавна не съм слушал такъв сопран.

— Да, тя е май най-сериозният конкурент на нашата Сашка.

Предизвикваше ли ме? Дълбокомъдрено продумах:

— Сашка има по-хубав глас и по-голяма музикална култура.

— Така е, но страхувам се, че черната е по-темпераментна и, както изглежда, с по-добри актьорски данни. Впрочем, зависи с какво ще излизат в спектаклите на третия кръг.

— Ще стигнат ли до него?

— Сигурен съм в това.

Господин Шапкарев никога не бъркаше в своите музикални оценки. Той обаче допълни:

— Стига Сашка да издържи психически.

Това бе вече упрек. Попитах:

— Как е тя?

— Не много спокойна. След обяд се опита да подремне, не можа...

Това „не можа“ бе отправено пак към мен.

— ... Заведох я при доктор Бонева, но доктор Бонева отказа да ѝ даде успокоително два часа преди прослушването.

Доктор Бонева бе всемогъщата офталмоложка на Операта. Четирийсет години вече тя поддържаше в изправност гласните струни на всички певци от София, пък не само от София. Разправяха, че вършела чудеса в гърлото и носа, че често спасявала цели представления, като възвръщала гласа на отчаяноболна примадона десет минути само преди да излезе на сцената, че лично Германов, който се лекувал при нея, ѝ бил подарил фантастичен уред за инхалации, че в кабинета ѝ тайно се отбивали прочути задгранични певци, за да проверят какъв е утрешният им артистичен ден... Колко истина имаше в тия превърнали се вече в легенда приказки, не зная, но на мен ми бе добре известна любовта на всички певци и певици към нея и тази любов те демонстрираха шумно веднъж в годината, когато се събираха в квартирата ѝ да празнуват рождения ѝ ден и изпяваха в нейна чест едва ли не целия класически оперен репертоар... А сега и Сашка бе попаднала в нейните чародейни ръце...

— Къде е тя? — попитах.

— Горе, в кабинета на доктор Бонева. Нашата докторица умее да успокоява не само с хапове и инжекции.

В този момент към нас налетя пъстро ято от младежи и девойки — класът на Павловски. Той беше сред тях, с риза „жабо“, която подчертаваше още повече женствения му вид. Ю се губеше зад едрите момци. Наобиколиха ме, заговориха един през друг — за конкурса, за себе си, за дискусията във вестника, но до мен не достигаше нищо: аз гледах Ю. Тя не бе вече уплашеното сиво зайче от сутринта, а екстравагантната популярна естрадна певица, която разнасяше из коридорите на конкурентната оперна зала предизвикателните си бедра под тесните панталони.

Усетих върху себе си острите очи на господин Шапкарев, побързах да го представя. Младежите едва-едва докоснаха ръката му: за тях той бе неинтересна вкаменелост от праисторията. За него пък те бяха любопитни представители на някаква нова порода полумаймуни-полухора, мутанти, които нямаха нищо общо с нормалните певци.

— Доведох моите питомци да посъберат малко обща култура — засмя се по бащински Павловски със своите противни глисанди. — Да видят, да чуят, да разберат, че те не са пъпа на света, че има и други важни изкуства.

— Като добър педагог, другарят Павловски обича да ни развежда из музеите — обади се самодоволно един от младежите.

Господин Шапкарев понамести пенснето си и се вгледа отблизо в него: лицето му бе глупаво до повръщане — този наистина се смяташе за пъпа на света.

— Млади момко — каза той, — знайте, че в музеите се съхраняват най-скъпоценните съкровища на нашата грешна земя.

„Пъпът на света“ отвърна с нов бисер, завърза се спор. Ю използва залисията, дръпна ме настрана и усмихната, сякаш ме питаше за хубавото време, прошепна:

— Видя ли я?

— Не. Но била неспокойна. За нея се грижи лекарка.

— Дано не се случи нещо неприятно.

— Дано! Чакай ме на излизане пред главното стълбище!

Ятото отлетя, както и се беше появило — кресливо и весело, а Павловски крачеше сред него с бялото си жабо като квачка сред пилета. Не обичах този човек, а не бе нито глупав, нито лош. Ю се обърна и ми направи муцунка.

— Вълков — заговори тихо господин Шапкарев, — не е моя работа да се бъркам в личния ви живот, но доколкото Сашка ми е като дъщеря, бих искал да ви запитам, какво се е случило между вас двамата?

— Господин Шапкарев, как да ви кажа... — започнах мъчително, но прозвуча спасителният звънец и аз побързах да се отскубна, за втори път през този ден, от неговите неудобни въпроси. — Извинете, трябва да пазя мястото си. Довиждане!

Зад себе си дълго още усещах погледа му на уморен, много видял и много патил човек.

През втората част един по един на сцената се изнизаха руснаци, американци, чехи, испанци, араби, румънци. Пя и онази японка, от която така много се плашеше Сашка. Наистина бе опасна. Но тя не изпълни Чо Чо Сан, а, колкото и да е странно това за тази крехка женица от Токио — Изолда на Вагнер. Тук също се изявяваше онзи феномен, на който бяхме свидетели в спорта: малките уж японки ставаха шампионки по волейбол. Тази дребничка Изолда притежаваше по-мощни гласови данни от която и да е прусачка! Но като че й липсваше трагичният лиризм на този сложен вагнеровски образ. Не можех да си я представя заедно с Тристан в онзи безумен любовен дует от второ действие. Явно бе обаче, че японката ще остане и за втория кръг.

Настъпи нова пауза и тъй като няхах никакво желание да срещна отново господин Шапкарев, сгуших се до страничната врата, която води към сцената. Тук обаче ме спипа Кирилов, класният ръководител на Сашка. Бе нервен и непрекъснато закопчаваше и разкопчаваше сакото си. Започна бързо-бързо:

— Стефчо, здравей! Какво правиш тук? Ах, да, за Сашка! Уж за двайсет и един часа, а на, не сме в състояние да спазим най-елементарен график! Позорна липса на организация! Тия закъснения ме съсипват! Сашка едва се държи. Ако не е доктор Бонева, ще рухне... Искаш ли да я видиш! Ела, ела, тя ще се зарадва!

Той не знаеше!... Но без повече да пита, отвори желязната врата и ме натика вътре.

Стори ми се, че потъвам в заредено с електричество нажежено кълбо, в което безпомощно се мятаха фигури в смокинги и дълги рокли. На сцената акордьор опипваше струните на рояла, ослушвайки се в тихия им звън; чистачка ръсеше въздуха с водни пръски; през отворите на завесата надничаха нетърпеливи певици и си сочеха страшилищата от журито. Златната глава на Сашка я нямаше...

Една силна ръка ме сграбчи за мишницата:

— В-лк-в, здра-ст-!

Това беше спасение:

— О, Виолине, здравей!

Спрях се. Кирилов мигновено ме забрави и се отдалечи, закопчавайки и разкопчавайки сакото си с треперящите си пръсти.

Виолин бе в смокинг — смокингът, с който до неотдавна се бе явявал на тържествени концерти да пее соловата партия на Деветата, и бе по-нервен дори от Кирилов. Той взе да натъртва някакви твърди съгласни, но нищо не схващах — напрегнато се озъртах да не изскочи отнякъде Сашка. Да се върна в салона вече не желяех, пък и да желяех, не можех — прозвъня третият звънец, вратите се заключиха.

Завесата се отвори, конференсието обяви продължението: покрай нас изтича млад мъж. Преди да стъпи на сцената, той се прекръсти три пъти, прошепна някакви молитвени слова и едва тогава застана до рояла. Бе един пълничък италиански баритон, който бравурно атакува арията на Фигаро.

Виолин впи поглед в него и също „запя“ с безгласната си уста — направи го в такъв съвършен синхрон, че замигах: ако звукът не идеше откъм средата на сцената, бих се заклел, че певецът е Виолин.

Измъкнах се на пръсти зад кулисите, оттам побързах за втория етаж, където бе медицинският кабинет. Пред вратата се ослушах: отвътре идваше някакъв старчески, много дрезгав глас, сякаш този, който говореше, беше пред прага да онемее. Беше доктор Бонева с нейния медицински парадокс: тя, която лекуваше най-нежните гласове на певци, не можеше да оправи своя. Тя не беше болна, не, тя чисто и просто говореше много, говореше непрекъснато, а говореше непрекъснато, защото всички с удоволствие слушаха нейните истории, които вадеше от бездънната си торба, любопитни истории за Попов и Сарафов, за Бръмбаров и Золотович, за всички ония знаменитости, които бяха посещавали нейния кабинет и мълчаливо зееха пред нейното огледало... Сега пак говореше, какво — не зная, но думите й сигурно възвръщаха самочувствието на Сашка.

Дойде отзвук от ръкопляскания: италианецът свършваше. Изтичах към сцената. Конференсието съобщаваше:

— Александра Славина, България. Ще изпълни финалната ария на Чо Чо Сан от операта „Мадам Бъттерфлай“ от Пучини.

Най-напред усетих парфюма й (не оня, който й бях подарил!), след това шумоленето на копринената й рокля, накрая, изненадан, внезапно я видях на две крачки от мен, загледана хипнотично в светлото петно на сцената, което я очакваше, за да я сграбчи като примка и я поднесе на двете хиляди жадни очи... Бе бледа, носеше големите очила с черните рогови рамки, но, богове, колко бе красива!

До нея стоеше доктор Бонева, дебела, ниска, добра и спокойна.
Дръпнах се зад суфита, смачкан, сякаш върху мен бе минал
валяк.

Доктор Бонева с необикновена нежност дрезгаво прошепна:
— Хайде, моето момиче! — И я тупна майчински под гърба.

Виолин прокара ласкаво ръце по раменете ѝ и ѝ пошушна нещо в
ухото. Може би ѝ казваше „Дръж се!“ или „Аз съм с тебе!“ или
„Обичам те“?

Аз не ѝ казах нищо, аз се криех като крадец зад суфита.

А тя с разсеяно движение свали очила и ги даде на Виолин. След
това мина напред и застана в белия кръг на прожектора, стройна,
висока, златна — Изолда, каквато се е мяркала във въображението на
Вагнер, когато е писал „Тристан“, и запя онази невъобразимо нежна,
страстна и тъжна прощална ария на изоставената пеперуда, която се
готви да умира.

До мен Виолин също „запя“, леко размахвайки очилата, сякаш
дирижираше себе си и Александра Славина. И отново имах
поразителното усещане, че бисерният сопран излиза от неговата уста.
Бе трогателно. Бе смешно.

*Умри честно, щом не можеш,
честно да живееш ти...*

Салонът бе пропаднал в небитието: никакъв шум, никакво
кашляне, никакво дихание: останала бе само жалбата на Бътерфлай.

*Ти ще узнаеш, че за теб,
за теб, мой бог:
ще умра...*

С риск да бъда забелязан, надникнах към масата на журито: там
никой не драскаше в бележника си, никой не шепнеше в ухото на
съседа си, никой не мърдаше на стола. Всички слушаха и това бе вече
голяма победа. Прозвучаха последните думи:

*О, сбогом, малка любов,
иди, играй си, играй...*

Виолин затвори уста, но продължи да дирижира с очилата, докато роялът замря.

Няколко секунди нямаше нищо, овациите избухнаха, когато тишината стана непоносима. Ръкопляскаха дори зад кулисите, ръкопляскаха опасната японка и шоколадовата кубинка. Не ръкоплясках само аз.

Скрит зад черното платно, мълчаливо наблюдавах Сашка, която едва се поклони, тръгна към нас със стъпка на марионетка и чак когато излезе от сцената, съвсем внезапно, като че се освобождаваше от страшна болка, се отпусна и потъна в прегръдките на Виолин.

И видях още как той я зацелува по бузите, очите, косата, щастлив, по-щастлив от нея, и как накрая се разплака. Доктор Бонева се подхилваше...

Не изтраях, измъкнах се зад кулисите и оттам — към изхода.

Побягнах към дома.

В полунощ дойде Ю. Каза: „Сашка беше бомба!“ и ме прегърна.

ПЕТНАЙСЕТА КАРТИНА СЪС СОЦИАЛИСТИ И АГЕНТИ

В тъмния вход Стьопа едва не се сблъска с Карирания. В първия момент го застреля с най-дяволския си поглед, после го поздрави, като го обля с най-очарователната си усмивка. Агентът се направи на разсеян и се обърна към плаката, който канеше „всички граждани на София да посетят Ючбунарската квартална вечеринка на БРСДП“.

„Защо избират най-тъпите?“ — запита се Стьопа и си спомни Кривоносия в Москва. Този не беше кривонос, не, но в желанието си да мине за пролетарий, бе нахлузил кариран каскет (може би бе вече чел Шерлок Холмс?), поради което всички от градската организация му викаха Карирания. Още тази вечер той щеше да донесе на своето началство, началството — на министъра, а министърът — на Негово височество, че „московският революционер“ отново е посетил клуба на социалистите, където навярно се е срещнал с Димитър Благоев и Георги Кирков.

Може би, Ю, навремето ти си виждала тази скромна двуетажна сграда с протрити дървени стълби и тесни коридори, окичени някога с афиши и портрети на Маркс, Енгелс и Плеханов? Сега на нейно място се издига новият изчислителен център и само мраморната плочка край вратата напомня, че тук някога е бил клубът на БРСДП. Но ти едва ли си и обърнала внимание, ти не се интересуваши от това минало...

В оня утринен час движението тук беше слабо — в клуба ставаше шумно късно следобед, когато работниците и занаятчиите идваха да се съвещават за утрешната стачка, да прочетат нови вестници или просто да си побъбрят за политика. Стьопа нарочно бе избрал този час на деня, за да може по-спокойно да води своя важен разговор.

Благоев с удоволствие приемаше Стьопа, не само защото високо го ценеше като човек и певец, но и защото виждаше в негово лице един пряк източник на сведения за събитията, които се развиваха в Русия през последните години. Стьопа му бе разказал всичко за бурните месеци на деветстотин и петата, бе му описал подробно своето лично участие в

тях, включително дръзката кражба на тулските карабини и лудешкото бягство от Большой театър. После Благоев поиска от Стъопа да му говори за Петроград: още ли е тъй мрачно красив като в ония далечни години, когато сам той, млад студент, е издавал онова вестниче „Рабочий“? Стъопа, който не по-малко от Благоев обичаше този град, не се скъпеше на краски, а веднъж дори, по молба на Кирков, изпя оня декабристки романс: „Ах, тошно мне в родной стороне“. Дядо беше във възторг. От този ден Стъопа влезе в техния приятелски кръг, макар че единият бе Дядо, другият — Майстора, а той само някой си Стъопа Вълков, певец без работа, руски революционер, който се опитва да създаде оперна трупa...

В малката, наблъскана с три маси и безброй столове стая, той завари двамата да разглеждат новоизлезлия брой на „Работнически вестник“.

— А, Стъопа! — възкликна Кирков. — Влизай, влизай! Днес пак имам нещо за вас. Салонът на „Славянска беседа“ ви е отказан за втори път и този път лично от Интенданта, а?

— Уви, така е — въздъхна Стъопа и се здрависа с тях.

Кирков разгърна вестника и показа антрефилето. Очите му лукаво блещукаха зад пенснето. Той говореше живо и весело, сякаш във всяка негова дума се криеше остроумен подтекст и, често, с привичен жест, осукваше тънките остриета на мустаците си.

Дядо пък, макар и само петдесетгодишен, с патриархалната си брада, разкошна артистична грива и очи на мъдрец, вече отговаряше на прозвището, с което така любовно го бе удостоил народът. Бе бавен, дори стеснителен и изговаряше изреченията с премислена отмереност — нито едно негово слово не бе случайно.

Стъопа прочете няколкото оскъдни редове, които Батов бе пуснал във вестника, и по искане на Благоев разказа за срещата на Балкански и Маестро с Интенданта. Разходката из София, в която Славейков бе потърсил аргументи в полза на своя отказ, доведе Кирков до възторг.

— Умник е този поет, честно слово! — провикна се той. — Наистина, няма по-солидно отрицание на вашата опера от образа на днешна София. Ако на мен бе възложено да ви отказвам салон или пари, навярно бих ви показал същите картинки, като бих добавил още и зверилника.

— Зверилника? — попита Стъопа.

— Парламентът, де.

— Стъопа, не му обръщай внимание — меко забеляза Благоев. — Майстора е враг на нашата прекраснейша красавица София. Той би искал първата българска опера да бъде основана в Плевен:

— Защо тъкмо в Плевен?

— Защото е роден там.

— А защо не? — засмя се Майстора. — Опера можем да открием дори в Стара Загора. Или в Търново. Те поне са чисти градове. София стана свърталище на политически бандитизъм и духовна поквара. Кой ще ти гледа тук опера? Фердинанд ли? Неговите неграмотни мекерета? Или сопаджиите, които само това и чакат, за да се развилнеят?

— Хайде, хайде, Майсторе! — прекъсна го Благоев. — Да говорим сериозно. Кажи, Стъопа, какво те води насам толкова рано?

Стъопа бе приготвил цяло слово, но сега само каза:

— Другари, ние в Дружбата решихме на войната да отговорим с война.

— Най-послед! — рече Благоев. — Още от самото начало вие трябваше да проумеете, че властта не дава нищо даром и без борба.

— А новият театър?

— Новият театър, драги, князът си го строи, за да може по-често да се показва пред „своя“ народ. Чистейша демагогия. Впрочем, за да разбереш истинската стойност на „културната“ щедрост на властта, знай, че ако за Народния театър са похарчени милион и половина, то за дворци на княза са прахосани четири милиона.

— Боже мой! — изпъшка Стъопа. — А ние просим някакви си стотина хиляди...

Майстора енергично засука мустак:

— Стъопа, недей да хленчиш, никак не ти прилича. По-добре обясни как смятате да водите вашата война.

— Ох, първата битка загубихме вчера. Славейков ни нанесе съкрушителен удар. Но нямаме намерение да клекнем. Имаме изработен цял генералщабен план. Бой по всички фронтове. В България, в Русия, в Германия... в София, в провинцията, в кръчмите, в заложените къщи, в парламента...

— Ехе! — възкликна Кирков.

— Да, в парламента също. Решихме да поискаме от него пари.

— Тъй! И кой конкретно ще стори това?

— Вие — отвърна кратко Стъопа. — Искам да кажа — депутатите-социалдемократи.

— А знаеш ли ти, че ние в Зверилника сме шепа хора?

— Ще помогнат и други. Гюлев обеща да ни...

— Гюлев, Гюлев! — раздразнено го прекъсна Майстора. — Един буржоазен интелегент, който вместо да си стои здраво на земята, гони михаля по звездите.

— Майсторе! — сгълча го дружелюбно Дядо, — забравяш, че Гюлев ни е роднина.

— О, извинявай, Стъопа, забравих! — отвърна извънредно сериозно Кирков, но очите му весело искряха. — Е, Дядо, какво ще кажеш? Да се включим ли и ние във войната?

— Ние отдавна воюваме на тяхна страна.

— Не във вестника, а там... В зверилника.

Дядо позаглади брада и кимна:

— Защо не?

— И кой пръв ще изреве? — попита Майстора.

— Ти, разбира се — каза Благоев и обясни на Стъопа: — Майстора е бир парче поет. Знаеш ли неговата „Дружна песен“? „Дружна песен нек да екне, песен, песен на труда...“ Освен това той си ни е главният оратор в парламента. Да не му паднеш само на мушката! И ако той не успее да отскубне, средства за вашата опера, значи никой няма да успее.

— Слушай, Стъопа! — рече пак много сериозно Кирков, но очите му заискряха още по-весело. — Защо не почакаш да вземем най-напред властта? Тогава хем не една, а пет опери ще ви направим. И една в Плевен...

— И кога смятате да вземем властта? — попита Стъопа, влизайки в играта на Майстора.

Майстора носталгично въздъхна:

— Е, както вървят нещата, да речем... до две-три години...

— Късно е за нас — отсече Стъопа.

Дядо избухна в смях:

— Гледай го ти, нетърпеливия! Две-три години му били много! А ние ще рипаме от кеф, ако това стане до двайсет-трийсет години.

— Добре — рече Кирков, — щом като толкова бързате, ще пренесем войната и в зверилника. Но... услуга за услуга. В зверилника

с въпроса ще се заема лично аз. В замяна на това, Стьопа, искам нещо от тебе. Не, не да водиш стачна манифестация, макар че и това би ти прилягало. Искам само да попееш на наша вечеринка. Например в събота вечер, в Ючбунар.

Стьопа дълго мълча. Наистина, в Русия често бе излизал пред студентски и работнически сбирки, бе пял романси и затворнически жалби, но да пее тук, в някакъв си забутан Ючбунар, не бе и мислил дори.

— Имате ли пиано? — попита той.

— Къде ти пиано в Ючбунар! — прихна Майстора. — С китара. Или мандолина. От дружеството на бръснарите. Какво ще изпълниш?

— Ами... Серенадата на Мефисто? Или „Дванайсетте разбойника“?

— И една народна песен. Знаеш ли някоя?

Стьопа кимна, а Благоев със загадъчна усмивка добави:

— Харашо! Но, предупреждавам те, може да се случи да се сблъскаме с непредвидени неприятности.

Стьопа се поучуди на предупреждението, не го разбра и небрежно махна с ръка: ще се справя!

Благоев бащински го потупа по коляното. Той бе по-скоро дребен, но брадата му придаваше внушителна монументалност, а наситеният поглед и огромно чело — покоряваща сила на пророк.

— Ето че те хванахме в мрежата си, Стюпушка. Ние ще режем, в зверилника, ти ще пееш по вечеринките, па ще видим кой ще има по-голям успех.

— И още нещо, другари — каза Стьопа и извади от джоба си дебело снопче. Бяха стоте листчета на Балкански.

Ю, тук разговорът ще продължи още дълго време. Ще се разискват мислите, които Майстора ще трябва да развие в парламента, ще се обсъди и възможността за бързо издаване брошурата на Балкански. Ето защо да се прехвърлим в дома на Гюлеви, където Балкански и Вера репетира.

Концертите им, които според плана представляваха съществен източник на средства, бяха вече обявени и Славянския славей и неговата акомпанияторка бързаха. В този момент те внимателно отстраняваха последните грапавинки на една песничка, която поизмъчи Балкански поради неопределения ѝ национален и жанров

характер. Тя бе нещо средно между весел френски шансон, игриво циганско маане и български градски напев и започваше с думите:

*Верка немам, нищо немам,
сиромаш, сиромаш...*

Тази песничка за сиромаша бе много популярна, беше кажи-речи шлагер, изпълняваше се по вечеринки, кафе-шантани и кръчми, и Балкански я готвеше като сладкишче за бисирани. Колкото и да бе неприятно, програмата на предстоящите концерти имаше не толкова естетически, колкото финансови цели.

Балкански се бе пооправил от дрезгавините в гласа и в присъствието на Вера полагаше какви ли не усилия да си придаде оня блясък, който бе имал преди години — о, толкова отдавна, толкова отдавна! — в Мариинския театър, в Большой... Той изпя последния куплет и се послуша в затихващото пиано.

— Мисля, че е вече отлично — рече Вера.

Откъм кухнята долиташе тракането на съдове: тази вечер Гюлева отново се готвеше да нахрани Дванайсетте разбойника.

— Да — отвърна той, — не е лошо.

И тъй като не знаеше какво да каже по-нататък, дръпна един стол и седна до нея, уж да види нотите, а всъщност да вдъхне тъй познатия вече чисто неин аромат на розов цвят. Без да откъсва поглед от листовите, той прошепна:

— Верка, мога ли да ви запитам нещо? Нещо нескромно?

Тя кимна, също тъй загледана в белия лист: може би бе дошло времето на Въпроса? И на Признанието? Откога го чакаше тя!

— Верка, защо вие, такава културна, талантлива... мм... прелестна жена, сте сама?... Имам предвид... защо сте без семейство?

Тя прокара ръка по клавиатурата на рояла, която издрънча недоволено, и отговори:

— Попречи ми това... Представете си, Костя, след като завърших Виенската консерватория и се върнах у дома, никой не ме искаше... Не, не бях грозна... нито кривокрака, нито дебела. Но кой уважаващ себе си мъж у нас ще се свърже с жена, която по цял ден блъска пианото? Макар че... — Тя се оживи, отклони очи от нотите и го

погледна: — Макар че аз отлично готвя! И шия! И умея да бродирам! Честно слово!

Тия думи бяха изречени с такава самоуверена детска непосредственост, че Балкански неволно се засмя:

— А борш умеете ли да правите? — попита той. — Толкова съм изгладнял за руски борш!

— Със зеле? Ще се опитам — отвърна тя смело и продължи още по-смело: — Но вие, Костя, *вие* защо сте сам? В Русия има толкова хубави жени! Пък и в Париж...

Горчива усмивка поизкриви устните му:

— Хм... Ами че, дорогая моя, на мен също ми попречи *това*, да! — Той прокара ръка по клавиатурата, този път от горе на долу. Басите дълго бумтяха. — Отначало бях млад, неизвестен певец, беден, ох, колко беден! Как ще вземеш жена? За да гладува с тебе ли? После, когато животът се поотприщи пред мен започнаха безспирните скитания. В Русия, в Европа... О, не мога да кажа, че нямаше подходящи кандидатки, не, имаше ги всякакви: ученички, колежки, поклоннички, много поклоннички, но, разбирате ли, никога не съм имал прилично жилище, все в хотели или временни стаи, все забързан на репетиции, концерти, представления... И, както се казва, едно хубаво утро осъмнах сам-самичък със своите песни и своите петдесет години! Невероятно, да? Прощумя животът покрай мен... отлетя... — Помълча и носталгично добави: — Без близко сърце... без любов... Останах си, както се пее в нашата песничка, „сиромас, сиромас“... — И понеже усети, че изпада в не твърде мъжествено настроение, рязко, за втори път, плъзна юмрук по клавишите до последното „ла“, което остана да виси като ранена лястовичка над петолинието, докато не вдигна крак от педала. Сетне скочи от стола, грабна покривката от масата, наметна я на раменете си, позаглади коса и като запляска ритмично с ръце и заклати комично големия си корем, запя с всички сили:

*Верка немам, нищо немам,
сиромас, сиромас...*

В кухнята Гюлева се послуша и поклати съчувствено глава: какво става с нашия Костя? Отново ще пресипне и то тъкмо в навечерието на концертите!

Но Костя пет пари не даваше за концертите. Той пееше, човекът, пееше до пресипване и хвърляше гюбеци като Кева с дайрето, а Верка се превиваше от смях...

САШКА, Ю И ЖУРИТО ПРЕД ВТОРИЯ КРЪГ

Статията за първия кръг написах с цялото хладнокръвие, на което бях способен. Постарах се да бъда в най-висша степен обективен, изтъкнах благородните цели на конкурса, не забравих да поразкритикувам организацията на прослушванията, похвалих поведението на публиката, която „за кой ли път вече проявява своята музикална компетентност“ и се спрях подробно на първите резултати. Акцентирах успехите на кубинката и японката, като посочих липсата на достатъчна музикалност у първата и известна липса на артистичност у втората. Накрая, напълно съзнателно, но без да си кривя душата, дебело подчертах голямата сполука на Александра Славина, „която показва изключителни гласови данни, солидна музикална култура и огромен емоционален заряд, и която безусловно заслужава да стигне безпрепятствено до третия кръг“. И още: „Александра Славина е от оная благословена и голяма кохорта наши певци, които, подобно на Гяуров, Борис Христов и Кабаиванска, поемат щафетата от наследниците на първите пионери на Оперната дружба, за да я понесат нататък и я предадат още по-светла на поколенията, като символ на духовната мощ на българския народ.“

Последните високопарни думи бяха чужди на моя вестникарски стил, но ги оставих, защото, пишейки ги, виждах пред себе си не хилядите читатели, а Сашка, Сашка, която, както узнах, след първото прослушване получила от доктор Бонева порядъчна доза успокоително и спала петнайсет часа. Надявах се, че тя ще прочете тия редове и че те ще допринесат за нейното съвземане: предстоеше втори тур. Съзнавах, че те бяха твърде евтино утешение след мъката, която ѝ бях причинил, но бях сигурен, че по-нататък ще имам случай да бъда по-щедър.

В последна сметка обаче, изглежда, че тази статия беше по-скоро предназначена за успокояване на моята не съвсем чиста съвест.

Както и очаквах, общественият отзвук от съчинението ми беше съдържано-положителен. В недългата си журналистическа практика съм установил, че един художествен факт — представление, филм, концерт или книга — предизвиква негодувание, било когато той

получи погрешна, несвързана с обективните му стойности, а внушена от други фактори оценка, било когато по една или друга причина се премълчи. Справедливата оценка неизбежно се превръща в изразител на преобладаващото обществено мнение и обезсилва грубите прояви на недоволство. Така и сега: в редакцията се получиха неизбежните писма и още толкова телефонни обаждания. Повечето от тях одобряваха моите формулировки и ме подканваха да подкрепям „и по-нататък нашата млада представителка Александра Славина, която заслужава да стигне до най-високия пиедестал на това голямо международно музикално състезание“. Други обаче, единици, не забравиха отмъстително да ми напомнят репортажа за естрадния концерт и „венцехваленията за Юлия Данаилова, наречена Ю“ и злорадо питаха кога съм бил по-искрен — тогава или сега. И „не е ли време другарят Стефан Вълков да изясни най-последно своите естетически позиции? Или трябва да му помогнем?“

Ох, да бяха ми помогнали поне да си изясня своите сърдечни позиции!

Както и да е, не бях недоволен от обществената реакция, очаквах да чуя мненията, на които особено много държах.

Сашка не даде знак за живот. Затова пък един след друг ми позвъниха Кирилов, заместник-ректорът на консерваторията, професори и преподаватели, и всички ме поздравяваха за „хубавите и справедливи думи“. Позвъни и Павловски с мазния си глас и без всякакво подмазване ми заяви, че със статията си съм бил дал нов пример „за градивна музикална критика“. Този човек започваше да ми харесва...

Ударът дойде от най-неочаквана посока. Впрочем не, той дойде от най-нормалната посока, но аз бях глупав и неопитен, и далече още не подозирах какво се разиграва зад дълбоките кулиси на всевъзможните конкурси, фестивали и прегледи. На третия ден след излизането на статията в редакционния кабинет ми се обади човекът от пропуска и съобщи, че „тук има някакви брадати, от ония, дето ходят със закърпени панталони и дълги коси. Казват, че било много важно.“ Нека се качат!

Почукването на вратата беше агресивно, а когато тя се отвори, разбрах, че ми предстоят неприятности. Действително посетителите бяха в най-модерни закърпени джинсове, ала не всички бяха брадати:

сред тях имаше една миловидна девойка, която войнствено олюляваше огромните си златни обеци. Едно от момчетата, русо и синеоко, ми се стори познато. Последен влезе един едър къдрав момък, мязаше на Фидел Кастро. Той явно съзнаваше приликата и я подчертаваше още повече с прическата си.

Поканих ги да седнат, попитах с какво мога да им бъда полезен. Синеокият извади от джоба си вестника и показа моята статия, върху която беше изписана с червен флумастер голяма въпросителна.

— Вие ли сте авторът на тази рецензия? — попита той със силен испански акцент и красив, явно школуван тенор. Да, разбира се, това момче беше студент в Консерваторията, срещал го бях в коридорите ѝ.

Кимнах. Синеокото продължи:

— Ние сме делегация на кубинското студентско землячество, но можете да не се съмнявате, че представляваме цяла социалистическа Куба.

Това момче не си поплюваше!

Другите усърдно закимаха, а гигантът с осанката на Фидел поизпъчи мощните си гърди. По всяка вероятност той беше студент във ВИФ, клас по бокс, тежка категория... Колегите ми в стаята наостриха уши. Що ли ми трябваше да се залавям с този проклет занаят?

Синеокото се опита да придаде на лиричния си тенор драматични интонации:

— Другарю Вълков — рече той, — ние дойдохме тук, за да изразим решителния си протест по повод недопустимата ви намеса във вътрешните работи на Конкурса за млади оперни певци, който се провежда тия дни в столицата под почетната егида на Комитета...

— Какво имате предвид? — зададох излишния въпрос.

Синеокото не успя да отговори — прекъсна го девойката. Тя имаше хубав алт — навярно също беше студентка по пеене у нас, но отскоро, тъй като заговори на неописуем български език:

— Вие пише, че наш кубинска певиц Анита Перес но канта с музикална култур! Вие лъже! Вие срамота!

— Моля ви се — възразих аз, — като журналист аз имам право да...

Не се доизрекох: гостите ми наскачаха и започнаха да ме уверяват на български, на испански, на българо-испански, че най-

голямата певица на света е само Анита Перес и никой друг, и че аз съм длъжен още тозчас да публикувам опровержение на невярната си оценка за нея, а утре да напиша друга, обективна рецензия. Не мръдна само гигантът и тази неподвижност ме плашеше повече от словесната шумотевица на другарите му.

Колегите ми слушаха и злорадо се подхилваха.

— Другари — казах, — моля ви се, успокойте се. Вие знаете, че предстои втори кръг и аз съм уверен, че Анита Перес ще преодолее своите психически колебания, които очевидно се дължат на съвсем естественото за всеки млад певец сценично напрежение.

Това пресече крясъците. Мургавата попита:

— Вие ще пишете пак?

— Навярно — отвърнах. Не се засмях: гигантът се изправи и размърда огромните си бицепси.

Вътрешна информация стискаше устни с длани. Мургавата продължи:

— И ще пишете за наш Анита Перес, че най-добър певица?

Синеокото усети грешката, защото бързо подхвърли:

— Другарят Стефан Вълков е честен социалистически критик и ние сме уверени, че в другите си материали за конкурса ще поправи първата си грешка и няма повече да налива вода в мелницата на империалистическата пропаганда, която има за цел да разединява прогресивните сили на културата...

— Да, разбира се — измънках: гигантът пристъпи към мен. Аз благодарно се отдръпнах към стената. Колегите се готвеха да се притичат на помощ. Но той най-неочаквано протегна към мен широката си лапа, а устните му се поизкривиха във виновна детска усмивка:

— О, грасиа! — рече той нежно. — Мерси!

— За нищо — казах и усетих около десницата си неговото менгеме. — За нищо! — повторих много убедено.

След това синеокото заяви, че не бива повече да задържа един толкова зает журналист и те се изнизаха навън. Преди да излезе, мургавата със златните обеци поверително прошепна:

— Аз казвам Валерия Санчес, втора семестра по пеене.

А гигантът побърза да добави, като показва ослепително бели зъби:

— Аз — Хосе Доминго и уча за хирург. Адюос!

Колегите ми си умряха от смях, а Вътрешна информация се провикна.

— Да живеят новите кубински съюзници на Стефан Вълков!

Вторият удар се появи в униформата на куриера на хотел „Плиска“, който ми връчи малък пакет.

— Внимавай! — предупреди ме злокобно Вътрешна информация. — Да няма взрив. Може да е от Алфатах, загдето не си писал добра дума за арабина!

Отворих пакета. Вътре имаше един луксозен плик и една луксозна кутия. В кутията имаше един миниатюрен касетен радиоманетофон, последна дума на японската техника. В луксозния плик пък имаше писмо със златен адрес на японски и английски. Английски разбирах и прочетох, че подателят е „Всеяпонската агенция за музикални спектакли Еди-кой си“. По-надолу на изящен английски ми се съобщаваше, че представителят на агенцията, господин Еди-кой си, който пребивава в прекрасна София, има великото удовлетворение да ми предложи този скромнен дар, заедно с отличните почитания на част от японската делегация, като се надява, че господин Стефан Вълков и по-нататък ще остане верен приятел на японското певческо изкуство...

— Стефчо! — ухили се Вътрешна информация. — Ако напишеш още две-три положителни приказки за японката, току-виж сме се снабдили и с голям електронноизчислителен мозък.

— Да! — изсъсках свирепо. — Ти имаш нужда от такъв мозък.

Оставих му подаръка и се магнах.

На градинската скамейка пред дома ме чакаше третият удар: господин Шапкарев. Изглеждаше угрижен, пергаментовото му лице бе по-жълто от когато и да било.

— Трябва да поговоря с вас, Вълков — каза той.

Въведох го в кабинета на Дед. Не беше идвал тук от деня на погребението и сега дълго стоя пред афишите и портретите, замислен, тъжен: навярно си мислеше, че след Дед идва и неговият ред. Най-после свали шапка и откри яйцевидната си глава.

— Стефане — започна той, — голяма пакост си натворил. — Никога не бе ми викал Стефане, винаги само Вълков: очевидно работата беше сериозна.

— На кого, господин Шапкарев? — попитах, недоумявайки, като сдържах обзелата ме внезапно паника: каква ли неприятност още ще се стовари на главата ми?

— На Сашка — поясни той унило. — Пък и не само на нея.

— Не ви разбирам, господин Шапкарев. С какво съм й причинил тази пакост?

— С вашата статия.

— С моята статия? — повторих поуспокоен. — Статията ми е обективна, а към Сашка — съвсем благосклонна.

— Именно, именно! Толкова благосклонна, че предизвикахте недоволство сред редица чужди членове на журито.

— Невероятно! — изрекох неволно любимата дума на Балкански.

— Какво невероятно има в това? — раздразнено отвърна той, свали пенснето си и започна нервно да го бърше. — Ти не си от вчера в музиката и знаеш колко са чувствителни музикантите и колко сложно се преплитат интересите в разните журита и комисии. Помислете само: авторитетният печатен орган на Комитета, който организира конкурса, излиза с явно тенденциозна статия в полза на български представител, с очевидното намерение да повлияе на общественото мнение и на решението на журито. Някои делегации само това и чакат. Първи надават вой китайците, заплашват с оттегляне, скандалът е във въздуха...

Спомних си брататия хирург с боксьорските юмруци, спомних си касетника с луксозното писъмце на японците.

— Накрая — продължи господин Шапкарев, — журито започва да обсъжда въпроса да вземе ли колективно отношение към статията или всичко да си остане сред четирите стени на заседателната зала. Дано не се стигне до публикуване, защото тогава става съвсем лошо не само за тебе, но и за Сашка.

— Глупости! — завиках невъздържано. — Глупости! Отде накъде и Сашка. Ако има някакъв виновен в тази история, то това съм аз, само аз! Но, позволете, господин Шапкарев, къде е и моята страшна вина? Нима всичко, което съм написал за Сашка, не отговаря на чистата истина? Нима тя не се представи най-добре от всички? Нима тя не е наследник на ония от Дружбата? На Дед, на Балкански, на баба Елена?

Господин Шапкарев уморено прокара ръка по съсухреното си лице:

— Ох, Стефане, млад си ти още, млад! И бързаш като... като дядо си, мир на праха му! И той беше такъв, все припрян, горещ, ентусиаст. И драка!

Спомних си разбитите вежди на Батов, и Дед, който пееше над него Арията на клеветата, и също се усмигнах.

— Нищо смешно няма в това! — разсърди се отново господин Шапкарев. — Кога най-после ще се научиш да не се увличаш? Най-напред надраска онова недомислие за естрадните кокони, сега пък дереш гърлото си за Сашка... — Бързо утихна и почти поверително добави: — Макар че аз също бих се подписал под твоята статия... Но ти трябва да разбереш, че като организатори на конкурса ние сме длъжни да спазваме елементарна етика.

— Дори с цената на премълчаване успехите на нашите?

— Но не с цената на хвърлени на игрището бутилки, които нараняват както „вашите“, така и „нашите“... Гледам аз по телевизията мачове, макар че съм с единия крак в гроба: контестация и готово! И преиграване мача на неутрален терен. А. тук няма преиграване. Изгонят ли Сашка — край!

Въздъхнах шумно с издути бузи: наистина, защо ли съм се заловил за този занаят!

— Ще пийнете ли нещо? — попитах.

— Имаш ли сливова? — попита той несмело, с очевидната надежда, че ще кажа „не“. Но аз имах сливова...

С треперяща ръка, деликатно, без да сърба, той изпи една след друга две чашки и тутакси жълтото му лице порозовя. Прокара поглед по афишите и почти сърдито издекламира:

— Ето, Стефане, това бяха хора! Железни хора! От нищо не се плашеха. Войни водеха, пердашеха се с юмруци и тояги, театри щурмуваха... — Изпи още една чашка. Лицето му се зачерви още повече — никога не бях го виждал така възбуден. — Велики, да, велики бяха те! А сега сте се навъдили едни кекави, при първото докосване изпадате в истерия.

— Сашка ли? — промърморих аз.

— Сашка, да, Сашка! — завика той все по-сърдито и си наля четвърта чашка. — Наздраве!

— Какво й стана?

— Превземки! И ако продължи така, няма да бъде в състояние да се яви на втория кръг... — Въздъхна сърцераздирателно и вече пиянски се разнежи: — Сашка е златен човек и голяма певица, много голяма! Слушай ме ти, аз зная какво говоря! Ей като тия е тя! Правилно писа ти: от Голямата Кохорта! Но нервите й са тънички. Като прочете своята статия, нахъса вестника на парчета, разкрещя се, че не ще своята помощ, ти да си си гледал естрадните пачаври.

— Така ли каза? Пачаври?

— По-лоша дума каза. Наложих се да я откараме с колата на Мирослав при доктор Бонева.

Не знаех какво да кажа по-нататък. И взех, че напълних една водна чаша със сливова и я обърнах на един дъх. Веднага се почувствувах по-смел.

— И какво сега? — ревах злобно аз. — Да не пиша вече, така ли?

— Как няма да пишеш! — рева по-злобно той. — Ще пишеш, нали това ти е работа. Дядо ти Стъопа, мир на праха му, никога нямаше да зададе такъв въпрос, а щеше да грабне бастуна. Ще пишеш, но няма да се увличаш... поне докато обявят победителите. После хвали Сашка, колкото си щеш...

Внезапно той се сгърчи като ударен с юмрук под диафрагмата; розовинката на лицето му изчезна, черепът му побеля.

— Язвата! — изпъшка той. — Не биваше да пия... Но тъй отдавна... тъй отдавна не съм вкусвал сливова... Поизправи се, задиша дълбоко, подтисквайки болката. — А ти не ме гледай такъв! Колко бърчи сме изпразнили с дядо ти! Голям пияч беше той, лека му пръст! Като сибиряците. Никой не можеше да му устои... Имаш ли сода?

Изгълта содата, дълго време седя неподвижен с полузатворени очи, аз пък глътнах още една водна чаша сливова. Той се поизправи:

— Е, трябва да вървя, да разбера какво са решили там за Сашка...

— Ще извикам такси.

— Остави! Нека се пораздвижа малко... А ти я карай умната! И знай — Сашка е златен човек.

— Златен е — казах и пресуших окончателно бутилката.

Едва дочаках той да се отдалечи по алеята и хукнах към доктор Бонева.

ШЕСТНАЙСЕТА КАРТИНА С ПЕСНИ И ТОЯГИ

Ю, преди да влезем в откритата градинска бирария, прочети плаката пред входа:

„ЮЧБУНАРСКАТА КВАРТАЛНА ОРГАНИЗАЦИЯ НА БРСДП ВИ КАНИ НА ВЕЧЕРНО
ГРАДИНСКО УВЕСЕЛЕНИЕ С РЕФЕРАТ ЗА МЕЖДУНАРОДНОТО ПОЛОЖЕНИЕ И
ЛИТЕРАТУРНО-МУЗИКАЛНА И ГИМНАСТИЧЕСКА ЧАСТ.

Участвуват танцовата трупа «Средец», гимнастическото дружество «Славия», мандолинният оркестър на бръснаро-фризьорското дружество, видни художници и други.

Ще пее Стефан Вълков, прочут бас от многобройни руски оперни театри.

Ще се разиграе томбола с големи печалби.

Приходът е за бездомниците.“

Вътре всичко е готово за увеселението: масите и столовете са прибрани встрани, между дърветата висят ярки петромаксови лампи, зад подиума се мярка лирична гора със сърнички.

И вече приижда публиката — работници, занаятчии, чиновници — всички със семействата си, всички празнично облечени, с червени карамфили на реверите. И вече летят серпантини, с които нетърпеливите деца замерват какичките.

Зад гората със сърничките се събират участниците в програмата: борците с юнашки мустаци и плътни трика, гимнастиците с дълги до колене гащи, девиси в народни носии, бръснарите със своите мандолини...

Охо! Забелязваш ли тъмните сенки, които се въртят навън край храстите? За съжаление, никой друг не ги е видял, охраната дори ги е пропуснала, заляпана в хубавите моми. А би трябвало да внимава, би трябвало...

Ето и нашия Стъопа — небрежно-елегантен в червената си юговска риза и дяволски привлекателен с черната си коса, която се впива клинообразно във високото чело над орловия нос. Около него се въртят народните певици и го зяпат: та това е прочутият бас от „многобройните руски оперни театри“, който тази вечер ще пее заедно с тях в полза на бездомниците, а за него се разправят какви ли не чудесии, о, не легенди, а истински, честна дума! Например че в Москва се сражавал на барикадите, че задигал от военните складове бомби, с които едва не утрепал тамошния деспот; че тук пък изпотрошил кокалите на един вестникар, дето си позволил да оклевети някаква Дружба и от тогава никой не смее да го докосне дори; че сега създава в София нов театър и затова търси под дърво и камък артисти и артистки, дето да умеят не само да играят, но и да пеят и танцуват едновременно. И божичко, колко е хубав!

— А вярно ли е, че ще приемате и жени? — попита Цвета, свежа като майско цвете, бяла и червена, тънкокръста и дългокрака красавица, облечена в извезан със злато и сребро сукман.

— Разбира се! — потвърди той. — Без жени опери няма. Както в живота. Може ли живот без жени?

— И през цялото време ли се пее? — обади се едно китно девойче с шарени чорапи и меки цървули.

— Кажи-речи. Ходила ли си на театър?

— Уха, два пъти даже. Веднъж гледах „Иванко“ и веднъж една друга пиеса, ама съм забравила името ѝ. Беше много тъжна.

— Е, добре, на опера е също като на театър, само че артистите вместо да си говорят едни-други, пеят. Например, има една опера, „Кармен“ се казва. Тореадорът, дето убива бикове...

— Защо ги убива? — попита дребосъчето с шарените чорапи.

— Ами... ей тъй, има една такава игра в Испания...

— Хубава игра! — възмути се то. — Да се убиват бикове. Нали са нужни за разплод!

— Както и да е... — продължи търпеливо Стъопа. — Та този тореадор пита една мома, Кармен се казва тя, дали го обича, но не пита както на театър с обикновени думи: „Кармен, обичаш ли ме?“, ами пее ей така:

*Кажу, о Кармен, любиш ли ме ти,
кажу, кажу, не ме лъжи...*

Стъопа едва-едва пусна глас, но момичетата зинаха.

— И как отговаря Кармен? — попита Цвета.

— Горедолу така... — Той грабна забрадката на Цвета, навързая на главата си, показва бялото на очите и фалцетно запя:

*Не любиш ме ти, но аз те любя,
и щом те любя, о, тогава внимавай...*

Момичетата се разписаха възторжено и изръкопляскаха, дребосъчето по детски заподскача с цървулките си. Зъбите на Цвета бяха равни и ослепително бели под червените устни и предизвикваха желание за целувка. Стъопа я стрелна с най-покоряващия си поглед и ѝ върна забрадката.

— Божичко, колко е интересно! — въздъхна тя носталгично. — А дали аз ще мога да играя в опера?

— Цвето — каза той, като развя щедро бухналите ръкави на ризата си, — ти си хубава, имаш прекрасен глас и мисля, че ще те приемем веднага. Вас също! — побърза да добави той, като се обърна към другите девойки. — Само че най-напред ще трябва да ви поизпитаме малко... Тъкмо вдругиден имаме прослушване.

— Ами татко? — попита Цвета загрижено.

— Какво — татко?

— Ще разреши ли?

— Има си хас да не разреши!

— Охо, не го познавате вие!

— Бъди спокойна, с него ще поговоря аз. Тук ли е той?

Цвета посочи с очи една странична скамейка, където седеше един едър, представителен шейсетгодишен мъж с калпак, големи мустаци и дебел чепат бастун. Той, Ю, беше известна фигура в София. Не беше беден, но членуваше в Социалистическата партия; въртеше търговия с платове, но не забравяше селския си бит; бе участвувал в

освободителните борби, поради което му викаха бай Васил Възрожденеца, но се придържаше към най-консервативни патриархални традиции.

Стьопа реши да атакува веднага. Последван от Цвета, той се приближи до него, подаде му ръка и се представи. На бай Васил името му не направи никакво впечатление — очевидно го чуваше за първи път.

— Другарю бай Васил — започна с интимна тържественост Стьопа, — вашата дъщеря има великолепен глас.

— От майка ѝ е, бог да я прости. Какво ще обичате, ваша милост?

— Другарю бай Васил, искам да ви помоля да разрешите на вашата дъщеря да се яви на едно прослушване, което ние правим...

— Кой сте тия „вие“? — попита бай Васил, като недоверчиво вдигна вежди.

— Ние сме от Дружбата.

— Социалистическата ли?

— Разбира се! — отвърна Стьопа, без да му мигне окото и развя червени ръкави.

— Хор ли ще правите?

— Такова нещо...

— Добре, разрешавам, само че отива и се връща без бавене. И само денем! А дали ще остане там, ще видим по-нататък.

— Благодаря ви, другаря бай Васил! — рече достолепно Стьопа и се оттегли.

Мнителният поглед на бащата дълго още се задържа на гърба му, но това не попречи на Стьопа да прошепне на девойката:

— Знаеш ли, Цвето, как ти прилича златната сърма на очите?

Никога, никога Цвета не бе получавала такъв комплимент, и от възмущение едва не се задави. Тя бе балканско чедо.

Междувременно всички скамейки и столове бяха заети, децата престанаха да мятат серпантини, на сцената излезе мандолинният оркестър и конференсието високо обяви:

— Другари и другарки, уважаеми граждани и гражданки, откриваме нашето лятно градинско увеселение с оркестъра на дружеството на бръснарите, който най-напред ще изпълни „Работнически марш“, а после „Синият Дунав“, прочут валс от Йохан

Щраус. Като номер втори от нашата програма ще имате удоволствието да чуете известния руски бас, българина Стефан Вълков!

Бурни ръкопляскания; първата мандолина даде знак, зазвънтя работническият марш. И тъй като беше твърде познат, майките използваха случая да поприберат дечурлигата, които се боричкаха пред подиума. Последвалият валс се хареса много и оркестърът го бисира, след което конференсието още веднъж съобщи, че сега ще пее Стефан Вълков, наш предан другар.

— Цвето! — прошепна в ухото на девойката Стъопа, — песните си тази вечер посвещавам на тебе!

И преди тя да се съвземе от сътресението, които тия думи предизвикаха в нея, той грабна китарата и пъргаво скочи на подиума. Погледна напред. Лампионите сред дърветата хвърляха шарени светлини, някъде зад Витоша се подаваше тънкият сърп на луната, откъм входа продължаваха да прииждат накичени с карамфили посетители. Това беше първата му публична проява в България и той бе решил тя да се запомни. И не забравяше, че тя е и цената, която плащаше за отпечатването на онази брошура... Допреди минута възнамеряваше да изпълни популярни руски романи и български народни песни, но сега, като усети стотиците впити в него погледи, като видя встрани от подиума пламналото лице на Цвета, а отсреща строгите мустаци на бай Васил Възрожденеца, той, който знае защо, си спомни конкурса в Болшой, Кривогледия с пистолета, бягството зад кулисите, и промени решението си.

— Другарки и другари, мили приятели! — обяви той гръмогласно. — Ще ви изпея една ария от прочутата френска опера на Шарл Гуно, наречена „Фауст“. Операта разказва за един средновековен стар учен Фауст, който си продава душата на дявола в замяна на възвърнатата младост. Името на дявола е Мефистофел и със серенадата, която ще чуете, той омагьосва невинната девойка Маргарита и я хвърля в грешните обятия на подмладения Фауст, за да я направи нещастна за цял живот.

И без преход хвърли в пъстрия полумрак:

*О, излез сега, любима,
чуй ти моя глас,*

*чуй ти моя глас,
бързо ти ела при мене
в тоя нощен час...*

Никой не очакваше такава необикновена и страшничка песен, и над публиката се разнесе силно шумолене, образувано от възбуден стогласен шепот, детски плач, скърцане на столове. Раздразнен, Стъопа мина към форте:

*Тъй любимият шепне в марка,
тъй любимият шепне нежно,
вярвай му, ела...*

Шумът не стихваше, жените шушукаха, детето писна. Тогава Стъопа остро издрънча с китарата и при сатанинския смях пусна гласа си във фортисимо, което би раздрусало Гуно в гроба:

Ха-ха-ха-ха! Ха-ха-ха-ха!

Демоничният кикот действа: детето, смразено, млъкна; другите, позашеметени, се вгледаха в тоя строен дявол с червена риза, който продължаваше да заклина:

*Но без пръстен на ръката
не отваряй ти,
не отваряй ти...*

Сега вече под лампионите никой не мърдаше, и тишината беше толкова плътна, че в един кратък миг на пауза се чу цвърченето на кебапчетата върху скарата. Стъопа продължи тихо и нежно, толкова нежно, че Цвета усети в гърдите си премаляващи сладки тръпки.

*Ах, ако ти би узнала
как те любя аз,
как те любя аз...*

Див, дрезгав крясък прекъсна песента:

— Бийте черевените, тяхната мамка!

И отстрани, през оградата, над оградата, под оградата една черна лавина от тъмни сенки нахлу в градината, юрна се между скамейките и столовете, нахвърли се върху хората и започна да бие, блъска, тъпче...

Към белия сърп на луната се надигна неистов писък. Ужасени, децата се изтръгваха от майките, побягваха, падаха, стъпкани в пясъка. Мъжете се опитваха да се отбраняват, но върху главите им се стоварваха тояги, бастуни, палки...

— Долу червените! Бийте ги! Бийте ги!

Пияни и бесни, шайкаджиите обръщаха столове и скамейки, трошеха лампиони, хрипливо крещяха:

— Вън отгук, червена сган! Въън!

Публиката побягна към изхода, задръсти пътеките, заблъска се в тясното пространство между скамейките. Хората от охраната се мъчеха да отправят жените и децата към задния вход, но никой не ги слушаше. Бягството се превръщаше в паника.

Сред целия този хаос само една групичка край подиума запази хладнокръвие. Още в мига, в който прокълтя дивашкият крясък и Стъопа разбра, че и този път няма да доизпее своята серенада, той скочи на земята и заедно с гимнастиците, борците и бръснарите, се изправи срещу нападателите, стараяйки се да защити децата, които заедно с певиците, се оказаха притиснати около сцената. Грабнал първия стол, който му попадна под ръка, той се развъртя и заудря с едно смесено чувство на освобождение, злоба и радост...

Откакто се бе върнал в България, той живееше в непрекъснато състояние на потиснатост, с усещането, че е чужденец, нещо повече — нежелан натрапник, едва ли не враг. Наричаха го „московски агент“, изпратен ту от руските анархисти, ту от руския император, за да разруши устоите на България. Обсипван бе с клевети, държан бе настрана от културните кръгове, заплашван бе дори с разправа. Срещу него и срещу цялата Дружба се водеше война, в която той едва се

отбраняваше, защото нямаше подходящи средства за това. Сега обаче той имаше оръжие — този стол, който стоварваше над главите на пияните сопаджии, изпратени от същите онези, които подклаждаха Войната — Костенурката в министерството, депутата Самаковлийски, министри и, разбира се — княза. И яростно блъскаше и биеше, и с животинско удовлетворение виждаше как около него сопаджиите падат или, хвърляйки тояги, побягват през оградата, ужасени от този освирепял червен дявол.

Зад себе си чуваше писъците на момичетата, съзираше Цвета, която, захапала пръсти, но с широко отворени възторжени очи наблюдаваше неговите бойни подвизи, и това му придаваше още повече смелост и сила... С една дума, Ю, моят дядо се чувствуваше добре.

... Докато нещо се стовари върху челото му, плъзна се към бузата, одра устните му и го блъсна в гърдите. Усети задъхване, олюля се, падна на колене, но преди да се просне на тревата, с последен яростен замах метна стола срещу нападателя. Оня болезнено изкрещя и се затърколи до него...

После последният лампион се пръсна и всичко утихна.

САШКА, Ю, ДОКТОР БОНЕВА И ХЕР КРАЗЕ

На кожения диван в кабинета на доктор Бонева, който бе приемал толкова знаменитости, сега лежеше Сашка. Имаше вид на мъртвец, толкова бе слаба и бледа. Само златото на косата ѝ блестеше с младежка жизненост.

Обзе ме бездънна жалост към тази красива мома, която до неотдавна беше моята любима и която днес се колебаеше между дълбока нервна депресия и най-висок артистичен подем. Пиянски стиснах зъби, за да не изстена.

Дойдох дотук тичешком, чувствавайки как ракията изгаря вътрешностите ми. Доктор Бонева живееше в една шумна уличка в самия център на града срещу една още по-шумна трикотажна работилница и това допринасяше за нейната дрезгавина: тя трябваше да надвиква не само събеседниците си, но и да заглушава бумтенето на моторите и дрънченето на трамваите, които пробягваха под самите ѝ прозорци.

Тя сложи предупредително пръсти на устните: тихо! — и ме върна в чакалнята, чиито стени, сантиметър до сантиметър, бяха покрити със снимки на актьори, певци и режисьори, всички с благодарствени автографи: през последните четирийсет и пет години доктор Бонева бе ангел-хранител на техните гласове.

— Как е? — попитах.

— Не мога да я разбера — рече тя, с мъка надувайки собствените си дрезгави гласни струни. — Не е възможно това нейно разстройство да се дължи само на страха от сцената. Сценичен страх аз съм виждала стотици пъти, той се лекува сравнително лесно. Тук има и нещо друго, какво точно, не знам, но ще узная... Лошото е, че инжекциите, които ѝ бия, могат да се отразят на свежестта на гласа ѝ. Такъв случай имах през трийсет и шеста, Петър Златев, знаете ли го, беше голям тенор, веднъж получи травма, а представлението бе само след час. Идва при мен, отчаян. Казвам, отвори уста, кажи „а“, той мълчи, също като нашия Виолин. Гледам, гърлото му в ред, значи нарушено е нещо тук, в сърцето или в главата. Осведомявам се при приятели, оказва се, че

синчето на Петю е в болницата със съмнение за паралич. Звъня веднага на мой познат лекар, питам, отговаря ми, паралич няма. Връщам се при Петю, казвам, паралич няма, той мигновено пропя. Това беше най-хубавото му представление...

— Сашка няма деца — казах, с пълното съзнание, че дрънкам пиянски дивотии.

— Другарю Вълков — рече тя, — доколкото зная, вие сте единственият ѝ близък в София. Заведете я на невролог, и то колкото се може по-бързо, преди да е почнал вторият кръг.

— Но тя спи! — продължих да бръщолева и в себе си добавих: „Слава богу!“

— Ще се събуди след три часа. Елате и я приберете. Но преди това глътнете това хапче.

— За какво е?

— За изтрезняване.

— Аха... да... — отвърнах неопределено и излязох.

Навън хвърлих хапчето в една локва.

Вкъщи заварих Ю. Лежеше на канапето край масичката с чашка в ръка и си припяваше някаква американска песничка. Полата ѝ се бе повдигнала и откриваше съвършените ѝ бедра на жива кукла. Обля ме огън.

— Ало, Стив! — рече тя лениво. — Къде се губиш?

Ниският ѝ, топъл алт с тъй възбуждащите обертонове окончателно ме подлуди. Спуснах се грабливо над нея, захапах устните ѝ. Тя също, тя също дъхаше на ракия... Но се оттегли от ръцете ми.

— Стив, недей!... — Тя извади изпод гърба си полусмачкан лист. — Виж какво получих.

Взех го. Виеше ми се свят, но успях да го прочета. Беше писмо от хер Краузе, Берлин. Хер Краузе пишеше на скъпата фройлайн Юлия, че е обсъдил с ръководството на „Фридрихщатпаласт“ кандидатурата на фройлан Юлия, че то се е отнесло с разбиране към горещата, неговата, на хер Краузе, препоръка, и че има големи шансове фройлайн Юлия Данаилова през идния сезон да получи твърд ангажимент в най-голямото вариете на Източна Европа. Остава, следователно, фройлайн Юлия да съобщи за окончателното си решение колкото се може по-скоро, тъй като вече се оформя репертоарът на спектаклите. Що се отнася до хонорара, нека фройлайн Юлия знае, че ние сме щедри към

големите таланти... И тъй, фройлайн Юлия, надявам се да ви видя тук в най-близко бъдеще, за да мога да ви върна хубавите часове, които прекарахме заедно във вашата красива столица София. Ваш Вилфрид Краузе.

— И какво отговори на скъпия хер Краузе? — попитах и усетих как ми се повдига.

— Какво да отговоря, Стив? — въпросът беше искрен.

Мълчах. Какво да й кажа? Да остане? Заради мен?

Заради зала Универсиада и крещящите в нея гимназистки и машинописки? „Фридрихщатпаласт“ беше наистина най-голямото вариете в Източна Европа, но то беше и мощен трамплин, от който можеше да се скочи до Москва, до Париж и дори още по-високо. Нали това бе нейната мечта? Да достигне Барбара Стрейзанд? Тя каза:

— Стив! Ти още обичаш Сашка!

— Ти, какво, заради статията ли? — наежих се аз.

— Ами! — изсмя се презрително тя. — Вестникарските брътвежи не ме интересуват. — Тя измъкна изпод гърба си папката с ръкописа ми. — Заради това. Ти си написал това само за нея. То си личи от първата до последната страница.

Знаех си, знаех си аз, че рано или късно ще стигна дотук! Кой ли ме биеше по главата да й давам ръкописа! Казах:

— Да, Ю, това беше така, и ти го знаеш добре. Но сега, сега пиша за тебе. Цялата втора половина...

— Наистина ли? — Тя се поизправи и се загледа с недоверчива надежда право в очите ми. — Наистина ли?

Боже мой, кога най-после ще се науча да разбирам женската душа?

— Наистина! — отвърнах. — Можеш сама да се увериш.

Свалих другите листове от стаичката си. Тя ги грабна и без повече да ми обръща внимание, жадно се зачете в тях. Като продължи да пие. По същия начин неотдавна четеше ръкописа и другата... Но другата не пиеше. Извадих от хладилника още една бутилка, седнах срещу Ю, загледах се в тъмните очи, които бързо се носеха по машинописните редове. След три часа трябваше да прибера Сашка от доктор Бонева и да я заведа на психиатър, Сашка, която приличаше на мъртвец със златна коса. Затова бе и хапчето. Но аз хвърлих хапчето в локвата... И когато Ю обърна последния лист, аз мълчаливо се сгуших

в гърдите ѝ, търсейки забрава. Тя ме прегърна покровителствено с целомъдрени майчински ръце, попита ме:

— Стив, обичаш ли ме?

Не ѝ отговорих нищо.

Бях подлец.

СЕДЕМНАЙСЕТА КАРТИНА С ЧАСОВНИЦИ, ИМПЕРАТОРИ И ТАНЦИ

Няколко дни след първия злополучен концерт на Стъопа Дванайсетте разбойника се събраха у Гюлеви, за да направят равносметка на военните действия. Както обикновено бяха насядали около масата, както обикновено Гюлева се бе погрижила за вино и мезета. Но сега в средата на масата вместо ваза цветя се мъдреше дълбоко бакърено санче, пълно с банкноти и монети. Казака бъркаше в него, вадеше десетачета или дваисетачета, броеше ги бавно и акуратно, правеше ги на пачки и ги редеше пред себе си.

Всички напрегнато наблюдаваха свещенодействието и заедно с Казака мълчаливо движеха устни: дваисет и седем, дваисет и осем, дваисет и девет... Той бръкна за последен път, обра ситните монети от дъното на санчето, преброи и тях, и накрая тържествено провъзгласи:

— Всичко две хиляди сто трийсет и два лева и петдесет и три стотинки.

Обща въздишка посрещна цифрата. Стъопа язвително рече:

— Колкото да пукнем от глад!

Още не беше свалил превръзката от челото и ако не беше силно подутата буза, щеше да има героичен вид. Но беше по-скоро смешен. Той помълча и добави:

— Майната им!

Гюлев прихна:

— Приятели! — викна той тънко. — Зет ми е научил вече български.

Никой друг не се засмя — твърде лоши бяха новините, твърде малко парите. Кампанията в пресата продължаваше, брошурата на Балкански се бавеше, Славейков не отстъпваше. А и нападението над градинското увеселение очевидно целеше не само да нанесе пряк удар върху ючбунарската партийна организация, но и да предупреди Дружбата, че нейните противници няма да понасят намесата ѝ в политическите борби в лицето на червения агент Стефан Вълков. Що се отнася до мизерните две хиляди лева, те, Ю, бяха събрани с големи

усилия чрез доброволни вноски и заеми от малкото привърженици на Дружбата и от двата концерта, които Балкански и Вера дадоха в Пловдив.

Разбрал, че шегата му е неуместна, Гюлев с виновен вид мина в кабинета си и след малко се върна със свитъче банкноти.

— Тук са петстотин — рече той. — За сега повече не мога...

Никой не му благодари: отдавна вече този белокоп математик, астроном и астролог беше станал редовен член на Дружбата и макар че не умееше нито да пее, нито да свири, беше неин основен и необходим стълб.

Маестро разсеяно извади портфейла си, измъкна с нервните си пръсти всички банкноти, които бяха в него, и със срамежлив жест, сякаш не даваше, а взимаше, ги остави до парите на Гюлев. И само каза:

— Днес взех заплата.

— Но, Маестро — тъжно се обади Стъопа, — какво ще папкаш до края на месеца?

— Не се безпокой, Стъопа, имам вкъщи цяла торба боб...

Веднага след това, без всякакви приказки, огромният капитан Николаев претършува всичките си джобове, откри тук и там няколко смачкани банкноти и шепа монети, и с движение на милионер, който залага състояние на игралната маса, хвърли всичко в санчето.

По-нататък нещата продължиха някак от само себе си. Най-напред Казака дълго въртя златния си пръстен, докато го измъкне от показалеца си, и ловко го метна в бакъра, където звънко издрънча. След това Вера свали малките си обеци, които носеше още преди да замине за Виена. След това Елена донесе сребърната си гривна, която бе получила подарък за двайсетгодишнината си. След това Балкански извади от една луксозна кутийка десетина медала, сребърни и златни, всички награди, с които е бил удостояван в продължение на трийсетте си тежки, артистични години, и ги изсипа в санчето.

— Какво правите, Учителю! — болезнено изстена Стъопа.

— За какво ми са? — рече Учителя, без да успее да прикрие болката си. — Така поне ще свършат работа, да?

Тогава Стъопа сърдито изтича до стаята си и се яви, наметнат с новичката си шуба.

— Сибирска е — рече той. — Тук вече не ми е нужна, топло е. — И покри с нея санчето.

Върху шубата бяха хвърлени още една венчална халка, три наполеона и дори една копринена рокля, гордостта на Гюлева, ушита специално за нея от първата модистка на Париж.

Последен остана Батов. Не, той, макар че имаше миша муцуна, не беше скъперник, той чисто и просто не знаеше — има ли право да участвува в това събиране на средства, което беше ни повече, ни по-малко племенно ритуално жертвоприношение. Беше ли той от това племе? Въпреки това откачи верижката от илика на жилетката си и заедно с часовника я положи върху шубата. Беше златна луковична, останала мераз от баща му...

И внезапно Стъопа се изправи, заобиколи масата и заплашително протегна дългите си ръце към него. Батов се посви — какво ли го е прихванало този луд дявол с подуто лице? Но дяволът сграбчи момъка, вдигна го високо, целуна го звучна три пъти и попски пропя:

— Веселин Батов, от днес ти си истински Разбойник, амиииин!

Останалите въодушевено изръкопляскаха, Гюлев извика: „Да живеят Дванайсетте разбойника!“, Николаев добави: „Ура!“, всички закрещяха „Урааа!“ и с това мрачното настроение излетя. Не, тия хора не можеха да бъдат дълго време тъжни, те бяха музиканти.

— Е? — попита Стъопа. — Колко стават?

— Мисля, че надхвърляме четирите хиляди... стига да продадем нещата на добра цена — отговори Казака.

— Четири хиляди?... повтори кисело Стъопа. — Колкото за ноти, пиана и наем за салона...

Маестро се раздвижи:

— Извинете, но аз забравих да ви съобщя нещо важно. Вече имаме зала за репетиции. Директорът на нашето училище ни отпусна гимнастическия салон. Безплатно.

В отговор на това съобщение Стъопа грабна от масата един от ордените и тържествено го закачи на гърдите на композитора:

— Маестро, от признателното поколение, за временно ползуване... докато го продадем... Ако ни осигуриш и костюми, ще ти дам още един... Виж там, питай твоя директор, може би ще се намерят... Защото, ако почнем с „Фауст“, ще ни са нужни шест за главните роли и двайсетина за хористите и хористките.

— Де ги хористките? — засмя се Елена.

— Потърпи до прослушването и ще видиш! — отвърна той и си спомни свежата усмивка на Цвета и нейния златен сукман.

— А балерини намери ли? — попита капитан Николаев. — Младички, с дълги крака и високи гърди?

— Капитане, пак ли почвате? — понамуси се Вера.

— А как иначе? „Фауст“ не може без балет, балетът не може без балерини, а балерини без дълги крака пет пари не струват. Неспамосъмо Стъопа?

— Ако не намерим балерини, ще танцуваме ние! — викна Стъопа. — Маестро, музика! Внимание! „Фауст-валс“, действие второ! Раз-два-три, раз-два-три!...

Маестро седна пред рояла и засвири. Стъопа грабна Елена през кръста и заигра. Към тях се присъединиха Балкански с Верка, Николаев с Гюлева. И тъй като стана весело и тясно, отместиха масата и столовете, вдигнаха чергите. Към валсиращите се промушиха Казака, Батов и дори старият Гюлев... И се въртяха, и се опиваха от музиката, и не виждаха, уви, колко са жалки... и мили.

— А после! — завика Стъопа речитативно в трите четвърти на валса — ще дойде ред на „Аида“, на „Трубадур“...

— На „Русалка“, на „Демон“... — продължи в същия ритъм Балкански. — На „Лоенгрин“, на „Фиделио“...

— Да, само че костюми нямаме! — надвика всички Казака с мощния си баритон. — Костюми! Костюми! Костюми! Раз-два-три! Раз-два-три! — И вдигаше крака като първокласна балерина.

Внезапно Балкански се вкамени, огледа се учудено наоколо, задъхан се просна на креслото. Към него изтича Вера:

— Лошо ли ви е, Костя?

— Нищо, нищо...

Другите го наобиколиха, Маестро затвори рояла.

— Мон дйьо, друзья, какво сте се омърлушили, като че умирам? — усмихна се лукаво Балкански. — Ехе, имам още много да живея, да! А вие, знаете що? Невероятно, ще кажете вие, но честно слово: токущо ми се яви Мусоргски и ми подсказа къде ще намерим костюми.

— Аз и без Мусоргски зная къде! — рече Стъопа.

— Къде? — попита Казака.

— В битпазар.

— Ах, не! — възмути се Балкански. — Никога няма да купя дрехи за Фауст и Мефистофел в битпазар... А сега, пишете, пишете! На хубава хартия, на руски!

Бяха свикнали със странностите на Славянския славей и макар че не очакваха особени резултати от неговите връзки със задгробния свят, всички те, с изключение на Стъопа, гледаха с известно страхопочитание на опитите му да влезе в контакт с великите музиканти от миналото. Гюлев пък, който напоследък предпочиташе астрологическите експерименти пред окултистките, полагаше големи усилия да прехвърли мост между астрономията и астрологията, като по цели нощи правеше математически изчисления, способни да сведат движението на звездите и тяхното влияние върху хората до прости статистически формули.

— Да чуем най-напред на български! — рече той и сложи на масата тетрадка и мастило.

— Пажалуста! — Балкански се поизправи и започна да диктува с интонациите на Оберон, всесилния владетел на елфите: „До Негово императорско величество всерусийския цар...“

— Чакай! — прекъсна го Стъопа. — Аз с царски особи работа не искам да имам. Веднъж щяха да ме надупчат с куршуми, втори път да ми пукнат кратуната... и все от тяхно име.

— Молчит и не разсуждат! — срязва го Славей. — Твоята кратуна издържа и на топовни гюлета! — Той си поизчисти гласа и продължи: — И така „Ваше величество, милостиви господарю, най-коленопреклонно си позволяваме да доведем до височайшето Ви знание, че неотдавна в столицата на освободената от великата руска армия страна България бяха положени основите на първата българска оперна трупа, наречена Оперна дружба. Неин ръководител е всеизвестният руски певец от Большой театър, вашият покорен слуга Константин Балкански. Новият музикален център бе посрещнат радушно от цялата българска общественост и той се радва на подкрепата на най-видните културтрегери в страната. Ала, уви, както всяко начало, така и нашето начало е трудно. Поради липса на традиции в изкуството да се шият театрални костюми, ние се сблъскахме с невъзможността да...“

САШКА, Ю, ГОСПОДИН ШАПКАРЕВ И МАМА

Станах рано, Ю още спеше, и изтичах при господин Шапкарев. Библиотеката беше вече отворена, а той като че ме очакваше.

— Как е Сашка? — започнах без предисловия.

— По-добре. Снощи спа непробудно. Днес Мирослав възнамерява да я заведе на Витоша, за два-три дни, до второто прослушване. Нужно ѝ е да си проветри малко главата.

Мирослав, Витоша! Внукът на господин Шапкарев не си губеше времето.

— Мога ли да я посетя?

Той поклати мумиевидното си лице: не. И това безгласно „не“ бе по-категорично от крясък.

— Поне до края на конкурса — добави той милосърдно.

— Какви са сведенията от журито?

— Бурята се размина, но колко усилия ни струва това! Ето защо, драги, внимавайте какво пишете! Предстои втори кръг... — Той се поусмихна с тънките си устни, свали пенснето си и меланхолично продължи: — Ох, много пих вчера, много. Доктор Бонева щеше да ме убие... Но, вие, Вълков, вие си опичайте акъла. Не се опиянчвайте, млад сте.

Аз не пия кой знае колко. Да се наливам започнах от онази нощ край вилата на Павловски. С Ю... С Ю навярно бих взимал хашиш, отрова...

— Господин Шапкарев — казах, — моля, не съобщавайте на Сашка за моето посещение при вас. Довиждане.

На излизане край сцената налетях на Виолин. А може би той ме дебнеше... Синият комбинезон му стоеше като фрак — на този красавец би му приличал и чувал. Той ме тупна енергично по рамото и взе нещо да изчуква с устни. Като усети, че не го разбирам, той измъкна от страничното си джобче посмачкана изрезка от вестник и я разгърна: беше статията ми за първия кръг. Размаха я ентусиазирано пред очите ми, очевидно „викайки“ с всички сили:

— Бр-в-! Бр-в-!

Мили ми Виолине, а знаеш ли ти, че Сашка е накъсала тази статия и след това е изпаднала в нервна депресия? Той продължи:

— Т-с- д-б-р пр--т-л! С-шк- — щ-стл-в- ж-н-!

Бил съм добър приятел! Сашка била щастлива жена! Де да беше тъй... И каза още:

— З- вт-р-- кр-г н- -п-нк-т- т-в-!

За втория кръг на японката „това“. „Това“ беше един голям кукиш, който ми показва с десницата си.

— Непременно, Виолине, непременно! — И си спомних съветите, които господин Шапкарев ми бе дал само преди минутка: „Внимавайте какво пишете!...“

Отсреща се задаваше доктор Бонева, дебела и пъргава. Побързах да се махна, този път през страничния изход.

Гласът на Сашка чух в коридора пред редакционния си кабинет. Пееше Чо Чо Сан, прощалната ария. Не, наистина, полудявам ли? Нахлух във Вътрешния отдел. Сашка, разбира се, я нямаше, тя беше на Витоша, с Мирослав, който беше млад физик и който се грижеше за нея, а всички колеги слушаха разсеяно японския подарък, който предаваше записи от първия кръг. Богове, докога ще ме преследва този глас, докога ще виси над главата ми това предупреждение?

*Ти ще узнаеш, че за теб,
за теб, мой бог, ще умра...*

Решително развъртях копчето на радиоманетофона:

— Защо го спираш, бе? — попита учудено Вътрешна информация. — Много хубаво си пее дамата.

А аз извиках куриера:

— Слушай, Пешо! Взимаш този апарат и го връщаш в хотел „Плиска“, ето на този господин японец. Ясно? И веднага! И му тегли една майна и му речи, че българските журналисти не се купуват.

Думите ми прозвучаха свръхглупаво и Вътрешна информация си умря от смях. Като видя обаче, че Пешо наистина отнася апарата, тъжно произнесе:

— Защо, боже мой, тъкмо в нашата редакция са се навъдили толкова идиоти?

Помъчих се да поработя. Прегледах пощата: писма за конкурса почти нямаше — читателите чакаха Втория кръг, за да се развихрят отново и ме наругаят или похвалят, в зависимост от своите симпатии и антипатии, в зависимост от онова, което щях пак да напиша. Господин Шапкарев беше абсолютно прав: длъжен бях да претеглям всяка своя дума. И все пак, дявол да го вземе, въпреки всички японци и кубинци, аз не можех, няхах право, няхах сили да не пиша за Сашка. Всяко премълчаване от моя страна би било второ и още по-срамно предателство!

Такива мисли се въртяха в главата ми, когато на прага се показва след трето плахо почукване майката на Сашка.

Бях я виждал два пъти: веднъж, когато ходихме със Сашка на село да гледаме кукерски игри, и втори път, когато старата дойде за абсолвентския концерт на дъщеря си. Бе от ония толкова характерни за софийския шоплък преждевременно състарени от кърски труд жени: някога много красива, сега слаба, суха, вече набръчкана, с креслив, висок, на младини навярно хубав глас. Така ли ще изглежда и Сашка след трийсетина години? Старата носеше басмяна рокля на цветчета и отворени обувки с нисък ток, и държеше грижливо покрита кошничка.

Примрях. Станах и веднага я поканих да излезем. Тя ме последва. Намерих едно тихо ъгълче и едва тогава се здрависах с нея.

— Какво се е случило, другарко Славина? — попитах. — Не сте ли в болницата?

Тя хвана ръката ми — дланта ѝ беше грапава, лицето — загрижено.

— Стефане, синко, къде е Сашка? Отзарана ходих у нея, квартирата ѝ е заключена, под вратата имаше напъхани разни писма и вестници, значи отдавна никой не е отварял. Приятелката ѝ също я няма, оная, малката, дето ѝ викат само Ю.

Няма я, разбира се. Тя е при мен вкъщи и спи в леглото, в което до скоро е спала и Сашка...

— Другарко Славина — казах, — не се безпокойте, Сашка е добре, но нали знаете, тя участва в голямо международно състезание...

— Зная, зная, слушах я по радиото. — По лицето на майката премина светлина, която я подмлади. — Гласовито си е детето ми. Още като момиченце пригласяше на горските пилета, а когато поотрасна, тя,

заедно с баща ѝ, бог да го прости, се яви на надпяването в Копривщица. И победи всичките! — И пак самоуверено добави: — Гласовита си ми е тя и тук пак ще надпее всичките си съпернички, и даже японката, дето толкова я хвалят.

— Кой я хвали? — попитах изненадан.

— Че как — кой? Телевизията. Оная вечер излезе един мустакат и говори, и рече, че японката била, как го рече, най-сериозната кандидатка за първото място.

Колко ли касетофони са донесли със себе си японците?

— Не се бойте! — казах. — Кой каквото ще да твърди, но нашата Сашка ще надпее отново всички. В това съм сигурен. А сега тя е поуморена и е заминала на Витоша да си поотдъхне.

— А, тъй било, на Витоша отишла! Аз пък се уплаших... Нощеска изведнъж чувам викове: „Майко, майко!“ Гледам: Сашка, бледа, по нощница, лети във въздуха и протяга ръце към мене... Събуждам се цялата в пот, сърцето ми бие, ще се пръсне. Рекох си — ще ида да я навестя, Сашка има нужда от мене, иначе няма да ме буди посред нощ... — Тя срамежливо се поусмихна: — А я ми кажи ти, Стефане, защо си я оставил самичка да ходи на Витоша? Нали знаеш какви се въдят по балканите?

— Много съм зает, другарко Славина. Но вие не се тревожете, там Сашка не е сама, има добри приятели, които се грижат за нея...

Миротворно, физичето с москвича!

— Ще я предават ли в събота Сашка по телевизията? — попита тя.

— Ще я предават.

— В болницата си имаме телевизия, хем цветна, ще я гледам. А сега да си вървя, че докторът ме предупреди — не се ли върна до обед, хич да се не мяркам повече пред очите му... — Тя ми тикна кошничката в ръцете: — Вземи я! Вчера ми я донесоха от село, но в болницата не ми разрешават да ям такива работи: луканчица, орехи, праскови...

Взех кошничката — тя изгаряше ръката ми, но я взех.

— Благодаря, другарко Славина.

— Стига с това „другарко Славина!“ Каква другарка съм ти аз? Майка съм ти, майка! — И си тръгна. На долната площадка на

стълбището се обърна и шеговито ми се закани с пръст: — И да ми пазиш момичето! Едничко ми е то!

Без да се връщам в кабинета, изтичах на улицата и скочих в първия трамвай. Вкъщи най-напред слязох в мазето, където оставих кошничката и едва тогава се качих в хола. Ю, по пижама, моята пижама, се беше настанила пред магнетофона и слушаше записите на Дед: изпълняваше препоръката ми от последната глава на ръкописа. Тя направи приветствена муцунка и спря ролката:

— Адски бас! — рече тя. — Такива гласове днес няма... Може би само Германов и Борис Христов... Но дядо ти е някак си по-суров, по-първичен и в това е неговата сила.

Забележката беше проникателна и тя ме поучуди: Ю не обичаше оценки от този род, струваха ѝ се превзети.

— Какво смяташ да правиш днес? — попитах.

— Да слушам по-нататък твоя дядо.

— Отлично. Аз пък се качвам горе, ще попиша.

— Много поздравя на Дружбата.

— Ще ѝ ги предадеш лично. Нали си с мен.

— Хайде, бягай! — каза тя, трепна весело с клепачи и отново пусна магнетофона. И едва когато тръгнах към стаичката си, тя се провикна силно, за да заглуши мощното боботене на Дед:

— Как е Сашка?

Дяволско момиче! То четеше мислите ми!

— По-добре била. Качила се е на Витоша.

— Това е чудесно! Вместо да се трови с приспивателни, да поскита под боровете. Кога се явява на второ прослушване?

— В събота.

— А кога е първото прослушване на Дружбата?

— Сега.

— Желая успех!

На кого, Ю, на кого?

ОСЕМНАЙСЕТА КАРТИНА С ПЪРВО ПРОСЛУШВАНЕ

Ю, намираме се в гимнастическия салон на най-старата училищна сграда в София. Някога тя бе най-новата, наричаше се Първа мъжка гимназия и в нея преподаваше пеене Маестро. Както виждаш, доста солидно са строили нашите деди. Салонът не е кой знае колко обширен, но е светъл, с висок таван и не се тресе от скоковете на момчетата.

В онова далечно утро уредите си бяха тук: халки, паралелки, кози, шведски стени, но ученици нямаше. Съгласно обещанието на директора на гимназията, който предоставяше салона на Дружбата за по няколко часа дневно, днес тук щеше да се състои прослушване — първото, което новата опера устройваше за подбиране на хористи и евентуално за нови членове на трупата.

Беше тържествен ден, подобен на оня, когато подписаха учредителния протокол. Всъщност днес тук се даваше тласъкът на конкретната музикална работа, от която по-късно трябваше да се роди представлението. Всичко, което Дружбата бе извършила досега, бе само подготовка. Ето защо тук бяха всички Дванайсет разбойника, включително Батов, който смяташе да напише интересен репортаж.

Началото бе обявено за девет сутринта, но в седем пред училището вече чакаха десетина души — все мъже. А когато отвориха, в салона влязоха не по-малко от трийсетина човека и това извънредно много учуди Балкански. След яростните атаки тия трийсет кандидати за оперни певци представляваха утешение и надежда. Сред тях имаше всякакви: старчета от църковния хор, ученици от горните класове, студенти, чиновници, занаятчии и даже няколко мъже в полуселски дрехи — навярно работници от околните села. Жени имаше само четири, всички младички: Цвета със свежото лице на майско цвете, Дребосъчето с възторжените очи и другите две момичета от градинското увеселие, ония, на които Стъопа бе демонстрирал любовната ария на Тореадора. Естествено, той ги посрещна с най-прелъстителната си усмивка и ги настани най-отпред, до масата на журито.

Седнаха и църковните старчета, останалите заеха места покрай уредите. Балкански плъзна изпитателен поглед върху кандидатите: ще се намерят ли сред тях поне десетина гласовити, с добър слух и нормална музикална памет, годни да влязат в работа? А може би някои от тях умеят да четат и ноти? Това би било върхът на успеха!

Направи му впечатление една любопитна двойка мъже, която седеше под козата. Единият беше млад шоп, в бели беневреци, кожухче и цървули, къдрав като агне, с обло лице и вирнато като на палячо носле. Другият бе истинска грамада: в него всичко бе гигантско — краката, бедрата, корема, плещите, врата, мустаците. Само главата му беше нормална, но в сравнение с всичко останало изглеждаше като глава на топлийка. Преди още да почне прослушването, шопът разтвори на коленете си бохчичка, извади от нея кокоша кълка и хляб, и започна да дъвче. Без да го пита, гигантът се присегна, взе си парче месо, отчупи грамаден комат хляб и също задъвка с апетит на Гаргантюа... Балкански преглътна слюнките си и се опита да отклони очи от съблазнителната закуска, но не успя — отдавна не бе вкусвал кокошка, отдавна цялата Дружба не бе хапвала каквото и да е месо, тя трябваше да се задоволява с боба и постните яхнии, които Гюлеви готвеха почти всеки ден... Шопът и гигантът невъзмутимо огризаха костите и ги хвърлиха на пода, след което, сити и доволни, се вгледаха в журито, което се бе настанило зад двете маси, там пред шведската стена.

Прослушвателната комисия се състоеше от Балкански, Стъопа, Маестро и капитан Николаев. Пиано немаше, бяха донесли една цигулка и една китара. Останалите помагаха. Гюлев стоеше встрани и, вглеждайки се в кандидатите, търсеше статистическите възможности, които се криеха в тия дваайсет и шест мъже и четири жени. Сред мъжете единайсет бяха църковни хористи, навярно с най-голям певчески опит, но бяха стари, ох, колко стари! Те не биха могли да издържат и петнайсет минути на сцената, костюмирани като рицари и с щитове в ръце... Другите петнайсет бяха абсолютно непроницаеми: един бог само знаеше какво крият те в гърдите и главите си. Оставаха четирите момичета: те сигурно са добри, щом ги е довел Стъопа... И как го гледат само! Ще го изядат с очи. Елена трябва да внимава.

По предложение на Стъопа, започнаха със старчетата. „Току-виж — прошепна той, — някой от тях скоропостижно предаде богу дух и

иди се оправяй тогава! Милата общественост начело с княза ще ни обвини в предумишлено убийство на църковни сановници.“

Капитан Николаев се изправи, свали вечното си цигаре от устата и почти весело произнесе следното уводно слово:

— Госпожи и господа, пристъпваме към нашето прослушване. От името на Оперната дружба искам да ви приветствувам с добре дошли в нашата среда и да ви благодаря, че сте се отзовали на поканата ни. Уверен съм, че сред вас се крият талантиливи певци и певици, които ще намерят място в редиците на първата българска опера.

Гигантът шумно се уригна.

— Наздраве! — рече дружелюбно Николаев и продължи: — Разбира се, бихме били щастливи, ако всички вие притежавате данните, които се изискват от един оперен певец или хорист. За съжаление, това едва ли е възможно, поради което от сърце моля неприетите да не ни се сърдят и да останат и по-нататък наши приятели... А сега, да почнем! Първи ще чуем господата от църковния хор. Моля, господа, минете напред!

Старчетата с голяма мъка се изправиха и пристъпиха към масата. Бяха облечени най-литургично — с колосани яки и: черни рединготи, сякаш се канеха да пеят на тържествено богослужение.

— Господа — попита Николаев, — кой от вас умее да чете ноти?

Мълчание.

— Нищо, ще минем и без ноти. Моля ви, изпейте нещо по ваш избор.

Старчетата явно чакаха тази покана, защото по даден от най-старото старче знак, те се впуснаха в едно дълго, монотонно, носово старославянско песнопееие, което подействува върху Стъопа неударжимо сънно. Той разтърси глава, изправи се:

— Достатъчно, достатъчно! — Те млъкнаха. — А сега, повторете след мен следната мелодия:

*Радамес отива да се моли,
нека всички да го придружим...*

Даде знак:

— Готови! Три... четири!

Старчетата запяха. И героичният припев на „Аида“ неочаквано зазвуча като литургиен хорал. Николаев гръмогласно се засмя. Маестро, зачервен от смущение, го настъпи предупредително с обувка, капелмайсторът веднага превърна кискането в кашлица:

— О, извинете! Продължавайте, задавих се! Продължавайте, моля!

— Не е нужно повече — заяви Стьопа и се обърна към старчетата. Благодарим ви, свободни сте. За резултата ще ви уведоим в църквата още утре.

Хористите се изнизаха навън, с опасност да се разпаднат по пътя.

— Следващият! — извика бодро капитанът.

Изад козата излезе гигантът и направи няколко тежки крачки напред. Наистина бе внушителен. „Братле — помисли си Стьопа, — много ми приличаш на Шаляпин и ако имаш и неговия глас, на ръце ще те нося, макар че си сто и двацет кила.“

— Как се казваш?

— Хамалин сме — отвърна с напълно безцветен глас мъжаката.
— Ама ми викат Мечо.

— Добре, Мечо. Повтаряй след мен: до-ре-ми-фа-сол... Раз-два!

Мечо се окашля в огромната си шепа и повтори. И това повторение бе толкова фалшиво, че Николаев скръцна със зъби, на Стьопа му се зави свят, а Балкански усети опасно сърцебиене.

— Достатъчно, достатъчно, Мечо! — рече Стьопа. — Свободен си!

Мечо присви трагично лице:

— Значи, нече да ме приемете, така ли? — по детски обидено попита той. Едва не се разплака.

— Е — утеши го Стьопа, — нищо страшно. Ти, например, нямаш моя глас, аз пък нямам твоята сила. Трябва ли заради това да се отчайвам?

Ала Мечо бе неутешим. Подсмърчайки под дългите си, вълнести мустаци, той се оттегли зад козата, но не си отиде, а остана там, смъртно уязвен. До него чевръсто скочи младият шоп. Поизтърси трохите от скута си, приближи се до масата. Вирнатият нос придаваше на външността му такъв независимо-весел вид, че Стьопа неволно се усмихна и попита:

— И ти ли, бате?

На което шопът незабавно отговори:

— А че защо не, бе, батиното? Ние патки не пасеме. Дето се вика, като чууме на село за опèреното, дето го правите за окане, рекооме си, сигур добра пара че падне, та оти да не окнем и ние?

— Е, окни ни нещо! — подкани го Стьопа, без да скрие усмивката си. Момчето беше действително симпатично.

То не чака втора покана, наду гърди, навири още повече нос и започна с приятен глас в чисто шопски маниер, открито, високо, равно, без всякакви вибрати, но с дълги лигатури, сякаш се разхождаше из Витоша под Черни връх и подвикваше на овците си:

По-високо от Витоша немааа...

По-дълбоко от Искарò немаааа...

Изпълнението беше толкова чистосърдечно, че всички в салона бяха овладени от чувство на ведрост, сякаш в горещ летен ден край тях зашумоля внезапно бистър поток. Стьопа изчака предългата песен да свърши и едва тогава каза:

— Добре, Шопе.

Това бе кръщение: от този ден момчето с беневреците стана Шопе. Шопе си беше и в деня на големия му артистичен бенефис, когато чествуваха трийсетгодишната му певческа дейност; като Шопе умря — един от най-големите комици на нашата оперна и оперетна сцена; незабравимият Неморино от „Любовен еликсир“; най-добрият изпълнител на Офенбах.

— А сега, Шопе, да видим друго. Повтаряй след мен! — И Стьопа изпя първата фраза от арията на Папагено:

*Жена или девойка
е все едно за мен...*

Шопето лукаво намигна и с пръст се закани на Стьопа:

— Ааа, тие да ги нема, оти бият по палците!

— Повтори, повтори! — подкани го пак Стъопа, а смехът бушуваше в гърдите му. — Повтори: „Жена или девойка“...

Момъкът повтори, и фразата на Моцарт, макар и чиста, заприлича на шопски напев. Стъопа се обърна въпросително към тримата зад масата. Те кимнаха. Очите на Маестро святкаха от нескрито удоволствие.

— Добре, Шопе, почакай там! — рече Стъопа.

Тогава се разигра следната сценка: новоприетият член на Дружбата с бързи крачки взе изпод козата бохчичката си, върна се и я постави на масата пред Балкански.

— Знаех си аз, че сте убави ора — рече той, — та си рекох да ви донеса едно армаганче от село.

Славянският славей не намери сили да отблъсне изкусителния дар, но си даде вид, че не го вижда и дрезгаво се провикна:

— Следващият!

Следващият беше един момък с красиво, изразително лице и къс, ястребов нос. Бе облечен бедничко и едва сдържаше вълнението си: пръстите на ръцете му непрекъснато дращеа ръбовете на панталоните.

— Успокойте се! — рече Стъопа. — Публика все още няма... Понататък ще имате достатъчно време да се вълнувате. — Той беше далеч от мисълта, че произнася пророчески думи и затова добави: — Моля, повторете след мен: до-ре-ми-фа-сол...

Момъкът повтори петте ноти, но продължи, изкара цялата гама, после още една октава, докато опря, наистина с мъка, до горното „до“. Бе един много топъл, лиричен тенор. Журито го изгледа с особен интерес:

— Изпейте ни нещо! — каза Балкански. — Каквото обичате.

— Може ли с китарата? — попита кандидатът.

Стъопа му я подаде, той удари два акорда и запя на руски голямата ария на Ленски. Наистина, в изпълнението имаше много неравности, липсваше онази филигранна динамика, тъй присъща на Чайковски, но затова пък в арията трептеше едно дълбоко, неподправено чувство и преди всичко един прекрасен глас.

Стъопа го прекъсна по средата на третия куплет:

— Братле! — викна той. — Къде си учил пеене?

— Никъде... Аз сам... Иначе уча в рисуvalното училище.

— Как се казваш?

— Петър Райчев.

— Добре, Петре. Отлично. Засега влизаш в хора... А по-нататък ще видим... Майко мила, какъв глас!

Петър Райчев застана до Шопето, край козата. Мечо също стоеше до тях, мрачен, заплашителен.

Дойде редът и на момичетата. Минаха лесно, особено Цвета, с мекия си, интимен сопран, и Дребосъчето, което изведнъж извади един невероятен плътен алт, достигащ до контраалт.

— Четете ли ноти? — попита Балкански.

— Не.

— Още днес почват да ги изучавате! Стъпа, това е твоя работа. Непременно, Атамане!

По-нататък обаче прослушването се запъна. Кандидатите се редуваха един след друг и попейваха, кой фалшиво, кой дрезгаво, кой почти без глас. В края на краищата, с голяма мъка и компромиси, от всички останали мъже изцедиха още двама хористи.

И вече след изпита, около козата се бяха скупчили четирите девойки, Шопето, Петър Райчев, другите двама, и толкова. Впрочем, тук беше и Мечо, обзет от мирова скръб: никаква сила не можеше да го помръдне оттук без опасност от трусове в това солидно училище.

Стъпа скептично огледа групата.

— Не са много — промърмори той. За октет стават, но за оперен хор...

Той беше прав, за хор тия осмина не ставаха, толкова повече, че двама от тях скоро щяха да отпаднат, трима — да заминат да се учат в Русия, а Петър Райчев щеше да се превърне в славата на българския оперен театър... Стъпа се обърна към новоприетите:

— От утре почваме нотно ограмотяване. Всеки ден по два часа. А с тебе, Петре, ще имаме отделен разговор.

На излизане към него се приближи Цвета:

— Господин Вълков — прошепна тя, — мога ли да ви кажа нещо насаме?

— Моля! — Двамата се дръпнаха зад вратата и това, разбира се, не убягна от погледа на Гюлев. — Какво има?

— Господин Вълков, аз не мога да идвам всеки ден. Ако татко узнае, ще ме пребие.

Пред очите на Стьопа изплува бай Васил Възрожденеца с големите мустаци и чепатия бастун.

— Хм... Не се безпокой, ще уредя и този въпрос. Още утре. В седем.

Зарадвана, Цвета побърза да си върви, но тутакси към Стьопа пристъпи Дребосъчето:

— Господин Вълков, аз не мога да идвам всеки ден.

— Татко ли? — драматично въздъхна той.

— Да, вие не го познавате. Без разрешение...

— Добре, добре! — рече той и вече ясно съзираше ролята, която му предстоеше да играе тия дни. — Още утре вечер ще намина към вас, да поприказвам с него...

Четирите певички се бяха сякаш наговорили, защото след миг и останалите две поставиха пред Стьопа същата съдбоносна алтернатива: да се говори с татко или...! Той клатеше премъдро глава и обещавахе: „Още утре вечер, непременно!“

ДЕВЕТНАЙСЕТА КАРТИНА С ДАР ОТ СЪДБАТА

Омърлушени от слабия резултат на това първо прослушване, Стъопа и Маестро бавно поеха към булеварда с желание да подишат чист въздух в новата градина, която княз Фердинанд бе създал за софиянци и бе нарекъл „Борисова“ в чест на своя първороден наследник. Двамата мълчаха. Пък и какво ли имаха да си кажат? Че в цяла стохилядна София не можаха да открият повече от осем души, способни да влязат в Дружбата? Че трябваше да намерят още пари, за да платят на новоприетите? Че от тия осем новоприети, момичетата можеха да отпаднат всеки момент?

— Не знам как ще се оправя с жените — изрази гласно тревогата си Стъопа. — Без разрешение на татковците хич и не искат да се мяркат пред трупата.

— Ами, да — рече Маестро. — Аз даже се питам как все пак си ги спечелил за нас. Истинско чудо! Прелом във вековните възгледи на нашего брата еснафа. Кой порядъчен баща, па бил той и най-музикалният ще позволи на щерка си да се гевези на сцената? Та ние, братле, сме „карагъоз-пардеси!“

Стъопа не спомена за огромните потоци шарм, които трябваше да изсипе върху тия порядъчни бащи, за да пуснат щерките си на прослушването, и премълча също, че му предстоят нови фойерверки на съблазън.

Сякаш между другото Маестро попита:

— А тази, девойката с руменото лице, тя каква е?

— Цвета ли? Балканско чедо е тя. Дъщеря на Васил Възрожденеца, търговец със страхотен чепат бастун... Чух я на една вечеринка и веднага реших, че трябва да я привлека в Дружбата... с риск да попаднем под ударите на бастуна.

— Хубав глас... — рече замислено Маестро. — Само истинска българка — балканджийка може да има такъв глас. Като меден кавал... Когато ми викаха Свирчо и тичах подир овцете, често ми се случваше да се унасям в движението на облаците и да чувам далечен женски глас... като в просъница... А може да е бил истински, кой знае, и да

идеше откъм жетварките в полето... Но бе толкова красив!... Като очарование... И тогава ме обземаше страшна мъка, че не мога... как да кажа, да изкарам този глас вън от себе си. Той ме преследваше навсякъде, преследваше ме и в Румъния, в Италия... И ето, днес отново го чух. Съвсем до себе си. От Цвета...

Стъпа, пообъркан от толкова несвойствената за мълчаливия Маестро интимна изповед, се вгледа в лицето му: бе лице на вдъхновението.

— Свирчо — каза той, — ти трябва да напишеш нещо за този глас. Кой знае, може би даже опера. Тогава, вярвам, ти ще го изтръгнеш от себе си и ще се освободиш от него.

Младият композитор изведнъж се смути, изчерви се, взе нервно да поглажда русата си брадичка, и тъй като бяха тъкмо пред островърхата желязна ограда на двореца, бързо изрече:

— А ти знаеш ли, Стъпа, че князът си има свой частен хор?

— Слушал съм. Пеела немската прислуга. Странно, Фердинанд е музикален, има си собствен хор, във Виена и Берлин не пропуска оперна премиера, а нас иска да удави в капка вода. Защо, боже мой? Дружбата не е политическа партия!

Тази нова интонация в разговора поосвободи Маестро от смущението и той спокойно отвърна:

— Защо ли? Задаваш наивни въпроси, а уж си опитен революционер. Първо, защото князът е чужденец. Той нито обича, нито разбира българския народ, българската душевност, българската песен. Второ, защото със създаването на операта са се заели голтаци, а голтаците не са по вкуса на Негово височество. И трето, защото ти и Балкански идвате от Русия, а князът не понася Русия.

— Основанията са солидни и не зная как бихме могли да ги разбием.

— С музика, Стъпа! С музика! — провикна се Маестро. — Музиката е всесилна. Нима не знаеш каква роля е изиграл Верди в борбата за освобождението и обединението на Италия? Неговите опери струваха повече от цели въстанически полкове. Ами Марсилезата?

— А Интернационала? — подсказа Стъпа и делнично добави: — Аз мисля, че по-добре би било да го премахнем.

— Кого?

— Фердинанд.

Маестро уплашено се огледа наоколо:

— Стъопа, чуваш ли се какво говориш?

— Отличен слух имам, Свирчо.

— Зная. И как ще го премахнеш?

— За тая работа има сто начина: избори, преврат, въстание...

— А ако с избори не успееш, превратът пропадне, въстанието — смажат? Князът е хитър, силен и има подкрепата на немците.

— Тогава трябва да го пречукаме.

На този магистрален политически проект Маестро не намери възражение, затова сграбчи Стъопа за ръкава и го потегли далече от двореца.

— Хайде, върви! Уж си на трийсет, а си си останал хлапак.

Стъопа не пожела повече да спори и тръгна мълчаливо към площада: явно, Маестро бе от оня тип доверчиви интелектуалци, които смятат, че с две приказки и три песни ще променят света. А светът, браток, има нужда от пушки... както тогава, когато носех чувала и бягах от тулския склад... Но тъй или иначе, този княз, който си има частен хор и се присмива на Дружбата, трябва да бъде махнат и то час по-скоро...

Стигнал до това оптимистично заключение, Стъопа закричи побързо.

И тук, Ю, се случи нещо, което прилича на приказка, но което е чиста истина. Историята честичко поднася такива дарове на добрите и смелите.

Пръв се спря Маестро и се послуша.

— Чуваш ли? — попита той и с това доказа, че слухът му е посилен от слуха на Стъопа. Да, действително, откъм площада на Народното събрание долиташе хорова песен, изпълнявана от мъже и акомпанирана от ритмични звънки удари, по камък ли, по метал ли, не можеше да се разбере. Заинтригувани, двамата ускориха крачки. Песента растеше. Сега вече установиха, че се пее на италиански и че ударите са удари по камък. Двамата излязоха на площада и се стъписаха пред неочакваната картина.

Накацали върху незавършения още паметник на царя Освободител, десетина мургави каменоделци биеха ритмично с чукове и длета по гранита и пееха до самозабрава хора от „Сицилианска

вечерня“. Над тях се извисяваше готовият вече бронзов цар на коня, встрани бронзови жени поднасяха цветя, а каменоделците чукаха ли, чукаха по гранита в онзи бояк ритъм, който бе определил лично Джузепе Верди, и който вдигаше тълпите на бунт.

Маестро и Стъопа се спогледнаха. И се разбраха без думи. Приблжиха се до паметника и преди още Маестро да започне на италиански, Стъопа нетърпеливо заговори на български, или по-скоро завика, защото песента не стихваше:

— Хей, откъде сте?

Отвърна най-възрастният. Имаше нос на хипопотам и посивели от каменния прах мустаци:

— Ди Наполи! — И продължи да си чука, като показва разкошни бели зъби. — Ди Наполи, синьоре.

— Поспрате за миг, моля ви се! — викна пак Стъопа и, естествено, заглуши чукането и песента. Каменоделците, изненадани от този необикновен гръм, млъкнаха. Само един на върха продължи да си тананика, един с качулка от вестник на главата.

— Слушайте, синьори! — продължи Стъопа. — Искате ли да пеете в новата българска опера? Като хористи?

— Опера? — попита мустакатият, явно не разбрал останалото.

Маестро побърза да преведе. Италианецът, ужасно ентусиазиран, че такъв млад и мил човек знае неговия език, енергично го затупа с прашните си ръце по слабото рамо и едва не го прекърши:

— Опера? Ма си, синьоре! Да, разбира се, господине! Пронто! — И без да чака покана, запя: „Ла дона е мобиле...!“, но тутакси млъкна и с напълно делови тон, потривайки палец и показалец, попита: — Кванто?

— Колко получавате тук? — попита на свой ред Стъопа.

— Четри лева всеки джорно.

— Колко часа на джорно работите?

— Десет. В доменика почивка.

— Ние ще ви плащаме по два лева на представление от три часа. И още един лев за два часа репетиция. Всичко три лева за пет часа. Ще работите и в доменика. Е?

Мустакатият позабърса замислено хипопотамския си нос и отпрати въпросителен поглед към другите, които мълчаливо наблюдаваха разговора. Откъм върха се обади онзи с качулката:

— Но, Чезаре, но!

Стьопа разбра неприятния отговор и без превода на Маестро, и уплашен, че тия тук могат да си дигнат, в най-буквалния смисъл на думата, чуковете, и си заминат за Наполи, хвърли:

— Два лева на представление и лев и половина за репетиция. И баста!

Чезаре пак вдигна очи към върха. Явно онзи бе главатарят.

— Е, Бепино? — попита някой.

— Но! — каза Бепино и с равнодушен вид чукна с длетото.

Стьопа се ядоса не на шега:

— Слушайте ме сега добре! Два лева за представление и лев и седемдесет за репетиция! И нито стотинка повече!

Маестро го щипна за рамото:

— Какво правиш, Стьопа? Полудял ли си? Откъде ще вземем толкова пари? Три лева и седемдесет стотинки няма да получава даже Балкански. На мене учителската заплата ми е по-малка!

Но качулатият Бепино, без да престава да чука, пак каза своето равнодушно и категорично „Но!“

— Но, синьоре! — повтори послушно и Чезаре, и се нахрани също да удари с чука, но другите не мърдаха, очаквайки с напрежение резултата от пазарлъка. Тогава той заговори бързо-бързо, жестикулирайки с ръце, глава, врат, крака, и изкара така цяла десетминутна тирада, от която Стьопа схвана само отделни думи като „бамбини, ла мия дона, манджаре, кантаре, Верди, ил барбиере ди Севиля, Наполи...“

— Какво бръцолери? — попита Стьопа неприязнено.

— Казва, че не могат да се съгласят да пеят за толкова малко пари, защото в Неапол имат жени и деца, а също и приятелки, които трябва да ядат, а макароните и рибата са поскъпнали, и че той и другарите му знаят наизуст целия „Севилски бръснар“ и още повече неаполитански песни...

Стьопа затвори очи, стисна устни, после ревно към онзи от върха:

— Бепино, два лева за представление и два лева за репетиции, и върви по дяволите при своите бамбини и дони в Наполи!

Бепино свали качулката си, косата му бе съвсем бяла, помисли секунда, почеса се по тила. Всички чакаха решението му. А той само

поклати отрицателно глава и запя. Запя весела тарантела — хубав глас имаше, дяволът, която прозвуча повече като предизвикателна гавра. Кандидатхористите веднага се присъединиха към него, като отново ритмично зачукаха с длетата по гранита.

Стьопа не знаеше да ги ругае ли, да се махне ли. Оставаше му още едно последно оръжие, за да се пребори с тяхната арогантност. И по-скоро инстинктивно, отколкото обмислено, реши да го пусне в действие. Тарантелата му бе добре позната от една преработка на Росини. Той пое дълбоко дъх и хвърли своя гръмотевичен бас. Гласът, върнат удвоен и утроен от насреещните сгради на Народното събрание и Молловия хан, бързо покри италианските гласове и те постепенно утихнаха, за да се превърнат в живописен съпровод.

И тогава сред най-красивия площад на столица София, в часа, когато чиновниците отиваха да обядват, студентите излизаха от лекции и продавачките тръгваха на разходка, прозвуча гласът, който за дълги години още щеше да бъде не само глашатай, но и символ на българското оперно изкуство.

Около паметника се насъбра народ, но Стьопа продължи да пее, а стеснителният Маестро демонстративно застана пред певците и с енергичен замах на късите си, слаби ръце, започна да дирижира.

А когато тарантелата отзвуча и на площада отново настъпи тишина, Бепино замаха приветствено ръка и се провикна към Стьопа:

— Синьоре, молто бене!

Това беше голяма похвала и Стьопа правилно я оцени, защото дълбоко се поклони. А Бепино добави:

— Чезаре! Куатро лева и баста!

— Куатро лева! — повтори Чезаре доволен и протегна десница.

С чувството, че се хвърля в студен, дълбок вир, Стьопа също протегна десница. Двете ръце се стиснаха, за радост и щастие на новата българска опера и за допълнителни тревоги на Дружбата...

Минута по-късно, докато тичаше към Гюлеви, за да съобщи голямата новина, Стьопа с горест си мислеше, че ще се наложи да продаде и астраганения калпак, който бе купил в Петроград, и навярно и ботушите, с които тъй смело газеше снеговете на Сибир...

На другия ден вестниците със злорадство оповестиха, че червеният агитатор от Оперната дружба въпреки справедливия урок, който е получил вече веднъж от възмутените почтени граждани, е

устроил нови нагли демонстрации пред самия вход на Народното събрание, където е пял бунтовни песни заедно с група опасни италиански анархисти. Кога най-после ще затворим устата на необуздания руски агент?

Ю, САШКА И ВТОРИ КРЪГ

Оперният театър щеше да се пръсне заедно с целия си железобетон и барокови труфила, толкова бе задръстен. Борбата в първия кръг и последвалите конфликти в журито, слухове от които бездруго бяха проникнали сред обществеността, бяха още повече възбудили духовете и бяха превърнали предстоящия втори кръг едва ли не в сблъсък на национални школи и музикални течения. Разбира се, имаше и „сеирджии“, които бяха дотичали да се насладят на възможните скандали и битки, забравяйки, че времето на „Ернани“ е безвъзвратно минало.

Бях сам. Тази сутрин Ю бе намерила за уместно да тръгне за провинцията с някакъв бийтсъстав: имала нужда от пари, за в случай че се наложило да замине за Берлин... А прослушването? Ще го следи по телевизията! Това бе добре дошло за мен. Все още, кой знае защо, аз се стеснявах да се показвам сред приятели и познати заедно с Ю, толкова повече, че сега в коридорите и фойетата непрекъснато ме спираха, за да се осведомят за самочувствието на Сашка. Казвах „добро“ и не лъжех: от сведенията, които имах от доктор Бонева, знаех, че Сашка се е завърнала от Витоша с „проветрена глава“, че гласово е във „фантастична форма“. За мен оставаше препоръката на господин Шапкарев да не се мяркам пред очите ѝ. И да я оставя на грижите на премилия внук Мирослав...

Изпълних препоръката: през изтеклите три дни аз почти не мръднах от къщи, чукайки на машинката от сутрин до вечер. Нощите прекарвах с Ю... А сега тя замина за провинцията с брадатите си и дългокоси странстващи бардове на ангажираната песен. Обичах ли я?

Вторият кръг започна, както много оригинално се изрази колегата от телевизията, „с втора космическа скорост“. Посредствените кандидати бяха отпаднали, борбата сега се водеше между най-добрите, постиженията бяха виртуозни.

Блесна италианският баритон със своя Фигаро; един узбек подлуди публиката с една сладко-слънчева песен на Кара Караев. И все

пак първата половина на вечерта мина под знака на битката между японката и шоколадовата кубинка. Тук вече не помагаха нито студентските апели за интернационална солидарност, нито първокласната японска електроника — двете певици трябваше да хвърлят в борбата всичките си козове. Очевидно през изтеклите дни те бяха поработили здравата, за да избягнат слабостите си от първия кръг, и в това навярно, поне така си мислех, имах някакъв принос и аз със своята статия.

Кубинката излезе с Тоска и Бес — две стилистично коренно противоположни арии, които ѝ дадоха възможност да разгърне не само гласовите си данни, но и музикалната си култура. Отзвукът сред публиката беше благоприятен. Журито, доколкото можах да съдя по външните реакции, беше също много доволно. „Порги и Бес“ направи особено впечатление — на тия конкурси Гершуин се изпълняваше твърде рядко. Японката пък, която на първия кръг поднесе Изолда, този път се яви с една нежна и уравновесена ария на Люли и с по-близката до крехкия ѝ натюрел Мими, и с това опроверга първоначалното мнение, че ѝ липсват достатъчно артистични данни, способни да изградят музикално-сценични образи. Тя бе аплодирана бурно.

През паузата минах на сцената, с надежда да намеря доктор Бонева. Зърнах отдалеч Виолин, който оживено беседваше с главния диригент. Вдясно пък, пред телевизионната камера и в светлината на прожектора хвърляше отблясъци голата глава на господин Шапкарев. Приблжих се: той даваше интервю на един познат музикален редактор от БТ, навярно същият „мустака“, за когото бе споменала майката на Сашка. Господин Шапкарев говореше бавно със своя деликатен глас:

— ... В дните, когато по четирите страни на света се убиват, и всяка втора дума във вестниците е „термоядрена война“, утешително е, че у нас се води една друга чудесна, ако такова прилагателно върви към тази страшна дума, война, „оперна война“...

— И кой според вас ще победи в нея? — попита колегата.

— Трудно е да се предвиди, тъй като сраженията са в разгара си. Всичко ще се реши в третия кръг, опасния трети кръг, когато противниците ще участвуват в цялостни спектакли. Знаете, че тогава на разположение на кандидатите ще има трийсет оперни постановки.

Да се завоюва само една от тях е толкова трудно, колкото да се забие знамето над Райхстага... Затова пък голямата награда е Златният пръстен и с него — зелена улица към Милано, Ню Йорк и Москва!

— Какво мислите за нашата група?

— Струва ми се, че финалът няма да мине без поне един неин член.

— Имате ли пожелания към нея?

Господин Шапкарев се замисли и много интимно произнесе:

— Като българин не мога да не ѝ пожелаю победа. Но като музикант в последна сметка мисля, че Златния пръстен трябва да получи единствено най-добрият от всички. Защото само тогава световната културна съкровищница ще се обогати с нова придобивка и във фалангата на Тебалди, Гяуров, Калас, Христов ще се нареди още един гигант.

— Вие, другарю Шапкарев (как странно ми прозвуча това „другарю“) като един от най-старите музикални дейци в България навярно бихте направили някакво сравнение между вчерашния и днешния ден на нашата опера?

— Никаква сравнение не може да се направи! — Пенснето на господин Шапкарев сърдито заблестя. — Как ще сравните огъня и леда? Вчерашният ден беше ден на мъки, несгоди, унижения и глад, и само невероятният ентузиазъм на ония донкихотовци от Дружбата направи от невъзможното — възможно. А днес ние сме център на оперната младост! Оттук към световните сцени ще тръгнат певци, които ще отнесат със себе си пламъка на музиката и красотата!

Старикът ставаше красноречив!... Неочаквано той вдигна очи към мен, посочи ме и продължи с усмивка:

— Но ето един млад човек, който би могъл да ви каже повече за вчерашния ден, тъй като е пряк наследник на родоначалника на нашето оперно изкуство...

Беше късно да бягам: камерата се насочи светкавично към мен, лампата светна в очите ми, под носа ми пъхнаха микрофона:

— Ааа, ето и колегата Вълков! — започна мустакатият събрат с превзет телевизионен маниер. — Вие, драги зрители, неведнъж сте го виждали на малкия екран, но позволявам си да ви го представя още веднъж: Стефан Вълков, внук и съименник на един от основателите на българския оперен театър. Темпераментен музикален наблюдател,

който не оставя извън своето будно внимание нито един музикален факт у нас. Както навярно знаете, неотдавна другарят Вълков се превърна в център на оживени дискусии, свързани със състоянието на нашата естрадна песен и на оперното ни изкуство. Другарю Вълков, какво е мнението ви за втория кръг?

„Върви по дяволите, кучи сине!“ — произнесох в себе си и гласно казах:

— Превъзходно! — Знаех, че ме гледа майката на Сашка, гледа ме Ю, може би ме гледа и самата Сашка.

— Напоследък вие писахте, че нашата опера е в упадък. Поддържате ли още това становище, след като чухте тук младите ни сили?

Това беше удар под диафрагмата. За миг загубих самообладание.

— Колега — засмях се принудено аз, — вие май ме бъркате с някой друг. Аз никога не съм поддържал такава нелепост.

— Аха, извинете, може би съм се припознал! — Не беше глупак той, не! — Но, ако се не лъжа, тъкмо вие писахте, че считате Александра Славина за най-вероятен победител в конкурса. Поддържате ли още тази прогноза?

Гадина! Само веднъж да излезем оттук!...

И тогава, гледайки студения обектив, черния микрофон и иронично-усмихнатата физиономия на колегата, бях внезапно обзет от един от моите откачени пристъпи, които тъй често ме довеждаха до катастрофа:

— Още не съм я чул тази вечер — отвърнах дръзко, — но ако тя ме чува и вижда сега, искам да ѝ кажа: Сашка, стискам палци! Желая ти успех! Ти безусловно си най-добрата! Златният пръстен ще бъде твой!

Но колегата не се предаде:

— Не смятате ли, че представителките на Куба и Япония имат по-големи шансове от Славина?

— Не смятам! — отсякох рязко и, осъзнал изведнъж, че съм стигнал върха на дивотията си, побързах да добавя: — Но, естествено, всичко, което ви казвам, е мое лично мнение, то е породено от моите схващания за музикалното изкуство и от моите симпатии...

Не можах да завърша: звънецът даде сигнал, мустакатият колега обърна микрофона към себе си:

— Драги телевизионни зрители, принуден съм да прекъсна интересния разговор с колегата Вълков, тъй като ни предстои да предадем втората част от прослушването. Желая ви приятни минути в компанията на най-добрите млади оперни певци в света.

Камерата изключи, аз скръцнах със зъби:

— Скъпо ще ми платиш за този номер!

Но той само се засмя:

— Бомба беше, Стефчо!

Аз се втурнах в салона.

Сашка бе последна. Най-напред тя пия Виолета. Без всякакви проблеми. После, като задължително изпълнение на композитор от двайсетия век, поднесе, за обща изненада, арията на Сиромашкинята, онази кратичка и проста жалба от първата българска опера, с която отчаяната бедна женица проклина своята съдба:

*Скръбта умряла сънувах аз
и стонът бил заглъхнал...*

След първото малко скептично стъписване, публиката бързо се съвзе и се отвори пред безхитролната, но трептяща от чувствителност мелодия, която Сашка изтръгваше сякаш от дълбините на сърцето си. И скоро почувствувах онова неуловимо, но тъй познато и тъй рядко срещано наелектризиране на въздуха, което съпровожда големите художествени откровения:

*... И на горчивите сълзи
бил изворът пресъхнал...*

Нейно хрумване ли бе тази ариета или внушение на Кирилов? Чула ли ме беше тя от малкия екран и нейн отговор ли беше тази жалба? Полудявам!

Но какво значение имаха моите вълнения? Сашка пия така, че в залата не остана нито един непокорен — от журито до най-революционния кубински студент, от господин Шапкарев до

динамичните японски импресарии. И тъй като на кандидатите забраняваха да се кланят пред завесата и да бисират, публиката в продължение на цели пет минути прави овации на затворената завеса!

Ала зад червеното кадифе аз виждах Сашка, потънала в прегръдките на Виолин!...

А може би в прегръдките на Мирослав?

Във всеки случай — не в моите!

ДЕВЕТНАЙСЕТА КАРТИНА С ГОДЕНИЧКИ И ФИНАЛЕН АКОРД

Въпреки своята разхайтеност, Стъопа беше точен. Това качество бе придобил в Русия по време на дългата си конспиративна дейност, когато едноминутно закъснение можеше да струва дългогодишна каторга. Така и днес — наконтен, с пригладена черна коса и излъскани жълти обувки, наперен и обаятелен, той почука у бай Васил Възрожденеца точно в дванайсет. Цвета навярно вече чакаше, защото вратата се отвори веднага.

— Заповядайте, господин Вълков!

И мигновено бе облъхнат от опияняващата свежест, което това девойче така щедро излъчваше, сякаш бе напоено с дъх на момина сълза. Цвета му предложи чехли, той ги обу, а когато влезе в гостната, бе поразен от чистотата, която царуваше тук: дюшемето лъщеше като огледало, старите мебели бяха изтънели от бърсане, покривката върху готовата вече трапеза бе бяла като сняг. Появи се бай Васил с огромните си панайотхитовски мустаци, но без чепатия бастун, след това дотича и майката на Цвета — една пълна и чевръста жена, под чиито крака се тресеше къщата.

Най-напред бащата се осведоми за скъпоценното здраве на госта, което тъй много бе пострадало на оная вечеринка, а майката дълго благодари за юнашката помощ, която господин Вълков оказал на дъщеря й. И изобщо, моля, защо е нужно да се ходи на такива вечеринки, където пеят забранени песни и трошат главите на порядъчните младежи? Не е ли по-добре да си се разхождат в банската градина или да идват тук? Вратата ни е винаги отворена за вас!... Но бай Васил смъмри жена си и й каза да мълчи, защото тя не разбира нищо от политика. Вечеринките са нужни, защото там се събират пари за партията, а и младите могат да се срещат и си потанцуват... както например стана с наша Цвета и господин Стефчо. А ти, жено, по-добре си гледай кавармата!... Защото, господине, жена ми е първокласен майстор на кавармата. А сега, да пийнем! Имам домашна анасонлийка.

Той напълни малките като напръстничета чашки и се чукна с госта. И чак след като пийна, попита:

— И колко ще получавате ваша милост за песните, дето ще ги пеете в операта?

Стьопа не беше неподготвен за този коварен въпрос и без да му мигне окото, отвърна:

— Стотици! И даже повече, стига да се устроим веднъж. Нашият директор господин Балкански в Русия е получавал хиляди. А гласът на дъщеря ви не е по-лош от неговия.

— Чуваш ли, тате? — обади се, окуражена, Цвета. — А ти...

— Трай! — каза назидателно бай Васил. — Когато мъжете говорят, момичетата мълчат!

— Ух, тате! Какъв си турчин! Че тук не е харем!... А ужким си социалист и свободомислящ!

— Ти тия приказки на мен не ги хортувай! — отвърна бащата. — На мене, моето момиче, ми викат Възрожденеца, а това ще рече, че аз съм се борил срещу всякакви тирании, хареми и други турски безобразия, когато ти още не си била родена. — Той отново се обърна към Стьопа: — Та, казвате, хубав глас имала Цвета... Да знаете, ваша милост, какъв глас имах аз като млад, ехее! Цяло село се събираше да ме слуша. Веднъж даже... — Той обърна чашката си, — веднъж даже се надпяхахме с Дякона...

— Вие познавахте Левски? — попита Стьопа с израз на възторг и преклонение: навремето бе разработвал този номер пред огледалото, беше ефектен и винаги даваше резултат.

— Дали съм познавал Левски? — Бай Васил състрадателно поклати глава: този млад човек понятие няма от историята на България. — Другари бяхме с него, приятели, и даже нещо повече! Няколко пъти е идвал у нас, на събрания на комитета... Велик човек беше той, вечна му памет! И как хубаво пееше! Само за вашата опера беше. Директорът ви Балкански пет пари не струва пред него.

Стьопа си помисли, че Левски във всички случаи по-добре би организирал и защитил новата опера, изчака да стихне избликът на самовъзхищение у домакина и едва тогава небрежно подхвърли:

— Освен това, господине...

— Викай ми бай Васил! — прекъсна го великодушно домакинът.

— Освен това, бай Василе, с операта се пътува навсякъде по света. Аз например съм бил в Киев, Харков, Царицин, та даже и в Иркутск.

— Къде е този град, ваша милост?

— На Тихия океан.

— Охо, че то далече, бе!

— Дребна работа. Балкански е давал представления в Париж, Варшава, замалко да стъпи и в Англия. А Маестро, нашият най-голям композитор, композитор ще рече писач на музика и песни, се е учил в Букурещ и Рим.

— Айде, бе!

— Честно слово! — И усещайки как анасонлийката го сгрыва, Стъопа поотпусна въображението си и наддаде: — Един ден и вашата Цвета ще се учи в Париж, помнете ми думата, само да стъпим на крака... И тогава ще се разхожда под Айфеловата кула с автомобил... ония каруци без коне, дето се движат с масло.

Можеше ли Стъопа да предположи, че тази безсрамна агитация скоро щеше да се превърне в най-чиста действителност? Тъй или иначе последният аргумент направи потресаващо впечатление както на дъщерята, така и на бащата. Той захвапа края на мустака и внезапно попита:

— А я ми кажи ти, ваша милост, ти женен ли си?

Цвета поруменя до корена на къдриците си:

— Татко! — произнесе тя с укор. Таткото я погледна, а Стъопа използва този звезден миг, за да изсумти неопределено:

— Ами... как да ви кажа... това не е съществено...

— Защото — рече строго бай Васил, след като отклони многозначителния си поглед от Цвета, — аз не обичам женени мъже да се увъртат около щерките ми.

— То се знае... — потвърди по рицарски гостът. — Можете да бъдете напълно спокоен. Грижата за Цвета поемам аз. Няма да позволя никому да ѝ досажда. Вие само ѝ разрешете да посещава нашите уроци.

А майката, която досега мълчаливо сипваше в чиниите ароматичната каварма, решително заяви:

— Но, деца мои, нека се разберем: за годеж е рано още да се говори. Не слушайте вие бай ви Василя! Най-напред добре се

опознайте, па тогава. Не живеем в турско, а! Пък и нека видим напред колко ще печелите от тая пуста опера.

— Ами, да! — засмя се по бащински бащата. — Да провериме вярна ли е старата приказка, дето казва, че „цигулар майка не храни!“ А сега буйрум!

Поободрен от първата си победа, Стьопа усети зверски глад — от сутринта не бе ял нищо, а каварма не бе хапвал никога през живота си. Бе превъзходна! Майката на Цвета бе голяма готвачка. Той отпусна колан и се развихри... В пет все още пиеше и се тъпчеше с баклава.

В шест, с подут корем, Стьопа почука в дома на Дребосъчето. Тя го чакаше в антрето, пременена в бяла рокля, която я правеше прелестна гимназистка. Даде му чехли и той събу жълтите си чепици.

Бащата се оказа попрегърбен, очилат шивач, майката — миниатюрна като дъщерята весела женица, която не млъкваше. И пак имаше благодарности за юначната защита, която гостът оказал на Анчето, и пак анасонлийка, и пак каварма, но „драги господин Стефчо, от истинско тлъсто шиле, донесе ми го братлето от село“, и пак сочна баклава... „Яжте, яжте, не се стеснявайте!“ Стьопа никак не се стесняваше, но вече трудно гълташе, и разсеяно слушаше бърбореното на мъничката майка, която искаше да знае всичко за новата опера — от продължителността на представленията до цените на билетите, и още по-разсеяно ѝ отговаряше:

— Госпожо, давам ви честното си слово на кавалер, че нищо лошо няма да се случи на дъщеря ви. Но ако държите тя да стане прочута и богата оперна артистка, трябва да ѝ разрешите да посещава нашите уроци и репетиции. Друга възможност няма.

Майката не се задоволи с тия уверения, защото попита:

— Извинете, господин Стефчо, вие женен ли сте?

Дребосъчето наведе свенливо очи, а Стьопа с безропотна меланхолия виждаше на хоризонта да се задава застрашителен, черен облак...

В третия дом закъсня с цели трийсет минути. Бе толкова преял и препил, и така страшно му се спеше, че едва се дотътри до него. Посрещнаха го на вратата. С чехли... Дявол да го вземе, помисли той бегло, винаги ли тия четири момичета вършат едно и също нещо?

Напоиха го с анасонлийка, натъпкаха го с каварма и баклава, поблагодариха му сърдечно за юнашката закрила, която оказал

специално на дъщеря им по време на „варварското нападение на сопаджиите от либералната сган“ и, когато си отиде, имаше чувството, че ще се пръсне. Естествено, бе победил и тук, макар че майката бе споменала направо фаталната дума „годеници“, а бащата бе попитал „кой ще изпраща Васето след представлениа!“ Стъопа бе отговорил „Бъдете спокойни, това задължение поемам лично аз“.

За четвъртата годеничка вече нямаше сили и прати по едно хлапе бележка, че уви, не се чувствава добре, извинявайте много, но утре на обед ще дойда непременно. И му призля само като си помисли, че му предстои още една каварма и тепсия баклава...

Прибра се вкъщи и за изненада на Елена веднага се просна на леглото, обърна ѝ гръб и грозно захърка. През нощта болезнено заскимтя. Сънуваше, че Мефисто с цялата си дяволска шайка тика в гърлото му огромни парчета шилешко, което се пържеше като каварма в адските казани...

Какви ли не жертви се правят пред олтара на изкуството!

Защото на другия ден следобед в гимнастическия салон на Първа мъжка гимназия се събра внушителна група от двајсетина човека: новоприетите мъже-хористи с Петър Райчев и Шопето, италианските каменоделци начело с Бепино, и четирите девойки, извоювани от Стъопа като „годенички“.

Тук бе и Мечо, мрачен и упорит. Никой не го бе поканил, но никой и не го изгони, и той остана, сякаш бе най-старият и верен прислужник на Дружбата. Като видя, че Маестро нарежда скамейки, той ги нареди за по-малко от минута. Като видя, че Маестро търси тебешери, той изтича до учителската стая и донесе тебешери. Като видя, че Маестро иска черна дъска, изскочи и се върна с голяма черна дъска. А когато хористите седнаха и Маестро с цигулката в ръка застана до дъската, той се изправи до него, огромен, с плещи на пехливан и главица на дете, като че бе негов ангел-хранител.

— Приятели! — започна Маестро. — Днес ние ще се запознаем с нотното писане... — И срещна светлите очи на Цвета и, смутен, млъкна. Видя се като овчарче да лежи под сянката на облаците, чу хлопатарата на овцете, медения кавал, чу оня дълбок, тайнствен глас, нейния глас и всичко това се превърна в мелодия... Той затвори очи и поиска да я запомни. И я запомни. А Цвета не сваляше поглед от този слабичък, занесен човек със смешна брадица, който се бе учил в Рим и

за когото казваха, че съчинявал много хубави песни. Той не издържа свежия полъх, който се лееше от нея, обърна се към дъската и начерта криво петолиние.

— За да пишем ноти — каза той, — нужно ни е петолиние. Такова...

Зад него Мечо важно кимна: точно така! И внимавайте да не сбъркате!

Стъопа, който слушаше до вратата, изчака още няколко минути и, доволен от сполучливото начало, излезе. Съпроводиха го три нежни годенишки погледа. Само Цвета не откъсваше очи от Маестро.

Два часа по-късно той се върна, за да изпълни поетите пред строгите татковци задължения: да изпрати момичетата до домовете им.

А под прозорците на Балкански вестникарчетата крещяха:

— Оперената война в парламента имааа! Утре започват дебнатите по сопсидиите! Социалистите псуват правителството за колтурната политика! Вестници имааа! Майстора прави интарпалацияааааа!

4
РЕШИТЕЛНИЯТ БОЙ
FURIOSO

ДВАЙСЕТА КАРТИНА С ПАРЛАМЕНТАРНИ БИТКИ

Върху кръглата маса лежеше брошурата с новата жълта корида и скромното заглавие „По въпроса за създаването на национална българска опера“ от К. Балкански. Вестниците пък бяха струпани от двете ѝ страни. Тия вляво бяха нашарени с червен молив, вдясно — с черен. Едните поддържаха искането на социалдемократите Парламентът да отпусне субсидия на Оперната дружба, другите — категорично го отхвърляха.

— Наравно са — рече Стьопа, доволен. — Учителю, голяма работа свършихте с вашата книга.

Преди няколко дни, след много премеждия и разпавии, брошурата бе най-после излязла и с помощта на клуба на улица Позитано и с безплатните и енергични усилия на партийния апарат бе бързо разпространена из по-големите градове на страната. Разпратени бяха екземпляри на всички депутати, на вестниците, списанията, на писателите, на учените от Книжовното дружество, на театралните актьори, на всевъзможни просветни дружества, на по-големи читалища. Специално подвързан екземпляр с автограф и „израз на най-верноподанически чувства“ бе поднесен в двореца за княза. Балкански лично изпрати няколко бройки на Всерусийско театрално общество в Москва с молба да бъдат раздадени на негови бивши колеги. Сега един от последните екземпляри лежеше върху масата между двете купчини вестници като експонат на бойна слава.

— Разбира се — съгласи се Гюлев, — брошурата свърши добра работа и значението ѝ тепърва ще расте, но да не се самозалъгваме: тия вестници не са се повлияли особено много от нея. Ако днес те излизат в наша защита, то е поради простата причина че намират в предстоящите дебати в Парламента повод за нападки срещу правителството. От гледна точка на обществения отзвук това е полезно, макар че ако задуха друг вятър, те отново ще ни обърнат гръб. В Парламента всичко ще зависи от съотношението на силите на политическите групи и в последна сметка от капризите на княза.

— Във Военния клуб усилено се говори — каза капитан Николаев, — че князът бил прочел брошурата, трогнал се и решил да се намеси.

Гюлев насмешливо вдигна рамене:

— Евтина пропаганда, която цели да покаже княза в ролята на културтрегер и покровител на музите. Аз го познавам. Неговото ществие няма граници. Предстои откриването на новия Народен театър. За тържеството Фердинанд е поканил владетелски особи от цяла Европа — да ахкат и охкат пред неговия прекрасен наследник, неговата пищна униформа, неговите звънки ордени, гвардейци и любовници... А се носят слухове, че студентите се готвят да предизвикат безредици и да развалят парадното представление. Князът не е последен глупак и още отсега взима противомерки... С една дума нещата са по-сложни.

— И какво според вас ще излезе от цялата парламентарна дандания? — попита Стъопа.

Гюлев дълго мисли, разглеждайки подчертаните с червено и черно вестникарски заглавия. Най-после каза:

— Според мен ще се получи следното: за нас — отпускането на някаква мизерна сума, която на другия ден правителствените вестници ще превърнат в милиони; за кабинета — отслабване на политическите му позиции и, възможно, в най-скоро време, падането му от власт.

— Невероятно! — възкликна Балкански. — Никога не бих предположил, че нашата Дружба е в състояние да сваля правителства.

Гюлев избухна в смях с тъничкия си гласец:

— Господин Балкански, вие сте непоправим дон Кихот, прощавайте! Никога досега в цялата история на човечеството нито една опера, нито една книга, нито една пиеса, нито една картина не е сваляла каквато и да е власт, и няма да я сваля и в бъдеще. Дружбата ни също. Чиста случайност, съвпадение е, че брошурата ви излезе на бял свят тъкмо тия дни и ние нададохме вой за помощ, когато политическите партии у нас са се хванали безмилостно гуша за гуша, когато песента на сегашното правителство е изпята и князът се готви да го махне, за да подхвърли министерските кресла на други жадни и гладни хищници. В такъв един момент всяко оръжие, което може да удари противника, е добро, включително и молбата за субсидия на някаква си неизвестна оперна трупа. Заслуга на прозорливия ви

Благоев е, че е усетил навреме това съвпадение и го използва, естествено, отново за свои политически цели.

— За целите на целия народ! — поправи го Стъопа.

— Тъй да е — добродушно отстъпи Гюлев, — за целия народ. И, да се надяваме, включително и на нашата Дружба.

— Господин Гюлев — попита Маестро, — има ли възможност да присъствуваме на заседанието? Никога не съм бил в Народното събрание.

— Любопитен сте да видите зверилника, както му викат социалистите? Ще ви дам бележка. Ти, Стъопа?

— Аз имам вече пропуск. От Майстора.

Гюлев се почеса по бялата грива: този прекрасен зет ще му докара някой ден беля на главата.

Сградата на Народното събрание не се е променила много от тогава: същата стегната, не много голяма в смесен бароков и ренесансов стил скромна постройка, същата овална зала с дървените депутатски банки и широки министерски кресла. Само тронът го няма днес. Тогава той се извисяваше там отпред, където се сливаха дъгите на двете редици столове, под портрета на височайшия княз. Имаше и един надвесен над залата тесен балкон, в който се допускаха външни посетители.

Тази вечер горе на първия ред седяха Стъопа и Маестро. Около тях всички столове бяха заети предимно от млади хора, привлечени от възможността да погледат сеир в зверилника, който години наред се славеше в цялата страна с животинските си нрави. Долу депутатите навлизаха сред банките, водейки оживени разговори.

— Тъстът ти! — каза Маестро и посочи лъвската глава на Гюлев, която се белееше някъде вляво от центъра.

— А виждаш ли оня с голямата брада? — попита Стъопа. — Това е Благоев. Тоя до него с брадичката на д'Артанян е Георги Кирков, дето му викат Майстора, нещо като Маестро, но в областта на политиката.

— Зная. Хубави стихове пише той. Бих искал някой ден да съчиня песен по негови думи.

— Готова работа! — рече Стъопа. — Само ми кажи!... — Той си спомни уроците по нотно ограмотяване и видя Цвета пред черната дъска да пее до-ре-ми... — А какво стана с оня вътрешен зов, с гласа,

дето не можеш да изкараш вън от себе си? Излезе ли нещо от него? Казах ти аз, съчини песен и ще успееш.

— А аз вече я съчиних.

— Тъй ли? Да чуя!

Маестро приближи глава до него и затананика в ухото му, но акустиката тук бе такава, че го чува всички наоколо, чува го дори и депутатите долу. Кирков изненадано се обърна към балкона, видя Стъопа и му махна приветливо с ръка.

— Тишина, моля! — провикна се председателят и удари с длан звънеца. — Тишина! Ако продължавате да шумите, ще ви отстраня от залата!

Маестро уплашено млъкна и по-нататък не разбра нищо от ритуала по откриването на заседанието. До него стигнаха само думите:

— Господа народни представители, пристъпваме към точка първа от дневния ред: предложението на група депутати за отпускане на Българската оперна дружба годишна субсидия в размер на сто и петдесет хиляди лева. Давам думата на народния представител господин Кирков.

Председателят не можа да довърши — над дясната страна на залата се надигна буря от свирукания, тропане по банките, смях. И докато Георги Кирков се насочваше към трибуната, към него полетяха викове:

— Никакви пари за тая сбирщина!

— Мингяни!... Просяци!... Келешлъци тук не минават!

Председателят удряше звънеца, нещо говореше, ръкомахаше — напразно, шумът не стихваше. Вдясно се надигна една дебела фигура с кръгло лице и пригладени къси мустачки. Бе Самаковлийски, същият онзи, който в кафенето бе пуснал крилатите думи „карагъоз-пардеси“ и „московски агенти“. Той се огледа самодоволно наоколо и закрещя, и всички до него веднага затвориха уста:

— Моля ви, ради бога, наистина ли някои мислят, че ще разрешим пари за опера? Аз вече сто пъти съм казал и пак ще го повторя: по-добре да отидем на карагъоз-пардеси, отколкото да ни грачат разни ми ти гевезета... — Смях в залата. Той поизпъчи гърди. — За мен е ясно, че тия червени там — той посочи Кирков, — подкрепят „гениалните артисти“ от Оперната дружба единствено, за да отклонят от държавната хазна средства, определени за стопанското

развитие на нашата мила родина. Много по-голяма полза ще принесат тия сто и петдесет хиляди левчета, ако ги отпуснем за новата кожарска фабрика на братя Симови.

Сега пък избухна левицата:

— Айдуци!... Никаква народна пара за думбазите!

— Народът гладува, а вие дарявате хилядарки на братя Симови.

— Кръвопийци! Експлоататори!

На рева на левицата отвърна воят на десницата. Дълги секунди Стьопа и Маестро не можеха да разберат кой какво казва, кой какво иска, кой какво отхвърля, кой какво приема. Залата се разтърсваше от блъскането по банките, които по някакво чудо не се превръщаха в трески. Само Майстора си стоеше пред трибуната абсолютно спокоен и с тънка иронична усмивка наблюдаваше и чакаше.

По едно време ураганът поутихна и това бе използвано от един женствен глас, за да произнесе ясно и отчетливо:

— Господа, Сърбия отпуска двеста хиляди за своята опера! — Бе Гюлев. Друг вулгарно отвърна:

— Майната им на сърбите!

— В Чехия — петстотин хиляди! — продължи Гюлев. Отговорът дойде откъм министерските кресла:

— Петстотин хиляди, а? За да ги дадеш на зетчето си, дето с дъщеря ти...

Горе Стьопа скочи от стола като отпусната пружина, но Маестро го сграбчи за рамото: „Моля ти се, Стьопа, недей, недей! — зашептя той. — Няма смисъл! Това е провокация.“

А долу Гюлев рече:

— Господин министър-председателю, не позволявам да ме оскърбявате!

— Че кой си ти бе, келеш, че ми забраняваш да говоря!

— Като министър — продължи Гюлев спокойно, — вие сте длъжен преди всичко да изслушате мнението на един народен представител. Тук става дума за съдбата на българската култура.

— Ти ли бе, ти ли ще ме плашиш с купешки думи? — извика пак министър-председателят и, пламнал от ярост се изправи. — Ти си гледай звездите и... — Не можа обаче да продължи, защото отново се надигна рев:

— Убийци! Убийци на културата!

— Ууууу!

Гюлев махна пренебрежително с ръка и седна. Но друга ръка се вдигна — от центъра се изправи един депутат, един треперещ от слабост старец. Ревът тутакси утихна, всички се вгледаха в него удивени. Този депутат бе неизменно тук от шестнайсет години и през това време бе говорил не повече от три пъти. Затова пък винаги гласуваше за правителството. Сега се канеше да говори за четвърти път. Това бе събитие. Всички депутати до един се послушаха.

— Господа народни представители — произнесе той с чупливи, дискантски нотки, — повечето от вас са млади и не помнят, но аз помня, помня! Точно преди петнайсет години тук ние отпуснахме десет хиляди левчета на други едни лапачи, които обещаха да направят опера. Те опапаха хилядарките и от операта не излезе нищо. Сега тия искат не десет, а сто и петдесет хиляди. Не са балами, не! Сто и петдесет хиляди левчета за оня що духа! Червените казват, че тази нова театрална трупa била гладна и боса. А че като е гладна и боса, по-добре да се не хваща на европейското хоро да играе.

Той млъкна и седна, и като седна, едва не се сплеска върху банката. Цареше абсолютна тишина. Наистина, малцина си спомняха, че преди петнайсетина години ония първи няколко пионери бяха получили десет хиляди, за да съставят своята трупa. Но тогава историята още не беше готова да я приеме в своето русло.

И тъкмо този момент на тишина използва Георги Кирков, за да заяви със своя обичаен убийствен сарказъм:

— Чудя се, аджеба, как се намират между нас депутати, които искат да сравнят операта с карагьоз-пардеси, и как на тия господа не им е съвестно и срамно, че протоколите от днешното заседание ще се четат от поколенията!

Думите прозвучаха като плесник. Тишината стана още по-плътна. И в нея някакъв депутат от крайната дясна банка се изправи. Беше едър и носеше полуселски дрехи. Бавно, но с решителна стъпка се насочи към трибуната. Последваха го още трима, все бабаити като него, свили заплашително юмруци.

— Майсторе, пази се! — долетя вик откъм балкона.

Но оня стигна до Кирков и замахна. Кирков се дръпна, юмрукът мина под носа му.

— Долу червените! — надигна се крясък.

И тогава с ужасени очи Маестро видя разкривените лица на депутатите, които скачаха от банките, тичаха нанякъде, хвърляха се един върху друг, биеха, блъскаха, псуваха... До себе си чу гласа на Стъопа, който също гърмеше... Той болезнено затвори очи...

И с горчивина си помисли колко подходящо е всичко това наоколо за мотив на една бъдеща сатирична опера...

Ала силен удар по главата го изтръгна от краткия унес. Обърна се зашеметен: зад него стоеше стражар.

— Вън! — викаше оня. — Какво си ме зазяпал като говедо, бе? Не чуваш ли? Ставай! — И безцеремонно го сграбчи за яката.

Наоколо бягаха към стълбището. Друг полицаи удряше Стъопа по гърба и го блъскаше към изхода.

А долу в залата депутатите юнашки се пердашеха.

Оперната война бушуваше в темпо фуриозо.

САШКА, Ю И ЦИРК

Отрано се залостих пред кабинета, където два часа вече журито водеше безпощадната си втора оперна схватка. Секретарката отговаряше шепнешком на телефонните звънци, високоговорителят на стената безспирно ронеше сценичната репетиция на „Севилският бръснар“. По-късно дойде колежката от женското списание, довтаса и мустакавият от БТ.

Появяването му не предизвика в мен никакви емоции. Гневът ми бе отдавна уталожен, пък и защо да се сърдя на човека? Той изпълняваше своя професионален дълг... Като ме видя, той се ухили:

— Охо! Вече тук? Мислех, че операта не те тегли както по-рано.

— Занаятът си е занаят — рекох миролюбиво.

— Тихо, моля! — зашептя секретарката. — Вътре заседават.

Колежката се приближи до мен и конфиденциално рече:

— Другарю Вълков, имам една голяма молба към вас.

— Кажете.

— Възнамерявам да напиша един материал за Александра Славина. Четири страници с илюстрации.

— Отлично. Но с какво мога да ви бъда полезен аз?

— Видите ли, работата е там, че не мога да я открия никъде. В квартирата ѝ я няма, на село при майка ѝ също. Говори се, че била неразположена. Потърсих я при доктор Бонева, но доктор Бонева мълчи.

— Мълчи? Хайде, де!

— Тоест, не мълчи, и дори говори много, но не каза къде може да се е скрила Сашка. А тя положително знае. Вие, предполагам, също...

— Аз не зная! — казах.

Колежката не се предаде:

— В такъв случай, за да не губя време и докато я открия, ще ви помоля да ми дадете някои сведения за нея, а също така и нейни фотоси. Сигурно имате и такива.

Дали имам фотоси от Сашка?... Две големи кутии и един дебел албум с най-отбраните. За четири години, откакто я познавам, аз съм ѝ

направил стотици снимки: сама, с мен, с приятели; на улицата, вкъщи, на сцената, в леглото, на море, в Консерваторията; както се смее, както се мръщи, както спи, както пее; с очила, без очила; като Чо Чо Сан, като Виолета, като Коломбина... Цяла галерия от образи на Сашка, която държа зад вратичката на писалището си. Една картинна история на нашите отношения, която повече от всякакви думи разкрива разнообразните етапи на нашата любов... Отначало шеговит флирт между самоуверения и новоизпечен журналист с току-що пристигналата от село гласовита, но скована от комплекси хубавица, която от стеснения забобжда наопаки брошката си, или в млечния бар разсипва сладоледа върху мраморната маса... После — задълбочаването на една връзка, която е колкото чувствена, толкова и интелектуална, защото е преплетена с фанатична обич към музиката. По-нататък — превръщането на тази връзка в истинска любов, съпроводена от моя страна с преклонение пред златната ѝ красота и изключителния ѝ глас, от нейна — с една чисто женска вяроност и всеотдайност...

... Докато се появи Ю, докато светулките замигаха там в края на боровата гора... Но за този период нямам никакви снимки.

— Никакви снимки нямам — казах гласно.

— Тогава разкажете ми нещо за нея! — настоя колежката, разочарована. — Вие сте стари приятели.

Какво да ѝ разкажа? Как видях за първи път Сашка на приемния изпит в Консерваторията — тресящо се от ужас девойче със златна плитка, което чакаше да влезе в малката зала и изпее своето до-ре-ми? Как я потърсих в общежитието, уж да взема интервю за участието ѝ в надпяването в Копривщица? Как я заведох след това в млечния бар да яде сладолед с ром? Как ѝ подарих за рождения ден сребърната брошка, как ходихме да гледаме „Аида“ и как там докоснах дългите ѝ, хладни пръсти, които тя отначало уплашено отдръпна, после предостави на горещата ми длан? Или как за първи път дойде вкъщи и се запозна с Дед, който я прослуша и каза, че ти, момиче, имаш красив глас, но трябва да се научиш да пееш и затова трябва да работиш много, о, много, и тя започна да работи много, о, много? Или да разкажа за онази нощ в стаичката на втория етаж, в която тя не се съблече, докато не спуснах завесите на прозорците и не загасих лампата, сякаш не бе свършена като богиня? И за дългата ѝ ухаеща на зряло жито коса, която се разпиля над лицето ми, и за целомъдрените

й, неопитни, малко трезви целувки, в които имаше толкова себеотдайност и страх? Или би трябвало да разкажа на тази дебела колежка за моите пътешествия със Сашка в историята? Или само за онова връщане от боровата гора с другата, докато Сашка ни съзря от прозореца на зелената кооперация?

— Засега не мога — отвърнах уклончиво. — Зает съм много. На главата ми лежи не само този конкурс, но и онази проклета дискусия за естрадата...

Обади се мустакатият, ужасно съчувствено:

— Не разбирате ли, колежке, че тъкмо заради тази дискусия колегата Вълков няма време за Александра Славина?

Колежката не разбра намека, тя изобщо нищо не знаеше за мен и Ю, но аз потреперах, свих юмруци и се изправих. За щастие точно в този момент вратата на кабинета се отвори и отвътре се показаха членовете на журито, зачервени, потни, възбудени, говорещи на всички езици на света... Войната им не ще да е била лека!

Изваках да излезе последният и се вмъкнах в кабинета — обширен, с дълга заседателна маса, покрита с чашки кафе, кока-кола, препълнени пепелници и изписани с нечетливи драскулки и ноти листа. На стената два портрета: гравюра на Моцарт и маслено табло на Балкански като Фауст.

— Вълков? На какво дължа тази чест? — попита с нотки на добродушна ирония директорът и подаде ръка.

Не, той не бе забравил моята злополучна оценка за неговото музикално „дюкянче“, както обичаше да нарича своята опера. Бе едър мъж с външност на облагороден Оливър Харди, приятеля на Стан Лаурел. Излъчваше мощ и жизнерадост, бе надарен композитор и първокласен администратор — достоен наследник на Балкански. Никак не е лесно да управляваш едно такова „дюкянче“, в което работят стотици хора с десетки, нямащи на пръв поглед нищо общо помежду си професии — от диригенти до бояджии, и сред тях едно свръхчувствително ядро от артисти с трептящи като опънати струни нерви, готови всеки миг да метнат върху тебе партитурата, да се разциврят, да припаднат, да загубят глас три минути преди представлението и да се завират на Витоша с разни ми ти Мирославовци...

— Здравейте! — казах. — Дойдох за резултатите.

Той поглади тънките си и къси мустачки на Оливър Харди:

— Ако правилно преценявам — рече той, — вие май се връщате към старата си любов.

Той, разбира се, говореше за операта, но аз се изчервих като последна гимназистка. Бързо и небрежно подхвърлих:

— Ще чествувате ли основаването? — и посочих таблото на Балкански.

— А как иначе? Кръгла годишнина. Юбилеи от този род не правим всеки ден. Ще има тържества безумни, ще долетят готи, ще приберем пилците си, които чуруликат по широкия божи свят. Ще възстановим някои стари спектакли: „Цвета“, „Герана“, може би дори откъси от „Сиромашкиня“. Много разчитам на вас и вашето брато от средствата за масова информация да пошумите. Този приятел заслужава! — Показа Балкански. — Дядо ти също. Пък и всички останали от дюкянчето.

— Лично аз ще направя каквото мога. И тъй — какви са резултатите?

Той взе един лист и зачете:

— За третия кръг са класирани 9 кандидата от 7 страни. Сред тях петима са мъже и четири жени. Засега на първо място е Александра Славина с 23 точки от 25 възможни, следвана от Анита Перес — сопрано от Куба — 22 точки, Йосика Ямямато от Япония — 21 точки, Луиджи Кончини — баритон от Италия — 20 точки и така нататък. Деветте кандидата, които впрочем са си осигурили вече основните награди, ще се явят на цялостни представления с „Травиата“, „Кармен“, „Фауст“, „Дон Карлос“ и други. Славина поиска „Бътерфлай“, Кончини „Севилският бръснар“. Ще пиете ли кафе?

Той поръча по телефона и след минутка в кабинета заедно чашките се промъкнаха мустакатият и колежката. Директорът използва случая да упрекне мене и телевизионния редактор за „спектакъла“, който сме разиграли пред камерата с нашето интервю.

— Имате късмет — каза той, — че през това време журито и официалните делегации закусваха и не можаха да ви се насладят, иначе щяхме да имаме нови неприятности. Пък и благодарете се на Славина, че се представи така безапелационно.

Сбогувах се и се магнах.

На излизане се отбих при господин Шапкарев, за да му съобща новините. Пергаментовата кожа на лицето и на голата му глава беше по-прозрачно жълта от всякога, той изглеждаше много отслабнал и изтощен.

— Язвата! — оплака се той. — Поне така ме залъгват докторите. А аз си мисля, че е онова осмокраче, дето крачи назад... С една дума, драги, дамата с косата вече чука и на моята врата. Затова, Стефане, побързай с книгата, да я прочета преди да съм тръгнал при дядо ти... А за Сашка аз си знаех. Сега остава да премери силите си с италианчето.

— Защо с италианеца, господин Шапкарев? Къде оставяте кубинката, и даже японката? Неотдавна вие сам...

Той извади тубичката със сода и делово продемонстрира цялата процедура на гълтането. После каза:

— Двете жени не са вече страшни. Зная какво говоря. Сашка ще ги смели. Но виж, оня Фигаро е много опасен. Преди малко го видях на репетицията: цял фойерверк от огън, хумор, движение, цветове и тембри. Като актьор той така умело прикрива гласовите си дефекти, че ги превръща в ефекти. Тия италианци са родени артисти. Неслучайно те измислиха комедия дел арте. Трябва да предупредя Сашка.

Не попитах къде е тя и оставих господин Шапкарев с неговите партитури и неговото вероятно раче в стомаха...

Потърсих Виолин. Открих го край сцената да наблюдава репетицията на Кончини. Не го дублираше, а само го следеше с едно изражение на професионален възторг и мрачна завист. Кой би помислил, че онова закръглено, кореместо мургаво човече с лъскава от брилянтин коса и с не особено изключителни гласови данни от първия и втория кръг ще се превърне в този виртуозен „севилски бръснар“?

Виолин вече знаеше резултатите, както впрочем и цялото дюкянче. Със загрижен вид той ме дръпна настрана и бавно и отчетливо, за да го разбере добре, изчука с устни:

„Стефане, предай на Сашка, да не форсира финала. Тя не издържа фортисимите.“ И какво още? „Да внимава с физическото поведение на Чо Чо Сан. Бътерфлай е дребна, Сашка едра.“ И добави: „Сашка е премного българка и не е овладяла докрай японката Чо Чо Сан. Кабаиванска шест месеца е репетирала с една истинска японка, а този италианец като че е роден в Севиля в бръснарницата на баща си...

И предай ѝ още, че я чакам в петък следобед преди репетицията долу в бюфета, да си поприказваме за ролята...”

На сцената Фигаро бръснеше дон Бартоло. Кимнах на Виолин и се упътих към цирка. Да видя Ю.

Тя се бе върнала от провинцията и се готвеше да участва в някакъв „международен“ мюзикхол. „Пари трябва, Стив!“ — отново ми обясняваше тя предната вечер, когато изразих недоволство от тази нейна нова халтура, натискаше носа ми с кукленския си показалец, правеше муцунка и си сипваше уиски с лед. „За Берлин ми трябва кола и какво ли не още. Трябва да трясна вертерите!“ И ми показваше джунджуриите, които си бе купила на Златните пясъци от чужденците: фалшиви чешки перли, екстравагантни френски шорти, американски ковбойски жилетчици, всевъзможни червила, парфюми и кремове, прозрачно „секси“ бельо, бикини, които разкриваха цялата ѝ апетитна анатомия... Не харесвах тия нейни увлечения, не харесвах и обиколките ѝ в провинцията с брадатите ѝ приятелчета, и аз ѝ го казвах, но тя ме притегляше към себе си, смееше се с черните си очи и аз забравях всичко...

Циркът бе празен и само на манежа шест балерини репетираха откъс от „Лебедово езеро“. Заврях се в тъмнината на една от задните ложи и се замислих. Имах чувството, че съм попаднал не където трябва. За мен циркът, откакто се помня, бе онзи вълшебен детски свят, в който, осветени от шарени прожектори, се премятаха еквилибристи, трапезисти летяха във въздуха, кученца яздеха мечки и клоуни си пляскаха шумни шамари... Сега тук танцуваха „Лебедово езеро“...

Но те свършиха, появи се Ю. Във френските свръхкъси шорти, пикантна найлонова, обсипана със златни пайети блуза, обувки с дванайсетсантиметрови токчета, които я правеха несъразмерно висока, кулообразна фризура и безброй ярки пръстени и гривни на ръцете. От чешките. Кой ли простак я бе издокарал така? Та най-силното в Ю, извън гласа ѝ, бе нейната бликаща естественост.

Тя взе микрофона, даде знак на малкия оркестър и запя. Бе едно от ония шлагерчета, с които обикновено подлудяваше публиката. Но тук чудото не стана: песента увисна под огромния купол като спукан детски балон, бездушна и бледа. За да наелектризира публиката Ю имаше нужда от стотици втренчени в нея очи, от писъците и

ръкоплясканията на юношите, с които тя се чувствуваше връстник и приятел. Но ще намери ли тя тук тази публика?

А може би аз слушах вече с други уши?

За моя голяма изненада Ю продължи с „Кармен“, онази джазова транскрипция, която ми бе поднесла в нощта на светулките:

*Любовта е немирна птица,
напразно нея гониш ти...*

Тия думи така чуждо прозвучаха сред пясъчния манеж, където обикновено валсираха кончета с пера на гривите, че със свито сърце станах и незабелязано се измъкнах навън... Тогава арията бе изпята само за мен, тя бе Признанието. Тогава тя бе заредена с експлозивна страст, която ме повали на тревата под храста... Тук тя бе вик на самота. Вик на отчаяние.

Но когато видях Ю да се задава иззад цирковите фургони, отново в плътните си джинси, аз забравих упреците си. Тя ме целуна и попита: „Сашка мина, да?“ Мина, казах, и идната седмица ще се състезава с другите осем финалисти в „Бътерфлай“. Но Виолин смята... Кой е Виолин? Един голям певец без глас. Та Виолин смята, че Сашка не е овладяла достатъчно добре физическото поведение на Чо Чо Сан и че не трябва да форсира финалната ария на сбогуването. И че всичко това трябва да ѝ го предам аз...

— Ще ѝ го предадеш ли? — попита Ю, като ме изглежда изпитателно от своя долен ракурс.

— Едва ли. Пък и не знам къде е.

— Е, да — отвърна тя и продължи делово: — Прочетох началото на четвъртата част. Защо не ме развеждаш вече из миналото?

Очаквах този въпрос и си бях приготвил подробен отговор.

— От чисто композиционни и стилистични съображения. Тази последна част трябва да бъде по-динамична и затова по-чиста откъм странични отклонения...

— Глупчо! — рече тя с присвити, весели очи. — Ти не умееш да лъжеш. На тебе чисто и просто не ти е вече интересно да се разхождаш с мен в миналото... пък и в настоящето... — Тя помисли и тихо

добави: — А може би си прав, аз съм странично отклонение, което трябва да се изчисти...

— Фантазии! — протестирах аз. — Аз говоря за литература...

Тя не настоя повече, само попита:

— Ще ми даваш ли да чета и по-нататък?

— Стига да искаш.

— Искам. Но най-напред ми кажи, тази история с годеничките на дядо ти истинска ли е или измислена?

— Аз пиша роман, Ю, а не историческо изследване, и сам не знам вече, къде в него свършва автентичното и къде започва домисленото. Но, доколкото познавам Дед, мисля, че той би се заплел в тази разправия с годеничките.

— Като тебе!... А иначе той си обича своята хубава Елена... — И без всякакъв преход продължи: — Отпусна ли пари Парламентът след оня пердах?

— Отпусна. Както Гюлев предвидя — малка сума, десет хиляди лева, колкото да даде повод на правителството да се похвали, че се грижи за културното развитие на България.

— Мръсници! Какво са десет хиляди за цяла трупа? Хер Краузе ми предлага договор за три хиляди марки на месец, а каквото изкарам извън „Фридрихщатпаласт“, остава за мен.

— Три хиляди марки са много пари — казах.

— Ами! Германов получава за един гастрол в Скалата пет хиляди долара! А нашата Олимпия Рилска, бог да прости гласа ѝ, хиляди левчета само от плочи... И като не им стигат парите, какво правят?

— Кой?

— Дванайсетте разбойника.

— Че какво могат да правят? Взимат заеми, залагат останалите си часовници, шуби, Балкански и Вера дават усилено концерти... За петдесет лева на вечер! И при какви условия само! Пътуват от град на град с файтони или каруци, нощуват в миризливи, пълни с дървеници и пияници ханища, пеят в разнебитени салончета, най-често без пиано, с китара, понякога и без всякакъв съпровод... Но Костя има голям глас, той не се плаши от чистото соло, и навсякъде обира овации. Тъй или иначе той е първият певец от международна класа, който благоволява да концертира в глухите провинциални градчета, и хората са му признателни за това. Имай предвид, Сашка...

— Аз не съм Сашка.

— О, извинявай, Ю... — Дълго мълчах, не знаейки как да продължа. Грешката беше предателска. — Имай предвид, Ю, че тия първи пионерски концерти упражниха силно влияние върху общественото мнение, за да промени то своето отношение към Дружбата. Но те, уви, още повече подкосиха и без това разклатеното здраве на Балкански...

— Ще се оженят ли с Верка?

— Ще прочетеш.

— Защото, нали, като са все заедно в тия обиколки, неизбежната спойка става?

А в твоите обиколки, Ю? С брадатите си битсъстави, удобните автобуси, нощните барове, уискито с лед, луксозните хотели, среднощните къпания в морето сред лунната пътека?

По-нататък не си казахме нищо особено. Обядвахме в клуба, а след това отидох в редакцията, за да натракам информацията за предстоящия трети кръг — 60 реда. На Александра Славина отделих 20. И едва след това позвъних на господин Шапкарев и го помолих да предаде на Сашка поканата на Виолин за петък следобед.

ДВАЙСЕТ И ПЪРВА КАРТИНА С ПРАТКА ОТ МОСКВА

Гимнастическият салон на Първа мъжка гимназия.

Подът е прясно пометен, прозорците — лъснати до блясък, уредите — прибрани и покрити с брезент. В дъното, пред шведската стена, нареден в полукръг като за концерт, стои хорът на Дружбата в пълен състав: италианските каменоделци, Петър Райчев, Шопето, Цвета, Дребосъчето, другите девойки и даже Верка Михайлова и Маестро — за подсилване. Пред хористите седят оркестрантите: осем военни и четирима цивилни, с три цигулки, флейта, кларинет и седем медни инструмента.

Още по-напред са солистите: Балкански, Стъопа, Елена и Казака, последният съвсем официален в стария си фрак на театрален директор и с безумната парижка папионка на врата. Впрочем всички до един, включително Шопето, който е захвърлил беневреците, са най-празнично натъкмени, и това им придава сериозност и красота.

Най-отпред, скръстил ръце на гърди и с диригентска палка в десницата, се извисява мощната фигура на капитан Николаев. Той също е в парадна униформа, окичена с всевъзможни орденчета, медали и медалчета, и сега прилича на карикатура на победоносен маршал. Но той пет пари не дава за това — та за кога друг път ще са му нужни тия тенекийки?

А точно в средата на салона се мъдри едно-единствено монументално кресло, почти като царски трон.

На пост пред входа стои Мечо, огромен и важен до заплашителност, чист и закърпен до елегантност, и напрегнато се взира през полуотворената врата навън. От време на време Казака, нетърпелив, се откъсва от солистите, притичва до него, също надзърта към двора, и като не вижда никого, разочаровано се връща на мястото си.

С една дума — тук всичко е готово за тържественото посрещане на високопоставения гост: солистите са се разпели, хористите са глътнали по три сухи сливи за прочистване на гърлото, а целият състав е репетирали през последните три седмици по четири часа дневно!

Балкански поглежда часовника си (единственият в Дружбата, който още не е заложен!) и промърморва недоволно:

— Мон дйьо, колко са неакуратни тук хората! Единайсет и двајсет!

Но точно в този момент Мечо вдига предупредително ръка!

— Иде!

Вълнение. Хористите изпъчват войнствено гърди, оркестрантите вдигат инструменти, диригентът разперва могъщите си ръце, палката му опира чак до висящите от тавана халки.

Мечо разтваря широко вратата. Мощно прогърмява химнът:

*Шуми Марица, окървавена,
плаче вдовица, люто ранена...*

С достолепна стъпка на човек, свикнал да бъде тачен, в салона влиза един висок, сух мъж със скръбно лице. Мечо любезно му се кланя, след което застава мирно.

*Марш, марш, с генерала наш,
в бой да летим и враг да победим...*

Оркестърът свири с пълна сила, хорът се дере от ентузиазъм. Стъпа даже, който по принцип е против всякакви шовинистични химни, този път, в името на бъдещето, прави компромис със своята политическа съвест и патриотично зове:

Марш, марш, с генерала наш...

За обща изненада обаче гостът не заема стойката, която се полага при такива случаи, а все тъй с бавни, нерадостни движения се настанява на креслото, премята крак върху крак и впива тъжните си очи в палките на барабаните.

Химнът отзвучава, настъпва тишина. Казака минава напред, покланя се и започва с най-кадифения си баритон:

— Господин главен инспекторе, на мен се падна високата чест да изразя от името на цялата Оперна дружба голямата си радост, че ви виждам в нашата скромна среда. Добре дошли, господин главен инспекторе! Ние дълбоко вярваме, че това първо ваше посещение няма да е последно, че то ще сложи началото на най-тесни връзки между уважаемото министерство, което представлявате, и Оперната дружба...

Главният инспектор, все тъй загледан в барабана, не мърда. Казака смело продължава:

— Съгласно изразеното във вашето писмо желание, което за нас е закон, ние съставихме една кратка програма, която, надяваме се, ще ви даде възможност да се уверите в нашата годност да се заемем с цели оперни спектакли. Ако нямате нищо против, ние можем да почнем. Или бихте желали преди това да ни дадете вашите ценни указания?

Инспекторът не отговаря. Той е като мраморна статуя на мрачен римски сенатор. Казака пък изчаква, разтегнал най-гостоприемна усмивка. Тишината се затяга. Всички чакат. И внезапно статуята оживява и почва да говори. Тя казва:

— Господа! Господин министърът натовари господин началника на управление „Театри, музеи и вечеринки“ да изпълни решението на Народното събрание за отпускането на субсидия на тъй наречената Оперна дружба. Днес обаче господин началникът е много зает, поради което възложи тази важна мисия на мен.

„Костенурката се е уплашила“ — мисли си Казака и гласно произнася:

— Това е голяма чест за нас. Можем ли да почнем?

Инспекторът не отговаря. Той отново втренчва отчаян поглед в барабана, който виси под гърдите на младо ефрейторче.

— Господин главен инспекторе — повтаря Казака, — ще разрешите ли да почнем?

Инспекторът не реагира. Тогава, изкаран от търпение, Казака се навежда над него и почти се провиква:

— Господин главен инспекторе, ние сме готови!

Гостът леко трепва. Той поглежда учудено Казака, сякаш едва сега го открива, и печално изрича:

— Е, господа, ще почнете ли най-последно? Аз нямам време за губене. Нека най-напред чуя химна на нашето мило княжество. — И застава мирно.

Казака се споглежда озадачено с капитана и заема мястото си при солистите. Диригентът пък дава знак на оркестрантите да настроят инструментите си. И както обикновено, в продължение на минутка около нотата „ла“ се заплита лека какофония. Най-последно всички засвирват в унисон и капитан Николаев вдига високо палка. — В този миг се чува плясък на ръце и гласът на инспектора:

— Достатъчно, благодаря.

Диригентът, учуден, се обръща към него.

— Но, ние...

— Достатъчно! — повтаря гостът. — За мен не е нужно повече!

— Но, извинете, господин главен инспекторе — промърморва Казака, — нали пожелахте да чуете химна за втори път?

— Да, да, ще докладвам — отвърща инспекторът и се упътва към вратата. — Но откровено казано, не съм особено доволен. Предстои ви...

В салона тегне плътна, задушна тишина, наситена с недоумение. Главният инспектор все тъй бавно, с движения на човек, свикнал да бъде тачен и уважаван, продължава да говори, следван по петите от буквално зашеметения Казак:

— ... Да, господа, предстои ви още много работа. Хорът ви пее прекалено тихо, да не говорим за солистите. Само военните издържаха изпитанието, тръбите им са хубави. Барабанът също, но трябва да се снабдите и с тупан. Мисля, че първата ви работа, когато получите субсидията, е да си купите по-голям тупан. Хубави тупани правят в село Хайредин, Ловешко. Що се отнася до хармониките и контрапунтите, дължа да подчертая, че вие сте далеч от...

— Но, господин инспекторе! — отчаяно изкрясква Казака. — Вие шегувате ли се с нас?

Тогава гостът го поглежда с въпросително вдигнати вежди, вади от джоба си рогче за глухи, пъха го в ухото си и пита:

— Казахте ли нещо?

Никога Дванайсетте разбойника не бяха се смели така невъздържано, както тази вечер. Бяха заели обичайните си места при Гюлев, около кръглата маса, Балкански до Вера, Маестро пред рояла, Елена и майка ѝ между кухнята и стаята, и наблюдаваха Стъопа, който за трети път вече пародираше сцената, която се бе разиграла в гимнастическия салон. И всеки път се заливаха от смях и всеки път Казака протестираше:

— Ама, моля ви се, малко тишина! Не мога да броя!

И отново гласно започваше да брой пачките:

— Деветдесет и седем, деветдесет и осем, деветдесет и девет... Десет хиляди! Ох!... Де са сто и петдесет, де са десет хиляди!

— А ти бъди благодарен на глухия и за това! — рече Стъопа. — Ако ни беше наистина чул, нямаше да ни даде и толкова. Трябва час по-скоро да потърсим цигулари и челюсти.

— Тупан, Стъопушка, тупан! — поправи го Балкански. — И то непременно голям и от село Хайредин, Ловешко.

Стъопа пъкна палеца на разперената си ръка в ухото и скръбно произнесе:

— Да, ще докладвам на господин министъра... Що се отнася до „хармониките“ и „контрапунтите“...

— Шегата настрана — рече капитан Николаев, — но онзи идиот е прав, ние наистина имаме нужда от тимпани.

— На първо време ще минем и без тимпани — възрази Казака. — Парите са ни нужни за наем, за пиана, за хористите, за костюми...

При последните думи Балкански погледна часовника си, изправи се до прозореца и надникна към улицата.

— Дети мои! — извика той. — Чуйте ме! — И като си придаде познатия израз на библейски пророк, показва бялото на очите си и пропя: — Дети мои, днес следобед ми се яви Мусоргски.

— Пак ли? — попита Стъопа. — И какво рече този път?

— Яви ми се и рече: „Тази вечер точно в осем часа ще получите важна вест.“

— Хайде бе! И на какъв език го рече?

Балкански вдигна по мойсеевски ръце и строго произнесе:

— Не така, момко, не така! Не се глуми с небесните сили, що са решили да ни пратят помощ!... Колко е часът?

Усещайки интересна шега, всички погледнаха стенния часовник: беше осем без две минути. Балкански седна, постави ръце, както се полага при спиритически сеанс, около ръба на масата, затвори очи и забърбори непонятни заклинания. Часовникът удари осем пъти. При последния звън на вратата силно се почука. Масата тайнствено се залюля, Балкански звучно призова:

— Влез, о, пратенико на Мусоргски, влез! Ние те чакаме!

Казака отвори вратата. На прага стоеше Мечо, превит под огромен сандък.

— Тука ли живеят Дванайсетте разбойника? — попита той, задъхан:

— Тук! — отвърна Казака.

— Е, тогава я си вземете тоя армаган. Праща ви го от оня свят господин Месирски.

— Мусоргски, бе! — поправи го Стъопа.

— Така де, Масурски. Хайде, баджанак, давай!

Вкараха сандъка в стаята. „Разбойниците“ го наобиколиха, заопипаха с нетърпеливо страхопочитание, сякаш бе пълен със съкровищата на Али Баба. Само Балкански стоеше настрана, загадъчно усмихнат.

Стъопа донесе тесла и отвори капака. Сетне, със сдържано вълнение, досещайки се вече, бръкна в сандъка. И извади една акуратно сгъната зеленикава дреха, извезана с ширити, украсена със златисти копчета. Бе някаква старинна военна униформа. Отново бръкна, и пак, и пак... Преброиха двайсет униформи, наистина доста орфани и избелели, но затова пък скътани по войнишки, като за парад.

Под униформите се показаха войнишки калпаци, натъпкани със слама, за да не се сплескат: пак двайсет. А на дъното лежах двайсет ослепителни, очевидно неотдавна боядисани и лъснати, червени ботуши. Накрая Стъопа напипа голям, бял лист. Разгърна го и зачете, превеждайки на български:

„Братя българи от Софийската оперна дружба.

По заповед на Негово императорско величество ние ви изпращаме 20 (двайсет) броя униформи, които нашият

бивш петдесет и пети лейбгвардийски хусарски полк бракува преди осем години. Тъй като поради престъпното войнишко нехайство липсват доста копчета, а такива вече не се намират, защото тия униформи са излезли вече от въоръжение в руската армия, старшина Аркадий Афанасиевич Сухов ви препоръчва да ги замените с други жълти, а може и бели металически бутони...”

Стъопа не можа да продължи — смехът закипя в гърдите му.
— Учителю! — едва изрече той. — Мусоргски е сбъркал театралния си гардеробиер.

Балкански дръпна писмото от ръката му и припряно дочете:

„Ботушите обаче са съвършено здрави, тъй като преди да ви ги изпратим, ние ги дадохме на обущарите за поправка. За съжаление пера за калпаците нямаме, но старшина Аркадий Афанасиевич Сухов е сигурен, че вие в България имате достатъчно птици, от които можете да си подберете най-красиви пера. Да живее дружбата между Русия и България! С най-дълбоко уважение — лейтенант Василий Николаевич Белкин, командир на интендантската рота на лейбгвардейския на Негово величество императора трети хусарски полк.“

Балкански млъкна и плъзна смаян поглед върху приятелите си. После започна да се смее. Отначало тихичко, после все по-силно и по-силно, но това бе повече ридание. Тоя сандък тук, пълен с парцали, беше отговорът на онова верноподаническо писмо, което беше пратил на батушка-царя в Петербург със смирената молба да помогне на Дружбата!... Стъопушка май е прав: всички императори, крале и князе са от един дол дренки...

Стъопа като че усети безмълвния въпрос. И му стана мъчно за атамана. Грабна една униформа, излезе и след малко се върна облечен в нея. Изглеждаше чудесно, а когато заби на калпака перото, което Елена отскубна от дворния петел, заприлича на най-великолепния

хусар, когото оперната сцена бе виждала някога. Той измарширува, скочи върху масата, извика:

— Мефистофелес като хусар от петдесет и пети лейбгвардейски полк! Но защо пък не? Щом като така е угодно на Негово императорско величество и дяволът става кавалерист! — С елегантен жест свали калпака, призова: „Доктор Фауст, последвай ме! Отиваме да съблазним невинната Маргарита!“ И запя:

*О, излез, сега, любима,
чуй ти моя глас...*

Мечо го изгледа изпод вежди и реши, че симпатичният Стъопка, който иначе много обича майтапите, този път окончателно е чалдисал.

ИНТЕРМЕЦО С Ю И СТЬОПА

— И какво? — попита Ю. — Връщат ли Разбойниците униформите?

— Какво говориш, Ю! Как ще върнат такава скъпоценност? По съвета на жените те решават да използват всичко. Панталоните — тесни като гащите наполеонки, могат да минат за панталони от всички епохи, с изключение на древността, но за „Аида“ има още време... С калпаците също е лесно — натикват им по едно петльово перо и готово! По-трудно е със сюртуците. Дни наред Гюлева с помощта на доброволки-приятелки на Дружбата прекрояват, скъсяват, разширяват, махат ширити, пришиват копчета, докато в края на краищата се получават двайсет не лоши универсални театрални костюма, които могат да минат за войнишки униформи, за народни носии, за салонни дрехи. Италианските хористи изпадат във възторг от тях, някои дори ги обличат по време на големите студове, които тази година настъпват твърде рано, като не забравят и червените ботуши. Казака се опитва да ги спре, но те дори не му обръщат внимание: твърде добре схващат, че нито Казака, нито който и да е друг от Дружбата е в състояние да им забрани каквото и да било, особено сега, когато трупата пристъпва към подготовката на първото представление... И една от любопитните гледки по софийските улици през тия седмици са наперените мургави мъже, които се разхождат с червени ботуши, зеленикави кавалерийски униформи и високи калпаци, и мязат на дворцовите гвардейци.

— Нахални макаронаджии! Все ще измислят нещо такова.

— Е, да! Но тъкмо затова си имат Верди, Тосканини...

— Модуньо, Фелини... И какво, става по-нататък?

— По-нататък за Дружбата настъпват няколко много напрегнати и тежки седмици. Десетте хиляди лева, заедно с настъпилото след парламентарните дебати смекчаване на военните действия, дават такъв тласък на трупата, че тя се втурва в безразсъдна атака срещу всички препятствия, които се изпречват пред нея, и към онова първо, мержелеещо се вече в недалечното бъдеще представление.

— „Фауст“?

— Да, някак си от само себе си, без всякакви спорове. „Фауст“, защото операта е твърде ефективна, а по-вероятно защото всички главни роли за нея са вече готови: Балкански за Фауст, Стъопа за Мефисто, Елена за Маргарита, Казака за Валентин.

— А другите? Зибел, Марта, Вагнер? Без тях не може.

Погледнах учудено Ю: очевидно бе прелистила партитурата на Гуно.

— По една щастлива, бих казал обаче закономерна случайност — отговорих аз, — през това време от чужбина се завръщат още трима българи, получили някакво музикално образование: Николов, Орлова и Василева, тъкмо тогава липсващите Вагнер, Зибел и Марта.

— И на какъв език пеят? Операта е френска.

— Но партитурата, с която разполагат, е руска. За солистите това не е проблем, но за хористите и особено за полуграмотните италианци, това е жива мъка. Те ще трябва да зазубрят текста наизуст, без да разбират и думица от него, въпреки неимоверните усилия на Маестро и капитана Николаев да им втълпят трохи от неговото съдържание.

— Представям си колко адски откачено е било! — усмихна се Ю. — На последния „Златен Орфей“ италианката Бертучи пях „Моме ле, моме“ на български. Беше адски сладка, но си умряхме от смях... А какво става с балета? Валсът от Второ действие, Валпургиевата нощ?

— От балетните сцени решават да се лишат. Все едно, разюзданата Валпургиева нощ с нейните демони, хетери и вещици не е изпълнима в размерите на малката сцена на „Славянска беседа“, пък и декори липсват. Що се отнася до Фауст-валса от Второ действие, ще го изтанцуват самите действащи лица.

— Шик! Ще ми го покажеш ли?

— Не съм решил още.

— Е, да, ти вече не ме водиш в миналото... — Ю направи муцунка, но тя не бе весела, бе тъжна. — Зная, зная: изчистване на отклоненията... Разкажи ми поне какво става по-нататък!

— По-нататък?...

Тя отскочи до хладилника, донесе бутилка, наля ми:

— За гориво — рече тя, сви се в ъгъла на дивана и скръсти крака: момиченцето ще слуша „Червената шапчица“. — Давай!

— По-нататък... — По-нататък обаче не бях написал нищо. Имах отделни бележки, имах и ръкописите на Дед с неговите разхвърлени

дневници. Да импровизирам не посмях: чувствувах се някак си с изпразнена глава, без ясен поглед за следващите страници... А може би ми липсваше истинския слушател?... Измъкнах една от тетрадките на Дед и зачетох избледнелите вече редове, изписани с едрия, щедър и разпилян почерк на бъдещия ректор на Консерваторията.

„Студ. Дърво и камък се пукат. Казака отново е разрешил на италианците да облекат униформите. Ще ги съсипят. Тази вечер трябва да посетя годеничката Цвета, иначе бай Васил ще ме пречука. И подаръче трябва да занеса. Откъде пари? Днес Шопето ни нагости със саздърма.“

„Репетиция в гимнастическия салон. Маестро лее кървава пот с хористите. Добре поне, че Петър Райчев е с тях. Снощи бях на гости у Анчето — Дребосъчето, както ѝ вика капитанът. Харесва ли я? Той харесва всички представителки на слабия пол, стига да са под трийсет. В края на седмицата трябва да направя визита и на другите две годенички. Как ще се измъкна от това заплетено кълбо? Струва ми се, че Маестро е хлътнал здравата по Цвета. А тя?“

„Репетиция. Все още в гимнастическия салон. Директорът на гимназията се мръщи: учениците бягат от клас, за да надничат през прозорците, тичат по петите ми, викат «Караконджото! Караконджото!» и пеят серенадата на моя караконджо. Време е да се измитаме оттук. Но къде? Тази вечер помолих Свирчо да изпрати Цвета до дома ѝ. Той рипна от радост. Хлътнал е той, хлътнал, горкият! Разписал се е любовни песни и още нещо, което ревниво крие от мен. Другите годенички съпроводи аз — една по една, чак до десет вечерта. Вече не издържам. Пък и Елена ме гледа накриво. Обърнах се към капитана за

помощ. Той е готов да изпраща и трите, но предпочита Дребосъчето. Дано не направи някоя бея. Този френски възпитаник не си поплюва с жените. «Обичам да ги ошастливявам» — казва ми той.“

„Костя и Верка се завърнаха от Пловдив. Донесоха седемдесет и два лева чисти пари. Кога ще се съберат? Техният, явен за всички, но непризнат помежду им роман продължава неоправдано дълго време. Костя ме учудва. Никога не бих предполагал, че е толкова стеснителен с жените. Минава петдесетака, хойкал е из Париж, пък и той не е грозотия, а с Верка се държи като влюбен гимназист. Може би се плаши от брак? Безпокои ме неговото здраве. В желанието си да изглежда здрав и мъжествен, той крие сърдечните си кризи и мисля, че дори не се лекува. Трябва да поговоря с доктор Бръзицов. И с Верка.“

„Днес бяхме с Казака, Костя и Маестро при Интенданта. Пак за салона. Уж внушителна делегация. Грешка. Това го раздразни още повече. Неуязвим е този поет. Чел съм негови неща и от тях съм добил представата, че е някакъв мощен като скала свръхчовек. Свръхчовекът се оказа едно хромо същество, което като че няма нищо общо с «Епическите песни». Когато обаче заговори, хилавият изчезна и пред мен се възправи не скала, а планина. Заговорихме за музика, за Вагнер, за Верди, за Скрябин, за Дебюси, за възможността да се създаде в далечното бъдеще българско оперно произведение. За първи път срещам тук човек с такава огромна ерудиция. И въпреки това, а може би тъкмо заради това, той не ни протегна дружеска ръка, нещо повече — продължава да е враждебен към нас. Счита, че десетте хиляди, които ни отпуснаха, са откъснати от неговия бюджет. Недоволен е също, че новият Народен театър не е още готов и Драмата е принудена все още да играе в неугледния салон на

«Славянска беседа». Когато обаче го попритиснахме, а и Балкански вложи целия си авторитет на артист от международно значение, той поотстъпи. «Аз не съм собственик на салона — каза той, — говорете с ръководството на „Славянска беседа“, ако то се съгласи да ви го даде за дните, когато ние отсъствуваме, аз не мога да възразя. А по-късно, когато се преместим на голямата сцена, можете да дойдете тук, все едно, не мога да ви попреча.»

Тази «щедрост» ме раздразни. Неговото «тук» представлява едно тясно помещение с петнайсетина реда плетени столове, три канапета за почетни гости и две позлатени кресла за деспота и неговата жена. Сцената пък е педя на педя, почти без кулиси, с една-единствена стаичка за артистите. В Сибир дори не съм играл в такава съборетина. Но все едно — рано или късно ние ще пеем в новия театър, готов съм да се обзаложа дори с този антипатичен и привлекателен свръхчовек.“

Ю ме прекъсна:

— Самоуверен дядка е твоя Стъопа.

— Не толкова самоуверен, колкото убеден в правотата на своето дело. И много пробивен. Той не отбелязва в дневника си, но аз знам от други спомени, че само благодарение на него Пенчо Славейков отстъпва сцената си за една-две вечери седмично, когато Драмата почива или играе в провинцията.

— А новият Народен театър?

— Потърпи! Много още конфликти ще се разразят, докато Разбойниците запечат и в Народния театър. Засега те се стремят към мизерната „Славянска беседа“ и я получават срещу чудовищно висок наем. Чуй какво пише Дед:

„Бандити! За няколко репетиции, а по-късно и за две представления седмично ни обират половината от субсидията! След шест месеца ще трябва да просим. Впрочем ние вече просим — парите не стигат за нищо.

Татко Гюлев окончателно изпразни кесията си, нямаме нищо ценно за залагане, а концертите на Костя и Верка са капка в морето. Вчера Костя се явил при оня нещастен глух инспектор и се осведомил за възможността да бъде назначен на учителско място в София. Глухият се съгласил. Слава богу, че не го е накарал да му попее! Жал ми е за Атамана. Славянския славей, оня, който на трети март 1878 година в Петербург вдигна на крак Императора, е сведен до равнището на даскалче по пеене на сополивите хлапета... Казака пък води преговори със собственика на «Петте кюшета» да пее вечер заедно с Кева...”

— Къде, къде? — прекъсна ме пак Ю.

— „Петте кюшета“ е едно полукръчмарско заведение, където певачки изпълняват сръбски, румънски и цигански песни, а също и песните, които днес наричаме „градски фолклор“.

— Естрадни песни?

— Нещо такова...

— Виждаш ли, моето момче? — каза тя. — Даже твоите Дружбаши плащат данък на естрадата, а ти...

Тя каза това с такъв тон, сякаш съм смъртен враг на съвременната естрада. Това ми припомни, че в редакционните ми папки все още лежат ония писма и че приближава времето да направя равносметката на дискусията. Равносметката за себе си... Въздъхнах, прелистих тетрадката, попаднах на нова дата:

„Петък. Първа репетиция в «Славянска беседа». Крайно време беше. Директорът на гимназията учтиво ни изгони, защото започва упражнения за ученическия гимнастически преглед. Наехме роял и го поставихме пред княжеските кресла, до него разположихме оркестърчето: четиринайсет души. Затова пък хорът ни е по-внушителен — цели двама човека! И на какъв руски пее! Да обърне Пушкин в гроба...”

„След като изкарах първия речитатив с Фауст, слязох от сцената да погледам. Картината, която се откри пред

мен, ме възнесе до небесата. И сега още ми иде да се разцивря!... Долу е оркестърът с девет униформи от различни военни части: и петима цивилни, начело с капитан Николаев. На рояла е Маестро, който се мъчи да покрива бездните на оркестъра — контрабаси, обои, фаготи, тромбони, тимпани... (Ух, тия тимпани — време е да си купим един хайредински тупан!). Горе на сцената върви Второ действие с празнуващия народ пред градските врати: студентите, войниците, занаятчиите — всички са облечени в хусарските униформи на Петдесет и пет лейбгвардейския на Негово величество полк, и всичко това на фона на декор, изобразяващ Рилския манастир!... Режисьорите Костя и Казака — Фауст и Валентин в хусарски униформи, се мятат насам-натам, подреждат, пререждат, скубят си косите, крещят до пресилване и когато дойде техният ред да пеят, вадят от гърлата си пресипнали звуци...”

„Докато се наслаждавах на тази прекрасна гледка, дойде бай Христо и попита дали разрешавам на Интенданта да влезе. Каква деликатност! Можех ли да откажа на това явно издевателство? Той влезе, но не сам, а с оня самонадеян първи любовник от Драмата — Попето. Разположиха се на последния ред и се загледаха в нашия позор. Тъкмо упражнявахме сцената на валса и тъй като имахме само шест жени, останалите мъже затанцуваха помежду си. Валсиращите се въртяха като мухи без глави, препъваха се, подхлъзваха се, настъпваха се по червените ботуши; една двойка едва не полетя към оркестъра, друга изчезна зад кулисите; Шопето пък така удари Рилския манастир, че мощната постройка се разлюля и едва не рухна върху главите на празнуващия народ. Не смеех да се обърна към последния ред... Едва дочаках своята ария и скочих на сцената. Знаех, че не съм по-убедителен от другите като хусар, но бях поне направил лицето си като истински Мефисто (не е трудно с моята физиономия) и захванах куплетите на «Златния телец»:

*Вредом златото днес цари
всеки нему днес се кланя,
всеки е нему роб дори...*

Още при първия такт осъзнах абсолютната необходимост да играя и пея така, че ония на последния ред да престанат да се подхилват със снизходителната ирония на велики майстори, присъстващи на първите опити на своите чираци. Отворих гърло и с риск да разкъсам някоя гласна струна, хвърлих всичко, на което бях способен:

*... Цар и просяк, стар и млад,
знатен, беден и богат,
роб му става на земята...*

И докато пеех, кой знае защо, си спомних онова злополучно участие в конкурса на Большой театър — кривоносия агент, желанието ми да разтърся журито, крясъците на агентите, бягството зад кулисите... Не, този път няма да има бягане!... И пях, струва ми се, както рядко друг път съм пял. Около мен хористите млъкнаха, втренчени в устата ми. Капитанът престана да ми дава знаци да се въздържа — все едно този мизерен оркестър не можеше да ме покрие, въпреки деветте си духачи.“

„И тогава, за мое велико удовлетворение, видях как презрителните усмивки по лицата на ония там се изтриха, как те се свиха в столовете си, как първият любовник зина, и даже как великият поет замислено облегна глава на своя бастун... Майната ви!“

... Млъкнах. Още чувах куплетите на Дед, още виждах Славейков опрел брада на бастуна. Ю попита:
— Наистина ли пише „майната ви!“?

— Да.

— Знаменито! Имаш ли запис от куплетите?

— Имам, но той е далеч от изпълнението, което току-що чу. Направен е трийсет години по-късно.

Ю се изправи. Бутилката беше празна.

— Бива си го твоят Дед! — каза тя. Щипна ме нежно по бузата: — Като тебе... Но е непостоянен. Какво ще прави с годеничките?

Алкохолът ме бе поразгрял, а и тетрадките на Дед с последния спомен за Куплетите ме бяха върнали към атмосферата на онова време, и аз, без много да се замислям, бързо заговорих:

— Седмиците отминаваха, а първото представление беше все тъй далече, както в деня, когато Стюпа изпя пред Интенданта своите дяволски куплети. Есента постегна, заваляха дъждове, но Разбойниците така и не забелязаха нито студа, нито дъжда. Плащайки скъпо и прескъпо, те репетираха в „Славянска беседа“ с надеждата, че ще бъдат готови до многоочакваното откриване на Народния театър. И зад тежкия труд се мъчеха да забравят всички други сложни проблеми...

„Защото онзи подем, който бе настъпил след малката парламентарна победа, бързо спадна: действителността се оказа по-силна от ентусиазма. Държавната субсидия бе изразходвана за наем на салона и пианата, за покупка на партитури, за декори, за грим, за костюми на солистите и жените, за заплащане на италианските хористи. Основният състав така и не получаваше никакво възнаграждение. Капитан Николаев и Маестро, които живееха от заплатите си, едва смогваха да отделят нещо и за Казака, който бе до гуша потънал в административните дела, и все не можеше да постъпи в «Петте кюшета». Верка и Балкански даваха по някой и друг концерт, в очакване той да бъде назначен на вакантно учителско място. Всички останали бяха предоставени на себе си: някои търгуваха с книги, други чиновническуваха, и даже Батов бе принуден да преписва прошения в съда, за да изкара добавки към нищожните си вестникарски хонорари.“

„Само Шопето бе добре. През седмица-две той отскачаше до село и се връщаше с кошници пълни с погачи, печени пилета и плодове, и тогава се събираха и гуляеха...“

— Отде пък толкова пари у този шоп? — попита Ю.

— Едва по-късно се узнава, че той е продал земята си. „Окането“ погълна неговите петнайсет декара ниви и градини.

— А Мечо? Той напуска ли Дружбата?

— Никаква сила на света не може да го накара да напусне Дружбата. С течение на времето той се превръща в кореняк разбойник. С изключение на пеенето, свиренето и дирижирането (впрочем, махането с пръчка той счита за не особено трудно), той прави всичко: стъкмява реквизита, кове скамейки, боядисва суфити, поправя столове, плете въжета, събира хористите, разнася пощата. Той е помощник-режисьор, осветител, дърводелец, шивач... И всичко върши безплатно.

— От какво живее?

— От хамалъка си. Той намира време да разтовари някой и друг вагон на гарата и се връща с дамаджана сливова. Това означава незабавно спиране на репетицията и леко веселие, макар че италианците намират сливовата за много люта.

— Сладуран е тоя Мечо. Продължавай!

— Не ме прекъсвай, че губя нишката на разказа... Но и чисто музикалните проблеми са не по-малко сложни от материалните. Италианците, които дялкат гранита по дванайсет часа на ден, пристигат вечер на репетиция смъртно уморени и въпреки певческото си въодушевление едва не заспиват на сцената. Казака беснее, но нищо не помага... Единственият, който още се държи здраво на крака, е къдравият Бепино, но и той вече загатва, че за такъв тежък труд четирите лева са нищо.

„Проблем, и то голям, се оказва оркестърът. Четиринайсетте военни и цивилни музиканти са добри изпълнители, но те никога не са свирили в оперен състав и дори Маестро със своя голям опит и талант не смогва да им помогне на рояла. И когато капитан Николаев успява

най-после да оформи първото действие, оказва се, че в него липсва елементарна балансировка между оркестър и сцена.“

— Но нали все пак играят Фауст?

— Играят го. Но ето как. Към края на есента, когато отчаянието отново загризва сърцата на Разбойниците, Балкански предлага да се откажат от цялостно представление на „Фауст“, да се ограничат в няколко откъса от операта и да добавят към тях още две-три несложни сцени от „Трубадур“. Друг изход няма и те се впускат в усилен репетиции и на „Трубадур“. И един хубав ден...

— Леле, закъснях! — извика Ю. — Имам репетиция в цирка.

Тя ме прекъсна тъй внезапно, че дори не се разсърих. А тя добави:

— За годеничките пак нищо не каза! Напиши го веднага и довечера ще отскоча да го прочета. Искаш ли?

Тя тъй зовящо каза „искаш ли?“, че аз протегнах ръце, прегърнах я през кръста и я привлякох към себе си. Тя ме отблъсна:

— Не сега, не, моля ти се!... И като видиш Сашка, хиляди поздравя от мен. Нека не ми се сърди. Кажи ѝ, че ѝ желая успех за третия тур. И да послуша съвета на оня Виолин: да внимава с джапанската си походка. Защото Сашка наистина все още си ходи като на село, сякаш газираниците по полето. И кажи ѝ още, нека се върне вкъщи при нашите великани-голишари, мене скоро и без това няма да ме има там.

— Пак ли заминаваш? — попитах със смесено чувство на болка, ревност и облекчение.

— Да.

— Накъде този път?

— Към Берлин. Решила съм да приема предложението на хер Краузе.

Тя излезе. А аз седнах пред машинката и затраках. Трябваше да забравя хер Краузе.

ДВАЙСЕТ И ВТОРА КАРТИНА С ГОДЕНИЧКИ И СТАЧКИ

И тъй, един хубав ден, по време на репетиция, докато Маргарита, Фауст и хорът пееха на сцената, Стьопа и Казака седяха в княжеските кресла и полугласно четяха новия вестник:

„Откриването ще стане с представянето на три картини от операта «Фауст» на французкия композитор Шарл Гуно и на две картини от операта «Трубадур» от италианския композитор Джузепе Верди. Главните роли се изпълняват от Константин Балкански, бивш артист от московския Большой театър, Стефан Вълков, артист от многобройни руски оперни театри, Елена Гюлева-Вълкова, артистка от германски оперни театри, и други. Хорът е съставен от най-добрите наши и чуждестранни певци, оркестърът — от първите сили на военната музика; режисьори са господата Балкански и Драгомиров, диригент — капелмайстор капитан Николаев.

Цялата ни културна общественост очаква първото представление на Оперната дружба с голям интерес и напълно оправдани смесени чувства. Разговаряхме с г. Яворов, за когото усилено се носят слухове, че щял да стане артистичен секретар на новия Народен театър. Той ни заяви, че има пълно доверие в новото начинание и че пожелава на основоположниците на нашето оперно изкуство успех. Според него то слагало началото на едно голямо дело, което щяло да окаже влияние върху цялата култура на утрешна България. От своя страна Интендантът на Драмата смята, че представленията на Оперната трупа няма да попречат на дейността на театъра му, не само защото предстои откриването на величествения храм на Мелпомена, но и защото дълбоко се съмнява в нейната

жизнеспособност. Той счита, че тази трупа била чужда рожба, която нямала нищо общо с българския народностен дух. Първите й стъпки дори се съпровождали не от български, а от чужди арии и песни — френски и италиански, изпълнявани отгоре на всичко на руски език...

— „Чужда рожба!“ — скръцна със зъби Стъопа и от това гримираното му мефистофелско лице освирепя още повече. — А защо този поет с тъй български дух не седне на задника си и не напише едно либрето за чисто българска опера? Защо не престане да блее от възторг пред своя възлюблен Ницше? И забрани да се играят в неговия гръцки храм на Мелпомена норвежкият Ибсен, английският Шекспир и руският Островски? Но аз ще го поваля, Казаче, помни ми думата, ще поваля този надменен хвалипръцко, който се смята за крал на българската култура, упълномощен от бога да раздава индулгенции на Гуно, Верди и Мусоргски.

— А ти — сърдито отвърна Казака, — вместо да поваляш крале, по-добре помисли как да посъберем пари, че в касата ни не е останал петак. Не зная как ще платя на италианчетата.

— Ще имаме приход от билетите.

— Един бог знае колко ще продадем. След тази „реклама“ на господин Интенданта...

— А Яворов? Ех, нека веднъж стане той артистичен секретар на новия театър, па ще видя тогава господин Интенданта, какви ще ги дъвче...

Не можа да довърши. Откъм главния вход като хала се втурна бай Васил Възрожденеца със своя червен пояс на кръста и рунтав калпак на главата. В едната си ръка размахваше чепатия бастун, в другата — вестник, мустаците му войнствено стърчаха нагоре с острите си, твърди като рогчета връхчета. Стъопа изтръпна: часът на истината бе настъпил. Той се изправи и зае надменно-благородна стойка — единствената, която подобаваше за този драматичен момент.

Бай Васил се спря в средата на залата, очевидно пообъркан от картината, която виждаше за първи път в живота си: оркестърът с военните, внушителният черен роял с отворено крило, на сцената —

хористите-хусари и сред тях Цвета и другите три девойки в някакви невъобразимо пъстри и широки рокли. После забеляза на креслата Мефисто и Валентин и в първия миг се смути, но позна Стьопа и с решителна стъпка се приближи до него.

— Какво значи това? — извика той и юмрукът му се сви около вестника.

— Какво, моля? — попита Стьопа тъничко.

— Това! — Бай Васил тикна вестника под носа му. — Гюлева-Вълкова! Коя е тая?

Стьопа преглътна и хвърли поглед към Маргарита на сцената. Там един след друг певците млъкнаха, след тях престанаха да свирят и оркестрантите. Капитанът озадачено се обърна към смутителя на реда.

— Защо пречите на репетицията? — попита той. — Кой ви пусна тук?

— Ти мълчи! — изрева бай Васил. — Аз пак питам: коя е тая Гюлева-Вълкова?

Стьопа неопределено изсумтя. От сцената се обади Елена:

— Аз съм Гюлева-Вълкова. Какво обичате?

Бай Васил дълго и изпитателно я опипа с поглед, сякаш се питаше заслужава ли тази невзрачна женица цялата разправия: та Цвета е къде-къде по-хубава!... Защото снажната, златокоса красавица сега бе една смирена, синеока Маргарита с руси, навити над челото плитки, и облечена в една грозна, стигаща до петите торбеста рокля. Най-послед бай Васил посочи с бастуна Стьопа и гръмогласно попита:

— Каква си му на тоя?

Елена веднага отговори:

— Жена.

Четири девически писъка и един мъжки вик разкъсаха бедната акустика на салона.

— Така значи! — ревеше бай Васил и мустаците му щръкнаха още повече. — А ми се докарва като ергенче! Годеник! На Париж щял да я води! С автомобил щял да я разхожда! Маскара с маскара!

Замахна с бастуна, но Стьопа не трепна, само с величествен мефистофелски замах наметна пелерината и този жест постресна чувствителния баща, който не посмя да нанесе удара. И докато другите се усетят, бай Васил се озова на сцената, сграбчи дъщеря си за китката на ръката и я завлече долу.

— Марш оттук, никаквице! Нямах работа при тия вагабонти!

Цвета заплака. Заплака високо, ясно, с чист, школуван вече глас. Заплакаха тригласно и другите годенички — както си знаеха — в алто, мецосопрано и сопрано, и Стъопа бегло си помисли, че от четирите става хубав дамски квартет. Но той нямаше много време да разсъждава върху тази нова музикална идея, защото Елена-Маргарита също слезе от сцената, застана до гримираното му лице и изсъска:

— Значи тъй — годеник!

— Елена, чуй ме... — започна той хрисимо, — нека ти обясня...

Но бе късно: плесницата звучно проехтя по дяволската буза, последвана от твърди и енергични стъпки, и Елена излезе, като така силно трясна вратата зад себе си, че се напука чак таванската мазилка.

Плачът на годеничките премина в кресчендо, бай Васил ръмжеше като пресипнал тромбон, оркестрантите възбудено шептяха, италианците се подхилваха, Верка се опитваше да изтръгне Цвета от лапите на бащата, Стъопа опипваше бузата си и размазваше зеленикавия грим, а Балкански с ужас наблюдаваше грандиозното разпадане на трупата...

И съвсем неочаквано иззад хористите се подаде Маестро. Също бе хусар, но тънките очила и русата брадичка издаваха неговата абсолютна несъвместимост с кавалерийския занаят. С походката на д'Артанян, който се готви да прободне гвардейците на кардинала, той слезе от сцената, приближи се до бай Васил, величествено изрече:

— Господине, моля ви се, не закачайте моята годеница!

Годеничките тутакси млъкнаха, Стъопа зина, Цвета ококори очи, мустаците на бай Васил се смъкнаха и придадоха на лицето му израз на бит старобългарски хан. Последва дълга пауза, заредена с недоумение, неизвестност и заплаха.

— Що рече? — попита бай Васил най-после, сякаш не беше чул добре. — Годеница?

— Да — отвърна все тъй царствено Маестро. — Ние с Цвета сме се обещали... Ние се обичаме.

Бай Васил дълго мига, после се обърна към Стъопа:

— Чакай бе... — промърмори той, окончателно зашеметен. — Нали уж... — И изведнъж осъзнал думите на Маестро, рязко изтръгна Цвета от прегръдките на Вера и пресипнало се провикна: — Няма ли да се обади още някой друг годеник?

— Моля, пуснете Цвета! — каза Маестро и този път в гласа му прозвучаха заплашителни нотки. — Тя е моята бъдеща жена.

Но бащата не го остави да завърши. Хвърли вестника и без повече приказки се упъти към изхода, влачейки подир себе си хлипащата дъщеря. Маестро героично хукна подире им...

И когато и той изчезна, другите три годенички отново писнаха в най-чист тризвучен акорд в ла-минор. Тогава именно се намеси капитан Николаев. Грамаден в своята блестяща униформа, той обгърна с дългите си и пластични диригентски ръце девойките, наведе се към лицата им и с нежност, каквато никой не би очаквал от този гигант, прошепна:

— Защо плачете, момичета? Нали аз съм тук... Няма да ви оставя. Елате, елате с мен! Ще ви заведа на събор, ще се полюеем на люлките, ще хапнем захарен памук, ще пийнем шербет, ще погледаме палячовците в цирка... Хайде! — И като квачка с билетата си, той покровителствено поведе девойките към изхода.

Стъпа тежко се отпусна на княжеското кресло и закри с длани окончателно размазаното си лице. И само долови как един по един напуснаха залата Балкански и Вера, Казака, оркестрантите, хористите, Мечо, всички... И когато реши, че е съвсем сам, той усети до себе си нечие присъствие. Вдигна глава: бе Бепино, великолепен в калпака със златното перо.

— Какво има, Бепино? — изпъшка той страдалчески, очаквайки утешителни думи.

Бепино се окашля деликатно в шепата си и отчетливо, за да бъде правилно разбран, тъй като още не владееше български, рече:

— Синьоре Мефисто, ли хористи ди Наполи волиамо увеличение на заплати. Куатро лева молто малко. Пет лева! Иначе — адио!

— Бепино, какво значи това? — изстена синьор Мефисто. Синьор Бепино отговори на чист български език:

— Това значи иначе стачка, синьор Мефисто.

Синьор Мефисто не реагира повече — нямаше сили.

ГОСПОДИН ШАПКАРЕВ, Ю И САШКА

Умря господин Шапкарев.

Умря господин Шапкарев.

Научих го от некролозите, разлепени около служебния вход на Операта.

Увлечен в работа, не бях излизал от дома целия ден и ги видях чак привечер. Почти незасегнат от новината, безчувствен, както обикновено сме безчувствени в първите мигове след загубата на близък човек, пъхнах глава в будката на пропуска:

— Какво значат тия некролози, како Станке? — попитах с идиотски тон, очаквайки навярно опровержение. Но опровержение нямаше.

— Ами че отиде си господин Шапкарев, бог да го прости! — отвърна тя, учудена, че не зная още, че господин Шапкарев си е отишъл.

— Че как тъй? — зададох и другия традиционен идиотски въпрос. — Завчера го видях жив и здрав.

— Е, да, но снощи умря.

— От какво?

— Ами че ударил му часът на човека.

Осъзнавайки постепенно истината, тръгнах покрай сцената в очакване да заваря целия персонал покрусен. Но покрусен нямаше — хората делово се готвеха за представлението: спускаха декори, влачеха реквизит, проверяваха прожектори, оркестрантите обличаха черните си жакети, балерините се разгриваха, певците се разпяваха... Сякаш не беше умрял Господин Шапкарев, вечният Господин Шапкарев, другият постоянен реквизит на българската опера... И никой не забелязваше преbledнялото ми лице, никой не отговаряше на моите питащи очи. Сякаш не беше умрял Господин Шапкарев...

Най-после намерих Виолин. Беше в смокинга си, готов да заеме мястото си край сцената до кабината на звукозаписа, и да „запее“ с всички солисти, които тази вечер щяха да представят „Травиата“ с

онази японка. Черната лентичка на ревера му забелязах едва когато се приближих до него.

— Виолине — прошепнах, — как стана това с господин Шапкарев? Завчера беше... — Щях да кажа „добре“, но си спомних жълтото, сгърчено лице в библиотеката и процедурата по изпиването на содата... — Не беше по-зле от обикновено.

Той заговори бързо, но от устата му излязоха само безредни твърди съгласни, комбинирани с беззвучни дихания, от които не разбрах нищо — Виолин беше прекалено развълнуван.

Тогава той ме хвана за ръка и ме изведе долу, при паркинга, пред все още търпеливите и нещастни търсачи на билети. Тук беше значително по-тихо и този път разбрах всичко, което Виолин ми разказа.

Снощи господин Шапкарев присъствувал на представлението на „Дон Карлос“, в което пял съветският бас Малиновски. Както винаги седял в служебната ложа, и той, Виолин, го виждал почти през цялото време от своя ъгъл край сцената. Всичко било нормално. Чак в средата на третото действие, преди монолога на Филип, господин Шапкарев станал и излязъл от ложата. Като минал покрай Виолин, бил много прежълтял и очите му — кръвясали. И се олюлявал на краката си. Виолин го настигнал на стълбището и го запитал какво му е, а той отговорил, че му няма нищо, че отива да глътне лъжичка сода и че Малиновски си го бива, но че Сашка въпреки това е по-добра. Тогава Виолин се върнал на сцената. И не видял повече господин Шапкарев. Днес сутринта дошъл внукът на господин Шапкарев, онзи Мирослав, знаеш го, нали, и съобщил, че господин Шапкарев починал още в таксито, което го возело към дома му... Погребението? Утре преди обед. Поклонение във фойето? Какво ти поклонение! Тъкмо в разгара на конкурса? Който иска да се поклони, да отиде в Дома на покойника на гробищата. Конкурсът си е конкурс!

Последните думи Виолин изчука особено яростно:

— К-к-рс- с- — к-к-рс!

В очите му блестяха сълзи. Сведох поглед към часовника си: беше седем без десет. Той каза нещо като „Закъснях, ей!“ и побягна към поста си край сцената, пост, който щеше да заема вечер след вечер, всяка вечер, докато има представления, и докато и той си отиде при

Господин Шапкарев, поразен като него от крачещото назад осмокраче — единия в сърцето, другия — в гърлото...

Нямах сили, нямах желание да гледам спектакъла, макар че изпълнението на японката живо ме интересуваше — тя беше една от най-сериозните конкурентки на Сашка. Мина ми през ума, че е редно да отскоча до дома на починалия, но самата мисъл, че там мога да срещна Сашка и Мирослав, ме накара да се откажа и аз поех към редакцията. Там седнах и написах на един дъх, без зачерквания, една вестникарска жалейка от шейсет реда за Господина, когото малцина помнят, но който е зазидал сянката си в темелите на българското оперно изкуство.

Върнах се вкъщи много късно. Намерих бележка от Ю: „Дойдох, прочетох и си отидох. Имам изпълнение в цирка. Ще се видим утре.“

Не съжалявах, че я няма. Цялото ми същество беше обзето от една тъпа болка, в която отекваха като разстроени тимпани твърдите удари на Виолиновите устни: „К-к-рс- с- — к-к-рс!“ Седнал в служебната лежа, господин Шапкарев бе останал до последния си дъх да гледа и слуша трагедията на испанския крал, който праща сина си на смърт в ръцете на инквизицията...

Господин Шапкарев беше истински музикант. И като музикант умря.

Като Костя Балкански.

Погребаха го в алеята на артистите, недалеч от Дед. Хора имаше малко: няколко диригенти, режисьори и артисти, няколко от по-възрастните оркестранти и хористи, така Станка... И Мирослав. И Сашка.

Виолин не дойде...

Мирослав беше единственият близък на покойника и единствен той приемаше съболезнованията край ковчега. Но до него стоеше Сашка...

Тя беше с големите си рогови очила, златната ѝ коса беше опъната назад и прибрана в тила, носеше някаква стара, тъмносива рокля с черно шалче. Без грим, без червило и чернило, без високите токчета и с тъжните си сини, зачервени от безсъние очи, тя поразително приличаше на онова свито, селско девойче, което преди четири години бе пристигнало в столицата за приемния изпит в Консерваторията, и което бях завел в млечния бар да яде сладолед...

Не гледах жълтия, помътнял вече гол череп на господин Шапкарев, нито смаленото му, сбръчкано, мъртво лице, гледах Сашка и в главата ми минаваха всякакви безредни мисли, и сред тях един голям, изгарящ като жар въпрос: „Та това е Сашка, нали, моята Сашка, която не съм виждал толкова време, Сашка, която съм обичал. Защо е тя тук с друг?“

Но тя не ме погледна. Не ме погледна дори след като я спрях зад вратата на гробищата, преди да се качи в колата на Мирослав.

— Здравей, Сашка — казах.

— Здравей — отвърна ми тя с блед глас, в който все пак прозвучаха сребърните камбанки.

— Аз... исках да ти кажа... не зная дали господин Шапкарев е успял да ти предаде, че Виолин непременно желае да говори с тебе... във връзка с Чо Чо Сан...

Едва сега тя насочи към мен лъчезарните си очи, които сълзите правеха още по-сияйни. И в тях прочетох всичко.

— Ще го потърся — прошепна тя.

— Да... И още нещо... — Напразно се стараех да придам на гласа си невинни интонации. — Ю ми заръча да ти съобщя, че можеш да се върнеш при великаните, когато пожелаеш... Тя... скоро заминава...

— Тъй ли? — По скованото ѝ лице премина искра на интерес. — За къде?

— За Берлин.

— При хер Краузе, оня дълъг германец?

— Да.

— Значи — постигнала го е! — Тя се поусмихна не без презрение. И добави — Е, пожелай ѝ добър път и успехи. Да стигне и до „Олимпия“.

— Ще ѝ предам... ако я видя... Тя също ти желае успех в третия кръг.

Тя пак се поусмихна и понечи да влезе в колата, но нещо се сети и бързо попита:

— А ти?... Искам да кажа — как си, как върви „Оперната война“? — На устните ѝ премина тръпка.

— Крета... — Щях да добавя: „Искаш ли да почетеш?“, но замълчах. Тя продължи:

— А дискусията? За естрадата и операта?

— Чакам да свърши конкурсът, па тогава... Знаеш, глупост се получи.

— А, не, защо? Всичко стана както трябва. Следва даже да ти благодаря за онова телевизионно предаване, макар че господин Шапкарев беше много недоволен...

Край нас се заниза нова погребална процесия. Изчаках да отmine и едва тогава отговорих:

— Сашка, онова, което заявих по телевизията, е истина. Аз дълбоко съм убеден, че ти си най-добрата и че ще вземеш златния пръстен. Така смята... смяташе и господин Шапкарев...

От прозорчето на колата се подаде главата на Мирослав:

— Сашка! — извика той. — Трябва да тръгваме, защото гостите ще ни изпреварят, а вкъщи няма никой.

Гостите! И Сашка ще им поднесе жито и ракия, така, както е редно за стопанката на дома... Попитах в упор:

— Сашка, ще се върнеш ли при великаните?

— Идвам! — отвърна тя и не разбрах — до мен ли се отнася този отговор, или до Мирослав. По-скоро до Мирослав... И без да каже дума повече, тя се отправи към колата. Като закрачи с едра, малко мъжка стъпка, сякаш газеше трънаците по полето... Ето че забравих да ѝ предам съвета на Ю за „джапанската походка“.

Но беше късно: москвичът изрева покрай мен и се понесе към улицата. Отсреща, изпод плачущите върби долитаха последните тактове на траурния марш, който свиреха музикантите-пенсионери.

Побързах за вкъщи. Да поработя. Сега единствената ми утеха оставаше моята Война.

Но не можах да напиша нито ред. Тогава разтворих една от ония тетрадки, които бях изпълнил в беседката под диктовката на Дед, и се зачетох. От време на време затварях очи и тогава дочувах неговия глас — много отслабнал, но все още запазил благородни отблясъци на лееща се стомана бас.

ДВАЙСЕТ И ТРЕТА КАРТИНА НА ДЕД С ПАЗАРЛЪЦИ И РАЗВОДИ

Не мога да скрия, че след скандала с годеничките в „Сланиянска беседа“ и обявената от Бепино стачка на хора, аз се чувствавах в проклето настроение. Твърде много беди се стовариха изведнъж на главата ми.

Днес всичко това може да изглежда комично. Впрочем цялата Оперна война днес изглежда комична и ако един ден тия мои записки видят бял свят, уверен съм, че ще се намерят гласове, които ще твърдят, че Войната е измислена или най-малко — прекалено пренадута от мен. Но тя не е преувеличена, нито измислена, тя е красноречив факт за степента на културното ни развитие, за нашите нрави тогава, с една дума — за епохата, последвала нашето Освобождение. И макар скандалът сега да ми изглежда смешен, в оня есенен ден на мен никак не ми беше до смях. Съзнавах, че ако не предприема незабавни мерки, Дружбата е заплашена от катастрофа.

И докато се разгримирвах пред огледалцето, аз степенувах опасностите, с които трябваше да се преборя. Започнах с най-лекото: Елена. (Колко се лъжех! Не познавах жена си. Мислех си: ще разбере, ще махне с ръка, ще ми прости. Следователно — нея можех да отложам до вечерта, когато я видя вкъщи.)

По-нататък — италианците. Имах свирепото желание още тогочас да ги изритам към техния си Наполи, но това бе невъзможно: те бяха основата на нашия хор. Следователно предстоеше ми един сериозен разговор: все едно — пет лева не можехме да им дадем. Бепино беше твърдоглав, но все пак разумен анархист, доколкото анархистите могат да бъдат разумни, и той често биваше свидетел на окаяното ни положение, особено в дните, когато се нахвърляхме гладни върху кошничките на Шопето... Освен това виждах колко много той и другарите му са увлечени от занятията и очакват премиерата с не по-малко нетърпение от нас.

Трето: годеничките. Необходимо бе да сключим мир с бай Васил Възрожденеца, да му обясня причините на моето годенишко

„мошеничество“, да му се извиня и да го уверя, че моята на пръв поглед нечестна, но всъщност благородна маневра, не бива да попречи на по-нататъшното развитие на Цвета като певица. Същото трябваше да сторя и с родителите на другите годенички. В тия си усилия разчитах на помощта на Маестро, на капитана. Все още не знаех колко истина има в заявлението на Маестро, че той, а не аз, е годеникът на Цвета. Ако е тъй, мислех си, всичко е в ред, но ако то е само един фанфаронски спасителен пояс за измъкване на удавника, ще стане още по-лошо. Що се отнася до капитана, той си знаеше работата: ще води момичетата по събори, ще ги пои с шербет, ще ги забавлява с циркаджилъци, но ще ги усмири... С годеничество или без годеничество, но девойките трябваше да се върнат в трупата, иначе — сбогом премиера!

И последното и най-важно нещо, което трябваше да направя без всякакво бавене, бе да попреча на новината за скандала да проникне в пресата. Изтръпнах, като си представях, какво би станало, ако един само вестник надушеше нещо. България щеше да гръмне: „Червените революционери подмамват почтените български девойки в тяхната покварена Оперна дружба! «Изстисканите лимони» се гаврят с малолетни момичета, обещавайки им годежи! Зад фирмата на оперна трупа се крие срамен столичен бардак! Затова ли парламентът отпуска грешни народни пари?“ И така нататък, и така нататък, и то тъкмо в момент, когато общественото мнение се бе поуспоило и дори очакваше със сдържано любопитство какво ще излезе от цялата наша оперна шумотевица. Ето защо недоизчистил докрай лицето си от грима, хукнах към редакцията на „Работнически вестник“. Имах късмет: заварих там не само Батов, но и Майстора.

— Е? — посреща ме дружелюбно Майстора. — Ще пеem ли скоро?

— Ще пеem на куково лято! — отвърнах. — Нали така се казва на български?

И разказах цялото си злополучно приключение. Двамата с интерес изслушаха моята накъсана, безредна и често нелогична информация. Избухнаха в смях, чак когато стигнах до стачката на италианците.

— Ето те значи работодател, класов враг! — възкликна Майстора, като лукаво примигваше зад пенснето си. — И какво ще

правиш?

— Стотинка не им давам повече! — отсякох аз. — Това са изнудвачи.

— А ти си експлоататор на интелектуалния труд! — засмя се той.

— Бихте ли поприказвали с тях?

— Да поприказвам с анархисти? Ще вземат да ме бухнат с някоя бомба... и то тъкмо тия дни, когато съм необходим... Пази се и ти!

Тогава се обърнах към Батов с настоятелното искане да пусне в ход всичките си връзки и на никаква цена да не допусне нито дума за скандала, в който и да е вестник или списание. Преди да излезе, той се почеса по мишето лице, промърмори: „Ще опитам, дано не е късно“ и настоя час по-скоро да помолим бай Васил сам да не се изпусне пред някой любопитен вестникар, на което Майстора забеляза:

— За това не се тревожете. Бай Васил може да е турчин в семейството си, но не е глупак. Та нали първата жертва на една нова вестникарска кампания срещу вас ще бъде неговата репутация на почтен баща?

— И все пак, Майсторе, говорете с него! — казах. — Да разреши на Цвета да репетира, тя ни е стълбът на женския хор. Иначе спукана ни е работата... Ей я премиерата!

Майстора позаглади брадичка, очичките му весело засвяткаха.

— Добре, ще се опитам да направя нещо, мене бай Васил ме слуша. Но това ще стане след акцията, сега съм много зает.

— Каква акция?

— Как, не си ли чул? Цяла София говори за нея. А уж си „червен революционер“! Значи — предстои откриването на новия Народен театър.

— Това не е новина.

— Ще присъствува и Фердинанд.

— И какво?

— Работата е там, че за откриването Фердинанд възнамерява да напълни салона със своите немски царедворци, лакеи, готвачи, коняри и камериери и да остави навън българската интелигенция. Отгоре на всичко той е назначил за член на комисията по откриването началника на конюшните си фон Ашенбах.

— Диригента на конярския хор?

— Същия. Та този Ашенбах е решил да превърне откриването на театъра в чисто дворцово тържество, в пищно представление с главен герой княз Фердинанд и второстепенни герои неговите наследници Борис и Кирил. Как ти се струва? Ние решихме да отвърнем както подобава, студентите се готвят от няколко дни, всички свирки са изчезнали от пазара...

— Отивам и аз! — рекох, без много да се замислям.

— Никъде няма да отиваш! Ти си гледай операта. Доколкото ми се простират музикалните познания, едно представление на „Фауст“ може в краен случай да мине и без хор, но без Мефистофел — не. Апропо, я си поизмий лицето, че целият си в грим.

Измих се, но не отговорих на забраната на Майстора. Защо тъкмо аз трябва да бъда най-предпазливият? Заради премиерата? Но няма всеки от стотиците, които ще участвуват в демонстрацията, няма своя собствена премиера, може би по-важна от моята? С какво съм аз по-ценен от тях? Пък и още звучеше в ушите ми упрекът на Майстора: „А уж си червен революционер“. И за да убедя окончателно себе си в правилността на своето решение, извиках в паметта си ония не много далечни нощи в Тула, когато задигах оръжието от завода и подир мене стреляха. В края на краищата, мислех си аз, нали Фердинанд е в корена на всички злини в страната, включително и на нашата жалка „оперна война“, която ни принуждава да залагаме венчалните си пръстени и да просим хусарски униформи от руския император? Следователно — напред срещу деспота!

И въпреки всичко дълбоко в мен нещо силно ме възпираше да тръгна и това бе мисълта за премиерата, която не ме напускаше нито за миг. Явно аз бях повече музикант, отколкото революционер.

Докато не настъпи скъсването с италианците.

И с Елена.

Най-напред — Бепино.

Пак, както тогава, когато ги срещнах за първи път, те бяха накацали върху паметника на цар Освободител, и чукаха с длетата си, и пееха някаква бойка гарибалдийска песен, и не искаха и да чуят моите молби. Отново го ударих на пазарлък, и то какъв! Не предполагах, че имам такива блестящи търговски заложби — татко не беше сбъркал, като ме насочи към стопанска дейност... Какви ли не звезди не им свалях от небето! Уверявах ги, че скоро ще забогатеем и

че ще им плащаме не четири или четири и двайсет (това беше моята последна отстъпка!), а цели осем лева дневно! Че ще обикаляме Европа, че ще гастролираме чак в Наполи, където ще ни видят техните бамбини и дони... Когато и това не помогна, обърнах го на чувства. Та какви музиканти сте, дявол да го вземе, като не можете да понесете една малка жертва от някакви си стотинки в името на Верди? Не знаете ли вие колко е гладувал Росини, преди да съчини своя „Севилски бръснар“? И не виждате ли, че и нашия уважаван Маестро живее в една дупка и си няма даже свестни дрехи за премиерата? И моля ви се, синьори, в края на краищата, ние сме революционери, борим се за равенството на хората и не е справедливо аз да не получавам нито петак, а вие всеки ден да се тъпчете с четири лева и двайсет и пет стотинки! (петте стотинки додадох, скърцайки със зъби от ярост). Ала нищо не помогна. Бепино бе непреклонен. Знаеше той, проклетият макаронаджия, че без тях сме загубени.

Но и аз не бях по-малко инат от него, изпсувах и се магнах.

Впрочем в касата нямахме вече нито грош. Нито грош!

Прибрах се вкъщи раздразнен, отчаян. И леко обезпокоен от предстоящата среща с Елена. Очаквах най-много едно мило хокане или — в краен случай — един нежен пантоф по гърба. Но нямаше хокане, нямаше пантофи. В целия дом бе само тя, седеше в стаята и четеше. Поздравих, тя едва ме стрелна с очи.

— Елена — рекох, — нека да обясня...

— Няма какво да се обяснява — отвърна тя кротко. — Нещата са ясни. Можеш да си прибереш червената риза и си отидеш при своята Цвета. Там те чака голяма зестра... Аз няма да се противопоставя на развода.

— Какво говориш, Елено! Какъв развод? Чуй ме напред!

Но тя отново потъна в книгата си.

Познавах своята Елена и знаех, че в този момент няма да постигна нищо. Измънках „довиждане“ и излязох. Навън бе вече тъмно. Къде можех да се приютя? При Маестро? В неговата стаичка нямаше място и за половин човек още. Отидох при Учителя.

Той си беше вкъщи. Не зададе никакви въпроси и ме нахрани с хляб и сирене. Сиренето на Шопето... После ме настани на пода, върху един твърдичък и бодлив сламеник... По почти същия начин преди три години той ме бе посрещнал в московската си квартира, след

онзи злополучен конкурс. Но тогава имаше водка и колбаси, после песни, после писмата на Казака, който обещавахе мед и масло в новата родина и „назрелите условия“ за създаването на национална оперна трупа... Сега не пихме, не пяхме, не говорихме, не ни беше до приказки, а веднага легнахме да спим.

Спа той. Аз не мигнах. Нощта бе един безкраен кошмар, в който се мяркаха ту бастунът на бай Васил, ту плачещите годенички, ту Бепино, който ми се хилеше насреща, ту Елена, която ме замерваше с пантофа и викаше: „Развод!... Развод!“

И през цялото време до мен стържеше като тъп трион грозното хъркане на Костя — едно ненормално, нездраво хъркане, което бе по-скоро тежко, задавено дишане на сърдечно-болен човек.

С облекчение посрещнах утрото, излязох и потърсих Маестро. Трябваше да намерим свирки.

Затворих тетрадката — по-нататък знаех какво се е случило — Дед неведнъж ми бе разказвал както за онзи паметен зимен ден, в който за пръв път бе чул първите тонове на първото българско оперно произведение, и за пръв път бе попаднал в българска тюрма... Седнах пред машината и затраках.

ДВАЙСЕТ И ЧЕТВЪРТА КАРТИНА С ВАЛСОВЕ, СВИРКИ И АРЕСТИ

Свирки не намериха, въпреки че обиколиха всички книжарници и дюкяни за детски играчки, всички пазарски сергии и дори амбулантите на събора. Те буквално бяха ометени.

Уморен, треперещ от студ под тънкото си, оръфано палтенце, Маестро мърмореше недоволено и предлагаше да вземат от капитана едно пиколо, което издава по-остър звук от всякаква свирка. Или теглеше Стьопа към дома си, за да изпият поне един топъл чай и плахо го умоляваше да се откажат от това лудешко участие в акцията.

— По-добре да отидем при Цвета. Да обясним на баща ѝ недоразумението, пък и да поискам официално ръката ѝ.

— Да беше го направил вчера — боботеше мрачно Стьопа. — Нали затова хукна подире им?

— Той хич и не искаше да ме чуе. Едва не ме преби с бастуна. Кой знае какви си ги забъркал ти там!... А като гледах Цвета как плаче, сърцето ми се късаше.

— Добре, добре... — съгласяваше се Стьопа кисело. — Нека подберем напред онова княжеско говедо, па тогава. Аз също искам да се помиря с бай Васил... макар че сега ми е все едно...

И се спираше край някой безлюден ъгъл и под вещото ръководство на Маестро, който неслучайно носеше прякора Свирчо, пъхаше два пръста под езика и духаше. Отначало не вървеше, но след многократни упражнения от устата му започна да излиза някакво подобие на пронизително пиццено, което се усъвършенствуваше с всеки нов опит. Стьопа беше доволен, доволен беше и музикално-шумовият инструктор, макар че с безпокойство чакаше вечерните часове, когато трябваше да приложат на практика изученото.

Най-после те се прибраха в стаичката зад сивата черква. Долу ямата беше покрита с тънък лед, змиите и жабите спяха дълбок зимен сън, студът щипеше. Композиторът веднага запали кюмбето и проявявайки блестящи кулинарни способности, свари картофи и сготви постна яхния. Но и двамата едва хапнаха, подтиснати от

тревожни мисли и лоши предчувствия. Над Стьопа тегнеше безсънната нощ, болното хъркане на Балкански, мълчанието на Елена, крясъците на италианците. Маестро пък се плашеше от бай Васил, от вестниците и най-вече от възможните безредици, които бездруго щяха да избухнат по време на демонстрацията. След схватката в парламента той избягваше да си пъха носа в политиката, но този път бе обещал на Стьопа да участва в акцията просто ей така — от солидарност. И любопитство.

След картофите Стьопа отново се зае да упражнява новоусвоеното изкуство да свирка с два пръста и по едно време дори, когато се опита да изкара менуета на Падаревски, Маестро седна на пианото и го акомпанира. Не излезе лошо. След това обаче, както често правеше, когато биваха заедно, композиторът продължи да свири, като премина към някакъв нежен, бавен валс, тананикайки си тихичко със своя слаб глас.

— Какво е това? — попита Стьопа.

— Нищо особено... — Маестро замечтано се усмихна. — Импровизация за танц...

— Не ми мяза на танц, а повече на ария.

— Е, опитвам нещо...

— Песен?

— Не, по-голямо.

— Оратория?

— Още по-голямо...

— Опера? — попита Стьопа с доброжелателна скептичност.

Маестро престана да свири. И както беше с гръб към Стьопа, отвърна замислено.

— Ох, трудно нещо е операта, Стюпушка, трудно! Верди и Чайковски са казали вече всичко и за нас, сиромасите, не е останало нищо. — Той въздъхна и добави: — Сиромаси сме ние, *сиромаси*! — Но в тия тъй тъжни думи нямаше тъга, а някакъв многозначителен оптимизъм, сякаш казваха: „Да, сиромаси сме, но скоро ще забогатеем!“

Стьопа го сграбчи за раменете, обърна го с табуретката към себе си и заговори развълнувано право в лицето му:

— Ама, Свирчо, това е грандиозно! Опера! Първата българска опера! Та ти разбираш ли какво значи това?

— Разбирам аз, разбирам, и тъкмо затова се чувствам като в гъста мъгла сред непроходима гора, сам-самичък, без водач, без фенер, без да зная добра накъде да вървя... Сам трябва да си проправям пърина...

— А либрето? — попита Стъопа, все повече и повече удивен и зарадван от плахото откровение на приятеля си.

— Нахвърлих нещо.

— Собствено?

— Какво говориш! Къде мога аз сам?... По едно произведение на наш поет.

— Хайде де! Та това е фантастично, Свирчо, просто невероятно, както казва нашият Костя. Българска музика по българско либрето! Кой е поетът?

— Вазов.

В продължение на няколко дълги секунди Стъопа стоя като стъписан, забравил скръбните си мисли. После изведнъж произнесе, безапелационно:

— Щом е тъй, Свирчо, ти трябва да седнеш на задника си, още сега, веднага, и да пишеш, да пишеш, да пишеш! А пък аз ти обещавам, че третото произведение, което ще изпълним в Дружбата след „Фауст“ и „Трубадур“ ще бъде твоята опера. И ще натрием носа на оня надменен Интендант, който не дава да се пее на сцената му на чужди езици... Сега ще му пропеем, и то на езика на Вазов!

Маестро свали очила и се взря с късогледите си очи в заснежените кубета на черквата.

— Стъопа — каза той, — забравяш, че Дружбата, поне за сега, я няма... и никой още не знае дали първите две произведения ще бъдат изпълнени. Що се отнася до третото... всичко в мен е още твърде сурово, твърде неясно, казах ти, като в непрогледна мъгла, и възможно е да не излезе нищо. Ето защо, много те моля, не продумвай никому нито дума за това. Като му дойде времето, ако такова време дойде, аз сам ще ви изпея всичко... Заклевах ли се?

— Заклевам се! Но закълни ми се и ти, че няма да зарежеш операта и ще я изкараш докрай, каквото и да се случи с нас!

Маестро усмихнато кимна: все едно — с или без клетва, той няма да спре, докато не стигне до край. Той просто не може вече да спре!

И пак замълчаха и така останаха дълги часове — Маестро, подрънквайки на пианото, Стъопа — загледан мрачно през прозореца. Следобед композиторът излезе да купи вестници. В тях нямаше нищо за скандала: Батов бе успял да предотврати лавината, а най-вероятно вестникарите не бяха надушили произшествието. Маестро се поободри — за него това беше добър знак, то разширяваше пътеката към сърцето на бай Васил. Стъопа обаче остана равнодушен. Единственото, което го интересуваше сега, бе предстоящата демонстрация, която трябваше да разтърси и, може би, кой знае, да изтръгне завинаги от снагата на България деспота със златните пагони и неговия конярски хор.

И когато Маестро каза „Време е!“, той веднага скочи.

Преразказвам едни оскъдни и набързо нахвърлени бележки на Маестро, които открих в архивите на Института по музика:

Пристигнахме последни: просто нямаше вече къде да стъпим. Едва се промушихме сред гъстото множество, изпълнило тротоарите пред Министерството на войната, и само благодарение на мощните плещи на Стъопа, който като валяк си пробиваше път сред студентите, успяхме да се доберем до желязната ограда на Градската градина. Пръв се повдигна той, после грабна и мен и ме сложи до себе си, след което и двамата вкlescихме ръце и крака в студената металическа решетка.

Мястото бе същинска наблюдателница: оттук се откриваше целият театър на бойните действия. Вляво беше дворецът с широките порти, отсреща — министерството, вдясно се издигаше новичкият и пресен като току-що извадена от пещта питка Народен театър с червените си тухли, масивните колонади пред входа и лъвовете над него. И навсякъде хиляден народ, повечето млади хора, студенти, работници и даже ученици. Някъде ми се мярна характерната физиономия на Майстора с неговата остра брадичка и очила, заради които казваха, че си приличаме не само по прякор.

Цареше мълчание. Всички бяхме втренчили очи в дворцовата порта, откъдето трябваше да излезе княжеското шествие. Имаше в това очакване някакво заплашително напрежение, като оркестрова пауза преди мощен апотеоз. Полицаи се мяркаха малко и те изглеждаха в миролюбиво настроение. Колкото и странно да бе, както разбрахме покъсно, призивът за демонстрация, който бе известен едва ли не на цяла

София, не разтревожи особено много полицейското началство, нито пък личната охрана на княза. Но няма съмнение, че ако Фердинанд можеше да предвиди злокобните последици от акцията, той щеше да отложи тържеството и отново да хукне към своята Германия, където и без това прекарваше голяма част от своето време. Този път обаче той се беше предоверил на своя началник на конюшните и диригент на конярите подполковник фон Ашенбах, който бе поел цялостната организация на церемониала.

А аз, откровено казано, се плаших. Не за моята скромна личност: в Парламента бях ял вече веднъж попарата от политическата активност на Стъопа и не беше толкова страшно. Този път се плаших заради моята „Сиромахкия“... Пък и заради Цвета...

С нетърпелив жест Стъопа бръкна в джоба за часовника, забравил, че отдавна го няма, както ги нямаше и другите часовници на Дружбата. Той се обърна към съседа си и попита за часа. До определеното време оставаха минути. Стъопа стисна по-здрави чугунените орнаменти с лявата си ръка, а дясната освободи, като пораздвижи вкочанясалите от студа палец и показалец, и ги понаплюнчи, така, както го бях учил днес. Подобно разшаване настъпи навсякъде около нас: хората вадеха от джобовете си малките тенекиени пищялки, някои дори ги поразклащаха, за да проверят дали топчетата в тях се въртят достатъчно гъвкаво; други вдигаха към устните дървени свирки, като ония, които дялках като малчуган и заради които ми викаха Свирчо...

И точно в момента, когато слънцето изчезваше зад Люлин, откъм двореца се понесе едно разлюляване на множеството и заедно с него хилядогласен шепот: от широката желязна порта излизаше процесията.

Най-напред се зададоха пъстри конни гвардейци, които поразително приличаха на нашите оперни хусари. След тях се показва първата каляска, сетне втората, третата — един пищен кортеж от злато и сребро, смесица от средновековен разкош и съвременна надутост. В първата каляска седяха князът и неговият брат, дошъл в София специално за тържеството. Каляската била наследство от потъналия в историята бивш френски кралски двор и в нея се бил возил не кой да е, а лично Луи Филип. Отпред на капрата, вдигнали поводи до гърди, седяха кочиашите в парадни ливреи, отзад, като неподвижни манекени, стояха лакеи в комични Наполеоновы шапки. Сам Фердинанд се бе

натруфил като най-фалшив оперетен принц. Във втората каляска се пъчеха в офицерските си униформи невръстните престолонаследници. Идеше ми да прихна в смях, толкова всичко бе жалко и недействително. Престанах дори да се плаша... Това бе наистина спектакъл, но далеч по-доброкачествен от ония оперети, който гледах някога в Букурещ. Само кинематографът може по-късно да възпроизведе жалката пародийност на подобни сцени.

Кортежът тържествено се приближаваше към нас. Фердинанд, усмихнат, се кланяше наляво и надясно като актьор, който очаква овации. Но овации нямаше, откъм публиката вееше застрашителна хладина. Очевидно обезпокоен, той се заозърта, навярно подканвайки своите верноподаници да почнат.

Те почнаха.

Когато първата каляска стигна до Военното министерство, мъртвата тишина бе нарушена от един мощен вик:

— Долу царедворците! Долу реакцията! Долууу!

В същия миг леденият въздух се разби на безброй късчета. Хиляди и хиляди свирки запищяха неистово, пронизаха от всички страни настъпващата вечер и превърнаха улицата, градината и площада в гигантска лудница.

До мен надуваше пръсти Стъопа, упоен от възможността да изрази по този шумен начин своето отношение към монархията. Аз изглежда бях толкова стъписан от величествения концерт, че не се присъединих към него — просто забравих да свиря, аз, който се наричах Свирчо.

За секунди кортежът се скова, конете уплашено запръхтяха, зачаткаха с копита назад, после — шибнати от камшиците, отново се втурнаха напред. Фердинанд, загубил ума и дума, забравил княжеското си достолепие, въртеше глава по всички посоки; отзад малките престолонаследници се гушеха във възглавниците, над тях лакеите уплашено мигаха. А свирките не млъкваха и с тях виковете:

— Долу княза! Уууу! Долу Фердинанд!

Какъв удивителен спектакъл, наистина! Само за оперета: каляската с княза, наоколо хористите надуват свирки, но свирят пиколки и кларинети, а виковете не са безредни крясъци, а енергична гротескна мелодия в скерцо, и наоколо танцьорите-полицаи танцуват като диви петли...

Към действителността ме върнаха ударите по краката и гърба — постоянната цена на увлеченията ми по Стъопа... Веднага пъхнах пръсти в джобовете. Те ми трябваха здрави. За „Сиромахкинята“. И за Цвета...

Край нас вилнееше полицията: биеше, блъскаше, риташе, сваляше хората от оградата, тъпчеше ги с ботуши. По улицата, опразнена вече от кортежа, препускаха конници, гонеха бягащите през глава младежи и ги поваляха в кръв. Долитаха дивашки крясъци: „Стреляйте на месо!“ Изтрецяха изстрели...

Не си спомням как съм прехвърлил оградата — на такъв атлетически подвиг никога не съм бил способен, спомням си само, че съм се втурнал да бягам в мрака на градинските храсти заедно с десетки други. И си спомням още как двама полицаи се нахвърлиха върху Стъопа и го събориха на замръзналата земя.

Чак на другия ден узнахме, че червеният революционер и агент на руския император Стефан Вълков е затворен в Черната джамия заедно с много други опасни, противодържавни елементи...

Ю, САШКА, ЧО ЧО САН И ТРЕТИЯТ КРЪГ

Третият кръг се въртеше нормално. Всяка вечер Народната опера вдигаше завеса пред поредния кандидат за златния пръстен. Публиката се тълпеше, вълнуваше се, въздишаше, викаше „Браво!“, а след представлението дълго се задържаше на улицата в малки групи и се впускаше в страстни спорове, също като ония футболни запалнянковци, които от сутрин до вечер във „футболната борса“ на Банската градина дискутират шансовете на любимите си отбори в предстоящите мачове.

Мина руснакът, мина японката, мина кубинката, минаха още четирима от опасните конкуренти на Сашка, оставаха тя и италианецът, но голата глава на господин Шапкарев не се мяркаше вече из коридорите и дори аз почти не си спомнях за него, сграбчен от неумолимите зъбчати колела на занаята, принуден като Чаплин в оня филм да се провирам между тях по посока на въртенето им: вечер след вечер да присъствавам на спектаклите, след това да тичам в редакцията и до полунощ да натиквам информацията, в две колонки от 50 реда, после да подремна до първия звън на будилника, да скоча от леглото, да глътна огромна чаша черно кафе, да нахвърля две-три странички от „Войната“ и отново в редакцията, за да прочета и класирам писмата, които милите ми и необикновено отзивчиви читатели не пропускаха да пратят, изразявайки в тях по безсрамно категоричен начин своите становища както по видяното на сцената, така и по моите твърде предпазливи оценки.

Казвам „предпазливи“, защото след смъртта на господин Шапкарев моите иначе солидни концепции за хубаво и лошо се разклатиха. Нямаше вече с кого да сверявам своите становища, нямаше я и Сашка, която бе най-строгата ми критичка, а Виолин избягвах: след Дед и господин Шапкарев, основателно или не, аз виждах в него следващия гост в Алеята на артистите...

Понякога се отбивах при Соколски, директора на Операта, търсейки да надуша как вървят схватките в журито, но той се потупваше мързеливо по корема, примигваше с малките си, умни очи, черпеше ме кафе и ме уверяваше, че в журито цари мир и любов. След

моите вестникарски и телевизионни салтоморталета той не ми се много доверяваше.

Ю виждах все по-рядко — тя не само пееше в цирка, но и тичаше да урежда заминаването си за Берлин: за да тръгнеш към „Фридрихщатпаласт“ не е достатъчно да имаш покана от добрия чичко Краузе. Съвсем неочаквано се оказа, че въпреки безбройните си приятели и познати, с които пееше, скиташе и пиеше, и които тя обсипваше с подаръци и пари, Ю имаше и не малко скрити недоброжелатели, които издигаха пред нея коварни препятствия. Но тя проявяваше удивително философско разбиране на житейските противоречия и търпеливо, ден след ден, обикаляше канцеларии на съюзи и бюра на началници, обясняваше, опровергаваше, усмихваше се мило, доказваше колко е предана патриотка и интернационалистка... И постепенно, стъпка по стъпка, тя се приближаваше до заветната си за близкото бъдеще цел: огромната, сива и уродлива сграда край Шпрее.

И през дългите паузи между нашите срещи аз имах усещането, че постепенно я забравям, че все по-малко се нуждая от нея и че дори отсъствието ѝ от страната ще ми възвърне вътрешния покой, който бях загубил в онази нощ под светулките... Но когато понякога сутрин тя се втурваше в дома ми с пропукваща плътния джинс наелектризирана плът и с дълбокия си гръден глас, всички тия усещания се разсейваха и тогава нищо друго не съществуваше за мен, освен тази малка жена, която ме изгаряше... После тя изпиваше чашка коняк, изпушваше един кент, прелистваше набързо новите страници на ръкописа, обличаше се, натискаше носа ми с палец, извикваше „Чао!“ и излизаше, като момиченце, което се е наиграло с една играчка и сега отива да търси друга... А аз оставах дълго още в леглото със замаяна глава, в която се въртяха мътни и благородни разсъждения за един безхарактерен мъж, който не знае нито какво иска, нито какво обича...

Докато настъпи предпоследната вечер на третия тур и с нея „Мадам Бътерфлай“.

Сутринта Ю ме посети в стаичката ми на втория етаж и прочете главата с освиркването на Фердинанд и арестуването на Стюпа. Като обърна последната страница, тя дълго мълча с присвити черни вежди, които придадоха на закръгленото ѝ бебешко лице неочаквана нотка на мъжествена твърдост.

— Значи арестуват го, така ли? — попита тя.

— Арестуват го и го тикат в най-неприятния зандан в София — Черната джамия. И това поставя под въпрос премиерата на Дружбата.

— Това не ми харесва.

— В какъв смисъл?

— В смисъл че това лошо събитие съвпада с участието на Сашка тази вечер.

— Глупости! — рекох, страшно удивен, защото знаех, че Ю не е суеверна: тя не вярваше нито в бога, нито в дявола... за разлика от Сашка, която се плашеше от зли духове и кукумявки, отказваше да продължи пътя си, когато пред нея се появи черна котка, и безумно трепереше на изпит, ако той се паднеше във вторник, тринайсето число.

— Не са глупости това, не! — провикна се Ю. — Ще видиш, предчувствувам, че довечера ще се случи нещо лошо. А ти вместо много-много да умуваш, вземи, че веднага напиши нещо по-оптимистично, например... например че Стъопа и Елена се сдобряват и пак се събират.

Изведнъж замълча — бе непредпазливо нагазила в опасна яма.

— Не е време още за сдобряване — казах.

— Но нали рано или късно все пак ще се съберат?

— Ще се съберат — отговорих, като придадох на лицето си дълбокомисления израз на автор, който говори само за творбата си и не прави никакви паралели с живота. — Но до тогава ще има още много препятствия за преодоляване.

— На твое място — каза тя, — аз бих прескочила всички тия препятствия... само заради довечера... — И добави: — Имаш ли билет и за мен?

Едва сега, кой знае защо, безпокойствието ѝ се предаде и на мен:

— Непременно ли държиш да отидеш? — попитах.

— А ти не държиш ли?

Какво можех да ѝ отговоря? Следобед намерих още един пропуск, а вечерта, с идиотски свито сърце, седнах в края на третия ред, недалеч от журито, на две крачки от служебната лежа. До мен беше Ю, облякла този път не обичайните си „официални“ кадифени панталони, а много семпла, изцяло бяла, копринена рокля, която тръпчиво контрастираше със спуснатата над плещите катраненочерна

коса. Към нас се отправиха любопитни женски погледи и преценяващи мъжки очи. Гледаха Ю и много наши колеги, които очевидно отначало не можаха да я познаят, толкова се бе променила тя... Малко преди началото в служебната ложка седна Соколски. Той ме забеляза, кимна ми, след което се взря в Ю, като одобрително вдигна гъстите си вежди: този естет разбираше от красота... А аз се стеснявах, макар че имах всички основания да бъда горд с това момиче до мен, което желаех... Но обичах ли го?

И започна „Мадам Бътерфлай“ — онзи спектакъл, който няма да забравя цял живот.

Започна съвсем нормално: завесата откри малко овехтелитея декор на градинката пред къщичката на Чо Чо Сан, кацнала над пристанището Нагазаки, където е пристигнал американският боен кораб... (Предчувствувал ли е Пучини, че един ден над този град ще избухне едно страшно слънце и ще превърне хартиения като играчка дом в бели сажди?)... Идва лейтенант Пинкертон, който се готви да се ожени за милата малка японка. Пинкертон е приятен темброво, но иначе среден тенор и за Сашка това е добре дошло. Разбира се, консулт Шарплес се мъчи да осуети този неравен и необмислен брак, но Пинкертон е непреклонен и той не лошо изпява първата си любовна ария... Атмосферата за появяването на Сашка е готова.

И ето, откъм вратичката на хартиения дом пристъпва Чо Чо Сан. „Пристъпва“, а не „закрачва“, защото съвсем очевидно Сашка е взела под внимание съветите на Виолин и се движи по „джапански“ — ситно, деликатно, леко приведена напред, скромно прибрала длан в длан пред гърдите си.

Първото впечатление бе добро, и това бе много важно. Сашка бе неузнаваема: снажната ѝ балканска фигура се бе смалила под тежестта на голямата двойна фльонга, навързана на гърба ѝ като криле на пеперуда — нали бе мадам „Бътерфлай!“ Широкото ѝ славянско лице бе преобразено — гримьорът бе свършил отлична работа. Златната ѝ коса беше, съгласно класическата трактовка на образа, съвсем черна, причесана по японски над челото и тила, само очите ѝ бяха останали сини, с онези зеленикаво-сребристи пръски, които им придават леко загадъчен вид. (А това е само белег на късогледството. Дано не се препъне в краката на Пинкертон!)

Избухнаха спорадични ръкопляскания: колегите й... Бодро изръкопляска и Ю. Аз кротувах, усещайки как сърцето ми забива побързо и неравно, независимо от волята ми. Искях Сашка да успее! Да успее! И нищо друго не ме интересуваше в този момент — нито естрадата, нито вестника, нито дори Ю...

И когато Сашка поде своята първа ария, задишах по-спокойно: тя наистина беше великолепна, и ако пееше и играеше така и по-нататък, тя, без съмнение, щеше да грабне златния пръстен.

Много добре мина брачният обред и после проклятията, които близките на Чо Чо Сан отправят срещу нея. Пинкертон пък, въпреки гласеца си, направи много убедително гневното разгонване на гостите.

В тази сцена стана нещо много любопитно: Чо Чо Сан предаде с такава удивителна правдивост своето безпомощно отчаяние, тя така естествено-плахо и молитвено-покорно притичваше от един човек към друг, че в салона отново изръкопляскаха и този път много повече хора. И навярно само аз разбрах, че солта в изпълнението на Сашка дойде от нейното късогледство... И си спомних думите на господин Шапкарев за майсторството да се превръщат дефектите в ефекти. Сашка прилагаше съветите на стария драматург...

Краят на първо действие бе увенчан от любовния дует на Чо Чо Сан и Пинкертон. Но това не бе дует, а почти самостоятелна ария на Сашка, подсилена от младичкия тенор. Неволно погледнах към ложата: без да отклонява очи от сцената, Соколски с добряшката глава на Оливър Харди дяволито се усмихваше. Е, да, този председател на международно жури и директор на операта неслучайно бе придал за съпруг на Чо Чо Сан този слабосилен певец. Сърцето ми преля от симпатия към него. И да вървят по дяволите суеверните предчувствия!

Заклучителните акорди на дуета бяха триумф на Сашка и когато завесата се затвори, над салона се надигнаха овации. Ръкопляскаха дори членовете на журито (без синьора Леонтина де ла Вини, прочутата и достопочтена, вече пенсионирана, обемиста певица, която имаше всички основания да омаловажи успеха на българката, защото утре вечер щеше да пее нейното протеже — Фигарото от Неапол!). Завесата не се отвори — такъв беше законът на този жесток музикален конкурс. Кандидатите имаха право да се покажат пред публиката едва накрая — един разумен регламент, чието единствено нарушение тази вечер доведе до катастрофата...

Лампите светнаха, директорът веднага се оттегли от ложата. Аз не мръднах.

— Тук ли оставаш? — попита Ю с нескрито раздражение.

— Да — казах и извадих бележника си, — трябва да запиша някои впечатления.

Тя повдигна рамене и, развявайки антрацитено-черната си коса над снежнобялата рокля, излезе, съпроводена от десетки мъжки погледи. А аз нищо не писах, чисто и просто исках да остана сам, да се вгледам в себе си и анализирам оня непонятен страх, който ме бе обзел сутринта след прокобата на Ю, и който без всякаква причина се засилваше все повече и ме довеждаше до паника. Но само след минута към мен се зададе Ю, придружена от една възрастна жена, която в първия момент не можах да позная, тъй като никога не бях я виждал в такъв вид: майката на Сашка. Бе облякла една, навярно купена днес в ЦУМ, конфекционна черна рокля, малко по-широка и по-дълга, отколкото е нужно, и бе фризирила косата си доста безвкусно.

Едва не ме разцелува. Беше възбудена, с радостното самочувствие, че е Майка на Голямата дъщеря и че целият салон я сочи с пръст. Показа ми къде седи — в средата на първия ред на първи балкон — „най-хубавото място в салона“; съобщи ми, че днес е излязла от болницата, вече напълно здрава и че е останала в София само за да види как „Сашка ще утрепа всичките си завистници“, и си заминава още тази вечер с последния автобус от девет часа, след второто действие, защото няма къде да спи, нали Сашка е все още на Витоша (не е на Витоша, майко, а в овдовялата квартира на господин Шапкарев, заедно с оня велик физик Мирослав!), после ме попита дали съм видял Сашка преди представлението, защото била много неспокойна, виело ѝ се свят и все си гризела ноктите... Накрая ми заръча непременно да целуна Сашка от нейна страна и жалко, че баща ѝ не е вече на този свят, че да я чуе и види как всички тия тук граждани и чужденци стоят „диван чапраз“ пред нея и ръкопляскат, също като на надпяването в Копривщица и даже още повече.

Ю слушаше този дълъг монолог в пълно мълчание и само от време на време ме стрелваше със смеещите си очи, в които сега имаше и малко тъга.

Антрактът свърши, майката поиска от мен да ѝ обещая, че веднага след края на конкурса, когато Сашка получи златния пръстен,

ще отидем с нея на село, тъкмо зреят ягодите, па и нека цяло село види каква щерка има тя (и какъв зет, а?)... Казах: „добре, ще целуна Сашка и при първа възможност ще отскоча на село, защото обичам ягоди“.

След малко я видях на „най-хубавото място в салона“, щастлива майка на велика дъщеря...

Ю не пророни нито дума повече, но когато над нас угасна гигантския кристален полилей, тя ме прихвана под ръка, сякаш търсеше в мен закрила от надвисналата над главата ѝ заплаха. Усещах, че в този жест няма никаква превземка, и аз не се оттеглих, толкова повече, че заразителната топлина на тялото ѝ, навярно по-висока от нормалната, бързо запрелива към мен.

Така притиснати един в друг останахме и когато се разтвори завесата и когато Чо Чо Сан заедно с красивото си като ангелче русо момченце коленичи пред прозореца и отправи поглед към пристанището, откъдето очакваше да се зададе корабът на Пинкертон след тригодишно отсъствие... Не се разделихме и когато консулт Шарплес скри от Бътерфлай, че Пинкертон се е оженил за американка. Плах и неуспешен опит да се отдръпна направих, когато откъм пристанището се раздаде топовният изстрел, известяващ пристигането на кораба и когато Чо Чо Сан, обезумяла от радост, нареди на своята вярна Сузуки да украси къщата с цветя. Ала Ю не ме пусна. И аз все повече разбирах, че в тия мигове тя се бори за своята любов, както тогава при Павловски, когато разиграваше Кармен... И в главата ми се въртяха объркани мисли — че тя е права, безкрайно права, че аз *трябва* да остана с нея, само с нея, завинаги с нея! И никъде няма да я пусна, нито в Берлин, нито в Париж, нито в който и да е друг рай или ад на земята!

А отсреща Сашка продължаваше да играе все тъй уверено, точно и с едно сръчно съчетание на сигурен професионализъм и искрено вдъхновение. Нещо повече — в изпълнението ѝ, в гласа ѝ съзирах един съвършено нов елемент, който никога по-рано не бях забелязвал: една чисто женствена сочност, близка до чувственост, сякаш в сърцето ѝ се бяха открили нови извори на трептяща емоционалност. Какви бяха те, узнах по-късно, по-късно, когато бе вече много късно... А сега нейният поглед няколко пъти се плъзна върху нас, но очевидно не ни забележа, защото не усетих никаква реакция от нейна страна. Несъзнателно

направих още един плах опит да се отдръпна от Ю, но тя отново не ме пусна.

Краят на второ действие с онова очарователно хорово ноктюрно без думи, придружено от тайнствените пицикати на оркестъра, доведе публиката до възторг, и когато завесата се затвори, една, две, три минути овациите не стихваха. Тук и там почнаха да се изправят на крака, лампите светнаха и скоро целият салон стоеше прав и ръкопляскаше. Оркестрантите приветствено почукваха по инструментите си, аплодираше дори старата Леонтина... И само ние двамата седяхме, затворени в нашия малък свят, потънали в онази пролетна лунна нощ под мигащите светулки...

И тогава — боже мой, кой ли дръвник бе наредил това! — завесата се отвори. Няколко секунди сцената беше съвсем пуста, но после нечия ръка, стори ми се ръката на Виолин, издърпа Сашка изпод кулисите и я изтича напред. Тя неуверено пристъпи към авансцената ѝ се поклони.

И ни съзря.

Това трая само миг, но за мен той продължи цяла вечност. Видях, да, видях, сякаш се намирах пред самата нея, как дръпнатите ѝ по японски очи се отклоняват към Ю, после пак към мен, и как залепените ѝ дълги театрални мигли трепват. Отделих се от Ю, изправих се, заръкоплясках. Но под мен земята зееше...

После Сашка се обърна и изтича към кулисите със ситна „джапанска“ походка.

Завесата се затвори. Аз отново задишах. Казах, или само тъй ми се стори, че съм казал: „Ю, предчувствието ти излезе вярно“. А тя каза: „Ей сега ще оправя всичко!“, стана и бързо-бързо се отправи към изхода. Накъде, Ю? Накъде си хукнала? Но тя изчезна зад вратата, без да даде повече обяснения.

Не я последвах. Може би трябваше да я последвам; тогава може би, онова, което се случи, нямаше да се случи. Но не я последвах. Можех ли да допусна, че отива при другата?... Пък и задържаше ме оня проклет журналистически инстинкт, които кара вестникарите да присъствуват на екзекуцията на близък човек, за да предадат репортажа за следобедния брой... А бях вече сигурен, че ми предстои да видя екзекуция. В главата ми нахлу с най-малки подробности целият сутришен разговор с Ю, нейното предчувствие, нейното искане

да напиша бързо „нещо оптимистично“, за да предотвратя изпълнението на прокобата... И с надеждата на давещия се, който се хваща за сламка, аз извиках в паметта си онази тъжно-смешна сцена в Черната джамия, която отдавна бях нахвърлил, надявайки се, че с нея ще омилоствя съдбата.

А всъщност това бе най-обикновено бягство от действителността.

ДВАЙСЕТ И ПЕТА КАРТИНА СЪС СЕРЕНАДИ И ЦЕЛУВКИ

Стьопа Вълков стои зад тесния прозорец на Черната джамия и подсмърча, загледан меланхолично в студените зимни звезди над София. Другите в килията му подвикват да спусне черджето, хей, дявол да те вземе, ще замръзнем, но той не го пуска, защото иска да гледа звездите и си мисли за Дванайсетте разбойника, за премиерата, за Елена, за Тула... Ех, да имаше сега оня чувал, дето разраняваше гърба му!...

Зад него, под мрачния тежък свод, осветен от едва мъждукащото кандилце, направо на каменния под седят другарите и наблюдават надбягванията на впрегнатите в кибритени кутийки хлебарки, които един от юридическия устройва за разтуха на арестантите. Никой тук не знае какво ще става с тях. От три дълги дни и нощи те са изолирани от света и, въпреки яростните им протести, крясъци и дори заплахи за гладна стачка, още не са им разрешили да се срещнат нито със своите близки, нито с адвокати, нито дори със следователя...

Внезапно Стьопа трепва: откъм мрака зад заснежените храсти долита тих звън: сякаш леко докосване до кристална ваза. Той наостря уши: да, това е китара и първите ѝ акорди са в нежен ре минор... После от безкрайна далечина като полъх идва един глас:

*Моята песен тихо литва
в нощната тъма...*

Та това е Костя! Единствен той в целия свят може да изпълни така вълшебно тази Шубертова серенада! Стьопа впива глава в решетката, шари с поглед в тъмнината. А там гласът все повече се извисява и към него се присъединява мъжки хор... Боже мой! Италианците! Нашите! Нашите!

Серенадата обгръща зловещата тюрма и я понася към звездите на сребърни криле...

Студентите оставят хлебарките и се струпват пред прозорчето, търсейки източника на магическите звуци. Но нищо не се вижда, освен сухият снежец над храстите и непрогледният мрак зад тях. И нищо друго не се чува, освен тази китара и тия гласове, които замайват главата и изтръгват сърцата от гърдите:

*Тя те моли кат молитва —
и молба е тя:
о ела, ела...*

Безшумни стъпки се примесват към тия думи; тънка като привидение фигура прекосява празното пространство между храстите и дебелия зид; изящни, бели пръсти се устремяват молитвено към решетката и един бистър като звън на спинет сопран зовящо прошепва:

— Стъопа!... Стъопа!...

В отговор откъм решетката две дълги, силни ръце се протягат надолу към белите пръсти и почти ги докосват.

— Елена?... Елена, ти ли си?

Ония отзад, тръпнещи от напрежение, се натискат да зърнат неземното привидение, но той ги изблъсква с гръб.

— Аз съм, аз... — отвърща едва чуто сопранът. — Чуй ме добре, Стъопа! Нямаме никакво време! Поискай милост от княза!

Двете ръце отгоре трепват като ужилени и дори се отдръпват:

— От княза? А, не! По-добре да ме обесят!

— Но, Стъопа, това е чист етикет! Само две думи! Две думи и ще те пуснат. Татко е вече уредил всичко... Иначе пропада премиерата. Сега липсваш само ти. Италианците се върнаха... Когато узнаха, че си арестуван, веднага се върнаха... И даже си намалиха надницата... Те са тук, не ги ли чуваш?

Как да не ги чува? Те пеят така превъзходно:

*Славей влюбен там запява,
чуй му песента...*

Но той отвърща:

— Все едно ми е всичко! И премиерата, и италианците, и надниците, всичко! — Той подсмърча и мелодраматично въздиша: — Защо да излизам оттук? Тук ми е добре... Навън ти вече не ме обичаш...

Серенадата продължава да се лее в мразовитата зимна нощ, нежна и упоителна:

*Той кат мене изнемогва
в мъка и любов,
в мъка и любов...*

Елена стои един миг в нерешителност, сетне дава знак с белите пръсти и иззад храстите се показва грамадният Мечо. Той притичва към нея и като перце я повдига на раменете си. И тогава лицето ѝ, обгърнато от черния шал, облъхнато от сиянието на звездите, запълва рамката на прозорчето — едно прекрасно лице на мадона. Ония отзад впиват очи в това приказно безумие. Тя дъха на свежа зима. Тя казва:

— Глупчо си ти, това си ти! — Сетне пуска пръчките, прокарва ръце помежду им, хваща лицето му, дърпа го към себе си и го целува, и задъхано шепти: — Обичам те! Обичам те! Само тебе обичам!

Дланите ѝ са хладни, но устните ѝ са горещи и той би искал да изтръгне тази омразна решетка, да вдигне жената при себе си и я притисне до сърцето си, защото това е Елена, неговата Елена...

Издрънчават ключове, заскърцва ръждясала врата. Стъпа се отдръпва от топлите устни и бързо заговорва:

— Елена! Идете при Майстора! Той ще измисли нещо. Или при Благоев. Но, за бога, не при княза...

Иззад ъгъла на тюрмата изскача надзирател.

— Ей! — провиква се той с дрезгава сънливост, която грозно пречупва крехкия полет на серенадата. — Какво правите тук, бе? Марш! Марш, дордето не съм ви натикал всички в дранголника!

Елена скача на земята и заедно с Мечо се втурва към храстите. Песента нестройно секва, в пустия мрак пробягват сенки.

Настъпи мрак. Чуха се ръкопляскания...

Вдигнах очи от Черната джамия, огледах се наоколо: бях на третия ред край ложата. Отпред, осветен от прожектора и приветствуван от публиката, се появи диригентът. Столът до мен беше празен...

САШКА И КРАЯТ НА БЪТЕРФЛАЙ

Оркестърът беше на мястото си, салонът — отново пълен, вратите — затворени, светлините угасени. Соколски се мярна в ложата, диригентът взе палката и се наведе над партитурата, очаквайки да светне сигналната лампа, за да почне... Минаха секунди, после още и още, но лампата мълчеше. Озадачен, той прошепна нещо на концертмайстора, който вдигна рамене. Над публиката премина тихо шумолене, леко изстенаха столове, дочуха се плахи покашляния. Но сигналят за диригента не идваше и не идваше. Тук и там нетърпеливо изръкопляскаха, във въздуха се впиваше неопределено безпокойство.

Тогава Соколски стана и излезе, като непредпазливо хлопна вратата зад себе си. Веднага изскочих и аз. Коридорът беше празен, но железната порта към сцената беше полуотворена. Дръпнах я, изкачих няколко стъпала до сцената и горе, до кабината на звукозаписа, където обикновено стоеше Виолин, се спрях, стъписан.

Там отпред, в средата на сцената, в стаята на Чо Чо Сан стоеше Сашка, висока и неподвижна като скулптура. Лицето ѝ, въпреки силния грим, бе бледо като на мъртвец. Очите ѝ бяха сухи и празни, устните — плътно притиснати. Около нея се бяха струпали уплашени хора — доктор Бонева, режисьорът, диригентът, Виолин, гримьорката, Шарплес, Пинкертон, Сузуки, детето на Бътерфлай... Доктор Бонева, дебела и ниска в бялата си мантия, ѝ говореше нещо, което не чувах. Сашка не реагираше, вцепенена. По едно време лекарката извади от джоба си шишенце и го тикна под ноздрите ѝ, но Сашка даже не го видя. Наоколо всички чакаха — осветители, инспициенти, асистенти, хористи. Чакаха, времето минаваше и през завесата проникваха все по-настойчиви ръкопляскания.

Тогава се случи следното:

Най-напред доктор Бонева делово прибра шишенцето си, после, съвсем неочаквано замахна с десница и зашлеви върху гримираното лице на Сашка два много силни плесника, които звучно прокъртяха сред първокласната акустика на сцената. Никой не мръдна. Реагира

само Сашка. Тя замига, като пробудена от дълбок сън, огледа се, видя мълчаливите хора и се зачуди.

— Върви да пееш! — произнесе повелително старата лекарка със своя протрит глас. — Да пееш! Иначе — мисли му!

Сашка уплашено заклати глава — едно объркано девойче, гримирано и преоблечено като мадам Бътерфлай, изкарано от релсите от непонятни за нея жестоки жизнени обстоятелства.

И заплака. Като момиченце, което несправедливо са наплескали заради неизвършена от нея пакост.

Соколски размахна ръце:

— Бързо! Не се бавете!

Всички се разтичаха, гримьорката обърса сълзите на Сашка и с четчицата оправи поразмазаното от плесника и плача лице. Аз тихо се отдръпнах към стълбичката, бутнах желязната порта, върнах се в салона. Посрещнаха ме стотици въпросителни погледи и, тъй като спокойно седнах на мястото си, шумоленето попристана — зрителите разбраха, че завесата скоро ще се вдигне пак.

Така и стана. Започна третото и последно действие. Както се полага, беше вече утро и Чо Чо Сан, приклепнала на възглавничка пред книжния прозорец, очакваше завръщането на Пинкертон. До нея спеше детето ѝ. Започна речитативният диалог между нея и Сузуки. Като че всичко бе в ред. Скоро обаче долових някакво свиване в гласа на Сашка, сякаш липсваха обертонове — изчезнала бе онази чувствена сочност, която тя разкри през първите две действия. Реших, че това е последица от плесниците и че скоро ще мине. Но то не минаваше, обратно — засилваше се, превръщаше се в студенина, която вече се забелязваше не само от мен и от журито, но и от публиката, над която премина нещо като въздишка на удивление.

Ала, слава богу, Чо Чо Сан вдигна спящото си дете и изчезна от сцената. Надявах се, че през десетината минути зад кулисите доктор Бонева ще дооправи Сашка.

Влезе Шарплес, показва се и Кети Пинкертон — американската руса красавица с пъстър чадър в ръка, после дойде и сам лейтенант Пинкертон. Драмата неумолимо и стремително се носеше към своята трагична развръзка.

Дочула шума, на сцената се втурна Чо Чо Сан, радостна от вестта, че мъжът ѝ е най-после пристигнал. Но, уви, това беше една

съвсем външна, лошо изиграна радост: Сашка не беше в състояние да преодолее травмата си. Твърде млада беше тя, твърде неопитна актриса, и много години ще трябва да минат, докато се научи да лее сълзи и да се смее по свое усмотрение, съгласно изискванията на творбата... Но сега...

... Но сега тя се движеше като навита, механична кукла и пееше все по-безизразно, сякаш душата ѝ бе излетяла в оня миг, в който се срещнаха нашите очи. Апатично изигра срещата с Кети Пинкертон, безучастно заяви, че дава детето само на бащата и пристъпи към прощаването с момченцето.

И едва тук тя като че се пробуди от летаргията си и отново доби човешки измерения. Думите и тоновете, които излизаха от гърдите ѝ, пак се изпълниха със смисъл, един страшен за мен смисъл:

*Умри честно, щом не можеш
честно да живееш ти... ти... ти...*

Спомних си онова утро, когато това повелително обръщение преминаваше през стената в библиотеката на господин Шапкарев, а господин Шапкарев ми казваше: „Ако тия дни пее все така, първото място ѝ е вързано в кърпа.“

Ала Сашка не пееше сега „все така“, сега тя влагаше в тази последна прощална ария на Бътерфлай съвършено друго съдържание, което, струваше ми се, долавях само аз, а може би, кой знае, и Ю... (Абсолютен глупак бях аз, смятах се за пъпа на света. А и не познавах жените!)

*Ти малък бог мой,
любов, любов ти моя,
ти ще узнаеш, че за теб,
че за теб, мой бог, ще умра...*

Предупреждение ли бе това? Или последен поздрав до мен? Нима Сашка е намислила да извърши нещо непоправимо?... Скоро

идваше сцената с кинжала, и предсмъртният вопъл на Чо Чо Сан, и трупът над възглавничките. В свръхвъзбуденото ми и вече неспособно за логично мислене съзнание се запреплитаха игра и действителност, Сашка и Чо Чо Сан, бутафорният дървен нож и острият стоманен кинжал, и бомбата над Нагазаки, и стоновете на умиращите от лъчите...

А тя прегръщаше детето с далеч не театрална страст, притискаше го към себе си с неподправена, чисто майчина нежност, примесена със стръвта на самката, от която се готвят да изтръгнат чедото, и продължаваше все по-тихо, по-приглушено, сякаш нашепваше думите само на себе си:

*А ти иди там, отвъд морето,
без да скърбиш и жалиш...
О, сбогом, малка любов...*

Бомбата... Бомбата вече летеше над главата ѝ...

Гласът секна, Сашка падна на колене пред детето, зариде, зариде гласно, силно, с истински сълзи, които размиваха грима и превръщаха лицето ѝ в ужасяваща, изгорена от радиациите японска маска...

Това трая секунди. Чу се вик: „Завеса!“ — той дойде откъм ложата до мен и завесата се затвори с трескави придърпвания. Но зад нея продължаваше да прониква приглушеното ридание на Сашка, която се прощаваше с някого...

Публиката се раздвижи възбудено, няколко души изтичаха навън, отправяйки се към сцената. Аз също. Но желязната порта беше здраво залостена и никой вече не можеше да мине оттатък.

Блъскайки се в задръстените коридори, излязох на улицата, хукнах към задния вход, и когато най-после успях да се добера до него, съзрях само светлините на москвича, оня, който откарваше Сашка в неизвестна за мен посока.

Ю не потърсих. Не мислех дори за нея. Или не желаех да мисля.

Прибрах се вкъщи и в състояние на тъпа безизходица писах цяла нощ — една странна, но закономерна реакция на случилото се: бягството от действителността продължаваше.

В редакцията не отидох. Пък и какъв ли репортаж можех да дам за предпоследната вечер от Третия кръг на Международния конкурс за млади оперни певци?

ДВАЙСЕТ И ШЕСТА КАРТИНА С МАЙСТОРА, САШКА И Ю

— Уви, с нищо не мога да ви помогна — каза Майстора, свали пенснето и се вгледа през прозореца към насрещния тротоар, където сновяха стражарите. Мускетарските му мустаци се бяха посмъкнали и придаваха на лицето му необичайно тъжен вид. — И изобщо не трябваше да идвате тук, навличате си беля. Още утре вестниците ще се разкрещят: „Опèрените посещават клуба на червените!“ А сте пред премиера.

— Тъкмо там е работата, господин Кирков — обясни спокойно Казака, — че никаква премиера не може да има, докато Стьопа Вълков е в Черната джамия. Той ни е централният актьор, Мефистофел.

Майстора измери с очи внушителната четиричленна делегация, която бе дошла при него да иска помощ: Балкански, Казака, Елена и Верка Михайлова. „Богове, помисли той, колко наивни са тия артисти! Деца!“ И ядовито хвърли:

— А аз разправях на този ваш хлапашки Мефистофелес, да си седи на задника! Демонстрацията можеше да мине и без него, хора имаше предостатъчно... Освен това той ни е нужен за други по-важни неща...

— За вечеринките, където да му трошат главата, нали? — сопна се Елена.

Всички я изгледаха изненадано. Никога тя не бе говорила така остро и непочтително, никога сините ѝ очи не бяха излъчвали такава враждебна непримиримост. А Верка Михайлова усети в нея, заедно с едва уловимото женствено меко закръгляне на лицето ѝ, и едни дълбоки, сочни нотки в гласа ѝ, сякаш той беше на път да се дообогати с ниски алтови звучности.

„Каква красавица, проклетницата!“ — помисли Кирков и отговори:

— Ако щете и за това, любезна госпожо. Ние нямаме в нашите редици друг такъв човек, който да съчетава артистични способности с революционна преданост и борчески плам.

Настана тишина. И в нея не се чу нито един от шумовете, които обикновено огласяха този бял клуб: забързаните стъпки по дървеното стълбище, смеховете по коридорите, бурните дискусии в съседните стаи. Много от редовните посетители бяха арестувани през онази зимна вечер пред Народния театър, на останалите беше дадена парола да не се вестяват тук, докато вълната от побоища, арести и преследвания не поспадне.

— И что будем сделать сейчас? — попита Балкански, забравил изведенъж български.

— Ще изчакаме — отвърна Майстора, като вдигна безпомощно ръце. — Както изчакват хиляди други хора. Затворите и участъците са претъпкани, маса народ е изгонен в провинцията. Положението е изключително напрегнато, от години не е било такова. Като закри университета, Фердинанд направи фатална грешка; той настрои срещу себе си и срещу управляващата шайка, освен „червените“, които и без това не го обичат, и цялата културна общественост: писатели, професори, учители, студенти... Може би сте чули вече, че даже министърът на просвещението си е подал оставката в знак на протест.

— Невероятно! — изрече своята риторична формула Балкански.

— Нищо невероятно няма в това.

— Самият този министър, господин Кирков, постави пред нас десетки препятствия.

— Политика, драги господин Балкански, политика. Днес така, утре иначе, в зависимост от обстоятелствата, от класовите интереси, от съотношението на силите. Пък и вие трябва най-после да разберете, че не сте пъпът на света, извинете. Понастоящем в страната се разиграват много по-сериозни и сложни представления от вашата премиера. На карта е политическото бъдеще на България за близките години. Готви се закон за разтуряне на синдикатите, за ликвидиране на съюзите на учителите и държавните служители. Борбата ще става все по-остра, над нас ще се стовари жесток терор. И това безусловно ще доведе до смяна на правителството. Поне тъй мисля аз... и Дядо... Но дотогава народът ще има да си пати... — Погледна през прозореца, видя стражарите, подчерта: — *Много!*

Обади се Елена, с прекалено сухи очи, които предвещаваха сълзи.

— И все пак, господин Кирков...

— Стъопа ми вика „другарю“ — рече той дружелюбно.

— Да, другарю Кирков... кажете ни тогава, какво да правим? Стъопа ме изпрати тъкмо при вас, той не иска и да чуе да просим милост от княза.

— На негово място и аз не бих молил княза.

— И да оставим Стъопа да гние в зандана? — Елена отново се наежи, по лицето ѝ се появиха розови петънца. — Снощи го видяхме отблизо. Знаете ли какъв зандан е това?

— Зная го много добре — усмихна се носталгично Кирков, сякаш си спомняше прекрасно време. — Два пъти съм имал удоволствието да полежа в него... И както виждате, нищо ми няма. Е, шетат в него въшки, плъхове и други животинки, но революционер, когото не са яли въшки, не е никакъв революционер.

— Него достатъчно са го яли в Русия! — извика Елена и от сините ѝ очи рухнаха сълзите, и Кирков усети, че е прекалил със своите шеги:

— Е, хайде сега, ще циврим! — рече той. — Недейте, моля ви се, аз имам слаби нерви, не понасям женски сълзи, особено от такива очи като вашите... Ето какво, госпожо: аз ви обещавам, че ще се опитам да направя нещо за Стъопа... За начало още утре ще пусна няколко думи във вестника. Нека дори Батов ги съчини. Разкажете му за Черната джамия, какви ужасии сте видели и чули и прочие, и нека бъде потрогателно. Що се отнася до нас, имам предвид партията, ние сме решени още повече да засилим борбата за освобождаването на задържаните, на *всички* задържани. Все едно, това положение не може да трае дълго...

Балкански се изправи, стискайки в юмрука си главичката на бастуна: вероятно се готвеше да прободне змея: „Зигфрид“, второ действие.

— Дълго или късо, ние обаче не можем да чакаме! — произнесе той твърдо. — Премиерата ни е идната събота! И ако вашата работа тук се състои в устройването на вечеринки, на които осакатяват първите артисти на България, или в организирането на демонстрации, в които арестуват тоже сами артисти, то нашата работа е да *пеем*, защото, господине, или ако ви е по-приятно, другарю Кирков, ние вършим едно историческо дело. Ние полагаме основите на българската музикална култура след петстотин години турско робство и сто години

след „Фиделио“! И ние нямаме право да се съобразяваме с дребнавите, котерийни ежби на политиканите! Ние стоим над политиката! Ние сме свободни артисти!

Кирков бе обзет от пристъп на смях, сетне от желание да поспори с този горд „свободен“ артист за неговата свобода, но веднага се отказа: зад патетиката на този Славянски славей се криеше една голяма и искрена вяра, която Майстора отлично разбираше и която не искаше, сега поне, да накърни с мъдри формулировки за класовата същност на изкуството... И докато търсеше най-подходящите думи, за да отговори на този симпатичен и коремест основоположник на българското музикално дело, който нямаше няколко мизерни грошове, за да си купи прилична вратовръзка, той чу ясните, категорични, изречени с певческа дикция слова на Елена:

— Аз ще отида при княза.

Отново всички я изгледаха с изненада: лицето ѝ бе озарено от една светла сила, на която очевидно никой не бе в състояние да се противопостави. „Как цъфти нашата Елена!“ — помисли Верка, предчувствайки вече истината. Кирков пък, който нищо не предчувствуваше, но мигновено схвана новосъздадената неприятна ситуация, поклати отрицателно глава:

— Няма да ви приеме.

— Ще помогне баща ми.

— Фердинанд се готви да замине за Баден-Баден. Отдавна не е играл комар.

— Ще го причакам на гарата.

— И ще тикне и вас в Черната джамия! — Той видя сянката върху лицето ѝ и почти против волята си продължи: — Но има един човек, който би могъл да ви помогне, стига да действувате бързо. Той е близък на адютанта на княза, полковник Лазаров. Навремето са воювали заедно срещу сърбите, той го е спасявал от плен, и полковникът не му отказва нищо. Идете при него, помолете му се, може да се съгласи да ходатайствува.

— Кой е този човек? — попита Елена, обнадеждена.

— Слушали сте за него... — Дяволитите искри отново заиграха зад пенснето на Майстора. — Той е колоритна фигура в нашия обществен живот, търговец-социалист-меценат-демократ и прочие... Има и дъщеря, която пее хубаво... Бай Васил Възрожденеца.

В същия миг Елена се изправи и се упъти към вратата. Другите я последваха. И само Казака кимна за поздрав и направи многозначителен жест с ръка: не се безпокойте, ще я оправим!

След малко, развеселен от детинското им поведение, Майстора ги видя да минават покрай стражарите. Три секунди по-късно подире им тръгна агентът с карираното каскетче...

Телефонирах в дома на господин Шапкарев — искам да кажа — в бившия му дом... Беше три часа след полунощ. Никакъв отговор: нито Сашка, нито Мирослав... Звъннах и в „Бърза помощ“ и попитах не е ли била доведена към двацет и два часа една млада жена, актриса, пострадала от... мм...

— От какво? — попита дежурната.

— От атомната бомба в Нагазаки — рекох с предизвикателното остроумие на уморен идиот.

— Каквооо? — възкликна уплашена онази отсреща. — Каква бомба?

Веднага отстъпих:

— Искам да кажа — от нервно разстройство или нещо подобно.

— Тук не приемаме нервни разстройства — кресна ми нелюбезно тя. — Тях ги карат на Четвъртия... Май че и вие сте за там... — И ми трясна слушалката.

Обхвана ме зверски глад. Отворих хладилника — нямаше нищо. Взех бутилката... Но на Четвъртия километър няма да звъня! Защото, ако е глътнала нещо, все едно, с нищо не мога да помогна. Виж, друго е атомната бомба. Тя поне оставя сянка върху гранита... И пак седнах и пак затраках в нощта, и продължих своето паническо бягство от безумното настояще в идиличното минало, когато затваряха певци в Черната джамия, при своята прекрасна баба Елена, която в този момент седеше заедно с Маестро върху богато украсения с везани възглавнички миндер срещу бай Васил, неговата жена и неговата Цвета, и говореше:

— Това е всичко, бай Василе. Помогнете! Не разполагаме с много време, князът заминава до края на седмицата за Баден-Баден.

Маестро бе облякъл празничния си костюм, същия онзи черен редингот от незабравимото време на Маскани, бе нахлузил дори коравия нагръдник, който едва понасяше и, по ученически прилежно

слушаше пенелопските излияния на Елена, като от време на време вдигаше към Цвета зовящите си очи на влюбен котарак.

— Госпожо! — изрече бай Васил, осуквайки десния си мустак, — извинете ме, ако кажа някоя груба приказка, но аз съм българин от старото поколение, аз познавах Левски и не съм свикнал да си кривя душата... Госпожо, аз за тоя мошеник, вашия мил съпруг, пръста си не помръдвам. Нека си полежи в Черната джамия, за акъл, та друг път да не се опитва да лови в мрежите си глупави годенички, уж ще ги води в Париж да ги разхожда с аутомобили...

Цвета се изчерви, а Маестро се окашля без нужда. Елена пък бе обхваната от нервен, почти истеричен смях:

— Но това беше една невинна шега от страна на Стъопа, уверявам ви! Той нямаше друг начин да привлече Цвета в нашия хор. Другите момичета също... Аз, например, която съм му жена, зная това още от самото начало... А че Цвета ще стане голяма певица, кълна ви се, ще стане, Стъопа не ви е излъгал, не! Ето, вижте ме мене. Аз съм се учила да пея в Дрезден. Цели три години! После съм пяла в Русия. А Цвета има по-хубав глас от моя. Много по-хубав. Това е всеизвестно. Попитайте Маестро, той е най-големият музикален капацитет в България, той ще потвърди. Нали, Маестро?

— Разбира се, разбира се, разбира се! — побърза три пъти да потвърди капацитетът и за всеки случай добави още веднъж: — Разбира се! — И не лъжеше.

А Елена продължи вече по-уверено:

— Когато нашата Дружба се посъвземе и напредне, ние самите ще пратим Цвета в Париж да се учи.

— Аз не се нуждаю от чужда помощ! — рече достолепно бащата. — Бай ви Васил има достатъчно средства да изучи своите деца не само в Париж, но и в Америка чак! В Чикаго!

— По-добре в Париж, в Чикаго няма вещи даскали по пеене — обясни Елена, като побърза да разшири мъничкия пробив във фронта на противника. — Но за да стане това, Стъопа непременно трябва да излезе от затвора, иначе премиерата ни няма да се състои. Дружбата ще пропадне и от никакви певици няма да се нуждаем повече. Даже и от Цвета.

Предметът на дискусията неспокойно се размърда и хвърли умолителен поглед към бащата. Майката пък ръгна бай Васил с лакът

по ребрата и изрече с онзи с нищо несравним израз на заплаха и нежност, тайната на който владеят само съпругите:

— Хайде, хайде, възрожденецо! Толкова жертви си направил за България, направи още една!

Бай Васил засумтя и засука мустаците си откъм двата края, и това бе признак на силно душевно напрежение.

Маестро усети, че е настъпил неговият ред, дългоочакваният звезден миг. Той се изправи, понамести очила, отново се поокашля в шепата си и мъчейки се да овладее тресенето, което обхващаше цялото му същество, запелтечи:

— Уважаеми бай Василе, уважаема госпожа... синьорина... Аз... позволете ми да се обърна към вас с... такова... хм... голяма молба... Аз имам честта да поискам ръката на вашата дъщеря... Цвета, да, Цвета... за да я направя своя съпруга...

Млъкна, но продължи да се тресе. Лицето на майката цъфна. Цвета пък пламтеше така ярко, че хвърляше червени отблясъци по стените.

Бай Васил се вкамени с пръсти около краищата на мустаците. Той попита:

— А мога ли да знам, ваша милост, какво работите?

Маестро въздъхна дълбоко: опасността минаваше.

— Аз съчинявам музика — отговори той.

— Аз не питам какво съчиняваш, а какво работиш — повтори бащата.

Въпросът пообърка съчинителя на музика, затова пък Елена разбра и побърза да поясни:

— Маестро е учител, бай Василе.

— Аха, учител. И каква заплата получаващ, ако може да се знае?

— Сто и пет лева на месец — отвърна Маестро със свито сърце.

Бай Васил направи гримасата на Гъливер, когато вижда на дланта си лилипута Лемюел.

— И със сто и пет лева искаш да храниш две гърла? Ами като дойдат и внуците? Хм... — Той присви вежди и продължи сякаш на себе си. — И това ми било заплата. Отдавна вече трябваше да се пръждоса този министър на просвещението... Но, нейсе, ще видим кой ще дойде след него... Аз няма да оставя тая работа така... — И пак се обърна към гостите си: — Е, деца мои, целувайте ръка!

Звънна телефонът. С усилие се изтръгнах от дома на бай Васил, вдигнах слушалката.

— Стив! — гласът бе одрезгавял, може би уморен, а може би пиян. — Стив, знаеш ли нещо за Сашка?

— Не — казах, — нищо не знам.

— Аз я търсих във всички болници.

— Е?

— Няма я.

— Трябва да я потърсиш в отделението за облъчени от атомната бомба — рекох издевателски и в следния миг съжалявах: не заслужаваше Ю този тон. Но аз също бях пиян.

— А може би в Майчин дом? — пусна тя глухо.

Майчин дом? Защо Майчин дом? Да, няма съмнение, тя е пияна! Но Ю не ми даде време да съобразя, защото подхвана с отвратително-предизвикателен оттенък:

— Стив, знаеш ли откъде ти се обаждат?

— От „Фридрихщатпаласт“ — отвърнах язвително.

— Скоро ще ти се обади и оттам. Но засега съм във вилата на другаря Павловски.

Часът бе четири след полунощ!

— Откога другарят Павловски спи и с жени? — попитах злобно аз.

Отговорът дойде веднага, не по-малко злобен:

— Откакто реших да не спя вече с тебе.

— Тъй ли? — продължих аз вече цинично. — Отлично!... И мога ли да знам защо?

— Защото тъй се договорихме.

— С комитета за нравствена чистота при ООН?

— По-страшно!... Със Сашка.

— Със Сашка? — глуповато повторих аз, загубил изведнъж целия си циничен елан. — Че кога?

— Снощи. Точно в двацет и един часа и петнайсет минути софийско време, в гримьорната на операта.

Това бе вече много! Премного!

— Значи ти... ти си отишла при нея? И си говорила за нас?

— А защо не? — отвърна тя остро, вече без всякакви пиянски нотки. — Забранено ли е на две интимни приятелки да си побеседват

по лични въпроси? — Тя се засмя с гръдния си глас. — Аз ѝ разказах всичко: за тебе, за мене, за нас двамата, за всичко!... И ѝ казах още, че те освобождавам от всякакви задължения към мен, че те предоставям на нея и само на нея... С една дума, вдигам ембаргото. Бъди неин! И ви благославям, амин! — Тя помълча и добави, вече съвсем тихо и задавено: — Тя... тя заслужава това...

Последва хлипане и връзката се прекъсна.

Дълго стоях със слушалката в ръка, смаян, обезсилен. Бибипкането на сигнала звучеше оглушително в тишината на лятната нощ. Опитвах се да си представя сцената: няколко минути само преди третото действие на „Бътерфлай“, в двайсет и един и петнайсет, в гримьорната, при разстроената Сашка влиза Ю... О!, с най-добри намерения! И ѝ разказва всичко, „за тебе, за мене, за нас двамата“, и ѝ заявява великодушно, че ме оставя на нея, само на нея, амин!

По дяволите, Ю, защо направи това? Толкова ли твоето миниатюрно мозъче не можеше да прецени колко дълбоко бъркаш в още незарасналата рана на Сашка и как жестоко и безцеремонно я изблъскваш от тъй трудно издълбания коловоз на новия ѝ живот? И наслади ли се след това от резултатите на твоето благотворително дело?

... Но за упреци и вайкания беше късно. Трябваше да направя нещо, нещо важно, нещо решително, но какво? Сашка я нямаше в болницата. А в Майчин дом?... Действително, защо в Майчин дом? Глупост някаква! Щом като не е в болница, тя ще е на Витоша заедно с оня Мирослав... Или при доктор Бонева...

Да звъня при лекарката в този час беше безсрамно. Пък и защо ли да звъня? Там Сашка е в добри ръце... Ще се обадя чак в осем. А дотогава нека по-добре видя какво прави баба Елена при Негово височество княз Фердинанд Максимилиан Карл Леополд Мария!

ДВАЙСЕТ И СЕДМА КАРТИНА С КНЯЗ, САШКА И Ю

Огледала... Огледала навсякъде, в позлатени рамки, кристалночисти, отразяващи до безкрая образа на съкрушената съпруга, дошла да проси милост от владетеля на България. Тя е облякла най-скромната си блуза, дори е спуснала над очите си прозрачен воал, осеян с черни точки, и държи клепачите си верноподанически сведени надолу, но, естествено, това не е в състояние да скрие нейните пищни прелести, обратно, подчертава ги, а точиците на воала ѝ придават още по-вълнуващо-загадъчен вид.

Тя е седнала на крайчеца на позлатеното канапе в позлатената приемна, обзаведена изцяло в стил „ампир“, срещу Негово височество, който също е нагизден в стил ампир — с героични златни пагони, монументален златен пояс и наперена брадичка „ампир“ като на амперьора Наполеон Трети... А зад него стои полковник Лазаров, същият онзи, когото бай Васил е изтръгнал от лапите на сърбите край Сливница.

Молителката е изложила вече своята просба и сега чака отговора. Но Негово височество не бърза, той е впил в нея своите мънички и остри като жило на комар очички и, без да се стеснява, я разсъблича с поглед — от горе на долу, отдолу нагоре... Най-послед той благоволява да заговори с гъгнивия си, носов глас:

— Мадам, ваш съпруг е провинил се сериозно срещу закони на страната.

— Ваше височество! — Елена шепти задавено, но не заглушава звънките камбанки. — Това беше една съвсем необмислена постъпка от негова страна. Артистично любопитство, детинщина, игра, увлечение. Той даже е нямал свирка!

Последното тя не е трябвало да произнесе, защото при думата „свирка“ Негово височество настръхва: той си спомня оня неистов, страхотен писък на хилядите свирки, който пронизваше и продължава да пронизва ушите му и сега дори, подплаши конете и едва не обърна каляската. Но съзира интензивната като лятно море синева в очите на жената и бавно отвръща:

— Мадам, аз като глава на равноправен поданици нямам право да проявявам милост към отделни... — Той поглежда въпросително към полковник Лазаров, който подсказва: „Единици“. — Така, така, единици! Нали, мадам?

Ала Елена няма намерение да отстъпи тъй лесно. Тя стрелва с поглед полковника, който окуражително ѝ кима, и продължава:

— Ваше височество, аз се обръщам към вашето милосърдно сърце и най-смирено още веднъж ви моля да наредите да освободят моя съпруг. Той... той е... болен... Той няма да издържи режима в Черната джамия... той ще загине там...

Негово височество, който има тънко музикално ухо, долавя фалшивите интонации в последните думи, защото, без никак да се трогне, се изправя и пристъпва в бавен кръг около красивата си просителка, оценявайки я от всички страни. И когато е зад гърба ѝ, той се понавежда над нея и леко упоен от уханието ѝ, прошепва шеговито:

— Мадам, не прилича ви тази сцена от опера „Тоска“? Вие сте die schone^[1] Тоска и молите тиранин Скарпия да... хм...

— Пощади! — подсказва полковник Лазаров.

— Тъй, тъй, да пощади любим Каварадоси?... — Той продължава своя кръг около златното канапе стил „ампир“ — кръвожаден паяк, който неумолимо се приближава до жертвата си, и затананиква арията на Тоска:

*Мойте молби сърдечни и пълни
с вера към бога аз отправям всеки ден*

Сетне се спира пред Елена и с опакото на ръката я погалва по бузата. Тя изтръпва, в нея се надига желание да повърне, но стиска зъби и устоява.

— Нали така е ария, мадам? — пита той.

Тя кима и това ѝ дава възможност да се поотдръпне от неговите космати пръсти.

— А по-нататък, мадам? Вие учили в Дрезден, вие знаете немски!

Тя пак кима и тихо и в ритъма на арията, просто изтръгва от гърдите си:

*... на колене аз те моля,
гледай аз протягам ръце към тебе...*

— So ist es! Wunderbar^[2] — одобрява той. — Аз искам вас чуя някой ден, мадам! Аз има тук отличен хор!

— О, Ваше височество, вие сте прекалено снисходителен към мен! Ще бъда безкрайно поласкана, ако благоволите да присъствувате на нашата премиера...

Князът се обръща към адютанта си и отново шеговито пита:

— Е, полковник, какво посъветвате вие Скарпия?

— Ваше височество е бил винаги великодушен към артистите...!

— Към артистките, полковник, артистките! — Князът гъгниво се смее. — Е, да, е, да... Красотата, мадам, е по-силна от тиранове, царе и императори, nicht wahr^[3] Тя е...

— Всемогъща, Ваше височество! — добавя адютантът.

— Така, така, всемогъща... — Князът се навежда над Елена, повдига с два пръста воала с черните точки, и тя усеща неприятния му дъх, когато той прошепва: — Ще ви го докажа, мадам... Но, трябва знаете, мадам, правя го единствен за очарователна Тоска!

И се захилва право в лицето ѝ, и тя се опасява, че в следващия миг ще повърне. Но той се изправя и, осенен внезапно от друга мисъл, с многозначителна шеговитост добавя:

— Но, само моля, мадам, не постъпвайте като Тоска!... Не убивайте ваш добър Скарпия! Аз не съм кървав тиран, аз съм великодушен народен принц!... Полковник, разпоредете се!

Полковникът кима, а Елена се изправя и се покланя дълбоко, бързайки час по-скоро да се измъкне от този златен амбир, в който тъй отвратително дъха на гнило.

— Аз, мадам, надява се, няма да забравите тоз мой... мм... милост!

— Никога, Ваше височество — глухо отвръща тя. — Никога... — Пак се покланя и се кани вече да си върви, но князът все още не разрешава. Той взима ръката ѝ, посмъква ръкавицата и целува гладката, бяла длан.

— Aufwiedersehen, мадам! Ваше посещение беше много, много мило.

И едва когато тя изчезва зад вратата, Негово височество погалва с особено плътско удоволствие брадата си и замислено произнася:

— Полковник, не забравяйте да поканим мадам на следващ наш прием... Сама!

— Слушам, Ваше височество!

— Хубава Елен! Заслужава да водим за нея нов Троянска война... Ха-ха! Не оперна...

— Тъй вярно, Ваше височество... Елена Вълкова е първата хубавица в София.

— А неин мъж — първи червен агент на руски император! — намръщва се князът. — Лошо, че е свободен. И моля, полковник, друг път не искайте такив услуг от мен, нали!

И без видим повод силно се закисква и това вече не е благородният и златен стил „ампир“.

Но полковник Лазаров не му приглася, както се полага на един адютант. Този път полковник Лазаров мълчи: играта се оказа прекалено мръсна...

Погледнах часовника: седем. Навън юлското слънце пронизваше вече върховете на тополите. Струваше ми се, че ще припадна, толкова бях гладен. Изтичах в кухнята, бръкнах в кутията за хляб, напипах някакви сухи кори. Не беше още време да звъня на доктор Бонева... Сварих цяла паница кафе, надробих коричките в него, върнах се при машинката и, гълтайки горещите зальци, отново затраках...

... Луда от радост, Елена излезе от двореца и се затича покрай Народния театър — косвеният виновник на цялата драма — към Черната джамия, без да обръща внимание на сърдитите минувачи, в които се блъскаше. През последните дни зимното слънце бе разтопило тънкия сняг и бе превърнало улиците в истински блата от рядка, воняща кал. Тя заджапа в тях, опръсквайки полите си до кръста.

Спря се, задъхана, зад храстите на зандана: под прозорчето на килията, към което преди няколко вечери тя се бе стремяла, стъпила на

раменете на Мечо, сновеше войник. Тя засвирка с уста серенадата. Войничето се ослуша и като не видя никого, продължи своята обиколка. Зад решетката се мярна някакво лице, Елена размаха ръце над храстите:

— Стъопа! Стъопа!

— Няма го! — извика онзи иззад решетката. — Пуснаха го.

Тя неволно писна и, забравила мигновено неприятния дъх на княза, преизпълнена с благодарност към него, отново се впусна към тинестите локви, отново се заблъска в минувачите и след петнайсетина минути нахлу в дома си.

До пианото стоеше Стъопа — брадясал, чорлав, но по-бодър от всякога. Тя мълчаливо се втурна към него, прегърна го, зацелува го по устата, по лицето, по очите. А той я вдигна и я понесе в спалнята. Положи я на леглото, с треперящи пръсти едва разкопча блузата ѝ, нетърпеливо разкъса връзките на корсажа, завря лице в гърдите ѝ, промълви:

— Откога те чакам! Откога!... Полудях!... Цял следобед?

Думите стигнаха до нея като от далече и тя късно схвана смисъла им.

— Цял следобед? — прошепна тя. — Че как тъй? Аз ида право от там.

— Откъде? — попита той, разголвайки заоблените ѝ плещи на свършена Венера.

— Как откъде! От двореца. Няма и половин час.

Той вдигна глава, погледна я право в лицето, внезапно вледенен.

— От двореца?

— Ами да, не ти ли съобщи татко? Тъй като ти не пожела сам да се обърнеш за милост към княза, то...

— Княза?... — повтори той, все още не вярващ. — Ти си била при онази гадина?

Елена се поизправи над възглавницата, готова да защити благородния княз, но като съзря пълните му с недоумение очи, меко каза:

— Стъопушка, ако тази гадина не беше те освободила, сега нямаше да бъдеш при мен! Ела, ела! — Тя зовящо протегна ръце към него, но той не мръдна.

— Елена — рече той студено, почти равнодушно, — днес на обед освободиха всички политически арестанти от Черната джамия. Всички!

Тогава тя също седна, закопчавайки блузата си.

— Всички? — попита тя и внезапно усети оня дъх, който идваше иззад брадата „ампир“, и отново неудържимо ѝ се повдигна. — Това значи...

— Да, да, да! — избухна той. — Това значи, каквото значи! Сто пъти повтарях: Стъopa Вълков не желае милост от княза, Стъopa Вълков не иска да види жена си в двореца! Не иска, не иска, не иска!

И грабна палтото си и хукна към вратата и я трясна зад себе си.

И едва тогава нейният глас, тих, спокоен, но с непознати, вълнуващи звучности в него, произнесе:

— Стефане! — За първи път му викаше Стефане, но него го нямаше. — Стефане, аз ще ставам майка.

Повече не изтраях. Оставих изписаните листове, грабнах самото си и хукнах навън, към дома на доктор Бонева. Часът бе девет. А може би трябваше най-напред да изтичам към Майчин дом? Защото баба Елена вече носеше в утробата си моя баща... Нима и Сашка носеше моя син?... Тичах по напечените от слънцето улици, провирах се сред автомобилните стада, блъсках се в хората и не се сещах нито да скоча в трамвая, нито да спра такси.

На кръстовището край дома на доктор Бонева не дочаках зелената светлина и без да обръщам внимание на пронизителния сигнал на милиционера, се пъхнах в тясната уличка.

Най-напред долових гласа. Картината съзрях секунда по-късно, когато буквално се сблъсках с нея.

... Ако не бях прекарал безсънна нощ, ако не бях с тъй изострени нерви, ако не бях още в началото на века с Елена, Стъopa и княз Фердинанд, тази картина положително би ми се сторила сълзливо-сентиментална, достойна за мелодраматична оперета, и във вестникарска рецензия бих ѝ се изсмял добродушно. Но в тези мигове аз не бях трезвият, малко циничен журналист, който често се присмиваше на евтините чувства на машинописките — бях най-

обикновен разстроен, раздвоен, загубен в пътя си обичащ човек, и затова всичко това отпред ми се стори напълно естествено.

Бяха трийсетина човека, мъже и жени, работници от насрещната трикотажна фабрика, продавачи от съседната сладкарница и павильона за цветя, и бяха заели тротоара и тясното улично платно. Други бяха накацали по скелите на новостроящата се ъглова сграда, бяха наизлезли по прозорците и балконите, и всички бяха впили погледи в отворения прозорец на първия етаж, етажа на доктор Бонева, и в пълно мълчание слушаха песента, която се носеше от него.

Беше гласът на Сашка, и пееше той онази песен, която преди толкова десетилетия баба Елена и Дед разнасяха от кораба над сините морски вълни, когато за първи път съзряха родния бряг:

*Айде, не плачи, Малино моме, не жали,
айде, оти че одам, айде, Малино, комита...*

Стъпих на някакви дъски, сърцето ми туптеше. Погледнах и аз към прозореца, но в полумрака на стаята успях да зърна само някакво златисто привидение. Оттам продължаваше да лети:

*Айде, я слезни, Малино моме, в градина,
айде, сбери китка, айде, Малино, трендафил...*

Гласът беше слънчев и топъл, като юлския ден, но в него звучаха и онези сочни и чувствени обертонове, които се разкриха за първи път снощи в арията на прощаването на Чо Чо Сан и които го превръщаха в най-съвършен инструмент, изразител на най-дълбоки човешки трепети.

*Айде, накичи, Малино моме, войвода,
айде, сос седумдесет, айде, Малино, дружина...*

Откога тя пееше, не знам, но хората стояха тук под палещото слънце, без да мърдат, очевидно готови да слушат още много.

Но Сашка млъкна. Миг след това над улицата, откъм балконите, прозорците и скелите на новата сграда избухнаха ръкопляскания. Няколко дълги секунди на прозореца на първия етаж не се появи никой, но когато ръкоплясканията станаха много настойчиви и към тях се присъединиха възгласи, към обления от слънцето прозорец се приближи доктор Бонева с щастливо закръглено лице и уморени, зачервени от безсъние очи. Овациите мигновено се засилиха — кой ли на тази улица не знаеше доктор Бонева! Тя направи красноречив жест, че не на нея трябва да се ръкопляска, обърна се назад, протегна ръка и почти насила измъкна Сашка от тъмнината и я тикна към светлината.

Сашка бе все още облечена в кимоното на Чо Чо Сан, но бе свалила перука и грим, и сега контрастът между златната глава, скулестото славянско лице с големите очила на носа и пъстрата японска дреха придаваше на образа ѝ особена, смущаваща привлекателност.

Тя се усмихна и аз видях белите ѝ зъби, синевата на очите, меката извивка на брадичката. Тя поздрави с ръка и аз видях тънките ѝ, дълги пръсти. Тя се поклони и аз усетих уханието на диоровия парфюм, което излъчваше златната коприна на косата ѝ.

И докато Сашка се усмихваше, а доктор Бонева я караше да се кланя, по-радостна от нея, сякаш самата тя бе певицата, на улицата, по балконите, върху скелето ръкопляскаха и се смееха, и това щеше да остане за мен най-красивата картина, която съм виждал някога през живота си...

Какво точно се беше случило през това утро, узнах по-късно. Но сега се отбих в цветарския павилъон, грабнах от кофата розите, които киснеха в нея, хвърлих на тезгяха всичките пари, които имах в джоба, и с чувството, че се завирам в клетката на гладни лъвици, се качих на първия етаж и вдигнах ръка към бутона на звънеца.

Не звъннах. Не ми достигна смелост. Дълбоко в себе си имах усещането, че в този дом и в този момент аз бях излишен.

Оставих букета на прага пред вратата и се магнах.

Два дни по-късно Сашка беше назначена в Старозагорската опера. Същата вечер тя остави завинаги мансардата с голите великани и замина.

Без да ми се обади.

Откара я с москвича младият, надежден физик Мирослав...

[1] Хубавата. ↑

[2] Така е! Чудесно. ↑

[3] Нали. ↑

5
ПОБЕДАТА
APPASSIONATO

ДВАЙСЕТ И ОСМА КАРТИНА С ПРЕМИЕРИ И ЛЮБОВНИ ПРИЗНАНИЯ

Нашият кореспондент от Стара Загора предаде по телефона:

„Снощи на сцената на Окръжния оперен театър се състоя премиерата на «Мадам Бъттерфлай». В ролята на Чо Чо Сан участва младата ни певица Александра Славина. Без преувеличение може да се твърди, че в града ни отдавна не е имало културна проява от такава величина. Виновник за успеха е, разбира се, обиграният колектив на местната опера. Големият победител на вечерта обаче е Александра Славина, която изгради един забележителен музикално-сценичен образ на Чо Чо Сан и с това се нареди, според категоричната оценка на познавачите, на едно от първите места в Европа сред интерпретаторите на тази много трудна роля от класическия репертоар. Видният наш музиколог проф. Топалов отбеляза: «Последното действие на операта със сцената на прощаването на Чо Чо Сан с детето е най-силното нещо, което съм виждал от много години насам. Славина се превърна в олицетворение на нежност, любов и майчинство.» Славина бе извикана пред завесата единайсет пъти и накрая бе принудена да изпълни за бис финалната сцена на прощаването. Такъв случай не е отбелязан в петдесетгодишната история на нашата опера...

Интересът към представлението бе толкова голям, че множеството пред театралните каси разби остъклените врати на входа и с това предизвика намесата на органите на реда. Такова знаменателно събитие също е незапомнено в нашия град.“

... Стъклената фасада на „Славянска беседа“ полетя с трясък пред напора на тълпата и се разпиля на хиляди късмета пред ужасената и сгушена в дъсчената си будка касиерка.

Интендантът на Драмата, който наблюдаваше тази невъобразима картина от прозорчето на своя кабинет, не вярваше на очите си: опашката пред касата бе по-дълга дори от онази пред американския биоскоп, там край панаирджийската барака...

Хората се ругаеха, псуваха и дори побийваха, и, не!, това не бяха ония кафеджийчета, писари и електриджии, които обикновено се редяха пред биоскопа, не, тези тук бяха почтени дами и господа, клиентите на ресторантите и клубовете, всякакви търговци, чиновници, редовните посетители на Драматичния театър, и дори, о, боже, работници и занаятчии, които никога не бяха стъпвали в този салон!

— Те са полудели! — прошепна той на Попето, който също бе потънал в недоумяващо съзерцание. — Те са полудели! — добави той със смесено чувство на завист и ирония.

— Цялата ли я пускаш? — попита Вътрешна информация, като видя дългата кореспонденция от Стара Загора.

— Да — отвърнах, — и без съкращения! Със заглавие на три колони. — Искях да кажа още: щом не съм я написал аз, поне да й дам прилично място...

Вътрешна информация поклати съчувствено глава: аз откачах.

Интендантът помисли секунда, посочи с бастуна суматохата пред входа и заключи:

— Но всяко чудо за три дни... И тия отново ще се върнат при нас.

А „тия“, раздърпани, задъхани, с увиснали копчета, поизмачкани поли и разкривени чадъри, щастливи, че са успели да се доберат до билетите, се втурваха в салона и все тъй блъскайки се без нужда, се настаняваха по местата си. Най-предните столове, ония, които опираха до самия оркестър, се заемаха от почетните гости — Костенурката от Министерството, глухият главен инспектор, който седеше без да

обръща внимание на околната глъч, невъзмутим, недостъпен, няколко вестникари... Празни останаха само позлатените кресла на височайшите господари. Те не благоволиха да дойдат.

С напрегнато любопитство публиката оглеждаше наредените край пианото десет оркестрантски пулта, зад тях — четирите винени бъчви, върху които бяха наковани талпите за удължаване на сцената, тъмозелената завеса и гигантската чугунена печка в ъгъла със застрашително увисналите над главите черни кюнци. И си подвикваше, и махаше приветствено ръце към другия край на салона, люпеше семки и фастъци, трошеше орехи и лешници, дъвчеше гевреци. И шумеше, шумеше, изпълнени с остро очакване.

Защото, Сашка, стана онова, което и най-смелите мечтатели от Дружбата не можеха да си представят дори: бурните перипетии на Оперната война, вместо да отблъснат обществеността от Дружбата, само разгоряха интереса към нея. Стана онова, което днес би се считало за напълно нормално явление: „Войната“ бе възможно най-резултатната реклама за новата трупа. И ако тя не бе избухнала в обстановката на конкретните исторически обстоятелства и под напора на противостоящите политически сили тя трябваше да бъде измислена и предизвикана... Не се смей, Сашка! Не се ли случи подобно нещо и с тебе? Оная малка „война“ от конкурса с последвалия твой провал на третия кръг не подготви ли триумфа ти в Стара Загора? Не отправи ли тя десетки коли и автобуси от София и Пловдив към тебе? Не хвърли ли тя беснеещата тълпа срещу остъклената фасада на Окръжния оперен театър? И не привлече ли тя друга стотици хиляди пред телевизорите? О, не мисли, че аз съзнателно съм подпалил тази малка междуособна „оперна война“! Толкова прозорлив не съм... Освен това съществува и една друга максима: лесно се почва война, трудно се завършва... И тежко и горко на жертвите!

Казах на дежурния редактор:

— Пусни тази кореспонденция на първа. Това е голямо събитие.

— Разбира се — рече той с гадна многозначителност. — Трябва да се реабилитираме след оня гаф с естрадната шумотевица...

Върви по дяволите!

А зад кулисите кипи дива треска. В малкото пространство между декорите десния коридор и стаичката са се струпали почти всички участници в представлението: хористи, оркестранти, балетисти, осветители, гримьори и Мечо, и пожарникарят, и чистачката... И всеки непосветен би ги взел за избягали от лудницата не много опасни луди.

Но хористите в живописните хусарски униформи и петльови пера на калпаците гълтат сурови яйца, дъвчат сухи сливи, обръщат дори по някоя и друга чашка коняк — за прочистване на гърлото. И за кураж.

Но шестимата балетисти, облечени в нещо средно между пердета с ресни и гимнастически трика, надничат през дупчиците на завесата, правят пируети, плискат се с вода, за да поохладят доведеното до нажежаване напрежение и не се проснат на пода в безсъзнание.

Но оркестрантите настройват цигулки, издухват мундщуци, лъскат до огледален блясък и без това достатъчно бляскавите тръби.

Но Мечо слага последна ръка на реквизита, който ще представлява последователно кабинета на доктор Фауст, градския площад, градината на Маргарита, а после — и замъка на граф ди Луна и тъмничната килия на „Трубадур“.

Но Цвета е закрила лице с ръка и произнася всички молитви, които знае още от времето на прабаба си, въпреки успокоителните думи на Маестро, днес хусар за подсилване на хора.

Но Петър Райчев нервно снове с червените си ботуши по скърцащите талпи и поема дълбоко дъх, за да овладее опънатите мускули.

И само диригентът капитан Николаев спокойно си крачи сред това стълпотворение и си пуска към тавана кръгчета дим, въпреки строгата забрана на пожарникаря, който не смее да глоби и изгони този грамаден и окичен с толкова медали офицер.

А в стаичката, превърната в гримьорна, пред кръгли огледалца не по-големи от слънчогледови пити, седят солистите и полагат последните черти върху своите изрисувани лица. Балкански е вече Фауст — стар, мъдър и разочарован средновековен учен, но все още жаден за живот и любов. Казака е доблестният Валентин, братът на Маргарита, комуто предстои да падне, пронизан от шпагата на подмладения Фауст. До тях, гърбом един към друг, ужасно сърдити, се

гримират Елена и Стъопа. Елена се превръща в кротката Маргарита, която ще стане жертва на дяволските козни, а Стъопа — в зловещия Мефисто, господаря на злото... От онзи ден, когато Стъопа излезе от тъмницата, а Елена направи своето безполезно посещение при княза, те не си говорят. Стъопа живее при Маестро, Елена — при баща си. Въпреки това двамата намират сили в себе си да продължат репетициите и се явят на премиерата. Но избягват да се гледат в очите. И дори не се разпяват — този задължителен за всички певци преди спектакъл ритуал...

Чу се първият звънец. Стъопа и Елена скочиха едновременно, но като се спогледнаха, отново седнаха като прилежни ученици, на които предстои да се изправят пред изпитна комисия.

Тогава се понадигна Балкански — бавен, стар, с бяла брадичка и бяла коса: доктор Фауст. Той измери с професионален поглед своята попрегърбена фигура в огледалцето, сетне вдигна ръце към тавана и задавено произнесе, и въпреки желанието му думите да излязат шеговити, те прозвучаха като истинска молитва, идваща от дъното на вярващо сърце:

— О, Орфей! Помогни ни в днешното изпитание! Дай ни сили да покажем на света, че и ние сме равни на другите народи!

Този път никой не му се присмя; и даже богохулният сатана, който не вярваше в нищо, ясно прошепна: „Амиин!“

После Балкански излезе — Фауст, смазан под бремето на всечовешката болка, решен да сложи край на нерадостния си живот и потърси отвъд смъртта тайните на битието. Последва го Мефистофелес — коварният дявол, който след малко щеше да предложи на доктора злокобната сделка — цветуща младост срещу безсмъртна душа.

В гримьорната останаха Казака и Елена, мълчаливи, превърнати в слух. Те чакаха Звуците, първите Звуци, които трябваше да означават началото на нова епоха в културната история на страната.

Звуците дойдоха.

Те проникнаха през коридора и вратата ясни, малко пренадути от медните инструменти, които им придаваха излишен, прекалено металически блясък, но какво от това! Те идваха! И Казака си представи капитана, размахващ палката, която се губеше в масивната му лапа, и четиринайсетте оркестранти, впили погледи в нотите, и

Верка, която на пианото заместваше всички липсващи инструменти, и доктор Фауст, който бе вдигнал пред помътнелите си очи прашния череп и задаваше своя вековечен въпрос:

*Що е бог, що е битие?
Напразно бдя
и цяла нощ гада
по звездното небе...*

И когато чуха първите думи на Фауст, те не издържаха и изтичаха към сцената. Там вече пееше Славянския славеи, и публиката вече не тропаше с чадъри, не трошеше лешници и не дъвчеше гевреци. Тя мълчеше. И слушаше.

После от мрачините на ада се появи Мефисто и хвърли своя могъщ глас към изтръпналите отпред хора.

Премиерата бе започнала.

Не, Сашка, не бях на твоята премиера. Нямах сили да се кача на влака, нямах сили да те видя отново като Чо Чо Сан. В ушите ми все още кълтеше, пък и ще продължи да кълти до края на моите дни твой нечовешки плач тогава, при третия кръг... И защо всички отбелязват изключителната сила, с която ти си предала майчинските чувства на Бътерфлай? Както тогава, в онзи слънчев ден там, зад прозореца на доктор Бонева, лъчезарна и обновена?... Кореспондентът ми съобщи подробности за твоята премиера: за десетките почитатели, очакващи те зад сцената, за купищата цветя, донесени чак от София и задръстили твоята, *твоята* гримьорна; за поздравленията, които лично шефът на окръга ти е поднесъл след спектакъла, и за тоста, който е вдигнал на банкетата, и за обещанието му да ти даде *всичко*, което ти е нужно, за да се устроиш за по-дълго време в неговия град... И ми каза още за Виолин, който бил на банкетата и също се опитал да произнесе тост, и тъй като не могъл да изкара и две думи от устата си, се разплакал и избягал от банкетната зала... Наистина ли, Сашка, смяташ да се „устроиш“ там? Зная аз какво означава тази дума, когато иде от устата на един окръжен шеф: апартамент, добавка към заплатата, официален

номер в протоколния списък, гастроли в София и чужбина, и, в близко бъдеще, едно „з.а.“ пред името ти... А защо не? Един ден ти ще станеш и „н.а.“! Само че за мен няма място в местната преса... А дали в местните научни институти ще се намери лаборатория за младия и надежден физик Мирослав?

Сетне Мефистофел изпя своята серенада под балкона на Маргарита, Фауст уби Валентин, Маргарита полудя.

И настъпи тишина.

Но завесата не се затвори. Мечо беше просто забравил, че трябва да дръпне въжето. И публиката не знаеше — ще продължат ли ония там да пеят или наистина е край.

На седмия ред един мъж с пенсне и мускетарска брадичка се изправи и изръкопляска с вдигнати високо ръце. На четвъртия ред стана един друг мъж с тъжни цигански очи и също изръкопляска, бавно, силно, демонстративно. Към него се обърна един трети мъж с дълги, осукани мустаци и червен пояс на кръста, изгледа го въпросително, стана и той и без да пуска бастуна си, също запляска със силните си длани.

Това бе сигналът: залата избухна.

Единствен там на първия ред седеше Главният инспектор и непоколебимо-равнодушно не трепваше.

И докато салонът бушуваше, на сцената цареше неочаквана скованост — хората стояха като в ония живи картини, които бяха на мода тогава, вкаменени в най-неочаквани пози...

Те бяха репетирали всичко — песните и мизансцена, руските текстове и френските усмивки, бяха се учили как да валсират и как да вдигат наздравици, как да се смеят и как да плачат, как да се молят и как да проклинат, но как да се кланят на една изпаднала във възторг публика, не знаеха — никой не бе ги научил на това, защото никой не бе очаквал възторг.

Единствен Балкански се чувствуваше като риба във вода. Сякаш за да подчертае непохватността на другите, той се кланяше наляво и надясно, хвърляше въздушни целувки, щедро сочеше около себе си — артистите, хора, балетистите, оркестъра — моля, не съм само аз! — и

това още повече наливаше масло в огъня. Към ръкоплясканията и виковете се промъкваха отчетливи женски писъци:

— Режисьора! Балкански! Биис!

— Режисьора! Биис! — викаше вече цялата публика и от това глухият Главен инспектор от първия ред се стресна и озадачено погледна изправените около него крещящи хора.

Отначало, както се полага на всеки уважаващ себе си артист, Балкански отказа да бисира, вдигайки безпомощно ръце и сочейки гърлото си — много съм уморен! Но също така, както се полага, Стъопа го избута напред и също зарева:

— Биис!

Тогава Балкански, младият и красив Фауст с изящна шпага на бедрото, поприбра още повече корем, вдигна глава, приглади боядисаната черна коса и след като поизчисти гърлото от хрипове, се провикна:

— Мили мои! Мили мои!... Днес е велик ден! Днес се роди българският оперен театър... От мое лично име и от името на всички мои другари от Оперната дружба благодаря ви за подкрепата! Никога, никога няма да забравя тези щастливи минути! Аз... — Той посочи и другите около себе си, — ние всички живеем за *тия минути*. Благодаря ви! Благодаря! — Той се поклони дълбоко, по руски, но един силен женски глас се обади от втория ред:

— Не щеме приказки! Искаме песен! Биис!

И един огромен букет от червени карамфили полетя към него. С ловката ръка на опитен актьор той го хвана, доближи го не без театралност до лицето си и отново се поклони с най-привлекателната си усмивка... И се видя на сцената на Мариинския театър, в онзи мразовит мартенски ден на 1878 година — той, безумно млад, с най-слънчевия глас на света; зад него като почетна стража — княз Игор с везаните ботушки, и свирепият и благороден Кончак, и онзи офицер, който оповестяваше Свободата, и онзи вик, идващ откъм правостоящите: „Пей! Пей!“... Но тогава в салона имаше хиляди зрители и в централната ложа седеше царското семейство, и нему предстоеше да стане Славянския славей... Сега тук имаше триста души с чадъри, гевреци и семки, имаше четиринайсет оркестранти, една опушена печка и един глух Главен инспектор, а сам той бе един изстискан вече лимон, да, да, не скривай това от себе си, Костя, ти взе

най-елементарните височини фалцетно!... Какво бе пял тогава? О, да! „Страхиле, страшни войводи, защо си толкова посърнал, посърнал още повяхнал?... Дали ти пушка дотегна, или ти старост потропа?“... Сашка, помни това, когато отново излезеш единайсет пъти пред завесата и бисираш цяла картина!... Балкански си спомни, и в очите му нахлуха сълзи... Но през сладката мъгла на спомена отново чу виковете „Бииис!“, видя червените карамфили на гърдите си, съзря долу пред пианото разтревожената Верка, и сълзите мигновено секнаха. Той бе Артист, Артист с голямо А, и нямаше право да се размеква, особено в такъв един велик момент... Като онзи!... И пак се усмихна и произнесе тихо и развълнувано, и го чува чак до последния ред, и той не съзнаваше, че повтаря думите от онзи велик момент!

— Братя!... Аз, в знак на благодарност за радостта, която дарявате на мен и на моята многоизстрада оперна трупа, и като израз на моята велика радост, ще ви изпея една песен, която лежи ей тук на сърцето ми! — Той положи длан наляво от букета и се обърна към Верка: — Моля!

Верка, поокопитена, поклати въпросително глава: какво?

— „Верка!“ — каза той нежно. — „Верка“!

Тя разбра, усмихна се и удари клавишите. А той запя:

*Верка немам, нищо немам,
сиромаш, сиромаш...*

Песничката, лекомислената, игривата и малко хулиганската песничка, прозвуча някак си неестествено и дори неприлично след злокобната Серенада на Мефисто и след сърцераздирателните вопли на полудяващата Маргарита. На четвъртия ред Яворов се понамръщи. На седмия ред Кирков закри уста с длан, за да не видят усмивката му. На третия ред бай Васил Възрожденеца шумно изхохока. Но публиката, покорна и добричка, я прие с отворена душа, и весело се разшумя и дори изръкопляска: това бе един сладичък и лек десерт след тежката вечеря. После тя пак млъкна, заслушана в Балкански, който продължаваше да пее все по-безгрижно, като си тактуваше с леко поклащане на шпагата. И неочаквано за всички, при повторението на

куплета, той демонстративно и речитативно-отчетливо хвърли, обърнат към Верка:

Верка имам, всичко имам!
Богаташ, богаташ!

И с жеста на тореадора, който поднася на примата на арената своя трофей, той метна към Верка букета. Цветята се разлетяха над нея като във вишнева градина през май.

Всички глави в салона като един се извиха към Верка. Тя прекъсна свиренето, все още с ръце върху клавишите, онемяла, почервена от алените карамфили.

Усетил звездния миг, капитан Николаев вдигна палката и оркестърът засвири — сватбен химн ли беше това или хоро, не се чуваше добре, тъй като се вдигна невъобразим шум: един хаос от смехове, ръкопляскания, крясъци, тропане...

И тогава, без никак да се стеснява, стеснителният Свирчо, наречен още Маестро, се приближи до Цвета, която стоеше точно зад щастливия Балкански, и я прегърна през кръста.

Но Мефисто не прегърна Маргарита.

ДВАЙСЕТ И ДЕВЕТА КАРТИНА С ДВЕ СВАТБИ И ЕДНА СИРОМАХКИНЯ

Тя дойде рано, още се бръснел. Не я чух да влиза — бе минала през мазето.

— Гут морген, Стив!

Обърнах се: тя стоеше на прага със своите плътни джинси и пухкава блуза от ангорска вълна, ниско подстригана, като момче. Бе необичайно бледа, устните ѝ даже не бяха начервени, а очите ѝ, онези присмехулни очи, се бяха смалили и посивели. Тя се позавъртя на ботушките си и с принудена усмивка, сочейки новата си фризура, попита:

— Как ме намираш?

Обърсах бузите си от сапуна, хванах я за раменете:

— Какво ти е, Ю? Не се ли чувствуваш добре?

— Това е новата гедерманска мода — отвърна тя. — Лансира я Анжелика Домрьозе в последния си филм. Казва се „юнге моде“, сиреч младежка мода. Адски пикантна, нали? Мъж ли си, жена ли си, не се разбира. Това допада на ония северни чирози, възбужда ги. От многото бира, те са аут...

Слязохме в хола, накарах я да седне.

— И все пак, Ю, какво става с тебе? Изглеждаш зле.

— Дай ми да пия!

Дадох ѝ: остатъци от един стар грузински коняк. Тя го глътна на един дъх. Очите ѝ не закъснях да заблестят:

— Още!

— Много пиеш, Ю!

Тя ме стрелна със своя, станал изведнъж твърд, поглед:

— Пак ли, Стив? Достатъчно конско ми четат навсякъде: като заминеш за Берлин, дръж се така и така, да не ни излагаш! И като говориш с хората, говори така и така, да не ни посрамиш! И като се обличаш, внимавай! Като се събличаш, също внимавай! И внимавай за етиката, естетиката, етикецията, морала... Морала, а, Стив? И другарската етика? Ние двамката с тебе се гушкаме в операта, а на

сцената милата Чо Чо Сашка си дере гърлото и като ни вижда, на главата ѝ изскача цицина. А приятелката ѝ Ю, овчица наивна, тича в гримьорната, да я утеши, и после, хоп!, идва голямата засечка!

— Моля ти се, Ю, престани!

Ала тя не престана. Явно под напора на грузинския коняк и на още нещо, което не долавях, тя продължи с нотки на горчиво озлобление:

— Но ние се разплащаме, нали, Стив? Като добри другарчета. Плащаме си честно и почтено. Ти с думи, аз с дела.

— Думи?

— Думи, думи, думи, както казва оня заваян принц от Елсинор. — Тя извади от кожената си торба сноп вестници, разхвърли ги върху масата до празната бутилка и издекламира: „Великата победа на Александра Славина! Олицетворение на нежност, любов и майчинство!“

Беше далечно утро, цял век оттогава, когато другата се бе втурнала като разярена лъвица със също такъв сноп вестници и ми бе цитирала моите собствени суперлативи, написани за някоя си Юлия Данаилова, най-великата естрадна певица на всички времена! Ю завиждаше? Невероятно!

— Ю — казах, — аз не съм написал тия думи.

— Именно, именно! — извика тя през сълзи. — А трябваше да ги напишеш ти! ТИ! ТИ трябваше да бъдеш там, да я видиш, да я чуеш и да напишеш, защото си ѝ длъжник!

Въздъхнах дълбоко: какво повече можех да ѝ отговоря? Но тя не прекъсна яростната си атака:

— И не само да напишеш думи, а и да направиш нещо... Нещо...

— Какво нещо, Ю? — попитах, очаквайки отговора, който отдавна дебнех. Но тя не отвърна на въпроса, а бръкна дълбоко в торбата и извади едно тънко бежово тефтерче:

— Виж! — каза тя. Бе задграничният и паспорт. — Аз не дрънкам, аз действавам. Отивам си. Още другата седмица. Да ме няма. Да не ѝ преча.

— Подписа ли договора с хер Краузе?

— Не още... — Тя посмръкна. — Ще се опитам да направя това там. Затова и уча този проклет немски, дето не ми влиза в тиквата. — Тя се усмихна с онази детска, пухкава усмивка, която неизменно ме

правеше неин роб, и бавно изрече: — Willst du mich nicht küssen? Zum Aufwiedersehen?

— Какво значи това, Ю?

Тя се засмя, но вече плачеше:

— Това значи: няма ли да ме целунеш за изпроводак?

И заплака. Тогава аз поетично-нежно я целунах и непоетично съблякох мекия пуловер от ангорска вълна. Но тя само плачеше.

Затова пък сватбеният хор на Вагнер гърми, край амвона стои капитан Николаев и радостно размахва десница, и по пътеката между скамейките, понесли дебели свещи, крачат младоженците: най-напред Балкански и Верка, зад тях Маестро и Цвета, и още — кумовете, роднините, другите Разбойници, всички приятели на Дружбата и даже Яворов, който върви последен, усмихнат и леко приведен. Балкански е глътнал корем до усукване на диафрагмата, опънал е гуша до скъсване на мускулите, лекичко, о, съвсем професионално е поначернил слепоочия, и пристъпва гъвкаво напред: Лоенгрин от сватбената процесия. До него Верка в бяла дантелена рокля и воал на лицето сияе и не откъсва очи от своя възлюбен. Тя никак не се стреми да прилича на Елза, но въпреки това прилича, защото не се мъчи да скрие под венчето белия кичур над челото си и защото носи благородството дълбоко в себе си. Цвета пък по-красива от всякога, се чувства притеснена в дългата тафтяна пола, която татко бай Васил е изписал чак от Букурещ, и не смее да се обърне към Маестро, не по-малко скован в своя стар римски редингот с колосан нагръдник, корава яка и нова черна вратовръзка, пак от Букурещ, единственото нещо, което е приел от татко бай Васил до сега... Маестро усеща как струйки пот се стичат от врата към гръбнака, предизвикват сърбеж, и ужасно му се иска да се почеше, но няма как, днес той е младоженец, пък и държи тази воняща свещ, дето прелива, и за да отклони вниманието си от сърбежа, се ослушва в носовия тенор на свещеника, който се вмъква остро дисонантно в кристалните акорди на сватбения хор, и си мисли, че това е едно интересно съчетание на онова, което даже Вагнер едва ли е можел да предвиди. И не забелязва, че разтопеният восък от свещта окапва единствения му черен панталон...

И всички са много радостни, и всички гледат с умиление към младоженците, и само там назад, при скамейката под кандилцето са се сгушили Стъопа и Казака и четат. Четат вестниците и в надпревара цитират шепнешком откъси от статиите:

„Превъзходното изпълнение изненада дори и най-предприемчивите критици на нашето музикално изкуство...”

„Новата Оперна дружба стои високо над всяка похвала...”

„Хубавите гласове и великолепно изпълнение на ролите им завоюваха името на първи звезди на нашата оперна сцена...”

Въодушевен, Стъопа с широк замах изхвърля вестниците нагоре и те политат над сватбарите.

— Победа! — провикна се той. — Победа!

Но Елена, забележимо позакръглена в дрезденската си рокля, му отвръща с такъв смразяващ поглед, че той тутакси млъкна, и сякаш нищо не е било, подхваща химна, който звучи сега още по-величествено.

Забиха камбаните, над младоженците се посипаха цветя и конфети и „Многая лета... многая лета...”

С една дума беше много възвишено и когато младоженците се прибраха в домовете си и постелите гостоприемно ги приеха в своите щедри и горещи обятия, Балкански, старият лъв, който бе имал толкова сърдечни завоевания сред хубавиците на Петроград, Москва и Париж, с екстатично удовлетворение установи, че неговата млада съпруга, четирийсет и пет годишна жена, е запазила своето моминство само за него... Невероятно, да?

Ю вяло ме отблъсна:

— Стив, недей! Защо да се измъчваме? Остави ме!... Нека поне се разделим като приятели.

Ах, знаех ги аз тия приказки за добрите приятели! А после, когато случайно я срещна, ще се питам наистина ли някога съм любил тази дребна, черноока кукла с несъразмерно развити заоблени форми и трапчинки на бузите? И каква приятелка ми е тя? Любовница ми е тя и толкоз! Човек или люби, или не! Останалото е реторика.

И я притиснах отново до себе си. Но този път тя решително се отдръпна:

— Достатъчно, Стив! — Пооправи късата си, момчешка косица, и полуусмихнато рече: — Е, да, виновна е тази нова фризура. Как може истински мъж да люби такова момче като мене? — Видя омърлушената ми, смачкана физиономия, приближи се, целуна ме по челото. — На! И не се сърди! Наистина, не си виновен ти, не съм виновна и аз... нито тази фризура... Виновна е тя... — И посочи на изток, към Стара Загора.

Напъха вестниците в торбата и вече напълно спокойна, попита:

— И какво? Няма ли да ми дадеш да прочета края преди да замина?

— Когато го завърша, Ю, сега не.

— Ясно! Краят ще остане да виси за мен без заключителен акорд. Ще чакам. И затова няма да ти кажа сбогом, а само ауфвидерзеен! Не зная дали ще се видим скоро... Може да се случи някоя вечер да ме чуеш или видиш по Интервизията от Берлин... Или, кой знае, може пък да те видя и аз, когато за Интервизията взимаш интервю от Александра Славина преди заминаването ѝ за „Метрополитен“...

Посегна към бутилката, обърна я вертикално над устата си, изцеди капките, които още се криеха в дъното, поразтърси снага като Мики Маус, когато го цапардосват по главата, присви устни за целувка: му-му-му!, и излезе — мънинка, пребита, сиромашкия...

И храбра.

ТРИЙСЕТА КАРТИНА С ЕДНА СИРОМАХКИНЯ И ЕДИН УЛТИМАТУМ

Човешкото щастие никога не е пълно. Тази банална истина разбраха Дванайсетте разбойника, когато, няколко дни след победната Премиера и двойната сватба, те отново седяха, както толкова пъти досега, в приемната на Гюлеви и наблюдаваха, за кой ли път, прозаичната операция на Казака. Той вадеше пари от бакъреното санче, броеше ги и ги разпределяше на купчини:

— За наема... За хористите... За електриджиите и чистачките... За данъка... Това е! Повече няма.

— А сметката от четристотин марки за Берлинското издателство?
— попита Маестро, захвърлил вече непоносимия нагръдник. — Не ги ли платим, няма ноти, няма „Аида“, няма „Демон“...

Мълчание. Едно от ония познати, тягостни мълчания, които неизменно съпътствуваха финансовите равносметки на Дружбата и красноречиво говореха за нови безизходици.

Стъопа обърна санчето — изсипа се цигарена пепел. Той меланхолично въздъхна:

— Ех, сиромаскиня е нашата опера, сиромаскиня, въпреки премиерата, въпреки хубавите приказки във вестниците.

При тия думи Маестро унесено се усмихна, сякаш си спомняше нещо твърде приятно, и Цвета реши, че си мисли за дивната нощ, и се усмихна също: нощта наистина беше дивна, и дай боже всички нощи, които идат, да бъдат все такива, дай боже!, а Дружбата все някак ще я оправим, ще накарам татко да се бръкне по-дълбоко под своя червен пояс.

— А как будем жит по-нататък? — попита Балкански, не на шега разтревожен. — Ние с Верка трябва да си купим покъщнина. Нямаме нищо, само няколко лъжици и вилици, и три чаши.

— Нали си имате легло! — озъби се безсрамно Стъопа: днес отново беше в червената риза с бухналите ръкави.

— Молчи! — сръза го Балкански.

— И изобщо никой не ви е карал да се жените — продължи философски Стьопа и не довърши, смазан от погледа на Елена. Богове, колко се е разкрасила напоследък, помисли той... Но ако продължава все така да се тъпче, няма да може да играе Маргарита...

Нещо блесна в мозъка му, нещо ослепително като светкавица, но той не успя да се вгледа в него, защото Балкански му се заканваше:

— Молчи, сатана! Защото настъпва време да играеш „Демон“, а откуда костюми?

— Да, Учителю, настъпва зима, а куда е моят кожух?

Никой не можеше да знае къде е кожухът на Стьопа, отдавна продаден в битпазар; никой не знаеше къде са часовниците, пръстените, обещите, и даже калпаците и ботушите на Дружбата... Знаеха само, че получените за тях левчета са отдавна изядени и изпити, изядени и изпити от онези макаронаджии-хористи, от оркестрантите и електриджиите, от издателите на ноти и от собствениците на пиана...

Обади се разсъдливо Казака:

— Вече нямаме нищо за залагане... освен... — той погали папийонката си, — но нея нямам намерение да оставям в битпазар... Пък и колко ли ще дадат за нея!

— Приходът от билетите? — попита Стьопа.

— Едва ще стигне за посрещането на най-текущите разходи. Остава...

— Да затворим дюкяна, да — наежи се Балкански. След дивните нощи той се чувствуваше като юноша след първата целувка — обновен, силен, готов за много такива подвизи, и нека върви по дяволите доктор Бръзицов, който му предписва умереност в пиенето и въздържане с жените. Верка не е обикновена жена, тя е ангел... А за „Демон“ наистина не вървят хусарските униформи. Защо не се обаждат Театралното общество в Москва? Там има толкова много приятели. Нима са го забравили вече?

— Дюкяна няма да затваряме — отвърна Казака, — стига да стане наш, собствен, такъв, какъвто си има Драмата.

— Ест такъв театър! — припомни Балкански носталгично. — Зад Градската градина, до Военното министерство... Нали, Стёпушка? Ти го знаеш добре... После се изкиска ехидно и това беше израз на преливащата в него младежка енергия.

— Ест! — отвърна Стъопа. — Ама не го дават. Не го дава оня наш приятел с брадичката и бастуна, дето се смята господар на българската култура... освен ако... — Той се вгледа изпитателно в Маестро и добави: — Освен ако не представим своя, българска опера.

— Славейков е прав... — произнесе несмело Маестро. — Прав е. Аз също мисля, че в този великолепен храм на Мелпомена трябва да се говори и пее преди всичко на български език.

Очевидно обзети от една и съща мисъл, всички втренчиха очи в него, очаквайки продължението на неговите думи. Въпреки клетвата на Стъопа да мълчи, новината, удивителната, оглушителната новина за големия опус, над който работеше Свирчо, бе проникнала и сред Дванайсетте разбойника, и сега те, обвързани от обещанието да не се раздрънкат, не питаха, надявайки се да я чуят най-после направо от неговата уста. Свирчо пък смутено бършеше очилата с тънките златни рамки, гледаше за кураж към Цвета, а тя, която знаеше всичко, поощрително му се усмихна, и тогава той се реши да говори.

— Аз... как да ви кажа... — започна той, пукайки с пръсти, — ... аз нахвърлих нещо... нещо като опера... — И, страхувайки се да не му се присмеят, изрече на един дъх: — Една бедна женица отива при богаташа да изпроси корица хлебец за премръзналите си и гладни дечица...

— Като нас! — подсмръкна мелодраматично Стъопа и хвърли многозначителен поглед към другите: казах ли ви? — Карай, Свирчо!

Свирчо се понаведе над масата и започна тихичко да декламира:

*Йоще зима не минува!
Силен вятър вее с бяс,
малки сечко зло върлува;
камък пука се от мраз...*

— Вазов! — възкликна Вера. — „Сиромахкиня“.

Маестро мълчаливо кимна.

— Гледай го ти! А мълчи, разбойникът! — с пренадуто учудване викна Балкански: отдавна Стъопа му бе подшушнал за новата опера и дори му бе изпял оня валс... — Да чуем, синок, да чуем!

Стьопа вдигна Маестро от стола и го настани върху табуретката пред пианото:

— Давай, Свирчо, давай! И им вземи акъла! Така се казваше на български, нали, Елено?

Елена кимна. Маестро пък побърза да извади от вътрешния си джоб нотни листове, постави ги на пултчето и, разбира се, когато засвири, стеснителността му се изпари. Пред пианото седеше не оня Свирчо, който слушаше под облаците хлопатарите на стадата, а Маестро, ученикът на Маскани, владетелят на песента. След това затананика арията.

До него веднага застана Балкански, взря се в нотите и също запя. Към тях се присъединиха Стьопа, сетне Елена, Верка, капитан Николаев — всички, които умееха да четат ноти от прима виста.

И тогава този дом, който бе слушал толкова много откъси от всякакви опери — на френски и на руски, на немски и на италиански, на чешки, на полски и на английски — този дом се огласи от първите тонове на Първата българска опера. Наистина те бяха скромни, някъде наивни, дори сиромашки, но звучаха трогателно покоряващо, защото бяха искрени и защото извираха от дълбините на едно добро и влюбено сърце.

И нека, Сашка, докато пеят, се вгледаме по-отблизо в образите на тия хора тук — донкихотовци и бардове, дошли в двайсетия век, за да запалят в този затънтен кът на Европа ново огнище на песента:

вдъхновеното нежно лице на Маестро с острата руса брадичка и очилата с тънките златни рамки над внимателните очи;

изящния овал на Казака с неговия уравновесен израз на познавач на хорските радости и беди;

масивната глава на Балкански с пълните, апоплектични бузи, сивеещата коса и юношеския ентусиазъм в погледа;

острия ястребов профил на Стьопа, върху който играят отражения на всички човешки противоречия;

ослепителната Елена, по-женствена от когато и да било, с онази джокондовска енигматичност в лазурния поглед, който тъй обърква и пленява мъжете;

благородното лице на Верка с белия кичур над челото;

бялата лъвска грива на Гюлев и огромното му чело на математик;

капитан Николаев, грамаден, с вид на победил гладиатор, лекичко дирижиращ новата опера;

мишата физиономия на Батов с изпъкналите горни зъби, местещ очи от човек на човек, за да запомни завинаги този исторически момент;

и Цвета, щастлива, о, колко щастлива, защото Свирчо ѝ е обещал, че тя ще бъде „Сиромахкинята“...

И всички други — Петър Райчев, Теодора Гюлева, Шопето, Дребосъчето, Мечо — всички, озарени от трепетната радост на свидетели, присъстващи на великото тайнство на Раждането на Творба.

Но аз бях нещастен. И сам. Сашка бе далече. Ю ме остави потиснат, сякаш не бях успял да доведа докрай едно дело, което бях длъжен да довърша в името на дявол, знае какво... А всъщност, разбира се, това бяха горчивите реакции на моето накърнено мъжко самолюбие. С една дума — дивотия!...

Маестро обърна последния лист — повече нямаше. Той млъкна по средата на музикалната фраза, след него млъкнаха и другите.

— Дотук — прошепна той.

— Как така — дотук! — сопна се Стъопа. — Това не е цяла опера.

— Не е — виновно отвърна Маестро, изпаднал отново в меките пипала на стеснителността. — Но нали знаете... нямам време... училището, репетициите, а сега и... — Той срамежливо се усмихна на Цвета.

— Да, да, семейният живот и прочие сладки задължения! — безцеремонно го прекъсна Стъопа. — Но има и по-важни неща от семейния живот. Колко ти трябва да я завършиш?

— Хм... осем месеца... девет... може би и повече...

— Какво? — изкрещя Стъопа, ужасен. — Девет месеца? За девет месеца, Свирчо, се прави цял човек! — И млъкна, стреснат от собствените си слова. Докато мълчеше, а това трая секунди, той направи светкавична сметка: от онази вълшебна юлска нощ, когато в същата тази стая бяха съчинили проекта за състава на Дружбата и бяха пели „Дванайсетте разбойника“, а след това той бе потънал в нажежените обятия на Елена, бяха минали пет месеца... Пет от деветте!... Нима Елена?... Той я стрелна с поглед: но, да, но, да,

разбира се, какъв слепец, какъв идиот съм аз! Задъхан от вълнение, замаян, той отново се обърна към Маестро и завърши с готовия вече възглас: — Росини е написал „Севилският бръснар“ за три седмици!

Ужасно виновен, че не е Росини, Маестро скръбно наведе глава. Стъпа усети, че е попрекалил, и вече напълно сигурен в своите пресмятания, понесен от непознато досега чувство на радост, освобождение и могъщество, заговори с молитвена патетика:

— Мили ми Свирчо, за девет месеца от нас няма да остане и помен. Ще изчезнем яко дим, като Мефисто пред Фауст. А ние трябва да живеем! Трябва! Напук на глупците, за чест и слава на Дружбата! Нали?... — Той се обърна към Елена и повтори: — Нали?... Сега всичко зависи от тебе! Всичко! — Тя разбра и се поусмихна. А той, почувствувал, че изпада в евтин мелодраматичен тон, който не понасяше нито в живота, нито на сцената, продължи със свойствените си пародийни нотки: — Ето защо, Свирчо, признавайки ти смекчаващите вината обстоятелства, като училището и семейния живот, ние, Дванайсетте разбойника от Българската оперна дружба, ти даваме десет... не, осем седмици и нито ден повече! И не я ли довършиш своята „Сиромахкия“ за тия осем седмици, ще ти конфискуваме пианото, а накрая ще ти грабна и булката! Все едно, тя беше моя годеница! Разбрано? Ние пък, нали, Атамане, ние, тия осем седмици ще ги изгладуваме, ако трябва в карагъоз-пардеси ще се премятаме през глава, с циганите гюбеци ще хвърляме, с Кева ще окаме, но ще изтраем! Ще изтраем! Само ти, Свирчо, пиши! Пиши, мили Свирчо!

И Елена разбра, че казва и „мила Елено!“.

И понеже той нямаше сили да се владее повече, рипна към Елена прегърна я и нададе такъв дивашки крясък, че стресна спящите тежък сън съседи.

ПОСЛЕДНО ИНТЕРМЕЦО С ДЪЛГО ЧАКАНЕ

Това бяха осем седмици на бурно щастие за Стьопа и Елена, седмици, които по-нататък щяха да се превърнат в дълги години. Елена, първата хубавица на София, се превръщаше в цветуща, румена матрона и тънката ѝ талия изчезваше под напора на новия живот, който зрееше в нея. И, както бе предвидил Стьопа, нейните сценични превъплъщения в крехката Маргарита ставаха все по-трудни и сега тя скришом разширяваше не само домашните си дрехи, но и оскъдния си театрален гардероб, и усилено подготвяше Цвета за своя заместничка. Стьопа пък неочаквано откри в себе си съкровища от съпругеска нежност и бащински чувства. Неговата весела разхайтеност понамаля, той стана някак си по-вгълбен, по-внимателен, по-тих дори. Захвърли червената риза и, за радост на стария Гюлев, поразреди посещенията си в клуба на улица Позитано: наистина, защо да дразни княза и полицията в такива решаващи седмици? — и взе да обикаля дюкяните, за да търси люлка за бъдещия си син. Веднъж донесе едни обувчици, бяха за тригодишно момче, но какво от това? Ще бъде син, то се знае, и ще стане той певец, в най-лошия случай диригент, или поне композитор... (Не забравяй, Сашка, този бъдещ син стана мой баща!)... И тъй като при вида на обувчиците Елена прихна в кристалния си смях, той отново излезе, продаде на един бижутер последния си резерв — златните копчета за ръкавели, които някога му бе подарила една влюбена в него Иркутска ученичка, и купи един бял, вълнен шал, за да загръща бъдещата майка оформящия се вече корем. И чакаше...

Аз също — вест от Стара Загора. Но тя не идваше.

Това бяха осем седмици на безоблачно щастие за Балкански и Верка — първите и последните в техния съвместен живот. Верка пренесе от Русе в стаята срещу градската баня някои от своите вещи — саморъчно бродирани от нея възглавнички, ковъорчета с шилъонския замък, гоблени със свирещи фавни, бюстче на Шуберт, и разбира се, пианото, онова вехтичко пиано, което баща ѝ, корабният огняр, ѝ бе подарил преди толкова години, и което бе причината за

всичко, и скоро голото и сухо ергенско жилище на Балкански се превърна в приятно и уютно убежище на стария скитник, който десетилетия наред бе живял в хотели, ханища или студени квартири без закачалки. И той вече не излизаше от този дом, пееше с Верка, пееше за Верка, пишеше нова брошура, посветена на проблемите на българската опера, обмисляше възможностите за нови постановки, разработваше режисьорски планове, разказваше и прочиташе всичко на жена си, после прибираше в дланите си нейните твърди пръсти на пианистка, притегляше я до себе си и в упоение вдъхваше аромата на роза и женска плът, който тя така всеотдайно му поднасяше. И отказваше да гълта лекарствата на доктор Бръзицов. Защо ми са? Та, мон дйьо, има ли по-хубаво лекарство от тебе, Верка? Само като те гледам и сърцето ми затуптява като на младо момче и аз чувствавам такъв прилив на сили, че съм готов да вдигна тази малка земя на плещите си. „Ела, ела при мен!“ — припяваше той тихичко серенадата на оня от бюстчето, и тя идваше, потискайки в себе си плахата мисъл, че ако доктор Бръзицов узнае за тази неумереност, ще се разсърди. Но тя нямаше сили да отказва, пък и колко време още боже мой, ни остава? Ей я, старостта, зад ъгъла! И тя го милваше по твърдата сива и все още буйна коса, и той се топеше в ласките ѝ, и сърцето му утихваше, утихваше до примиряване. А когато тя заспиваше, той гледеше през прозореца мигащите звезди и вече в полусън се опитваше да разчете хороскопа на близкото си бъдеще, но все не успяваше, защото също заспиваше... Но най-близкото бъдеще не беше чак толкова неблагоприятно, защото често утрото настъпваше с плашливо почукване на вратата и с една кошничка, пълна с плодове, суджук, топла пита и вино, която Шопето не забравяше да донесе от село, защото, ехе, каква си я мислите вие градските хора, на младоженците требе раня, меден месец е това, не е шега!... И чакаха, чакаха...

Аз също, вест от Берлин. Но тя не идваше.

... Това бяха осем седмици на радостно щастие за Цвета и Маестро. Още на другия ден след сватбата бай Васил Възрожденеца купи една тристайна къща с градинка, обзаведе я набързо с легла, миндери, скринове, ракли и чипровски килими, прати цигани да преместят пианото от квартирката над змийските ями в новия дом, каза „Целувайте ръка, вагабонти такива!“ и когато целуваха ръка, пяхна в дланта на Маестро тесте банкноти. Сега двамата „вагабонти“ живееха

в новия дом, нощем се любеха, денем работеха — той на пианото, потънал в дебрите на новата опера, тя — в кухнята, да готви овнешка каварма, защото, както авторитетно се разпореждаше бай Васил, момчето трябва да се захрани, слабичко ми се вижда. И когато „момчето“ изтичваше до училището, за да учи махленските хлапета на писане и пеене, тя се залавяше с упражненията, които предния ден Елена ѝ бе дала: дишане, движение на диафрагмата, вокализи, партията на Маргарита, солфежиране, сиреч четене на ноти, за да може правилно да разчита и преписва партитурата на „Сиромахкия“ и за да стане просветена певица, като Учителя и като Стъопа, и като Елена, охо, къде-къде аз ще стана по-добра певица от Елена, това го казва сам моят Свирчо, а той ги разбира тия работи, и непременно ще се возя в Париж на аутомобил, татко ще се бръкне в червения пояс. И понеже новото жилище беше обширно и топло, Дванайсетте разбойника започнаха честичко да попрескачат до него, о, не толкова да си хапнат от кавармата, колкото да проверят къде е стигнал Маестро... е, и едното и другото... Маестро пък се събуждаше късно, омаломощен от буйните ласки на това балканско чедо Цвета, изгълтваше силната закуска, която чедото му приготвяше — яйца със сланина, сирене, мед, кафе и мляко, и поободрен, сядаше да съчинява... Защото другите чакаха.

Чаках и аз. И тъй като не идваше никаква вест нито от Сашка, нито от Ю, а радиото и телевизията мълчаха, исках сведения от съответните ни кореспонденти — уж за културната хроника. Те отговаряха така, както се полага за хроника — кратко, с по няколко реда. В Стара Загора Александра Славина продължава да играе в „Мадам Бътерфлай“, завчера се яви и в „Травиата“ като Виолета, все тъй с голям успех. Сега усилено репетира „Порги и Бес“. Да, още живее в хотел... В Берлин пък нашата именита естрадна звезда започна да пее в бар „Мелоди“ — същият, дето е до „Фридрихщатпаласт“, и танцуващата в този най-голям берлински локал трудова младеж бързо обикна очарователната и темпераментна Ю... И тогава се чувствавах прокълнат и изпадах в мирова скръб.

В началото на втората седмица, поради липса на средства и неспособна да посрещне растящите разходи, Дружбата премина към едно представление на десет дни, сетне — към едно на петнайсет дни.

И върху старите афиши, които тъй тържествено оповестяваха „Фауст“ и „Трубадур“, циганчетата лепяха нови с огромни букви:

БИОСКОП ПРЕДСТАВЯ ВЕЛИЧЕСТВЕНАТА
ИСТОРИЧЕСКА ДРАМА „ПОСЛЕДНИТЕ ДНИ НА
ПОМПЕЙ“.

С РИМСКИ ОРГИИ, ГЛАДИАТОРСКИ БОРБИ,
НАДБЯГВАНИЯ С КОЛЕСНИЦИ, ЗЕМЕТРЕСЕНИЯ,
ИЗРИГВАНЕТО НА ВЕЗУВИЙ И ДРУГИ ПОДОБНИ
АПОКАЛИПТИЧНИ КАРТИНИ.

ЦЕНА НА БИЛЕТИТЕ САМО 30 СТОТИНКИ.
ВХОД ЗА МАЛОЛЕТНИ ЗАБРАНЕН.

Хората четяха тази съблазнителна покана и отминаваха, решени непременно да гледат тази нова драма, наречена филм, за която тъй много пишеха вестникарите. А онова под афиша, моля, какво беше то?

Тогава Стьопа намери Мечо и го попита:

— Слушай, Мечо, има ли едно място на гарата и за мен?

Мечо никак не се учуди: отдавна чакаше този въпрос.

— А бе, има, господин Мефистов — отговори той. — Карпузите и тиквите вече се свършват, но на Захарна фабрика започнаха да разтоварват чукундура, та ако искаш... Само че много е уморително, господин Мефистов, много.

— Нищо, Мечо, ще се оправя. Само да плащат добре.

— Е, колкото разтовариш, толкова...

На другия ден Мечо взе със себе си господин Мефистов, дявола, дето бе задигал оръжие от Тула, бе се явявал на конкурс в Большой театър и бе потресъл с песните си свръхчовека с брадичката, и го научи да разтоварва захарно цвекло за часове.

Вечерта, съсипан от умора, господин Мефистов едвам се изми, легна и веднага заспа, без да помисли да докосне Елена и без дори да види на сън бъдещия си син как пее в „Скала“... Но на сутринта остави в бакъреното санче цели четири лева.

Когато Научи за новото трудово поприще на Стьопа, Казака също взе своето решение; яви се при собственика на бирарията „На петте

кюшета“ и си предложи услугите „като певец на народни песни и други, по ваше желание и по желание на публиката“.

Собственикът, опитен и хитър бакалин, веднага усети келепира и нае завършилия в Германия баритон, бивш театрален и настоящ оперен режисьор, за редовен „певец на народни и други песни“ срещу осем лева на вечер, „безплатна храна и бира колкото ти душа сака“.

А аз все чаках и дните минаваха покрай мен призрачни и безсмислени. От време на време седяхме с Виолин в бюфета на операта, за да пийнем по чашка коняк и си поприказваме. Но разговорът не вървеше. Виолин изчукваше някой и друг въпрос за Сашка и тъй като не отговарях, бързо млъкваше, потънал в нерадостни мисли, поръчваше още коняк, пиеше, пиеше, пиеше, и когато го укорявах, че много пие, той само махаше безразлично с ръка и издъхваше:

— П-- м- с-! М--н-т- м-!

И тъй като не разбирах какво точно отговаря: „Пие ми се, майната му“, или „Пее ми се, майната му“, аз ставах и без дори да се сбогувам с него, се прибирах вкъщи и се опитвах да завърша най-последна моята пуста книга. Но в съзнанието ми дълго още оставаше да тлее тъжният образ на Виолин, седнал край кръглата масичка, впил тъп и неподвижен поглед в чашките пред себе си и пърхащ с устни: „П-- м- с-! М--н-та м-у!“.

ТРИЙСЕТ И ПЪРВА КАРТИНА С ЕДИН ДЪРЗЪК ПРОЕКТ

Докато един ден, към края на осмата седмица...

Всъщност беше вечер, навън валеше студен, примесен със ситен, остър сняг дъжд, който превръщаше улиците в кални ями, но тук, в обширния салон на „Петте кюшета“ беше топло, шумно и задимено. Келнерите пъргаво сновяха между масите, носейки акробатично по четиринайсет халби наведнъж, а на малката естрада, акомпаниран от акордеонист, Казака редеше:

*Трендафилът мирише, бодилото боде,
а любовта говори, люби ме от сърце...*

Беше облечен в тесни, нагайтанени беневреци и везана риза, обут бе в цървули, на главата си носеше бял, рунтав калпак, а под калпака, над ухото бе набучил огромен изкуствен, червен трендафил. В тези пъстри селски одежди неговото изящно градско лице на интелектуалец изглеждаше тъй неестествено кукленско, че многобройните клиенти предпочитаха да не го гледат, а само да си пият бирата и да слушат. А пееше хубаво, този възпитаник на професор Рихтер, и познатите палави куплети добиваха неочаквани художествени интонации.

Някъде назад до вратата седяха Стъопа и Балкански, отпиваха от студеното „чешко“ пиво, фабрикувано край София, и мълчаливо наблюдаваха плавните танцови стъпки на Казака, с които си тактуваше песента. Стъопа бе много отслабнал — лицето му напомняше добре наточен, омърлушен ятаган. Затова пък Балкански беше понапълнял — красноречив резултат от грижите на Верка и Шопето, и сега неговите усилия да прибере корем ставаха все по-напразни.

— Мон дйьо, колко ниско паднахме! — въздъхна той. — Невероятно!

— Но си докарва по осем левчета на вечер! — възрази Стъопа, не без завист.

Балкански схвана това като упрек — откакто се бе оженил, той не бе дал нито един концерт, не бе пуснал в санчето нито една стотинка, и дори още не бе заел учителското място, което му предлагаха в гимназията. Той чакаше Свирчо.

— А, ти, Стъопушка, би ли пял тук? — попита той и посочи естрадата, където Казака се кланяше на шумно аплодиращата го публика.

— Не зная... Навярно не. Предпочитам да разтоварвам цвекло. Там поне никой не ме знае. Пък и хамалите са хубави хора.

Използувайки кратката пауза, между столовете се втурнаха вестникарчетата:

— Вестници имааа! Княз Фердинанд на почивка във Виенааа! Дуелът между Паспалеев и Станчев! Театърът заминавааа...

Стъопа купи един вестник, но тъкмо да го прегледа, до него, проврял се сред навалищата, седна Казака.

— Е, какво ще каже критиката за моя академичен концерт? — попита нагизденият певец.

Балкански предпочете да не дава оценка, но Стъопа изкриви лице, сякаш бе сдъвкал зелен лимон.

— Като на свинче-звънче! Нали така се казваше на български? — И смъкна книжния трендафил от ухото му. — Да беше си вързал поне папионката, по ти прилича.

Казака вдигна безпомощно рамене:

— Всяка професия си има своите неудобства... — Прибра си цветето и отново го пхна над ухото си. — Виждахте ли Маестро?

— Оттам идем.

— Къде е стигнал?

— До кривата круша.

— И по-точно?

— По-точно — не без злост отвърна Стъопа, — завършва второ действие. А са четири.

— Лошо.

— Лошо, ами! Бавно върви, Свирчо си пилее времето в училището, а и Цвета му изпива силиците.

— Стъопушка, как тебе не стидна! — прошепна Балкански, спомняйки си звездите над прозореца и трогателния бял кичур на Верка.

— Защо да се срамувам? — извика Стъопа. — Та сега всички ние зависим от тези последни две действия. Но Свирчо така се е увлякъл по своята си балканска Цветушка, че ръцете си едва движи по пианото. Ако така продължи, няма да му стигнат и девет месеца, за да стигне до финала... Освен това, между нас казано, това, което съчинява сега, е едно сладникаво, сладникаво...

„Колко е прав Стъопа!“ — помисли Казака, спомняйки си последното прослушване при Маестро, на което Цвета им бе изпяла ариозото, с което сиромашкинята се опитва да омилостиви жестокия си хазаин:

*Аз съм горда, хора,
и не бих просила
но какво да сторя,
челядта е мила...*

Темата напомняше евтин руски романс и бе наситена с такава сълзлива мелодраматичност, че при лошо изпълнение можеше да се превърне в оперетна пародия. Въпреки това разсъдливо каза:

— Свирчо не е Мусоргски.

— Тъкмо затова! — заупорствува Стъопа, поразгорещен от спора. — Тъкмо затова той трябва да се отърси от това шербетно настроение, което цари в новия му дом: миндерчета, пухчета, корабийки, розова вода. Лоша услуга ни направи бай Васил с този кралски подарък. Докато живееше край змийските ями, Свирчо по-вярно усещаше суровия дъх на Вазовата балада, по-точно я пресъздаваше. Спомнете си: „йоще зима не минува... Силен вятър вее с бяс...“ Каква ти зима в новата къща? Какъв ти бесен вятър? Топличко си е там, като в баня, а Свирчо си лапа сланинка с яйца и си сърба кафенца от порцеланови филджанчета.

— И слава богу! — прекъсна го Казака, раздразнен от несправедливите думи. — Достатъчно се е нагладувал Свирчо. Откакто се е родил, целият му живот е глад и немотия, и сега той напълно заслужено яде сланинка с яйца и пие кафе от порцеланови филджани. Що се отнася до връзката между немотията и творчеството,

нека ти припомня, Стъопа, че тъкмо ситият Пушкин е написал най-хубавия роман за гладните селяни и за техния бунт.

— Так точно! — потвърди Балкански. — „Капитанская дочка“.

— Зная, зная! — изпъшка Стъопа. — Изучавал съм Плеханов в одеския затвор... Но въпреки това Свирчо трябва да намери по-верен тон, по-брутален, ако щете; та в либретото става дума за гладуващи деца и мръсни чорбаджии, и за...

— Стъопа — спря тирадата му Казака, — докато Маестро съчинява, не бива да го пипаме. Сега той прилича на стремително летяща във висините птица, която и най-малкото докосване може да нарани и дори убие. Нека свърши, па тогава го критикувай колкото си искаш.

— Да свърши! Но не свършва! — Стъопа се послуша в крясъците на вестникарчетата: „Дуелът между Паспалеев и Станчев! Кой ще падне в полето на честта! Драмата заминаваааа!“. Той нетърпеливо разгърна своя вестник. И ококори очи. — Братци, чуйте! Чуйте! — Възбудено зачете:

„Воден от Интенданта си, вчера замина на турне в Македония Народният театър. В продължение на осемнайсет дни Драмата ще даде представления в градовете...“

Вдигна поглед, втренчи го в другарите си. А те, отгатнали мисълта му, чакаха продължението. Той не закъсна да се доизясни:

— Заминават и остават салона си тук! С подвижната сцена и хилядата места! — Помълча и отсече: — Сега или никога!

— Ти си луд! — прошепна Казака, плашейки се да не го чуят наоколо. — Луд за връзване!

— А кога друг път ще имаме такъв случай? — Черните очи на Стъопа загоряха както в ония времена, когато убеждаваше тулските въстаници, че влизането в оръжейния склад е детска игра. — Помислете само: Фердинанд във Виена, Драмата в Македония, свръхчовекът — на майната си, на триста километра от София...

Балкански мълчеше, обмисляйки дръзкото предложение. Но Казака отново се опълчи:

— Ще ни тикнат в затвора!

— Е, та що? — засмя се Стъопа. — Там поне ще имаме безплатна храна... Освен това аз поемам цялата отговорност, па нека ме тикнат пак в Черната джамия, свикнал съм й вече... — Съзнанието му бе прорязано от мисълта за малкото синче, което растеше в утробата на Елена; видя го на сцената на новия театър с короната и жезъла на Борис Годунов, и го чу да гърми с бас по-страшен от Шаляпиновия: „Аз още съм цар...“, и това, вместо да потуши плахото пламъче на новата идея, още повече го разгоря. — И ако вие не сте съгласни, ще отида аз сам! — Така говореше той в оная далечна нощ пред другарите си, и тогава те се съгласиха да го чакат с файтона край склада, когато бягаше под куршумите с чувала пълен с карабини. — И още нещо! — продължи той. — Ще алармираме пресата, ще вдигнем шум до бога, ще натиснем министерството, ще пратим петиция в парламента. Сега поне част от обществеността е на наша страна, Интенданта няма да е тук да се противопостави и, помнете добре това, Яворов ще ни подкрепи, а Яворов ще става драматург на Драмата. Уверен съм, ой, колко съм уверен, че ще сполучим!

Въпреки тия на пръв поглед солидни аргументи, Казака мълчеше. Тогава Балкански бавно и очевидно с пълното съзнание за значението на думите, които изричаше, произнесе:

— Аз приемам. Ако не успеем, всъо равно, по-лошо от сега няма да стане.

— Ще загубим само веригите си! — подсказа Стъопа, но Балкански не разбра намека и завърши мисълта си:

— Но ако успеем, ако успеем, ще бъде трайна победа, за много години напред. А победителите не ги съдят, да?

— Брависимо, Атамане! — викна Стъопа и Балкански бе поласкан от този фигаровски възглас. Изведнъж се почувствува много млад и пълен със сили, и безумната романтична идея на този комбинативен дявол му се стори напълно осъществима. Оставаше само да се действа и толкова.

Но Казака пак не отстъпи. Той поклати състрадателно глава, и като погледна оплутия от мухите часовник над вратата, каза:

— Аз отивам да пея. Но преди това ще ви кажа нещо и го запомнете добре: вие не се намирате в Русия, вие сте в България. Русия е голяма страна, океан. България е малка, а в сравнение с Русия —

езерце. И вятърът, който в руските степи би минал и заминал, без да остави следи, тук ще предизвика такава фъртуна, че и помен няма да остане от нас. Стефане, сатана проклети, опичай си акъла!

И се качи на естрадата и запя:

Налей, налей руйно вино...

Но по подигравателно-пародийния начин на изпълнението Стъопа разбра, че и Казака е сложил оръжие.

Същата вечер видях Ю на малкия екран: директно предаване на „естрадната програма от бар «Мелоди», най-големия танцов локал в Берлин, интернационален състав“. Бе в минисукман, с минияшмаче на черната си коса и миницървулки на крачетата си — миникукличка, като ония, дето ги продават за сувенири в павильоните на Балкантурист. И пъ нещо като: „Ой, ти моме хубаво...“ — една от ония изсмукани от пръстите фалшивки в народен стил с увеличена секунда между втората и трета степен, накълцани в измъчен 7/16 такт. Но „младата трудова публика“ прие тази псевдоръченица като най-чист бисер на българския фолклор и дълго прави овации на „изтъкнатата българска естрадна звезда“... Загасих телевизора.

И докато се въртах в леглото, мислейки си защо хер Краузе все още не е настанил Ю във „Фридрихщатпаласт“, телефонът рязко иззвъня. Беше един студен глас:

— Явете се веднага на улица „Паренсов“ 9, в дома на Виолин Петров!

ТРИЙСЕТ И ВТОРА КАРТИНА С ЕДНО САМОУБИЙСТВО И ЕДИН ЩУРМ

Пред „Паренсов“ 9 ме спря милиционер:

— Вие ли сте Стефан Вълков? Влезте, но не се докосвайте до нищо, докато не свършим огледа.

Влязох. И едновременно с избухванията на фотосветкавиците, които обливаха с ослепителна, мъртвешка светлина стаята, чух тенора на Виолин, оня златен тенор, който вдигаше публиката на крак и караше гимназистките да замерват певеца с цветя и целувки.

Изтръпнах, обзет от непонятен ужас: гласът изпълняваше оная първа фраза от Одата на Деветата:

*Радост, ти дете на рая,
ти, божествен, ясен плам...*

Но вместо да продължи по-нататък с познатото: „Ний пристъпваме в омая... във небесния ти храм...“, той отново подхващаше:

*Радост, ти дете на рая,
ти, божествен, ясен плам...*

И пак: „Радост, ти дете на рая...“ И пак... И пак... абсолютно еднакво, метално, златно, призивно, страстно... и монотонно, без начало и без край, стереофонично и оглушително: „Радост, ти дете на рая...“

После, когато светкавиците угаснаха и очите ми почнаха да възприемат действителните форми и светлини на околния свят, видях и самия Виолин: в елегантен смокинг, оня смокинг, с който се бе явявал на концерти в зала „България“, той седеше на голямо кресло под

масления портрет на Виолин в смокинг, опрял царствено глава на високото облегалo, с отворена, полуизкривена уста и неподвижно впити в нищото мътни очи.

И пееше...

Но звукът не излизаше от неговата уста, той идваше от двете ъглови стереоколонки, а плочата се въртеше с равнодушната монотонност на повредената си микрописта и повтаряше: „Радост, ти дете на рая... ти, божествен ясен плам...“ до подлудяване, до задушаване.

А по стените висяха неговите роли: Алмавива, Пинкертон, Фауст, Тамино, Канио, Ленски и Момчил, и Илия-Луд гидия, и Зографът Илия... И в центъра — Виолин Петров, романтичен, в смокинг, седнал на креслото и под него Виолин, романтичен, красив и мъртъв, отворил уста за последната си песен:

Радост, ти дете на рая

— Защо не спрете този грамофон? — попитах, и въпросът ми се чу, въпреки стереофоничните колонки.

— Ей сега, ей сега — отвърна старият инспектор с омазнена яка на самото си, и вдигна мембраната.

Настъпи оглушителна тишина — отворил разкривена уста, Виолин не преставаше да повтаря: „Радост, ти дете на рая...“

— Мъртъв ли е? — прошепнах едва чуто, за да не прекъсна Виолин.

— Да.

— Не може ли да му се помогне?

— Не. Смъртта е настъпила преди четири часа.

Цели четири часа той е пял своята безкрайна ода!

— Инфаркт ли?

— Никакъв инфаркт. Погълнал е пет шишета приспивателно...

— Следователят показва петте туби, и петте празни. — А това е за вас. Прочетете го и ни го дайте, нужно е за следствието. По-късно, ако ви трябва, ще ви го върнем.

Беше един син плик, добре запечатан и с адресант: „Стефан Вълков, журналист“. Пръстите ми трепереха, когато го отварях.

Прочетох:

„Стефчо, какъв е смисълът на живота, ако не можеш да пееш? Кажи на Сашка, че я обичам. Пази я, тя ще стане велика певица. И да не пресилва гласните си струни, те са най-съвършеният музикален инструмент. Обичай Сашка! Сбогом! Виолин.“

И по-надолу:

„Свирете над гроба ми Деветата.“

Не прочетох втори път петте реда, те се запечатаха веднага и завинаги в съзнанието ми. Върнах писмото, инспекторът го прегледа, едва докосвайки го с крайчеца на ноктите си.

— Коя е тази Сашка? — попита той с безстрастен професионален тон.

— Александра Славина, оперна певица от Стара Загора — отвърнах, изтръпнал: оставаше сега и Сашка да вълечат в следствието.

— Тъй, тъй... И каква е била тя на мъртвия?

— Приятелка.

— Тоест?

— Тоест приятелка и толкова! — отвърнах аз не без раздразнение.

— А на вас?

— На мен... на мен тя ми е годеница... Скоро ще се женим.

— Тъй, тъй... А *той* какъв ви е бил? На вас?

— Също приятел... много близък приятел... — Не, другарю инспектор, няма да откриете тук тривиалния триъгълник и самоубийство от несполедена любов.

— Какво работеше?

— Той беше Виолин Петров! — Казах „беше“...

— Е, и какво от това? — попита инспекторът.

Учудено погледнах лицето му и отклоних очи към омазнената му яка.

— Вижте плочата!

Той се наведе над спрелия вече грамофон, разбра упрека ми, с удивление попита:

— Той ли пееше одеве онова... за радостта?

— Той, да! — отговорих и добавих злобно: — Това беше Деветата симфония на Бетховен, заключителният хор по Шилеровата Ода на радостта.

— Тъй, тъй... Знаете ли, аз работя с циганета-джебчии и с вилните айдуци, и за културни занимания не остава време... Само на кино от време на време... Тук попаднах случайно, колегата, който се занимава с убийствата, днес жени щерка си, та... Какво още можете да кажете за Виолин Петров?

Какво да му кажа? Че Виолин беше голям тенор, че можеше да стане вторият ни Петър Райчев и че той беше самото олицетворение на съдбовна неправда, символ на човешката драма? Казах:

— Мисля, че това, което е направил Виолин, беше неизбежно.

— Тоест?

— Тоест, той наистина не можеше да живее, без да пее.

— Не ви разбирам. Че нали... — Следователят кимна към плочата.

Тогава видях Виолин в смокинг край сцената на Народната опера да отваря уста синхронно с всички певци на представлението... И го видях още — романтичен герой на нашия век, да сяда на креслото с високото облегалo, да гълта петте туби отрова, да пуска грамофона и синхронно да запява със своя собствен, издълбан на плочата, глас: „О, хора, чуйте тия звуци... Радост, ти дете на рая...“ Един трагичен буфосинхронист на раковия атомен век...

— Този опит да се убие му е втори по ред — обясних аз. — Първият бе преди четири години, когато му оперираха гърлото от рак и той загуби гласа си... Тогава не успя, откриха го навреме. Сега постигна своето... — Искях да добавя „слава богу!“, но заключих: — Той беше един рядко хубав човек.

Инспекторът с омазнената яка само кимна. Наистина ли ме бе разбрал, той, който работеше с циганета-джебчии и вилни айдуци? Обърна се към сътрудниците си, нареди:

— Можете да го вдигнете.

И вдигнаха тогава на носилка Виолин Петров, бивш първи тенор на Народната опера и го понесоха навън.

А аз прибрах плочата и другите магнетофонни записи — единственото нещо, което бе останало от този певец без глас, но и то бе достатъчно.

Стъопа изджапа локвите зад Народния театър и се огледа в околния мрак: нямаше жив човек, беше тихо, но той усещаше присъствието на другите зад ъгъла. Приближи се до голямата желязна порта; дебела, едва ли не затворническа верига с огромен катинар пристягаше и без това заключената брава. Вътре вдясно, зад тесния двор, светеше прозорчето на портиерската стая... А тогава вратата на оръжейния склад беше подсилена с металически скоби, но отварянето ѝ не беше трудно — шлосерите бяха приготвили отличен шперц. И сам той си беше тананикал онази пиянска на Шуберт:

*Чернокапци вдигат чаши
и се чукат с монахини...*

— Почакайте! — прошепна той на ония зад ъгъла. И се провикна: — Хей, отворете! — Басът му забумтя в нощта, вратата на стаята се отвори, показа се намръщеният бай Христо:

— Кой се е разкрещял така, бе?

— Бай Христо, аз съм!

Разсилният се приближи, позна Стъопа и веднага омекна:

— Охо, я гледай! Сатаната от операта! — Усмихна се на шегата си и продължи: — Добър вечер, господин Вълков, какво обичате?

— Отвори, бай Христо, имам да ти съобщя нещо важно. — Вдигна дамаджаната и я тикна под носа на стареца. — Троянска!

Бай Христо се ухили, измъкна без бавене веригата и дръпна желязната порта, която оглушително заскърца на пантите си и оповести на ония зад ъгъла, че първата крачка към целта е направена. Стъопа побърза да се вмъкне в дворчето, като повлече със себе си и бай Христо.

Влязоха в стаичката: желязно легло, гола крушка, масичка и над нея новичко още табло с ключовете — от директорския кабинет, от машинното отделение, от електрическата централа, от гримьорните, от репетиционните зали, от салона — всички! Край масичката, до вечните пулове, седеше пожарникарят. Като видя нощния гост, веднага стана — все пак това беше прочутият червен агент от Москва, който бе напердашил оня вестникар, и с него шега не бива!

— Не се безпокойте, приятели! — започна с най-обаятелния си бас Стьопа. — Дойдох да си поприказваме. Бай Христо, мезенце имаш ли?

— А как не, господин сатана! — засмя се пак бай Христо и извади от перваза на прозореца три чашки и купичка със сирене. — Вчера господин Яворов ми донесе две кила за децата, но оставих малко и аз нас. Седнете, господин Вълков, заповядайте!

Стьопа седна, отвори дамаджаната, отпи, даде на бай Христо, който също отпи, даде и на пожарникаря, който си помисли бегло, че е на служба и не бива да пие, тутакси съобразително установи, че няма какво да гори — театърът все едно е празен като стомах при велики пости, и също си пийна: троянската наистина си я биваше.

— А ти, бай Христо, какво правиш тук по това време? — попита Стьопа.

— Че къде ще бъда, господин Вълков? — учуди се бай Христо.

— В Македония, къде!

— Не се подигравайте със стария човек, господин сатана — рече тъжно разсилният. — Кой ще ти вземе един портиер на разходка в чужбина? Там отиват големците, а понякога и артистите. Бай ви Христо трябва да остане тук, да пази оня що духа.

— Вече няма да бъде така, бай Христо — каза Стьопа и напълни чашите. — Наздраве!... Отсега нататък ти ще идваш с нас, навсякъде, в Букурещ, в Москва...

Чукнаха се, Стьопа им наля пак, те пак пиха. И пак. И Стьопа започна да се безпокои, че ракията няма да стигне — пожарникарят не влизаше в сметката.

Думите на госта стигнаха със закъснение до съзнанието на бай Христо и той попита с доста омекнал вече език:

— Че как тъй, господин сатана! Вие сте от друга губерния...

Пожарникарят веднага пи — на него му беше безразлично кои пушачи ще гони из коридорите и кой ще подпали театъра, но бай Христо дълго мълча, позашеметен от новината. С помътнял вече мозък той си спомни разправиите в Драмата, заканите на Попето, когато Дружбата искаше да вземе „Славянска беседа“, спомни си и радостта на всички артисти, когато се прехвърлиха на новата сцена и се заклеха никога, никому и на никаква цена да не я дават, и да бъде тя тяхна веќе веќе!

„Заповед номер 24. На основание член осми, алинея втора от Закона за просветното развитие на княжество България, заповядвам: От днес Народният театър, заедно със сцената, салона и всички спомагателни помещения и съоръжения, да бъде предоставен на Националната оперна дружба три пъти седмично за репетиции и два пъти седмично за представления, като за целта Оперната дружба съчетае своите занятия с тези на Драматичната трупа.

Стъпа показа листа на бай Христо:

— Е, щом е тъй, нека е хаирлия! — рече той. — Наздраве! Ще има да подскача господин Интенданта, като се върне!

387

— Той е в течение на всичко. Имаме даже неговата благословия. Наздраве!

И пиха, пиха, докато изпразниха дамаджаната, и бай Христо и пожарникарят сладко захъркаха върху масичката под звуците на песничката, която господин сатаната така възхитително им бе изтананикал:

*С попа черпи се владика
и през пости блажно лапа...*

След което господин сатаната обра всички ключове от таблото, загаси лампата, излезе на улицата, изсвирка първите тактове на Шубертовата серенада и ония иззад ъгъла изплуваха от мрака, всички Дванайсет разбойника, и хористите, включително ли синьори ди Наполи, и оркестрантите, включително тупанът, и още Батов, който трябваше да опише събитието и прати новината до вестниците с апел за подкрепа.

Един по един те се изнизаха край портиерната, Стъопа намери нужния ключ и отключи входа към сградата. Водени от него, те пипнешком пристъпиха по стълбите към сцената и минаха напред.

Той запали клечка кибрит и в синкавата и колеблива светлинка на пламъчето сцената се появи огромна като храм, а отсреща салонът — безкраен. Миришеше на боя, картон, застоял въздух и на оня дъх на сцена, който имат всички сцени на света. Хората мълчаха, смутени, дори уплашени. Чуваше се, да, чуваше се, защото акустиката в този театър беше безупречна, чуваше се и туптенето на сърцата им.

С пресечен от вълнение глас той прошепна, но шепотът му закънтя в празната зала:

— Другари!... Другари! Това е нашият нов Дом. И никой вече не може да ни изгони оттук! Никой!

Гореше кибритената клечица и озаряваше лицата на тия мили, малко смешни и много смели хора, и нека тя гори дълго, много дълго, винаги!

И в светлината на това пламъче Стъопа Вълков, революционер, артист и певец, тихичко, о, много тихичко, почти пианисимо, ще подхване онези стихове на Шилер и онази мелодия на Бетховен:

*Радост, ти дете на рая,
ти, божествен, ясен плам...*

С него ще запоят и другите, и в тази незабравима зимна нощ в началото на двайсетото столетие, когато светът се готви да се гмурне в кървищата на първата всеобща касапница, този салон ще чуе най-вълнуващото изпълнение на Одата на радостта, и нека да не е било точно така, но какво от това? Нали божественият ясен плам гори, ще продължава да гори и няма да угасне никога?

*Ний пристъпваме в омая,
о, богиньо, в твоя храм...*

Деветата кънтеше и във фоайето на Операта над потъналия в цветя ковчег на Виолин, и теноровата партия се изпълняваше от самия Виолин, и аз си го спомням в зала „България“, в смокинг, красив като викинг, да хвърля над настръхналата публика:

*Братя всички люде стават,
щом с крила повееш ти...*

И хората, тия, които мълчаливо минаваха покрай ковчегата, чуваха тези звуци и на сърцата им, заедно с мъката, цъвтеше радостта — детето на рая.

ТРИЙСЕТ И ТРЕТА КАРТИНА С ЕДНА ОСТАВКА

Интенданта дори не седна. Опрян на бастуна с дръжка от слонова кост, изправен повече, отколкото му позволяваше хромият крак, той пристъпи към масата на Началника с костенурчената глава и с пренебрежителен жест хвърли листа пред него.

— И не оставам нито минута повече в театъра! — каза той спокойно, но зад равния тон Костенурката усети студения гняв. Тя побърза да прибере глава в черупката.

— Господин Славейков, моля, опитайте се да ме разберете! Беше абсолютно невъзможно да им се противопоставя...

— Тъй ли? — изсмя се Славейков. — А власт в тази страна няма ли? В мое отсъствие, зад гърба ми, в нарушение на всякакви закони, някакви си дванайсет разбойника опияняват моя наивен разсилен, влизат с взлом в моя театър, разполагат се в него като в своя мушия, заемат сцена, репетиционни, гримьорни, декори, позволяват си дори да дават представления в него, а вие не само че не им се противопоставяте, но дори им давате разрешение да безобразничат...

— Господин Славейков — реши да се поопъне Костенурката, — едва ли не цялата общественост излезе в тяхна защита. Вестниците даже, почти всички вестници и всички списания... и аз бях принуден да отстъпя... временно... Трябва да призная, че представленията им бяха много прилични и имаха голям успех... Нищо, наистина нищо лошо не са сторили... Имам сведения, че пазят театъра като добри стопани... Неразумно беше да упорствувам, толкова повече... че се обадиха от двореца.

— Мене дворецът не ме интересува! — рече Интенданта и това беше чистата истина. — Нито мнението на неграмотните вестникари... — Той помълча един миг и продължи със своя малко надменен маниер: — Да бяхте поне изчакали моето завръщане... А вие се повлякохте по скандалните действия на самозабравили се лъжеартисти, които смятат, че целият свят се върти около тяхната жалка трупа... — И вече съвсем хладно, почти равнодушно заключи: — Вие трябва да изберете:

българската Драма или чуждата Опера. Под покрива на моя Народен театър място за двете няма.

Обърна се и излезе, старейки се да не куца, изправен, несъкрушим — първият поет на България.

При изхода на гробищата заговорих Сашка. Колко време бе минало от онова погребение на господин Шапкарев? Седмици или векове? Сашка беше понапълняла и, въпреки сълзите в очите ѝ, беше разтърсващо красива. Тази красота нарушаваше морното настроение под плачущите върби и придаваше крещяща жизненост на Алеята на мъртвите артисти. Не носеше очила.

— Здравей, Сашка — казах както тогава, когато трябваше да ѝ предам искането на Виолин да се срещне с нея, за да изкаже съображенията си по походката на Чо Чо Сан. Сега трябваше да ѝ предам новото поръчение... без среща, последната среща се състоя преди малко и Виолин е под земята, макар че гласът му продължава да кънти над гробовете, тържествуващ от щастие и възторг:

*Прегърнете днес, о, люде,
целий свят вий със любов...*

— Здравей — отвърна тя. — Как си?

— Криво-ляво... — И безсмислено изтърсих: — Знаеш ли, че Ю е в Берлин?

— Зная — каза тя, — видях я по телевизията.

Не изрече дума за изпълнението в бара...

Попитах:

— А ти? Как върви в Стара Загора?

— Пея — отвърна тя неопределено.

— Знаеш, Сашка — казах аз почти без да се замислям, — много глупаво се получи тогава.

— Кога? — попита тя спокойно.

— Тогава... на „Мадам Бътерфлай“... Просто нещастно съвпадение... Пък и Ю... тя, тя не биваше да отива тогава при тебе...

— А, не, защо? Много правилно постъпи тя... Така поне си разчистихме сметките...

Да, вие си разчистихте сметките... за моя сметка... А моите сметки кой ще разчисти?

Идиотски попитах:

— Не носиш вече очила?

— Не ми трябват вече.

— Че как тъй? — настоях, сякаш това беше най-важното нещо на света сега.

— Тъй... — Тя се поизчерви. — Лекарите установиха положителни промени в моя организъм.

— Чудесно!... Е... чух, че скоро ще се явиш в „Порги и Бес“. Бес е много тежка партия.

— Да, много — потвърди тя все тъй неопределено, избягвайки погледа ми. — Но още не се знае дали ще я получа окончателно.

— Че защо? Има ли друга по-добра от тебе в Стара Загора?

Тя се обърна към прясно затрупания гроб, върху който гробарите наслагдаха цветята и венците.

— Вярно ли е, че ти си видял Виолин последен? — попита тя, отклонявайки отговора.

— Той беше вече мъртъв — отвърнах. Не разказах за повредената плоча и за безкрайната песен. — Виж какво остави за мен... пък и за тебе... — Подадох синия плик, сега вече с много отпечатащи на пръстите. Тя извади листа, прочете го, върна го, без да каже нищо.

— Обичал те е — казах.

— Зная — отвърна тя. — Макар че не ми го е казал нито веднъж. Не смееше да ми го каже... без гласа си... Мисля, че беше вече решил да си върви.

— И пише още да щадиш гласа си... — „И да те обичам“, исках да добавя, но замълчах.

Откъм площадката, където беше спрял автобусът на старозагорската опера, долетяха виковете:

— Сашка, побързай, тръгваме!

Тя ми подаде ръка:

— Довиждане, Стъопа.

— Тръгваш ли си вече?

— Да, довечера има представление. Ние пеем всеки ден, нямаме време да щадим гласните си струни...

И си тръгна, най-женствената Венера, която съм някога виждал.
Не се обърна.

Мечо, без ничия помощ, но прегънат под огромната тежест, внесе сандъка и го остави точно в средата на сцената между Ленски и Онегин, на които тъкмо предстоеше да се стрелят. Това смути репетицията, оркестърът млъкна, певците също, капитан Николаев сърдито зачука с палката по пулта:

— Какво значи това, Мечо? Тоя реквизит не е за това действие.

Но Мечо само уфна шумно и обърса потта, която се лееше от челото му.

— Махни го, Мечо! — провикна се вече сърдито Онегин — Казака, който беше и режисьор на спектакъла. — Не виждаш ли, че пречиш?

Тогава Мечо се понаведе над сандъка и засрича, движейки пръст по големите, изписани с боя букви:

— До Бол-гар-ская опер-ная Друж-ба, София... Подател: Все-рус-кое теа-трал-ное об-щество, Мос-ква.

Първи към сандъка изтича Ленски-Балкански и възбудено зачука с револвера по него:

— Отворете! Бързо отворете!

След пет секунди всички, даже чистачката и бай Христо, бяха на сцената и гледаха как Мечо с два замаха на теслата откъртва целия капак. Балкански нетърпеливо бръкна в сандъка. Напипа писмото, и го прочете бързо, наум — нямаше време да го чете на глас. И когато го прочете, щастливо въздъхна, сякаш товар камъни бе паднал от сърцето му:

— Най-послед! Знаех си! Знаех си! Моите приятели не са ме забравили! Това значи, че те са получили моята книга.

Бръкна пак в сандъка и извади една съвършено нова дреха — мъжка, после женска: бяха костюмите за „Демон“, цял комплект. Под тях имаше и други...

Улисани в радостното събитие, никой не забеляза високата, слаба фигура на Началника с костенурчената глава, който бавно крачеше

сред столовете на салона и се приближаваше към сцената, наблюдавайки мнително как Стъпа облича един от костюмите и се превръща в Демона на Лермонтов-Рубинщайн. Онегин-Казака го съзря, когато оня бе вече застанал пред диригентския пулт, и веднага даде знак на другите да замълчат. Те замълчаха и се вгледаха в неочаквания гост.

Без да поздравя, Костенурката започна направо, тихо, но акустиката в този салон беше превъзходна и го чу даже бай Христо, който се спотайваше зад кулисите:

— Господа! — рече той. — Упълномощен съм да ви съобща, че заетата от вас по незаконен път сграда на Народния театър трябва да бъде опразнена незабавно и върната на нейния законен стопанин Драмата.

Ясните думи попариха радостта, която бе цъфнала около тъй жадуваната пратка от Москва. Хората стояха безмълвни край сандъка, зашеметени, объркани. Най-после Онегин-Казака пристъпи напред, чак до ръба на авансцената. В ръката му бе огромният револвер, с който след малко трябваше да убие Ленски:

— Но, господин началник — заяви той меко, — ние имаме вашето разрешение.

Оня поклати главицата си:

— То беше временно и срокът му изтече.

— Господин началник, ние не пречим, нито пък имаме някакво намерение да пречим на Драмата — продължи много съдържано Казака и неволно вдигна револвера срещу Костенурката. — Както ви е добре известно, ние репетираме в обедните часове и играем само два пъти седмично.

Костенурката видя насоченото към него дуло, преглътна и прибра главицата си между раменете.

— Господа, моля да не влизаме в пререкания. Ако имате възражения, предайте ги писмено. Аз... — отново преглътна, впил поглед в дулото, но въпреки това смело добави: — Аз не мога да направя нищо повече. Трябва да си вървите!

Тогава до Онегин-Казака застана Ленски-Балкански. Той вдигна ръка и заедно с нея и револвера срещу началника, и с болезнен от напрежение глас се провикна:

— А ако не си отидем?

Той бе пребледнял, устните му потръпваха. С пълното съзнание, че револверите са театрални и не убиват, под заплахата на двете насочени към него дула, Началника предпочете да отстъпи към изхода и едва там изписка:

— Ако не си отидете, ще бъда принуден да доведа полиция!

Ленски-Балкански се залюля и, задъхвайки се, сякаш се мъчеше да изкара думите от устата си, захриптя:

— Доведете я! Нека дойде! И нека целият мир види как в княжество България джандари запушват устата на певците!

Началникът се спря на изхода и вдигна рамене — знак, че не желае повече да спори с такива неразбрани хора, и трясна вратата зад себе си. Това окончателно изкара Ленски-Балкански от кожата и той със сетни сили хвърли към смълчания салон, който имаше такава превъзходна акустика, че върна крясъка удесеторен:

— Бандити! Бандити сте вие, а не културтрегери!

И стреля срещу вратата, и от дулото излезе червено пламъче, и гърмът разтърси залата, сцената, декорите и хората.

После размаха нелепо ръце, зина, за да глътне въздух, и се строполи на пода до сандъка от Москва.

ТРИЙСЕТ И ЧЕТВЪРТА КАРТИНА С ДВЕ ПОБЕДИ И ЕДНА СТАЧКА

Нашият берлински кореспондент предаде по телефона: „Заглавие: «Голям успех на Юлия Данаилова»“. Текст: „Вчера нашата именита естрадна певица Юлия Данаилова се яви на конкурсното прослушване, което прочутото вариете «Фридрихщатпаласт» в Берлин устрой за попълване на своята, съставена от изтъкнати певци, инструменталисти, танцьори и циркови артисти, трупа. Конкуренцията бе много силна: за двете места за певици се състезаваха шестнайсет кандидатки от девет страни. Юлия Данаилова се представи блестящо и извоюва голяма победа. Тя зае второто място веднага след световноизвестната негърска певица Наталия Джонсон и бе ангажирана за целия театрален сезон, с изгледи да остане в ГДР дълго време още. Към Юлия Данаилова проявяват интерес и менажери от други страни. След прослушването представителят на «Фридрихщатпаласт» Вилфрид Краузе заяви пред нашия кореспондент: «Това е голям успех за Юлия Данаилова. Ю е млада, очарователна, талантлива, с два̀сет години по-млада от Наталия Джонсон и пред нея се откриват блестящи перспективи в необятното поле на естрадната и джазова песен.»“

Но аз, Сашка, не ѝ телефонирах, нито ѝ пратих поздравителна телеграма. Пуснах материала на трета страница, така, както бих постъпил с всеки друг материал от този род. Съзнавах, че постъпвам несправедливо, но за мен Ю бе вече много далече, толкова далече, че дори не си спомнях вече нейния образ и трябваше да полагам усилия, за да извикам в представите си нейните бебешки бузи и черни, насмешливи очи. И когато изкарах снимката ѝ от фототеката и се вгледах в нея, аз се запитах: нима наистина до неотдавна аз съм бил роб на това невзрачно женче с глуповато вдигнати вежди и наивно вирнат нос? Но за хер Краузе тя беше „очарователна“... Какво пък, нека! Без всякакви угризения се прибрах вкъщи и се зачетох в ония стари вестници, които с големи заглавия оповестяваха:

ИНТЕНДАНТЪТ ПОДАДЕ ОСТАВКА.
ДРАМАТА В СТАЧКА!
НАРОДНИЯТ ТЕАТЪР ОТЛАГА ОТКРИВАНЕТО
НА СЕЗОНА.
ЯВОРОВ ПОРИЦАВА ДЕЙСТВИЯТА НА
ИНТЕНДАНТА.
ДВАЙСЕТ И ПЕТ КУЛТУРТРЕГЕРИ В ЗАЩИТА
НА ОПЕРНАТА ДРУЖБА.
ЩЕ ОСТАНЕ ЛИ ОПЕРАТА В НАРОДНИЯ
ТЕАТЪР?
БОРБАТА МЕЖДУ ДРАМАТА И ОПЕРАТА
ДОСТИГНА ВРЪХНАТА СИ ТОЧКА.

И бай Христо отново заключи всички врати — директорския кабинет, сцената, машинното отделение, електрическата централа, репетиционните, салона, и тъжно завъздиша: няма съмнение, че когато стачката приключи, Драмата победи и господин Интенданта се върне, на него, на бай Христо, ще му духнат под опашката.

Засега обаче, в дворчето, насядали на скамейките под оскъдното зимно слънце, стачниците мързеливо биеха пулове и чакаха само отнякъде да се появят ония Дванайсет разбойника и техните мекерета, за да ги наложат както трябва.

Но Дванайсетте разбойника не се показваха. Всички те, с изключение на Маестро, който се потеше над своята опера, бяха в дома на Балкански и мълчаливо наблюдаваха процедурата на Верка по приготвянето на лекарствата и поднасянето им на болния. Атамана лежеше върху меките възглавници, много бледен, с дълбоки, сивкави сенки под очите, сухи, виолетови устни и сякаш побеляла коса. Дишаше ускорено, думите трудно излизаха от устата му.

— И какво сега? — попита той.

Казака знаеше, че добрите новини можеха, както неведнъж досега, отново да вдигнат Костя на крака, и извади вестниците от джоба си:

— Нещата не могат повече да се проточат дълго — рече той. — Те са толкова наизрасли, че решението е наложително. Стачката на Драмата агонизира, артистите са без пукнат грош, гладуват, почти

никой не им съчувствува, синдикатите даже не им помагат... Кирков смята, че тази стачка няма нищо общо с класовата борба. В една статия той я нарече „касова“ борба.

— А какво става с нашето прошение? — попита още по-мрачно Балкански. Кой знае защо, оптимистичните новини не го ободриха.

— Обещаха да го разгледат без бавене. То е приподписано от двайсет и петима писатели, журналисти, музиканти, дори и от трима драматични артисти, които считат стачката за неразумна мярка. Яворов е пратил отделно писмо. Това е добре дошло, защото усилено се говори, че ако стачката пропадне и Славейков се махне от театъра, артистичен ръководител на Драмата ще стане Яворов.

— Славейков не бива да се маха! — съвсем неочаквано за всички изрече Балкански.

— Не те разбирам, Костя. Та Славейков е най-мощният ни враг.

— Какъв враг ни е той, мон дйьо! — с досада въздъхна Балкански. — Аз не зная друг по-добър приятел на музиката от него. И по-подходящ директор на Народния театър... България има нужда от него... Но, продължавай, Казаче, какво пишат вестниците?

— Повечето от тях са на наша страна. Чуй! „Оперната дружба доказва своята жизнеспособност, тя трябва да остане в театъра!“... „България има нужда от такъв централен музикален институт като операта, не я унищожавайте!“... „Стачката на Драмата е срам за българската култура!“... И тъй нататък и тъй нататък... — Казака се позасмя. — И само един вестник още ни се противопоставя жестоко. „Светотатственото нахлуване на Оперната дружба в свещената сграда на Народния театър е истинско покушение върху Драмата. Артистите са напълно солидарни със своя управител и са готови да се самопожертвуват, ако някой си позволи да бутне един косъм от неговата глава.“

— Невероятно! — изпъшка Балкански. — Покушение, саможертва, война!...

— Не се безпокойте, Учителю! — успокои го Стъопа. — Краят вече се вижда. Все едно, рано или късно ние ще победим.

Но и тия думи не успокоиха Балкански, обратно — те предизвикаха неочаквана реакция у него. Той се поизправи на възглавниците и с пресечен от вълнение глас бързо и страстно заговори:

— Но, Стъопушка, как не разбираеш, че на нас сега не ни трябва никаква победа. На нас ни трябва мир! Мир с всички и преди всичко с Драмата. Всъщност, в София има само една истинска театрална сграда и тя неизбежно трябва да приеме както Драмата, така и Операта. Ние сме осъдени от историята да съжителствуваме с Драмата! Друг изход няма. И ако случайно ние победим, както желаеш ти, това ще бъде пирова победа, победа, която ще бъде последвана от друга, дълга, непреривна и много по-страшна война от досегашната. Има само една алтернатива: да си подадем ръце, да се съберем, да станем съдружници, приятели. Всички вече са проумели, че под небето на България място за две трупи — едната драматична и другата музикална, сега вече има! Има! — И Балкански се отпусна назад, изтощен от дългия монолог.

На вратата се почука — чукаше Съдбата, и преди още Верка да я покани да влезе, на прага се показа Главният инспектор, оня, глухият, с дървеното скръбно лице. Той поздрави с глава всички, пристъпи напред със своите дълги, тънки крака на чучело и се спря пред леглото. Верка побърза да му предложи стол.

— Добър ден, господин инспекторе! — каза тя тихо. — Моля, седнете!

Той разбра, рече: „Благодаря ви за любезността, но не мога да остана, аз много бързам, имам инспекция в гимназията“, и като се обърна към Балкански, произнесе официално, без ударения и нюанси, като лошо заучен наизуст урок, следното съобщение:

— Уважаеми господин Балкански, упълномощен съм от господин Министъра да се осведомя за вашето скъпоценно здраве и да ви предам неговите почитания след благополучния изход от конфликта ви с Драмата.

Въпреки бездушния тон, фразата мигновено наелектризира Разбойниците. Стъопа не се стърпя и попита *mezzo forte*:

— И какъв е изходът от конфликта?

— Да, да, непременно ще му предам вашите благодарности — отвърна инспекторът, без да помръдне и един мускул по лицето си. — Непременно, още днес.

— Но, какво за бога, е решението на министъра? — попита Казака *forte*, което беше недостатъчно силно, защото оня веднага потвърди:

— Точно така! Драмата също е много доволна и прекратява стачката.

Тук вече Стьопа не изтрая и изрева fortissimo в ухото на високопоставения каменен гост:

— Решението! Решението какво е?

На което Главният инспектор, леко обиден, се обърна към Стьопа и отговори:

— Но, моля ви се, защо ми крещите тъй? Аз ви чувам отлично. Казах ви: още днес ще направя каквото е нужно.

Установил, че нищо повече няма да изтръгне от отлично чуващия глух инспектор, Стьопа грабна тъничкото си палтенце и изхвърча навън.

По улиците би всички рекорди на бързо бягане, като фурия изкачи стъпалата на министерството и нахлу в кабинета на Началника с костенурчената глава, който при вида на потния и задъхан посетител, уплашено се изправи под портрета на Негово княжеско височество, поставяйки се под неговата солидна закрила.

— Господин началник! — едва зашептя Стьопа. — Господин началник, чухме, че министърът е взел решение по нашето прошение.

— О, затова ли сте бързал толкова? — попита поуспокоен Началника, като се увери, че дяволът и този път няма намерение да го изпепели. — Смятахме, че сте в течение на решението. — Той отвори стоманения сейф в ъгъла, измъкна от него една добре прошнурована и прономерована папка, отвори папката, извади от нея няколко добре подшити листове. — Ето, това е вашето прошение, а ето и резолюцията на господина министъра, съгласувана с господин Интенданта на Драмата. — Той разчленено прочете: „Докато пеете песните си на чужди езици и не представите българска опера, вратите на Народния театър ще останат затворени за вас.“

Стьопа впи очи в Началника — очи на лъв, който в следващия миг ще скочи и ще разкъса жертвата си. Но лъвът не скочи, не разкъса никого, само хукна навън.

След няколко минути врхлетя като ураган в къщата на Маестро и, без да пита Цвета, която се стресна от неговото ненадейно появяване, се вмъкна в кабинета при Свирчо, при пианото, при разпилянните върху масата и по пода нотни листове.

— Докъде си стигнал? — изписука Стъопа, задущавайки се вече от умора.

Свирчо бе толкова изненадан от това нахлуване, че дори не попита, защо Стъопа е така възбуден, а замаяно отговори:

— Тъкмо завърших оркестрацията на второ действие.

— Само толкова ли? — остро, без да го остави да размисли, попита Стъопа.

Свирчо свали очила, опита се да почисти стъклата и да отговори, че оркестрацията е сложно и бавно нещо, особено сега, след Вагнер и Римски-Корсаков, когато тя се е превърнала в равностоен елемент на всяка оперна творба, когато Клод Дебюси и Стравински преобръщат всички досегашни правила с главата надолу, и в операта „Пелеас и Мелизанда“ оркестърът играе по-голяма роля от пеенето. Но Стъопа не го остави да довърши:

— Колко ти остават още?

— Ами че, нали знаеш... две действия.

— Две действия?! — изстена Стъопа, сякаш го прониза зъбна болка, макар че наистина отлично знаеше това: всеки ден идваше той тук да се осведомява за хода на работата. — Колко траят първите две действия?

— Точно, по метроном, без паузи, без мизансцен, час и дващсет и осем минути.

— Час и дващсет и осем минути... — повтори замислено Стъопа.
— На сцена с почивката, задръжките и бисиранията ще станат два часа. Бива. Давай!

— Какво? — окончателно смаян попита Свирчо.

— Партитурата.

— Но... — Маестро посочи разпилените наоколо листове.

— Няма значение! — Стъопа приклезна на пода и запълзя подир нотите, някои от които се бяха заврели под масата, под пианото и под миндера. — Това ли е всичко?

— И това! — каза Свирчо, все още нищо не разбиращ, и му подаде още един дебел сноп нотни листове.

Стъопа ги грабна и хукна към вратата.

— Къде си ги понесъл, дяволе! — обезпокоен попита Маестро.
— Нямам друг екземпляр.

— Не бой се, няма да ги изям! — И Стъопа изчезна, както се беше появил — като Мефистофел във „Фауст“, и остави зад себе си напрегнатата атмосфера на своето сатанинско присъствие.

Не зная, Сашка, за колко време Стъопа е преминал разстоянието от дома на Маестро до Народния театър, но когато влезе през познатия вече заден вход, той беше, въпреки студа и вятъра, мокър до кости от пот. Като го видя, бай Христо изтръпна: видът на оперния демон излъчваше кръвожадна страст. Но не успя да го спре, защото сатаната вече тичаше към третия етаж, към кабинета на директора. Влезе без да чука.

Славейков седеше зад бюрото си, коригирайки някакъв ръкопис. Той едва вдигна разсеяни очи към влезлия, измери го с укор от глава до пети, чакайки обяснение за това тъй неканено проникване в неговата светая светих. Но Стъопа не поздрави, не каза изобщо нищо, само хвърли нотите върху отрупаното с книги и списания писалище.

Очите на поета се насочиха към дебелия сноп листове.

— Какво значи това? — попита той студено, с лека нотка на враждебност.

— Готово! — издъха Стъопа и обърса влажното си чело.

— Какво — готово? — попита пак поетът.

— Операта. Българска.

Поетът едва сега окончателно изви глава към певеца и певецът прочете на лицето му любопитство, недоверие, изненада и, да, задоволство.

— Сериозно ли говорите? — попита поетът все още сдържано.

— Напълно сериозно.

— Невъзможно!

— Четете!

— Аз не умея да чета партитура.

— Прочетете текста на баладата, която е в основата на либретото. На трета страница.

Поетът обърна първия лист и уморените му очи се спряха на ясно изписания на трета страница текст. Той зачете полугласно с все по-растящо удивление:

Вътре майка е клетница

*и две мънички дечица,
бледни, голи, в тъмен кът,
тръпнат, охкат и мълчат!*

— Вазов? — каза той с голяма въпросителна след кратката дума, изправи се до прозореца и продължи да чете:

*Хора милост веч не дават,
че не се боят от грях...*

Тук той прихна и аристократичното му, надменно лице доби дяволития израз на палаво момче, което досега безнаказано е лъгало, лъгало всички, и изведнъж всички разбират, че то ги е лъгало, лъгало.

— Това за мен ли се отнася? — попита той през смеха.

— Вазов по-добре ви познава — отговори нахално Стъопа, макар че в същия миг пред това смеещо се, палаво момче цялата ненавист, която изпитваше към поета се изпари и на нейно място изплува някакво неясно уважение, примесено със страх; прав беше Атамана: България има нужда от този човек. А този човек, след като престана да се смее, продължи да чете:

*Вледенена тя се лута
и измъчена от глад,
една нова вратня бута,
влиза у един богат...*

Замълча, прелисти с палец дебелия партитура, вдигна поглед и сега Стъопа прочете в него радост.

— Свирчо ли?

Стъопа кимна:

— Да. Нашият Маестро.

— Кой друг иначе? — рече Поетът замислено. — Рано или късно това трябваше да се роди. — И като впи очите си в черните зеници на

пееца, добави: — Поздравете го! И му предайте, че му съчувствувам и завиждам. Съчувствувам му, че тръгва по един много стръмен път нагоре, един изтощителен до смърт път. И му завиждам, защото този път е прекрасен, о, колко е прекрасен!

ФИНАЛ С ТРАУРЕН МАРШ И ЛЮЛЧИНА ПЕСЕН

ТРАУРЕН МАРШ

Доктор Бонева ми телефонира:

— Другарю Вълков, утре тръгваме за Стара Загора, шейсет души, на премиерата на „Порги и Бес“, запазих едно място и за вас, сигурно знаете, че ролята на Бес се изпълнява от нашата Сашка, как ви се струва, след като направи японката Чо Чо Сан, сега ще направи и негърката Бес, страхотна роля, трябва да извива спиричуъли, да танцува, да се влачи по земята, да се люби със сакатия Порги, да се пердаши с оня звяр Кроун и накрая да избяга за Ню Йорк с хитрия негър Спортинг Лайф. Освен това...

Освен това тя беше на път да ми разкаже със своя разтегнат, дрезгав глас цялата опера на Гершуин, и отгоре на това впечатленията си от представлението на същата опера в „Комише опер“ в Берлин, постановка на Фелзенщайн, знаете го, нали, оня режисьор, дето превърна музейния и, както някои твърдят, склерозиращ вече оперен жанр, в живо, туптящо от здраве, изкуство, като например неговата гениална постановка на „Хофманови приказки“, а също така и на „Дон Жуан“...

Прекъснах я:

— Кога тръгвате?

— Утре в дванайсет от паркинга на операта със служебния автобус. Ще дойдете ли?

— Ще се постарая. Имам да свърша една важна работа.

Нейният продран от много говорене глас изведнъж се постопли и доби многозначителни интонации:

— Непременно елате! Имам за вас една голяма изненада. Като я научите, ще си паднете, както се изразяват сега младите.

Затворих телефона. Изненадата без съмнение бе книгата, която доктор Бонева бе завършила, онези спомени за певците и артистите, чиито гласни струни тя бе лекувала и поддържала на високо професионално равнище в продължение на десетилетия. Ала аз не бях още завършил своята книга. Оставаше ми само още един епизод и, вместо да се готвя за Стара Загора, за да присъствавам на първото

представление на „Порги и Бес“ с Александра Славина в ролята на Бес, отново и за последен път се върнах назад в историята, към оня зимен ден, когато в Народния театър се състоя първото представление на „Сиромашкиня“, и когато падна покосен оня дъб Константин Балкански, наречен още Славянския славей.

И макар че ти, Сашка, си много заета с своята премиера, аз те каня тук — нека гледаме заедно. Да гледаме заедно, не само защото това е краят на книгата, която пиша за тебе, но и защото искам да бъда с тебе, когато Балкански изпее последната си песен, така както бях с тебе там, в Петроград, в друг зимен ден на 1878 година, когато той изпя първата си голяма песен.

... София е потънала в дълбок сняг, от комините към сивото небе се извиват безброй тънки струйки дим, по белите улици припкат, звънтейки, весели кончета с шейни, фенерите около Народния театър светят и първите посетители вече влизат, като се пазят да не се хързулнат по заледените стръмни пътечки, които водят към входа. Внимавай и ти!

Салонът е претъпкан много преди определеното време. „Сиромашкиня“ привлече тия хора тук толкова рано не само заради шума от последните схватки на Оперната война — прогонването на Дружбата от Народния театър, оставката на Интенданта, заболяването на Балкански, стачката на драматичните артисти, но преди всичко заради слуховете, които упорито се носят, че това ще бъде едно от малкото представления на новата опера. Говори се, че лично Негово княжеско височество, като се запознал с либретото, се намръщил и заявил, че то представлява груба клевета към него лично, към неговото вярно правителство и към целия режим на свобода и демокрация, който цари в благословена България, тъй като в либретото се разказвало за...

Първо действие: за една мизеруваща майка, която плаче над умиращите от глад нейни дечица, и която излиза в тъмната зимна нощ „когато силен вятър вее с бяс... и камък пука се от мраз“, да търси хляб за тях. (Намекът е повече от ясен!) Разказва се и за страшните разбойници, които „тихо“, „без шум“ проникват в къщата, за да я ограбят, но остават потресени от картината, която се открива пред тях. (Виж ти!), и които, след завръщането на отчаяната от безплодното търсене на храна сиромашкиня, обещават да ѝ окажат безкористна

помощ. (Аха!) „Душата ни вече не може да плуй в кръв, кражба и мъст!“ — пеят те преди да си вървят. И толкова по-зъл изглежда хазаинът-богаташ (че кой друг иначе?), който идва веднага след тях, за да иска от бедната женица парите, които му дължи. И тъй като няма нито стотинка, тя го моли за милост. Но „хора милост веч не дават... и не се боят от грях...“ И тогава тя „изскокна из врата... А веявицата снежна... вѣн на пътя я присрещна... и на бузи ѝ смрази... нейни жалостиви сълзи...“ *Второ действие:* То още повече е разгневilo Негово височество. Чуй само:

В дома на богаташа кипи пиршество, лее се вино, пеят се безсрамни песни, уличници танцуват (ой!) и си разголват краката чак до коленете. Тъкмо в такъв неподходящ момент бедната майка „измъчена от глад, една нова вратня бута, влиза у един богат“ и заварва разгащените чорбаджии да се кълчат и гевезят с уличниците и дори да хвърлят недоядените мръвки на кучетата. Тя ги моли за милост, но коравосърдечният господар (пак!) ѝ се присмива и изгонва навън. Преди обаче да си отиде завинаги, тя намира сили в себе си да удари оглушителен плесник на жестоките богаташи с арията си: „Аз съм горда, хора, и не бих просила... но какво да сторя... челядта е мила...“

Операта свършва тук, защото оня Маестро не е успял да я доизработи докрай, но по всичко личи, че е трябвало да продължи с още по-бунтовни призови — та нали в кашата е сипал пипер сам Стефан Вълков, червеният агент от Москва! Ясно каква е тази първа българска опера! Неслучайно лично Георги Кирков я хвали, неслучайно билети за представленията се продават и в клуба на Позитано!

Да, говори се още, че в края на краищата князът е разрешил операта за няколко представления само, то се знае, колкото да не разгневи Иван Вазов — Иван Вазов си е Иван Вазов! — и да не предизвика нови размирици сред интелигенцията, която, кой знае защо, все пак в последна сметка застана на страната на Дванайсетте разбойника! Впрочем те също са разбойници и врагове на престола, и трябва да се внимава с тях, тези опасни писатели, художници, музиканти и поети...

Първият звънец.

Да минем, Сашка, на сцената — публиката този път не ни интересува. Ще заварим познатата от всички премиери суматоха,

предшествуваща вдигането на завесата. Херкулесовският Мечо снове нагоре-надолу, за да донатъкми стаята на бедната жена; гримьорката тича подир бедната жена, за да ѝ дооправи косата; разбойниците с бухнали къдрави бради и обърнати наопаки кожуси се разпяват нервно и гълтат сухи сливи; Стъопа — злият хазяин, се гледа в огледалцето, за да намери най-подходящата си ехидна усмивка; Маестро, бледен като мъртвец и с потни очила, заклина разбойниците-италианци да не прекаляват с викането, умолява Стъопа да внимава в дуета с Цвета-Сиромахкинята, и да не я покрива, защото Цвета е още неопитна, после отива при Цвета и — за кой ли път вече! — ѝ изтананиква първата ария: „Скръбта умряла сънувах аз... и стонът бил заглъхнал... и на горчивите сълзи бил изворът пресъхнал...“, а Цвета трепери, и заявява, че — не, няма да може да пее, не чуваш ли, Свирчо, гласът ми е заглъхнал, ой, майчице, как ще играя тази вечер!

И само Балкански, режисьорът, с критично око следи всичко това, знаейки от трийсетгодишен опит, че след третия звънец неразборията ще изчезне като с магия, всяко нещо ще си дойде на място и даже Цвета, която твърди, че гласът ѝ е заглъхнал, ще запее така, че в салона ще си глътнат езика...

О, не мисли, че Балкански не се вълнува. Хиляда години да живее още, хиляда представления да постави, в хиляда опери да участвува, все ще бъде така: стомахът му ще се свива в твърда буца, устните му ще засъхват, мускулите ще се напрягат до скъсване... до третия звънец. Днес обаче е иначе, днес, освен свиването на стомаха и напрягането на мускулите, не е в ред и сърцето — то ту затуптява като барабан, бит от пощурял барабанист, ту утихва до премалвяване, и езикът е сух и грапав като тухла, и лилавите устни са напукани, и думите трудно се изтръгват от гърлото... И доктор Бръзицов, който познава тия коварни признаци, стои до него, готов при първия зов да се притече на помощ... Защото колко пъти, колко пъти е забранявал той на Балкански да се заема с тази постановка, колко пъти го е заплашвал с тежки последици от преумората — всичко напразно. Благополучният край на Оперната война вдигна на крак болния и той, без да обръща внимание на молби и заплахи, грабна баладата на Вазов и партитурата на Маестро и седна да състави режисьорския план. И докато почти денонощно водеше репетициите навсякъде, където можеше — при Гюлеви, в дома си, на сцената, — той се чувствуваше отлично. Верка

се поуспокои и дори зарадва: тия няколко седмици отбелязаха за нея и Костя ново разгаряне на тяхната любов. Петдесетгодишният Славянски славей бе по-бодър, по-енергичен и по-млад откогато и да било. Но сега, когато чакаше първия звънец и чуваше глъчта зад завесата, той усещаше коварни тръпки да пълзят по жилите му и да проникват в сърцето... И полагаше неимоверни усилия да стои прав, да следи приготовленията, да не се издаде.

До него се приближи доктор Бръзицов:

— Добре ли сте, Костя?

— Никога не съм се чувствувал по-добре, докторе.

— Седнете! — Доктор Бръзицов дръпна към страничния суфит трона на Иванко — онова голямо кресло с високо облегалo, което обикновено оставяха зад кулисите, тъй като служеше за реквизит на почти всички представления.

— Има време за сядане — отвърна Балкански и поизкриви в усмивка напуканите си, виолетови устни. — На оня свят все ще седим и ще играем табла, нали докторе?

Доктор Бръзицов вдигна рамене и сам се настани на трона, не изпускайки от очи режисьора.

А от ъгъла зад сцената Инденданта наблюдава всичко. Наблюдава своята победа. И своето поражение. Победа — мисли той, — тъй като, тъй или иначе, тъкмо той е предизвикал днешното представление, макар че малцина знаят това, и е доволен. И поражение, тъй като за всички оттатък, в салона и извън салона, за България и за историята той е загубил Оперната война... Но той знае какви изводи да направи от своето поражение. Нека Пейо дойде тук, той заслужава това място повече от всеки друг...

Вторият звънец.

На сцената суматохата прерасна в паника. Мечо така мощно разблъска хористите, за да сложи някакво столче пред угасналото огнище, че те се разлетяха към декорите. Едно от децата на сиромашкинята увисна на завесата и едва не я откъсна от халките. Една уличница се препъна на скъсаното чердже и за малко да повали суфльорската будка. Някой гласно се молеше на всички светии, Маестро припадеше, Цвета се тресеше от ужас. Иззад завесата идваха звуците от настройващите се инструменти, смехове, откъслечни ръкопляскания и дори отделни викове.

Сърцето на Балкански биеше все по-неравно.

Третият звънец.

Всичко утихна. До Балкански долетя лекото почукване на диригентската палка на капитан Николаев по пулта и веднага след това оркестровото въведение. Завесата тържествено се разтвори и пред две хиляди очи се откри мизерният дом на сиромашкинята с

*Три напрашени полици,
ледни зидове кат мраз,
две-три спукани паници,
вехтък един Коностас...
И две мънички дечица,
бледни, голи, в тъмен кът,
тръпнат, охкат и мълчът...*

Но сиромашкинята я нямаше. Тя стоеше, неподвижна, каменна статуя, пред Балкански и не смееше да пристъпи към сцената, към дечицата си. Режисьорът, усещайки някакво непривично стягане на гърлото, едва прошепна:

— Тръгвай! Тръгвай!

Но Цвета не мърдаше. А след десет секунди трябваше да запее.

— Тръгвай, чуваш ли? — изсъска той, вече без сили, олюлявайки се на краката си.

Тя не тръгваше, загледана като хипнотизирана в палката на капитана, който само след три такта трябваше да ѝ даде знак да почне.

Тогава, разярен, Балкански я блъсна в гърба и тя полетя към сцената с подкосени, непрегъващи се крака — дървена кукла, която са забравили да навият. Пред нея изплува онази хилядоглава ламя, готова да я изгори с пламъците, които издишваха страшните ѝ ноздри и след това да я погълне в бездънния си търбух.

— Пей! — чу тя зад себе си гласа на Маестро.

От будката на суфльора дойде ясен шепот:

— „Скръбта умряла сънувах аз...”

Тя мълчеше.

— „Скръбта умряла сънувах аз...“ — почти извика суфльорът.

И в същия миг до нея достигна като от далечен свят акордът във фа мажор, акордът, който Свирчо толкова пъти й бе набивал в главата, и след който тя трябваше да почне.

И тя почна, почна, без да мисли, почна, защото трябваше да почне:

*Скръбта умряла сънувах аз
и стонът бил заглъхнал...*

Огромният салон с хилядоглавата ламя замря, пламъците изчезнаха, и малцина само забелязаха, че прекрасният глас, който звънтеше на сцената, е малко уплашен. След четвъртия такт обаче и те не забелязваха нищо, защото гласът се издигаше все по-могъщ и повълнуващ, освободен от страха:

*И на горчивите сълзи
бил изворът пресъхнал...*

Интенданта се приближи към сцената, привлечен от жалбата на бедната майка и от нейната молитва пред иконостаса.

Кръвта отново се връщаше в лицето на Маестро. След малко, предрешен като разбойник с къдрава брада и обърнат наопаки кожух, той също трябваше да влезе в бедната стая заедно с другите брадати италианци, пеейки:

*— Тихо, без шум, другари,
като котки да пристъпим...*

Първото представление на първата българска опера тръгна по своя тежък път...

Балкански се поуспокои и сега вече цялото му внимание беше приковано във всеки жест на артистите, във всеки тон на оркестъра, във всяка дума на певците. И както обикновено правеше на репетициите, неусетно започна да свири с оркестъра, да дирижира с диригента, да пее с певците. Махаше в такт ръце, кривеше лице, отваряше уста в пълен синхрон с музиката, и от време на време дори, забравяйки се съвсем, издаваше и тихичък звук... Интенданта гледаше всичко това и дори не се усмихваше: той присъствуваше на свещения обред на творчеството.

После дойде паузата.

И отново неразбория на сцената. И отново трите звънци, и отново магията се извърши и завесата се отвори, и на сцената избухнаха смеховете, крясъците и танците на гуляещите богаташи и на техните улиčníци. И дойде сиромашкинята, изложи своята трогателна молба, но безсърдечните мъже и жени я изхвърлиха навън.

*— Ква е тая просякиня? —
стопан вика с гневен глас.*

*— Аз съм клета сиромашкиня
и за помощ моля вас!*

*— Бре! Какво ми тая дрънка?
Триста просяка на ден
идат дрипави при мен...*

Тогава дойде ред и на прочувственото ариозо:

*Аз съм горда, хора,
и не бих просила,
но какво да сторя,
челядта е мила...*

И все тъй Славянския славей, изправен до страничния суфит, отваряше безмълвно уста в пълен синхрон със сиромашкинята, с

хористите, с жестокия хазаин, който прогони бедната жена в зимната нощ да вие срещу звездите и проклина света, в който живееше...

Като Виолин, Сашка, но Виолин го няма вече.

Внезапно Балкански се озова в тишина, сякаш бе попаднал сред безмълвието на звездите. Никой не пееше, никой не свиреше, никой не говореше.

После се чу тихото плъзгане на завесата по халките.

И едва тогава се разтърси салонът, и това бяха най-щастливите ръкопляскания и овации, които Славянския славеи бе някога слушал.

Завесата се отвори пак, и пак, и пак... Колко пъти? Кланяха се артистите, кланяше се авторът, кланяше се диригентът, но режисьорът стоеше неподвижен до суфита, със сгърчена на лицето усмивка, преизпълнен с блаженство. Някакви ръце го сграбчиха под мишница и го поведоха към авансцената срещу потъналия в светлина салон, пред ламята с хиляда глави и две хиляди очи, но ламята не издишваше пламъци, а размахваше цветя, кърпички и бастуни.

И пак, като в омая, той видя как завесата се затваря и как всички около него се прегръщат и целуват — брадатите разбойници със злите богаташи, сиромашкинята с жестокия хазаин, гримьорката с Мечо, и Стъопа с Казака, и Маестро с Николаев...

Гледаше той всичко това, усмихваше се блажено и в едно кратко мигновение дълго като един живот, той видя себе си:

едно малко къдраво момченце слуша захласнато тихите песни на баба си,

едно хлапе с възторг пее дискантно в църковния селски хор,

един снажен юноша седи в одеската гимназия и мечтае за звездите,

един младеж слуша, потресен, „Русалка“, първата си опера,

той взима първите си уроци по музика,

той изпълнява за първи път каватината на Алмавива;

един напет момък с буйна коса пристига в Петербург,

той топи коричките хляб в чая без захар,

той трепери от студ до замръзналата печка,

той учи при Еверарди;

един млад мъж се качва на сцената на Мариинския театър и пее пред императора; там е и момченцето с моряшката блузка... как се казваше то?,

младият мъж скита из Русия... пее в Севастопол, пее в Евпатория, пее в Симферопол, в Харков, в Царицин, в Казан, в Киев, той е Фауст, той е Ленски, той е Княза, той е Канио, той е в Болшой, светлините на прожекторите блестят в очите му и той се кланя на възторжената публика, той е във Варшава, той е в Милано, той е в Париж, той е Танхойзер, той е Лоенгрин, той е Тристан, той пише книгите си, той учи другите, той е прочут, той е с посивяла коса, той става Славянския славей! Не, той никога не е бил изстискан лимон! Нито карагьоз-пардеси! Той дойде в България, за да помогне на нейната музика. И за да срещне Верка! Той все още е Славянския славей. Той е Учителя! Той е Атамана! Той се усмихваше блажено. Сетне поиска да каже нещо, не успя — от устата му не излезе звук.

И дъбът рухна.

Към него се спуснаха Интенданта и доктор Бръзицов. Веднага звъннах на доктор Бонева:

— Тук Вълков. Умира Славянския славей!

— Кой? — попита тя с продрания си глас.

— Големият певец Константин Балкански.

— Не го познавам, но тръгвам веднага.

— Оставете — казах морно. — Пошегувах се.

— Не обичам такива шеги!... Е, какво, идвате ли с нас?

— Да. Запазете ми, моля, мястото.

— То е запазено. И да знаете каква изненада имам за вас... Във всеки случай тя е по-интересна от вашата безвкусна шега.

И сложиха Славянския славей върху трона на Иванко, преместиха трона в средата на сцената, и около него в пълно мълчание се струпаха всички, гледайки доктор Бръзицов. Доктор Бръзицов дълго

прослушва сърцето му, взира се в очите му, още по-дълго опипва пулса му... И безпомощно поклати глава.

Балкански с мъка вдигна клепачи, погледна: през вихрушката от пъстри звезди, която го обгръщаше, до него достигаха деформираните брадати образи на разбойниците, злите, насинени очи на хазаина, бледите, изрисувани лица на уличниците, изкривените носове на богаташите... Пое дълбоко дъх — да, още е жив и може да говори! — и едва-едва проговори:

— Е, деца мои... Аз си отивам... Невероятно, да?... Прощавайте!...

Пред краката му приклепна Стъопа и злите му очи на коравосърдечен хазаин се изпълниха със сълзи:

— Глупости говориш, Учителю! Глупости! — задавено и сърдито произнесе той. — Ние тепърва почваме и ти си ни нужен... Не виждаш ли? Къде ще вървиш? След малко почваме „Фауст“! Да ни оставиш сами ли искаш?

Балкански с усилие се усмихна, изви поглед към плачещата Верка, все по-тихо зашептя:

— Верка, недей!... Аз... аз... благодаря на тебе... на всички... А ние тук... ние...

Не му остана дъх, млъкна, с усилие преглътна, забеляза, че всички наоколо плачат, подхвана едва чуто:

— Друзя... моля ви се... не бива... Защо?... Та вие... вие сте певци! Не оплаквачи... Вие трябва да пеете... постоянно, винаги... до смъртта си... Като мене... Вижте!

И, решен да бъде артист до край, с нечовешко усилие вдигна глава, поприбра корем, приглади с десница бялата коса и като поизчисти гласа си от хрипове, затананика, но този път хриповете останаха:

*Страхиле, страшна войводо!
Защо си толкоз посърнал...?*

Зад него Поета, застанал сякаш на почетна стража на Славянския славей, слушаше, стиснал устни до болка.

Звънецът звънна два пъти. Откъм салона долетяха нетърпеливи ръкопляскания. Но около трона никой не мръдна.

Тогава Славянския славей събра последните трохи сили, които още се криеха в угасващото му сърце, и каза неочаквано високо и повелително:

— А сега, вървете! И пейте! Публиката не бива никога да чака! Пейте!

И млъкна.

Завинаги.

Вдигнаха тогава трона и го сложиха край сцената. До него застана Поета.

Другите отидоха да пеят.

Звънецът звънна три пъти. Капитан Николаев вдигна палката.

Завесата се отвори.

На градския площад затанцуваха веселия Фауст-валс.

ФИНАЛ С ЛЮЛЧИНА ПЕСЕН

С автобуса пътуваше едва ли не целият артистичен състав на софийската опера: режисьори, диригенти, певци, художници, включително десетина хористи — всички приятели и почитатели на Сашка.

Пътувахме четири часа и през тези четири часа се наслушах на най-веселите пасажи от най-веселите опери на света — от „Фра Дяволо“ до „Севилския бръснар“. При това пееше цветът на българското оперно изкуство — все народни и заслужили...

Но аз непрекъснато виждах онази картина от първите страници на моята книга:

прашната варненска крайбрежна уличка; очукания файтон с дръгливия кон; в него четиримата певци — цветът на българската музика тогава: Константин Балкански, Стефан Вълков, и Казака и Елена, които с несъкрушим оптимизъм поздравяха света със своя припев:

Добър вечер, вам синьори...

а зад тях циганската банда с една цигулка, зурла и тупан, която им акомпанираше сред облаци прах... И ми ставаше мъчно.

Мъчно ми беше за Костя, макар че неговата смърт беше неизбежна. Тъй много бях свикнал с него, с неговите Дванайсет разбойника и с тяхната Оперна война!... Тъкмо затова сега куфарчето с книгата лежеше до мен на седалката и от време на време го опипвах за сигурност.

Не ми беше весело преди всичко заради предстоящата ми среща със Сашка. Страхувах се. От очите ѝ, от думите ѝ, от гласа ѝ. Страхувах се да седна на предните редове на театъра, да не се повтори оня ужас от третия кръг... макар че сега Ю я нямаше, а Сашка не беше вече деликатната и слабичка Чо Чо Сан от Нагазаки, а агресивната и динамична негърка Бес от Чарлстон.

Доктор Бонева разсейваше потиснатото ми настроение. Тя седеше до мен и през целите четири часа не престана да ми разказва за всички ония певци и артисти, които бе лекувала, сега вече знаейки наизуст новата ѝ книга. Интересна е и възнамерявам да пусна рецензия за нея.

Стара Загора ни посрещна с новите си небостъргачи и пожълтелите от есента прави улици. Хвърлихме багажа в хотела и излязохме. Спътниците ми се разпиляха по клубове, кръчми и театри — мнозина от тях бяха почнали кариерата си тук. Само аз взех със себе си куфарчето и тръгнах безцелно из града.

Знаех адреса на Сашка — едно апартаментче в небостъргач номер 16, благосклонно отпуснато от шефа на окръга, за да остане тя в града и след задължителните три години, но аз само минах пред него и погледнах нагоре. На кой етаж беше тя, нямаш понятие. Минах и отминах — все едно тя не е вече възрастна, тя е в гримьорната, за да направи лицето си шоколадово-кафяво, да начерне клепачи и вежди, за да изглеждат лазурните ѝ очи южняшко тъмни, да покрие със същия цвят ръце и крака, да сложи на ушите екстравагантни обеци, да набели по негърски устни и да облече тънка, къса рокля, която ще я направи много изкусителна и малко вулгарна.

Седнах в бара на „Балкантурист“, поръчах уиски, отворих папката, опитах се да почета. И още на първата страница я затворих — тя ме връщаше в Петроград, при Балкански, при Сашка, която ме придружаваше в онази първа разходка в миналото... Не пих, станах, излязох, минах отново под небостъргач номер 16 — всичките му прозорци бодро блещукаха — кой ли е нейният? — и се упътих към театъра. Публиката вече прииждаше.

Оперната сграда бе една от най-новите в страната — солидна, модерно-студена, но старозагорци умееха да я стоплят със своето присъствие — те обичаха музиката. Оставих палтото си в гардероба, а куфарчето, след разправия с гардеробиерката, взех със себе си. Някакво глупашко суеверие не ми даваше да се разделя с него. Спомних си хороскопите на Балкански. Сърцето ми се сви...

Седнах на последния ред — размених билета си с един от първия, разтворих програмата. От първата страница, заедно с Джордж Гершуин, и заедно с диригента и постановчика на „Порги и Бес“ ме гледаше Александра Славина — Бес, прелъстителна, малко вулгарна негърка със свирепи, бели зъби на тигрица и очи на гълъбица.

Прочетох биографията ѝ. За провала на третия кръг, за някой си Стефан Вълков нямаше и дума. Оркестърът се настройваше, салонът се пълнеше, на първия ред доктор Бонева ме търсеше с неспокоен поглед. Махнах ѝ с ръка, тя усмихнато ме заплаши с пръст: защо съм избягал от нея?

Първи звънец. Втори звънец. Сега зад завесата Сашка трепери, хористите прочистват гърлата си, Спортинг Лайф тренира чарлстоновски стъпки, а Клара, която първа ще изпее приспивната си песен, кърши пръсти от напрежение...

Трети звънец.

Оттатък магията е станала, всичко е на място.

Прозвуча краткото оркестрово встъпление и веднага след това, когато рибарите се връщаха по домовете си и залезът обливаше с пурпур селцето, над широката река се понесе люлчината песен — онази удивителна по своята нежност лирична негърска мелодия, една от най-пленителните в дългата история на музиката, и когато аз умра и вие дойдете на гроба ми, нека тя се разлее под плачущите върби, изпълнена от тромпет със сурдинка.

После видях Бес — познах я, преди още да запее: стоеше права зад любовника си Кроун, който хвърляше зарове. Беше черна, беше къдрава, беше с екстравагантни обеци, беше съблазнителна в роклята над коленете, но далеч не толкова вулгарно тънка в талията... Обля ме пот, разхлабих вратовръзката си и, кой знае защо, притиснах до себе си куфарчето...

Сетне Кроун уби носача Робинс и избяга, и Бес запя, и едва познах Сашка — гласът ѝ бе станал много по-обемен, по-богат, а с ония тайнствени синкопни движения, които пронизваха арията ѝ, той добиваше нови за мен багри и измерения. И пак, както тогава, в дома на доктор Бонева, когато пееше пред работниците и минувачите, забелязах, но сега много по-подчертано, ония чувствени обертонове, които я правеха толкова женствена и засягаха най-дълбоките клетки на моето същество.

Мина картината с оплакването на Робинс, онази иначе чудесна сцена, но аз едва я забелязах — в нея не участвуваше Сашка.

И след това дългата пауза.

Към мен изтича доктор Бонева, пристегната в официална черна рокля. Колко ли хубава е била навремето тази пълна жена?

— Как ви се вижда Сашка? — попита тя дрезгаво.

Във въпроса ѝ имаше някакъв лукав подтекст, който не отгатнах.

— Великолепна е, особено гласово — рекох.

— Е, да — подхвана тя с двусмислените си интонации, — на някои жени тия промени действуват положително не само морално, но и физиологически.

Сетих се за излекуваното късогледство на Сашка, за което самата тя бе споменала там, на гробищата.

— И какви са тия промени? — попитах аз.

Докторицата едва не ме унищожи с презрителния си поглед:

— Ех, че са глупави съвременните млади мъже!... — И прецеди през зъби: — Потрайте и ще разберете! Нека я видим напред във второ действие. То е най-трудното.

— Да — казах с дълбокомисления кретенизъм на самонадеян критик, — нека я видим напред във второ действие. То наистина е решаващото. Любовната сцена и прочие...

— Точно така, точно така! — изхриптя тя, стисна ми многозначително лакета и се отдалечи.

Второто действие мина като истинско вълшебство. Любовният дует на Порги и Бес предизвика овации и очевидно само упорството на диригента не позволи да се бисира. Порги — един отличен баритон, полагаше похвални усилия да стигне равнището на Сашка, но тя бе ненадмината. Никога не бях я слушал да пее така развълнувано, никога не бях я виждал в такъв артистичен подем.

Бях щастлив.

След това Бес танцува негърски танц, но игра някак си тромаво, предпазливо, сякаш се боеше да не се разтърси твърде силно, сякаш внимаваше да не нарани нещо в себе си... Нещо в себе си? Богове, нима наистина съм от легионите на съвременните млади глупави мъже? Но Кроун се върна да си прибере Бес, и Порги го намушка с ножа. Дойде полицията, арестува го. Бес остана сама.

Дявол да го вземе, никога досега не съм се увеличал така по едно сценично произведение, при това опера, чието съдържание зная наизуст. Простичката история на негърката Бес, която е zalюбила сакатия Порги, и която след няколко щастливи дни остава без него, предизвикваше в мен безброй асоциации, и аз бях Порги, а Сашка беше Бес, и младият надежден физик Мирослав беше Спортинг

Лайф... Защото дойде Спортинг Лайф, оня богат хитрец, и я убеди да тръгне с него за Ню Йорк, защото Порги никога вече няма да излезе от затвора. И Бес тръгва със Спортинг Лайф за Ню Йорк... И на мене ужасно ми докривя, сякаш отново се разделяше с мен. А когато Порги излезе от затвора и завари колибката си празна, сълзи избиха на очите ми — представяте ли си? — сълзи в очите на циничния критик, който изричаше дълбокомислени кретенизми!

И когато Порги впрегна козичката на своята двуколка и пое безкрайния път към Ню Йорк, за да търси своята Бес, аз също тръгнах с него, абсолютно уверен, че ще я намеря, защото тя беше моя.

Завесата се спусна, аз побързах да изтрия мокрото си лице — критиците не реват! Но никой не ми обръщаше внимание: всички погледи бяха насочени към сцената, и навярно така са ръкопляскали на онова първо представление на „Сиромахкия“, и навярно така, колко ли пъти!, се е отваряла и затваряла завесата... Към авансцената пристъпваха Порги и Бес, и Кроун, и Спортинг Лайф, и Робинс, и Клара, която изпя онази люлчина песен, и режисьорът, и диригентът... Авторът го нямаше, той бе умрял много млад, като Маестро, който така и не можа да допише своята единствена опера, и тя остана завинаги с две действия... Хората викаха, хвърляха цветя към Сашка, Сашка се усмихваше със своите зъби на тигрица и се кланяше, кланяше, и сините ѝ очи шареха из салона, и търсеха, търсеха.

И изненадата дойде. Режисьорът вдигна десница, давайки знак, че иска да говори. Публиката бързо млъкна.

— Уважаеми зрители! — високо произнесе той. — Натоварен съм от ръководството на нашия театър да ви уведомя, че това първо представление на „Порги и Бес“ е и последното за сезона. То ще бъде възобновено в началото на идния сезон, когато отново ще имаме удоволствието да видим в ролята на Бес нашата прекрасна колежка и голяма певица Александра Славина.

Съобщението бе последвано от няколко секунди тишина, тишина, изпълнена с въпросителни. Но някой, някой, който вече знаеше или просто бе разбрал, защото не беше идиот като мене, се засмя и възторжено изръкопляска. До него изръкопляскаха други, и други, и други... И вече ръкопляскаше добродушно и благожелателно целият салон. Само аз не... зашеметен...

На първия ред доктор Бонева стоеше обърната към мен и френетично ръкопляскаше. На мен.

На сцената всички — Порги и Кроун, Спортинг Лайф и Клара, и режисьорът, и диригентът, и всички хористи бяха образували полукръг около Сашка и също ръкопляскаха. Тогава тя поклати с шеговитата закана глава към режисьора и широко разперени ръце, сякаш приемаше с отворено сърце всеобщите приветствия. Свали черната си, къдрава перука и под нея блесна златната коса: една чудновата, руса негърка с лазурни очи. И тия очи се отпавиха към мен и ми се усмихнаха, и те ми казаха всичко, всичко: защо Сашка не е вече тъй късогледа и защо Чо Чо Сан изпълнява с такива удивителни майчински интонации раздялата с детето, защо Порги танцува тъй предпазливо и защо голямата актриса Александра Славина се оттегля от сцената за няколко месеца...

Скочих в коридора, хукнах към вратата на сцената — беше заключена. Какво съм изкрещял, не зная, но видът ми трябва да е бил страшен, защото пожарникарят веднага ми отключи и аз се втурнах към кулисите.

Оттатък оваците утихваха. Чух шумоленето на затварящата се завеса. Продължих да тичам.

Пред мен застана Сашка — синеоката негърка със зъби на тигрица.

Спрях се на две крачки от нея. Искях да я прегърна, но няха сили да вдигна ръце.

Тя се смееше. Просто се смееше.

А аз няха сили да я прегърна. Само стоях неподвижен. На две крачки от нея.

Зад мен някой затананика вълшебната люлчина песен на Гершуин. Тананикаше я ужасно дрезгаво доктор Бонева. И се хилеше. Тя беше най-възхитителната певица на света.

Няха време да слушам дълго, защото някой ме побутна за рамото — беше пожарникарят от вратата.

— Хей, другарче — каза той, — изпуснали сте си куфарчето.

И ми подаде „Оперната война“.

Взех си я.

И я връчих на Сашка.

Настъпил бе мирът.

15 февруари 78, София

ПОСЛЕСЛОВ С КЛЮЧ ОТ ХАИМ ОЛИВЕР

След като младият Стефан Вълков е сложил точка под своята „Оперна война“ и е сключил мир със сърцето си, аз си позволявам да дам думата на автора, за да каже и той най-последно нещо за своето съчинение, с риск да повтори някои общоизвестни и дори елементарни истини от областта на литературата.

Казвам „съчинение“, защото съвсем очевидно е, че то не е нито исторически трактат за определен период от нашето културно минало, нито пък документален очерк, за възникването на българската опера. Впрочем сам авторът не крие това: още в подзаглавието той категорично определя творбата си като „роман“; на първа страница го потвърждава с мотото на Марк Твен, а по-нататък не забравя да припомни, че в разказа си допуска „отклонения от официалната историческа хроника“ и се движи „в рамките на спомени, които, меко казано, са доста субективизирани...“

Нещо повече — успоредно с исторически съществуващи фигури като княз Фердинанд, Пенчо Славейков, П. К. Яворов, Димитър Благоев, Георги Кирков и др. той поставя централни действащи лица с фиктивни имена като Балкански, Стефан Вълков — Дед, Казака, Маестро, семейство Гюлеви и др. В разказа пък за днешния ден целият персонаж носи въображаеми имена, включително и самият Стефан Вълков...

Защо прави той това? Защото, преди всичко, е искал да напише именно роман, който дава възможност на автора да се поотклони от строгата историческа фактология, за да проникне по-дълбоко в истината на времето и хората, онази истина, за която Франц Верфел, автор на прекрасната книга „Верди — роман за операта“, пише: „Във всеки случай и най-точните биографични материали за един живот, всички факти и противоречия, тълкувания и анализи все още не представляват тази истина.“

Но защо все пак не е запазил истинските имена на основните герои, така както е обичайно за много и много други романи с

исторически характер? Защото явно той се е боял от латентната, но винаги готова да се пробуди опасност да бъде упрекнат във фалшификация на историята, в желание да разкрие събитията „не точно такива, каквито са били“ и хората „не точно такива, както са изглеждали и действували“. Впрочем неговите опасения са основателни. Мнозина помним как преди години тъкмо с тия аргументи бе обруган и едва ли не унищожен един от най-хубавите ни филми: „Малкият остров“ на Валери Петров и Рангел Вълчанов. А филмът бе и си остана най-вълнуваща поема за онзи наистина героичен подвиг на историческото бягство на затворниците от острова-тюрма, и влезе в съкровищницата на българското кино.

С подобни аргументи стреля срещу този роман даже Розалия Бикс. Очевидно обаче тя е сбъркала мерника, особено когато дава на някои исторически факти свое тълкуване. Нейният основен довод, че авторът произволно бил преместил датата на раждането на нашето оперно дело с 18 години, е твърде спорен и още не е приет от официалната ни музикална историография. А Х. Оливер не може да си позволи да вземе страна в спора и затова предпочита да се обляга на утвърдени становища и документи.

Наистина той също би желал това раждане да е станало в 1901 г. (от това нашата история само би спечелила), ала пред него е известната юбилейна брошура, издадена от Софийската народна опера през март 1959 г., озаглавена „50 години Народна опера“. Тя съдържа материали за създаването на българската опера, а на първа страница дословно съобщава:

„На 18. X. 1908 г. е дадено първото представление на Оперната дружба, в което се показват сцени от оперите «Фауст» от Гуно и «Трубадур» от Верди. След три дни се представят сцени от «Евгени Онегин» от Чайковски и «Русалка» от Даргомижски. Това са рожденните дни на българския оперен театър. От октомври 1908 г. почва летоброенето на Българската оперна дружба, послужила по-късно като основа на Софийската народна опера.“ (курсивът на Х. О.).

Да припомним още, че през същата 1959 г. се състояха тържества по случай празника, че бяха дадени юбилейни представления, че бяха връчени правителствени награди. По същото време Х. Оливер създаде (заедно с режисьора К. Тошев) документален филм, озаглавен „50 години българска опера“. Впрочем тъкмо този филм го потикна да напише и своя роман, на който посвети много години.

Ала, кой знае, може би друг поклонник на музиката ще използва новооткрити материали, ще се опре на нови утвърдени становища, и в друг роман ще върне назад с осемнайсет години прословутата рождена дата...

Но и този друг колега едва ли ще промени същността на въпроса: забравяше се (и все още се забравя) сто пъти известната истина, че художественото произведение се подчинява на други, свои естетически закони. Стеснително ми е да припомним, че едва ли не една добра трета от художествената литература в света, като започнем от Шекспир и Пушкин и свършим с Вазов и Фойхтвангер, следва тъкмо тези закони. Пресен пример е и споменатият вече роман на Верфел „Верди — роман за операта“, издаден неотдавна от издателство „Музика“. В този роман Верди и Вагнер са пресъздадени като художествени образи със своя логика на развитие, която на не едно място влиза в противоречие с историческите факти.

Но, както проникателният читател е вече установил, авторът далеч не е разчитал само на своето въображение. Щедро и без задръжки той е черпил от историческата и настояща действителност, използвал е спомени и разкази на съвременници на описаните „войни“, даже някъде почти буквално цитира вестникарски статии, парламентарни речи, документи, писма, бюджетни сметки, та даже и музикални партитури... В този смисъл той смята, че основните епизоди в „Оперната война“ по своя дълбок вътрешен смисъл и сюжетна енергия отговарят на историческата правда, че основните герои с обобщени характери и фиктивни имена отговарят повече или по-малко на исторически съществуващи фигури.

Та не са ли твърде прозрачни имената на тези герои? Не се ли мерзелят зад централния образ на Стефан Вълков — Дед силуетите на Иван Вульпе и Стефан Македонски — първият с елементи от своята артистична биография, вторият — с черти от революционното си минало? И не е ли Балкански и известният „Славянски славей“

Михайлов-Стоян — артист в Большой театър? И в обобщения образ на семейство Гюлеви не съзираме ли онова семейство Живкови, на което музикалната бохема в началото на века дължи тъй много? И Маестро не е ли още по-сумираният образ на Емануил Манолов, Добри Христов и Маестро Атанасов — с една дума на ония първи наши композитори, които са изписали първите ноти върху петолинието на съвременното ни вокално изкуство? И Казака не е ли и Драгомир Казаков — организаторът, певецът и режисьорът, без който не можем да си представим „Оперната дружба“?

Да, те са!

И не са те!

И тъкмо затова нека ми бъде позволено да дам в ръцете на читателя този ключ, в случай че пожелае да разчете не много сложния код на книгата. За някои читатели този ключ няма да е необходим. За други обаче, особено за младите, които са толкова далече от епохата на Оперната война, колкото аз от епохата на Йоан Кукузел, този ключ ще е необходим и — надявам се — полезен. Защото той ще им помогне да открият и опознаят една много трудна, противоречива и бурна епоха, в която силни и светли личности със себеотрицанието и чистотата на безкористни пионери са полагали основите на онова, което днес наричаме българска художествена музика.

Издание:

Автор: Хаим Оливер

Заглавие: Оперната война

Издание: Първо (не е указано)

Издател: ДИ „Музика“

Град на издателя: София

Година на издаване: 1982

Тип: Роман

Националност: Българска

Печатница: ДП „Г. Димитров“

Излязла от печат: 30. VII. 1982 г.

Редактор: Михаил Неделчев

Редактор на издателството: Кристина Япова

Художествен редактор: Григорий Зинченко

Технически редактор: Лорет Прижибиловска

Рецензент: Михаил Хаджимишев; Розалия Бикс; Атанас Ценев

Художник: Ганка Янчева

Коректор: София Овчарова

Адрес в Библиоман: <https://biblioman.chitanka.info/books/832>

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.